

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Caner ÖZBAY

BULGARİSTAN DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA ROBERT
KOLEJİ'NİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2021

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Caner ÖZBAY

BULGARİSTAN DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA ROBERT
KOLEJİ'NİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER

MUŞ-2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
TABLolar DİZİNİ	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ROBERT KOLEJİ

1.1. ROBERT KOLEJİ’NİN KURULUŞ VE GELİŞİM SÜRECİ	4
1.1.1. Robert Koleji’nin Kuruluş Amacı	4
1.1.2. Robert Koleji'nin Kuruluşu Öncesi Yapılan Çalışmalar	17
1.1.3. Robert Koleji’nin Açılışı	20
1.1.4. Robert Koleji’nin Bölümleri, İdari Yapılanması ve Cumhuriyet Dönemi’ndeki Genel Durumu	21
1.1.4.1. Robert Koleji’nin İdari Yapısı ve İdarecileri	21
1.1.4.2. Robert Koleji’nin Bölümleri ve Yapıları	23
1.1.4.3. Cumhuriyet Dönemi Robert Koleji’nin Durumu	25
1.1.5. Eğitim Anlayışı.....	27
1.1.6. Sınıflar ve Verilen Dersler.....	29
1.1.7. Sosyal, Kültürel, Sportif Faaliyetler ve Yayın Faaliyetleri	37
1.1.8. Kolej Öğretmenleri.....	38
1.1.9. Kolej Öğrencileri.....	40
1.1.10. Öğrenci Kulüpleri.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN’IN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ

2.1. XIX. YÜZYILA KADAR BULGAR TARİHİ	46
2.1.1. Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti’ne ve Balkanlara Etkisi.....	53
2.1.2. Bulgarların Milliyetçilikle Tanışması	56
2.1.3. Bulgar Yayınları, Eğitim, Dil ve Edebiyat.....	61
2.1.4. Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu.....	65

2.2. DÜNYA DEVLETLERİ VE BULGARLAR	69
2.2.1. Osmanlı Bulgar İlişkileri.....	69
2.2.2. Rusya Bulgar İlişkileri	71
2.2.3. İngiltere Bulgar İlişkileri.....	74
2.2.4. Fransa Bulgar İlişkileri.....	75
2.2.5. Almanya ve Avusturya'nın Bulgar İlişkileri.....	77
2.2.6. Amerika Bulgar İlişkileri	80
2.3. BULGAR İSYANLARI ve KOMİTACILIK FALİYETLERİ VE TUNA SORUNU	84
2.3.1. XIX Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu.....	84
2.3.2. 1805 Niş, 1829 Mamarçev İsyancı	89
2.3.3. 1830 Piort ve Berkoviçza İsyancı	91
2.3.4. 1841 Niş İsyancı	91
2.3.5. 1849 Vidin İsyancı.....	92
2.3.6. 1867-1868 Tuna İsyancı	93
2.3.7. 1876 Nisan (Filibe) İsyancı.....	96
2.3.8. Bulgar Komitacılık Faaliyetleri.....	98
2.3.9. Tuna Vilayeti Sorunu	100
2.4. 1877-1878 OSMANLI RUS SAVASI VE SONRAKİ SÜREÇ	101
2.5. 1908 BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROBERT KOLEJİ'NİN BULGARİSTAN DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA ETKİSİ

3.1. ROBERT KOLEJİ İDARECİLERİNİN BULGAR BAĞIMSIZLIĞINA ETKİSİ	118
3.1.1. Cyrus Hamlin	133
3.1.2. George Washburn.....	139
3.1.3. Albert Long	150
3.2. ROBERT KOLEJİ MEZUNU BULGARLARIN BULGAR BAĞIMSIZLIĞINA ETKİSİ	153
3.2.1. Robert Koleji'nin Bulgar Öğrencilerinin Genel Bir Değerlendirmesi.....	153
3.2.2. Kolej Mezunu Bulgarların Siyasi Alandaki Çalışmaları.....	170

3.2.3 Kolej Mezunu Bulgarların Askeri Alandaki Çalışmaları.....	190
3.2.4 Kolej Mezunu Bulgarların Sosyal, İktisadi, Hukuki ve Dini Alandaki Çalışmalar	198
3.2.5. Kolej Mezunu Bulgarların Eğitim, Kültür, Sanat, Edebiyat ve Düşün Dünyasındaki Çalışmaları.....	204
SONUÇ.....	214
KAYNAKÇA	222

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BULGARİSTAN DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA ROBERT
KOLEJİ'NİN ROLÜ

Caner ÖZBAY

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER

2021, 282 sayfa

Bu tezin amacı, Bulgaristan Devleti'nin kuruluşunda Robert Koleji'nin etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmamızda Robert Koleji'nin ve Bulgarların tarihi ele alınarak kolej'in Bulgar bağımsızlığındaki etkilerine özellikle bu süreçte rol oynayan kolej çalışanlarının ve bu kolejden mezun olan Bulgarların Robert Koleji'nin kuruluşundan Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı 1908 yılına kadar geçen sürede siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve düşünsel alandaki çalışmaları tartışılmıştır.

Elde ettiğimiz kaynaklar ışığında, gerek Robert Koleji yöneticilerinin ve gerekse de bu kolejden mezun olan Bulgar öğrencilerin Bulgaristan'ın bağımsızlığında hem teorik ve hem de pratik bir şekilde rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin dönem itibarıyla içinde bulunduğu siyasi, askeri ve ekonomik sıkıntılar Bulgar bağımsızlığında rol oynayan faktörlerin daha belirleyici olmasına da neden olmuştur. Bunun dışında dünyada yaşanan sosyoekonomik, sosyopolitik gelişmelerinde dahil olduğu birçok belirleyenin bir araya gelmesiyle modern Bulgaristan Devleti kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Robert Kolej, Bulgarlar, Milliyetçilik, Eğitim, Cyrus Hamlin

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
ESTABLISHMENT OF THE BULGARIAN STATE
THE ROLE COLLEGE OF THE ROBERT

Caner ÖZBAY

Advisor: Associate Prof. Mehmet ÖZALPER

2021, Page: 282

The purpose of this thesis is to reveal the influence of Robert College in the establishment of the Bulgarian State. For this purpose, in our study, the history of Robert College and the Bulgarians was examined and the effects of the college's Bulgarian independence on the Bulgarian independence, especially the college staff who had a role in this process, and the Bulgarians who graduated from this college, political, military, economic, cultural and intellectual his work in the field has been discussed.

In the light of the resources we obtained, it was concluded that both Robert College administrators and Bulgarian students who graduated from this college played a theoretical and practical role in the independence of Bulgaria. However, the political, military and economic problems of the Ottoman Empire during the period caused the factors that played a role in Bulgarian independence to be more determinant. Apart from this, the modern Bulgarian State was established by the combination of many determinants involved in the socioeconomic developments in the world.

Key Words: Robert College, Bulgarians, Nationalism, Education, Cyrus Hamlin.

ÖNSÖZ

Bulgaristan Devleti'nin kuruluşunda genel olarak Rusların ve kısmen de diğer devletlerin etkisinden bahsedilmektedir. Fakat bu çalışmalar içinde Robert Koleji'nin etkisini ele alan birkaç makale dışında sistemli bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu durum bizi bu çalışmaya sevk etmiştir. Bu çalışmayı yaparken sadece bir kolejin bir devletin kuruluşuna yaptığı katkıyı değil aynı zamanda anılan dönemler aralığında hem Osmanlı Devleti'nin hem Balkanların ve hemde genel olarak dünyadaki hâkim siyasi ekonomik ve sosyal atmosferin de bilinmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bir tarihsel olgu, onu oluşturan genel ve özel nedenlerin bir sonucu olarak oluşmaktadır. Spesifik bilgi bu genel durum içinde tanımlandığında anlamlı hale gelmektedir. Bu anlamda bizler bu çalışmayla Robert Koleji'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığına etkilerini bütüncül bir perspektifle incelenmeye özen göstermeye çalıştık.

Bu tez çalışmasını ortaya koyarken sürecin başından sonuna kadar beni bilgisiyle, önerileriyle, eleştiri ve uyarılarıyla destekleyen ve tezime ilgili çalışmalarında ilgili bütün sorularımı sabırla yanıtlayan değerli danışman hocam Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER'e, arşiv ve kaynak araştırmalarında araştırma yöntemleri konusunda bizi bilgilendiren, uzman görüşlerinden yararlandığım değerli hocam Doç. Dr. Celal ÖNEY'e, yüksek lisans eğitimi süresi içinde akademik kariyerimde nasıl ilerlemem gerektiği konusunda bize eşsiz fikirler veren, bizleri akademik çalışmalarla ilgili konularda destekleyen, motive eden değerli hocam Prof. Dr. Mustafa ALİCAN'a, çok teşekkür ederim.

Muş-2021

Caner ÖZBAY

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABCFM	: American Board of Commissioners for Foreign Mission
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACG	: Amerikan College for Girls
A.g.e	: Adı Geçen Eser
A.g.m	: Adı Geçen Makale
A.g.t	: Adı Geçen Tez
Bkz	: Bakınız
MÖ	: Millattan Önce
MS	: Millattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
s	: Sayfa
ss	: Sayfa Sayıları
S	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMAS	: The Turkish Mission Aid Society
YMCA	: Young Men's Christian Association
YWCA	: Young Women's Christian Association
vs	: Vesaire
vd	: Ve devamı

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Lise Hazırlık Ders Programı.....	29
Tablo 1.2. I. Yıl Hazırlık Sınıfı.....	30
Tablo 1.3. II. Yıl Hazırlık Sınıfı.....	30
Tablo 1.4. III. Yıl İkinci Taze Sınıfı.....	30
Tablo 1.5. IV. Yıl Taze Sınıfı.....	31
Tablo 1.6. V. Yıl Sınıfı.....	31
Tablo 1.7. VI. Yıl Küçükler Sınıfı.....	32
Tablo 1.8. VII. Yıl Kıdemliler Sınıfı.....	32
Tablo 1.9. Lise Kısmı Ders Programı (Edebiyat Bölümü).....	33
Tablo 1.10. Robert Koleji Akademi Bölümü Ders Programı.....	34
Tablo 1.11. Cumhuriyet Döneminden İtibaren Öğrencilerin Geldiği Yabancı Ülkelerin Yıllara Göre Dağılımı.....	42
Tablo 2.1. 1866-1897 Amerikalı misyonerlerin Bastığı Yayınlar.....	82
Tablo 2.2. 93. Harbi Öncesi ve Sonrası Bulgaristan'da Türk Nüfuzunun Değişim Oranı	104
Tablo 3.1. Robert Kolej'e kayıtlı Bulgar öğrencilerin Sayıları (1863-1908).....	157
Tablo 3.2. Robert Koleji'nden 1868-1938 Yılları Arasında Mezunların Ulus Dağılımı.....	160
Tablo 3.3. 1879-1915 Yılları Arasında Robert Koleji'nden Mezun Olan Bulgar Bakan ve Başbakanlar.....	171

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Board Misyon Teşkilatının Sorumlu Olduğu Misyon Bۆlgeleri.....	12
Şekil 2.1. VII. ve VIII. Yۆzyıl I. Bulgar Devleti'nin Sınırları.....	49
Şekil 3.1. Modern Bulgaristan Devleti.....	170

GİRİŞ

Robert Koleji, ortaya koyduğu eğitim anlayışı, uyguladığı eğitim metodolojisiyle hem Müslüman hem Hristiyan hem de Yahudi inancından insanların ilgisini çekmeyi başarmış bir kolejidir. Bu kolej sadece eğitim alanında çeşitli uluslardan insan yetiştirmekle kalmamış aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin; milliyetçilik ideolojisinden, savaşlarda yaşadığı yenilgilerden, bozulan iktisadi teşekkülünden, işleyemez hale gelen bürokratik yapısından ve ictimai sıkıntılarından dolayı yıkıma gittiği bir dönemde Balkanlarda önemli siyasal, toplumsal, iktisadi ve düşün alanındaki gelişmelerin de bir belirleyeni durumunda olmuştur. Özellikle Bulgarların siyasi sosyal, askeri, iktisadi, kültürel, entelektüel ve edebi alanının şekillenmesinde Robert Koleji'nin önemli bir payının olduğu görülmektedir.

Tez konumuzun amacı Robert Koleji'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığına olan etkisini yukarıdaki bağlamlar içinde ele alıp bu konuyu olgusal temelde bir bütünlük içinde ve kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktır. Bu amacı gerçekleştirirken Robert Koleji'nin kuruluşundan, Boğaziçi Üniversitesine devredildiği 1971 yılına kadar olan tarihini ele almak ve aynı zamanda Bulgarların modern Bulgar Devletlerine sahip oldukları döneme kadarki tarihini ele alıp okuyucuya Bulgar tarihini tanıtmak da belirlenen bir diğer amaçtır.

XIX. yüzyıl, dünyada siyasi ekonomik ve sosyal gelişmelerin çok hızlı ilerlediği bir yüzyıldır. Özellikle iktisadi biçimlenmenin gelişim dinamiğinin kendisiyle birlikte yeni sınıfların, yeni sosyal yapıların ve devlet rejimlerinin oluşmasına da neden olmuştur. İktisadi olgunun belirleyici olduğu ama üst yapıdaki siyasal, kültürel ve düşünsel yapıların da toplumsal yapıya etkide bulunduğu bir sürecin sonucu olarak ulusal devletler ortaya çıkmıştır. Ulusal Devletlerin ortaya çıkışı belirgin bir ekonomik gelişmişlik veya buna dönük çabalar ile bu ulusal yapıyı var eden entelektüel ve moral değerlerin bir etkileşimi ile vücut kazanmıştır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi uluslaşma süreçleri Balkanlar'da da yankı bulmuştur; fakat bu süreç Batı ve Orta Avrupa'ya nazaran biraz geç başlamıştır.

Osmanlı Devleti XIV. yüzyıldan itibaren Balkanlara hâkim olmaya başlamış ve bu durum XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti dışında Balkanlar, aynı zamanda Avrupa'nın diğer büyük devletlerinin de ilgisini çekmiştir. Özellikle XIX. yüzyıl bu ilginin zirve yaptığı bir yüzyıl olmuştur. Başta Rusya olmak üzere Almanya (Avusturya- Macaristan), İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ön planda olan devletlerdir. Kuşkusuz bu devletlerin Bulgar bağımsızlığına kendi politik ve iktisadî referansları içinde katkısı olmuştur. Fakat özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin yeri bu nokta da farklılık arz etmektedir. Bulgarlara yönelik Amerikalıların önce Protestan din adamlarının misyonerlik temelli yönelimiyle başlayan girişimleri daha sonra Robert Koleji gibi eğitim kurumları aracılığıyla çok yönlü bir nitelik almıştır. Robert Koleji bir bakıma Bulgar entelektüel, aydın sınıfını ve yönetici kadrosunu yetiştirerek Bulgar bağımsızlığının kurumsal bir nitelik almasının önünü açmıştır.

Tez konumuzda özellikle Robert Koleji'nin bu olgudaki yeri sorgulanmaktadır. Robert Koleji'nin Bulgaristan'ın kurulmasındaki etkisi nedir? Kolej hangi alanlarda Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet olmasına katkı sunmuştur? Robert Koleji'nin yönetici ve eğitimcilerinin Bulgar bağımsızlığında nasıl bir katkısı ve etkisi olmuştur? Kolejden mezun olan Bulgar öğrenciler bu bağımsızlık mücadelesinde ne gibi görevler almıştır? Bu öğrencilerin Bulgaristan'ın bağımsızlığına etki edecek olan siyasal, iktisadi, askeri, sosyal, entelektüel, kültürel, dinsel, eğitsel ve yayıncılık alanındaki faaliyetleri nelerdir? Şeklindeki soruların cevabını bulmaya çalıştığımız tezimizde XIX. yüzyıla damgasını vurmuş Fransız ihtilali gibi olaylar ve bu olguların sonuçları da bu kapsamda ele alınmış olaylar kronolojik bir tutarlılık içinde sunulmaya çalışılmıştır.

Kuşkusuz tezimizin birçok eksiği bulunmaktadır. En önemli eksiğimiz: Başta kısıtlı İngilizce olmak üzere Bulgarca, Slavca ve Rusça dillerini bilmemekten kaynaklı olarak bu devletlerin arşivlerinden ve bu dillerde yazılan kaynaklardan yararlanamama durumudur. Bu eksiklik tezimiz için bir dezavantaj yaratmıştır. Kolejden mezun olmuş olan Bulgar öğrencilerin Bulgaristan'ın bağımsızlık sürecinde neler yaptığına dair bu kaynaklardaki bilgilerin tasnifleri, tahlilleri ve tenkitleri tarafımızca yapılamamış ve dolayısıyla bu kaynaklardan istifade edilememiştir.

Ortaya koyduğumuz bu çalışmamızın kapsamı Robert Koleji'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığına olan etkileriyle sınırlı tutulmuş Bulgaristan'ın bağımsızlığına katkı sunan diğer devletlerin, diğer eğitim kurumlarının ve uluslararası diplomatik ilişkiler ve sonuçları kapsam dışına bırakılmıştır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını sağlayan yerel, ulusal ve uluslararası olaylarda (antlaşmalar, diplomatik faaliyetler, savaşlar, ihtilaller, isyanlar, barış görüşmeleri, lobi çalışmaları, kamuoyu oluşturma vb.) Robert Koleji yönetici ve öğretmenlerinin ile kolej öğrencisi olan Bulgarların etkisi varsa tezimizin kapsamına alınarak işlenmiştir.

Tezimizi işlerken Başbakanlık Osmanlı arşivlerinden, Cumhuriyet arşivlerinden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridelerinden, nizamnâmelerden, kanun ve yönetmeliklerden yararlanmamızın yanı sıra çok önemli kaynaklar niteliğinde gördüğümüz Robert Koleji yöneticilerinin yazdığı eserler ve anılar incelenmiştir. Özellikle kolej yöneticilerinden biri olan George Washburn'un "*Robert Kolej Anıları İstanbul'da Elli Yıl*", Cyrus Hamlin'nin "*Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*" adlı eserlerinden yararlanılmış; bu eserden alınan bilgiler titizlikle incelenmiş bilimsel metodolojik tenkitten geçirilerek bu kaynaklardaki bilgiler işlenmiştir. Çünkü bahsedilen eserlerin sahipleri hem kolejin kurucusu hem de kolejin Bulgarlarla olan ilişkilerinde büyük rol oynamış kişilerdir. Dolayısıyla bu kişilerin bıraktıkları eserleri anlamak aynı zamanda kolejin eğitim mantığını, eğitim yöntemini ve kolejin hem kurumsal hemde bireysel düzeyde Bulgarlarla ilişkisini ortaya koymak açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır. Bu kaynakların dışında özellikle Necdet Sevinç'in "*Osmanlı Misyoner Faaliyetleri*" gibi telif ve tetkik eserler tezimizde önemli bir yer tutmaktadır. Bunlardan başka; bu alanlarda yapılan doktora ve yüksek lisans tezleri, kaynak kitaplar, bilimsel makaleler, internet kaynakları, gazete arşiv ve makalelerinden de yararlanılmış, konular çok yönlü bir okuma sürecinden geçirilerek ele alınmıştır. Kuşkusuz burada kaynakların güvenilirlik problemini aşmak için kaynak tenkitlerine özen gösterilmiş kaynaklar tarih biliminin usul ve kaidelerine göre değerlendirilerek işlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROBERT KOLEJİ

1.1. ROBERT KOLEJİ'NİN KURULUŞ VE GELİŞİM SÜRECİ

1.1.1. Robert Koleji'nin Kuruluş Amacı

İbni Haldun; tarihin, toplumsal yaşam ile bu yaşama yön veren etkenler hakkında bilgi verdiğini belirtir.¹ İbni Haldun'un bu belirlemesi ışığında Robert Koleji'ni ele alırken bu koleji kurmuş olan Cyrus Hamlin ve Christopher Rheinlander Robert, Robert Koleji'nin sonraki dönemlerde de eğitim prensibini belirlemiş iki önemli isim olarak ortaya çıktığı görülmektedir.. Cyrus Hamlin ile Christopher Rhinelander Robert; Cyrus Hamlin'in Board'dan² ayrıldığı Kırım Savaşı sürecinde tanışmışlardır. Bu tanışıklıktan sonra bir okul kurma fikri üzerinde anlaşılmış; okula gelecek öğrencilerin her açıdan iyi yetişmiş bireyler olmalarının sağlanması amaçlanmıştır. Cyrus. Hamlin ile Christopher Robert'in ilk etapta üzerinde uzlaşmadığı, İstanbul merkezli seküler eğitimi kabul eden bir okulun açılması fikrini Christopher Rheinlander Robert'a ileten Harrison Dwight ile William Buck Dwight kardeşler³ olmuştur. Dwight kardeşlerin bu fikirleri dışında Cyrus Hamlin de seküler eğitimi ön plana alırken bunu Fransızların eğitimde uyguladığı seküler eğitim tarzının Osmanlı'daki başarısını gördükten sonra düşünmüştür.⁴ Nitekim seküler eğitimin bu başarısı dışında dinsel hassasiyet konusunda katı bir anlayışa sahip olan Robert Koleji yöneticileri yine de pratikte laik bir eğitimi ilke edinmiştir. Bu ilkenin de benimsenmesinin altında yatan temel etken, Hristiyanlığın bu laik eğitim çerçevesinde kolay yayılacağını düşünmüş olmalarıdır.⁵ Hristiyanlığı eğitimle yaymayı

¹ Haldun İbni, **Mukaddime**, Turan Dursun, (çev.), 1. Basım, İstanbul: Onur Yayınları, 1977, Cilt 1, s. 10.

² Kısaca ABCFM olarak adlandırılan "American Board of Commissioners for Foreign Missions" adlı misyoner örgüt Amerika'nın Boston kentinde 1810 yılında kurulmuştur. Gülbadi Alan, Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt 20, Sayı 4, 2007, s. 465.

³ James ve William Dwight Amerikan misyoner teşkilatı Board'ın görevlendirdiği iki misyonerdir ve Osmanlı da misyonerliğin gelişmesi için eğitim alanına yoğunlaşılması, okulların açılması gerektiğini düşünmüşlerdir. Sena Coşgun Kandal, Kuruluşu, Öğrencileri, Etkisi: Amerikalı Seyyah Diplomat ve Misyonerlerin Anılarıyla Robert Kolej, **Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2017, s. 95.

⁴ Recep Büyüktolu, Salih Potukoğlu, "Osmanlı'da Yabancı Dil Öğretimine Bir Örnek: Robert Koleji (1863-1923)", **Belgi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 19, 2020, s. 2011-2012.

⁵ Refika Yavaşer, **Amerikan Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Robert Koleji**, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 87.

amaçlayan kolejin ABCFM⁶ dâhil her hangi bir misyoner teşkilatıyla resmî ve malî ilişkisi olmamasına rağmen⁷ öğretmenleri ve okulun kurucu isimleri genellikle bu misyoner teşkilatından kişiler olmuştur.⁸ Keza misyoner teşkilatından bu kişilerce yönetilen Robert Koleji'nde Hristiyanlığı (Protestanlığı) yayma amacı gizli bir şekilde yürütülmemiştir. Robert Koleji'nde uygulanan prensipler de Hristiyanlığı yayma amacı doğrultusunda uygulanmıştır. Bu konuda Cyrus Hamlin kendisine sorulan "*Sizin verdiğiniz dini öğretim nedir?*" sorusuna: "*Biz bütün öğrencilerimize ki bunlar Yahudi, Hristiyan ve İslam olabilir aynı öğretimi veriyoruz. Biz onları aynı şekilde İncil'e göre Hristiyanlığın önemli gerçekleri doğrultusunda eğitiyoruz, farklılıkları asla dikkate almıyoruz. Biz İncil'de bize ulaştırılan inandığımız şeyi öğretiyoruz.*" cevabını vermiştir. Bu cevaptanda anlaşılacağı gibi Robert Koleji'nin esas kurulma amacı Protestanlığı yaymaktır.⁹ Temel amaç Protestanlığı yaymak iken Cyrus Hamlin Robert Koleji'nin eğitim sistemini kendi fikirleri doğrultusunda şekillendirmekten de geri durmamış ve Osmanlı Devleti'nde başlayan Modernleşmeye uygun olarak öğrenciler yetiştirmeye devam etmiştir.¹⁰

Hristiyanlığı yayma amacıyla modern eğitimi esas alan Robert Koleji'nin misyonerlik temelli eğitimine rağmen, misyonerliği bir amaç olarak görmediğine ve dini esasları önemsemediğine dair görüşlerde mevcuttur. Nitekim bunlar arasında dinsel amaçlara uzak kalmış Robert Koleji'nin eğitimcileri ve yönetici kadrolarından kimseler de vardır.¹¹ Robert Koleji'nin dini esaslara uygun olmayan eğitim çalışmaları yaptığına dair bir başka görüş de Amerikan ABCFM Kurumu tarafından ortaya atılmıştır. Buna

⁶ Amerikan Yabancı Misyonlar Masası (The American Board Of Commissioners For Foreign Missions) adlı örgüt Amerika merkezli Protestan bir misyonerlik anlayışına sahiptir. 1810 yılında kurulduktan sonra Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde çalışmalara başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Neşe Coşkun, XIX. Yüzyılda ABCFM'nin Osmanlı Topraklarındaki Eğitim Uygulamaları, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2017, s. 85.

⁷ Frank A. Stone, **Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi: Anadolu'da Amerikan Misyoner Okulları**, Ayşe Aksu, (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011, s. 137-138

⁸ Sena Coşgun Kandal, **a.g.m.**, s. 99.

⁹ Necmettin Tozlu, **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar**, Ankara: Akçağ Yayın, 1991, s. 189.

¹⁰ Elif Evrim Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören Türk Öğrenciler Üzerine Prosopografik Bir Çalışma**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2017, s. 227.

¹¹ Ümit Akça, "Protestan Misyonerler ve Millî Devletlerin Doğuşu: Robert Kolej ve Bulgar Millî Devlet Örneği", **Istanbul Journal of Sociological Studies**, Cilt 0, Sayı 53, 2016, s. 292.

göre Robert Koleji verdiği malzeme imalatı tarzı eğitimle öğrencileri dünyevileştirerek dinden koparmaya çalışmaktadır.¹²

Kolejin Hristiyanlığı yaymak gibi dinsel bir amacının olup olmadığına dair bu farklı görüşler mevcut iken Robert Koleji'nin dinsel amaçlar dışında siyasi faaliyetlerde bulunduğu da ayrıca değinmek gerekir. Örneğin 1903 yılında Robert Koleji'ne müdür olarak atanan 1932 yılına kadar bu görevi sürdüren Dr. Caleb Frank Gates, 1922 yılında Lozan'da Amerikalı Amiral Bristol'ün başında olduğu temsil heyetinde müşavir olarak görev yapmıştır. Bu durumdan da anlaşılacağı gibi kolej dinsel amaçlar dışında siyasi faaliyetlerle de ilgilenmiştir.¹³

Misyonerlik latinedeki "misio" (göndermek) kelimesinden türemiş ve "mission" şeklinde İngilizcede kullanılmıştır. Bu anlamda misyon: Birine önemli bir görev vermek anlamına gelirken verilen görev için seçilen kişilere de misyoner denilmektedir.¹⁴ Bu tanımlamanın yanında misyonerlik, herhangi bir kimseyi kendi dinine kazandırmak için oluşum kurma faaliyeti ve özel anlamda Hristiyanlık dışındaki diğer yerlere Hristiyanlığı götürme amacıyla olan kurumlar olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Başka bir deyişle kendi inancına başka inançtan insanları kazandırma amacıyla olan kuruluşlar misyon olarak adlandırılırken, Hristiyanlığı başka ülkelerde yayma faaliyeti de özel anlamda misyon faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Bu misyon faaliyetlerini yürüten görevliler misyoner iken bu çabaların kendisi misyonerlik olarak adlandırılmaktadır.¹⁶ Hristiyanlığın misyonerlik faaliyetleri:

- 1) Bilgilendirme; yani Hristiyanlıkla ilgili konuların paylaşılması misyonu
- 2) Eğitici denilen Hristiyanlığı ahlaki esaslar üzerinden anlatılması misyonu
- 3) Apolojetik; yani misyonerlik faaliyetleri yürütülürken anlatıcıya ilahi gücün olduğunun gösterilmesine dayanan misyon ve

¹² Cyrus Hamlin, **Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür**, Ayşe Aksu, (çev.), 1. Baskı İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, s. 11.

¹³ Mine Sümer, "Robert Kolej Müdürü Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı Dolayısı İle Gönderdiği Bir Mektup", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 1964, s. 233.

¹⁴ Pınar Koçak, **Harrison Gray Otis Dwight ve Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri (1830-1862)**, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi S.B.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Tezi, 2019, s. 7.

¹⁵ Remzi Kılıç, "Misyonerlik Ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı 19, 2006, s. 328.

¹⁶ Taş Tülün, **19. Yüzyılda Anadolu'da Katolik Misyonerlerin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri**, (Erciyes Üniversitesi S.B.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, s. 1.

4) Proselytizing misyon; misyonerlikle Hristiyanlığa dahil olan kişilerin birlikte çalışılmasına dönük yapılan misyonerlik faaliyetleri başlığı altında tanımlanabilir¹⁷.

Misyonerlik faaliyetlerinin geçmişi Hristiyanlığın ortaya çıkışına kadar uzanmaktadır. Hristiyanlık ilk olarak Hz İsa'nın Peygamberliği döneminden sonra ona inanan 12 Havariler tarafından anlatılmış böylece Havariler Hristiyanlık tarihinin ilk misyonerleri olarak kabul edilmiştir. Havariler döneminde misyonerlik çalışmaları Filistin'in öneminden dolayı bu yer ile sınırlı kalmıştır. Hristiyanlık daha sonra Roma İmparatorluğu'nda özellikle Aziz Pavlos'un çalışmalarıyla ticaretin etkin olduğu şehirlerde çabuk yayılmış bu yayılım Bizans'ın "Büyük" lakaplı İmparator Konstantin'in bu dini benimsemesiyle artmıştır. Avrupa'nın kuzeyinde İngiliz misyonerler özellikle IX yüzyıldan itibaren Hristiyanlığı yaymaya çalışmış, Rusya ile Doğu Avrupa'da da İstanbul Rum Kilisesi'nin misyonerlerinin etkisiyle Hristiyanlık yayılmıştır. Böylece Rusya ve Avrupa tümüyle Hristiyanlaşmıştır. Misyonerlik faaliyetleri dünyanın diğer yerlerinde de görülmüştür. Afrika ve Asya kıtaları dâhil dünyanın birçok yerinde piskoposlar, din adamları görevlendirilmiştir. Bu faaliyetlerde ikna etme yöntemi esas alınmıştır. İkna etme yönteminin önemini 1962 ve 1965 dönemlerinde II. Vatikan Konsili; diyalog ve iknanın, Hristiyanlaştırmayı esas almamakla birlikte bir yöntem olarak seçildiğinin altını özellikle çizmiştir.¹⁸

Misyonerlik faaliyetlerinin XVII ve XVIII yüzyıllardaki yayılımının durağanlığına karşın, XIX yüzyıl özellikle Protestan misyonerliğinin etkisini hissettirdiği, XX yüzyıl ise bu etkinin yükselişe geçtiği dönemler olmuştur. Fransa, Almanya ve Belçika gibi birçok Avrupa ülkesinde misyonerlik için kuruluşlar, enstitüler açılmış ve misyonerler bu kurumlarda modern bilgi ve becerilerle yetişmiştir.¹⁹ Benzer bir durum Amerika Birleşik Devletleri'nde de görülmüştür. Ortadoğu, Latin Amerika ve Uzakdoğu'ya doğru bir yayılma içine giren ABD, misyonerlik faaliyetlerinden etkili bir şekilde yararlanmışır.²⁰ Özellikle İngiltere'deki Calvinist akımından etkilenerek 1810 yılında Amerika'da kurulan ve tezimizin ilerleyen bölümlerinde daha yakından

¹⁷ Pınar Koçak, **a.g.t.**, s. 7-8.

¹⁸ Kılıç, **a.g.m.**, s. 329-332.

¹⁹ Kılıç, **a.g.m.**, s. 331.

²⁰ Haluk Çağlayaner, "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Misyoner Faaliyetleri", **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, 2009, s. 104.

tanıyacağımız Board misyon teşkilatı Amerikan misyonerlik alanındaki faaliyetleriyle ön plana çıkan bir kurum olacaktır.²¹

Hz İsa'nın Havarilerinden biri olan Paulus'un Roma, Antakya başta olmak üzere Tarsus, Makedonya gibi yerlere Hristiyanlığı yaymak için yaptığı yolculuklar ile Hristiyanlık için yaptığı kurumsallık çalışmaları, Hristiyanlıkta misyonerlik denilen propaganda yönteminin Anadolu'da temellerini atmış, sonraki süreçte yapılacak olan misyonerlik faaliyetlerine de örnek teşkil etmiştir.²² Aziz Paulus'tan sonraki süreçlerde de artarak devam eden misyonerlik, İslam dünyasına nüfuz etmek, kendi aralarında birliklerini sağlamak ve Müslümanları Hristiyanlaştırma şeklinde birçok amaçla devam etmiştir.²³ Haçlı seferleriyle istenilen başarının elde edilememesi, Bizans'ın Osmanlılar tarafından yıkılması ve bu sınırlar içinde bir hayli Hristiyan nüfuz bulunması, Hristiyan devletlerin Ortadoğu başta olmak üzere Uzak Asya'ya girmelerinin önünde Osmanlı Devleti'nin engel teşkil etmesi gibi nedenlerle Osmanlı Devleti Hristiyan misyonerler için bir cazibe merkezi olmuştur²⁴

Osmanlı Devleti, Fransızlara kapitülasyonlar verdikten sonra Fransisken, Lazarist, Kapucin ve Cizvit gibi Katolik tarikatları özellikle Avrupa'daki reform hareketlerinden sonra Osmanlı'da faaliyetlerine başlamıştır.²⁵ Osmanlı coğrafyasında önce Katoliklerin ve daha sonrada Protestanların misyonerlik çalışmalarına başlaması²⁶ Osmanlı Devleti'nin adil ve hoşgörülü tutumuyla da ilişkilendirilmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu tutumundan dolayı misyonerler Osmanlı'da rahat bir çalışma alanı bulmuşlardır. Öyle ki bu rahatlığın bir benzerini misyonerler Hristiyan memleketler de bile bulamamışlardır. Nitekim bu konuda Amerika Birleşik Devletlerinde çıkan New York Herald gazetesinde misyonerlerin Osmanlı topraklarında rahat bir ortamda faaliyet yürüttüklerine değinilmiştir.²⁷ Bu ortamda Hristiyan misyonerler her türlü çalışmayı yürütmüşlerdir.²⁸ Bu çalışmalardan en başta geleni eğitimidir. Özellikle devletin eğitim

²¹ Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, 3. baskı İstanbul: İmge Kitabevi, 2000, s. 15.

²² Tülün Taş, **a.g.t.**, s. 2.

²³ Ömer Yılmaz, "Misyonerlik Faaliyetleri ve Misyonerliğin Teopolitik Boyutları", **Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2018, s. 63.

²⁴ Tülün Taş, **a.g.t.**, s. 15.

²⁵ Kılıç, **a.g.m.**, s. 334.

²⁶ Tülün Taş, **a.g.t.**, s. 11.

²⁷ **BOA**, HR. SYS, 74/29

²⁸ Tülün Taş, **a.g.t.**, s. 11-13.

alanında yaptığı yenilik faaliyetlerinin çağın gerekliliklerine cevap vermemesinden dolayı yabancı devletler misyonerler aracılığıyla bu alanda çalışmalara yoğunlaşmıştır. Bu çalışmaların en belirgin sonuçlarını Amerikalıların Ermeniler arasında yürüttüğü faaliyetlerinde görmek mümkündür.²⁹ Açılan Okullar, hastaneler, sosyal kurumlar vb. ile misyonerlik faaliyetlerinin birçok araçla yürütüldüğü görülmektedir.³⁰ Bu faaliyetler arasında halkın içinde bulunduğu iktisadi zorlukların; Protestanlığı yaymanın bir aracı olarak görüldüğünü belirtmek gerekir.³¹

Doğu Hristiyanlığına Müslüman ve Yahudilere baktıkları şekilde bakan ve onlara karşı tiksiniç bir yaklaşım içinde olan İngiliz Protestanlarından³² farklı bir yaklaşım geliştiren Amerikalı Protestan misyonerler, misyonerlik faaliyetlerini çok önemli görmüş ve bu faaliyetleri yürütecek örgütler kurmaya öncelik vermişlerdir. Bu örgütlerin ilki olan “American Board of Commissioners for Foreign Mission” adlı örgüt bu amaç için kurulmuş ve Osmanlı toprakları üzerinde misyon istasyonları kurma faaliyetlerine girişmiştir.³³ Bu girişimlerin başladığı XIX. yüzyıl kapitalizmin gelişmesinin hızlandığı bir dönemdir. Bu yüzyılda misyonerlik hedeflerinde belirgin değişimler de yaşanmıştır. İlk dönemlerde hedefledikleri toplulukları Hristiyan yapmanın sıkıntılı olmayacağını düşünen misyonerler, XIX. yüzyılda; milliyetçilik, eşitlik, özgürlük gibi ideolojilerin ortaya çıktığı bir toplumda hedef değişimine gitmek zorunda kalmışlardır. Bundan böyle çalışma yaptıkları kitlelerin doğrudan Hristiyan yapılması amacı yerine Batı uygarlığının kültürünü ikame etme amacıyla hareket etmişlerdir. Gittikleri toplumu; kültür değişimiyle dönüşüme uğratmak isterken, okulları ve eğitim kurumlarıyla o dönemin ihtiyaçlarına uygun yeniliklerle istenilen yönde değişimin olabileceğini göz önüne almışlardır. Bunun için misyon

²⁹ Bu faaliyetlerin içinde Amerikalıların Ermeni Olaylarında ortaya çıkan olumsuz durumlara dini bir anlam yükleme çabalarını da eklemek mümkündür. Örneğin Sason olaylarında Amerikalı Protestan Rahipler Ermenileri lehinde gösteri ve miting yapmıştır. **BOA**, BEO. AYN. d, 1636/ s. 425.; Buna rağmen Amerikalı Protestan misyonerler adına ABD yabancı ülkeler katibi Judson Smith Osmanlı Devleti sınırları içinde herhangi bir siyasi olaya karışmadıkları bütün çalışmalarının dini olduğunu tekzip eden bir yazı yayınlamıştır. **BOA**,HR. SYS, 2830/2

³⁰ Celal Öney, “Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD’nin Rolü Nasıl Başlamıştır?”, **History Studies Dergisi**, Cilt 3, Sayı Özel Sayı, 2011, s. 241.

³¹ Örneğin Amerika Protestan misyonerlerden yardım alan birçok Ermeni ailenin mezhep değiştirerek protestan olduğunu tespit edilmiştir. **BOA**, HR. SYS, 2834/61

³² Celal Öney, “Misyoner Örgütlerin Rekabet Sahnesi Filistin”, **Tarih Okulu Dergisi**, Cilt 6, Sayı 15, 2013, s. 336.

³³ Afşin Burak Umar, “Ermeni Ulusçuluğunun Doğuşunda Amerikan Misyonerlerinin Etkisi”, <https://www.academia.edu/>, 2012, s. 4-5, https://www.academia.edu/1828727/Ermeni_ULUS%C3%A7ulu%C4%9Funun_Do%C4%9Fu%C5%9Funda_Amerikan_Misyonerlerinin_Etkisi.

okullar açılmış ve bu okullar da misyonerlik faaliyetleri açısından önemli görevler üstlenmişlerdir.³⁴ Amerikalı misyonerler bu faaliyetlerine Amerika Devleti'nin de gayri müslim topluluklara yaptıkları maddi yardımların eşlik ettiğini konsolosluk düzeyinde bu çalışmalarını yürüttüğünü de ayrıca belirtmek gerekir.³⁵

Kültürel ve eğitim faaliyetler dışında sosyal hizmetler, kooperatif programları, sağlık hizmetleri, okuma yazma çalışmaları da misyonerlik faaliyetlerinin bir parçası olarak görülünce³⁶ bu misyon faaliyetleriyle muhatap kalan topluluklar da, biçimlenerek Amerikan yaşam tarzını, kültürünü de tanımış oldular.³⁷

Protestan misyonerlerinin Osmanlı topraklarında çalışmalarını başlamadan önce Osmanlı-ABD ilişkileri XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı limanlarında Amerikan gemilerinin görülmesi ile ekonomik bir temel üzerinden başlamıştır. Bu ilişki Amerikalıların 1800'lü yılların başında Amerikan Ticaret Odası'nı İzmir'de açmalarıyla gelişmiş ve 1830 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti ile imzalanan antlaşmayla Amerikalılar Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik ve ticari etkinliklerini arttırmış bulunuyordu.³⁸

İki devlet arasında ticari etkinliklerin artmasıyla birlikte Amerikalı Protestan misyonerler de Türkiye toprakları içinde çalışma yürütecek misyon kuruluşları oluşturmuştur. Bunun ilk öncüsü 1804 yılında kurulan “British and Foreign Bible Society” gruptur. Bu gruptan sonra kısaca Board olarak adlandırılan “American Board of Commissioners for Foreign Missions” (ABCFM) kuruluşu da çalışmalara başlamıştır. 1819'da Osmanlı'da faaliyet yapma kararı alan bu kuruluşun³⁹ yanı sıra “Young Women's Christian Association” (YWCA) 1914 te ve “Young Men's Christian Association” (YMCA) adlı kuruluştaki aynı tarihte İstanbul'da çalışmalara başlamıştır.⁴⁰

³⁴ İdris Yücel, **Anadolu'da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017, s. 1-2.

³⁵ BOA, HR. SYS, 2884/46

³⁶ Kılıç, **a.g.m.**, s. 332.

³⁷ Cemal Yetkiner, “İstanbul'da Bir Cemaatin Doğuşu: William Goodell ve Amerikan Protestan Misyonu”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 9, Sayı 1, 2008, s. 134-135.

³⁸ Kılıç, **a.g.m.**, s. 336.

³⁹ Gazi (Yazar) Erdem, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyanların Sosyal Ve Dini Hayatları (1856-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2005, s. 180.

⁴⁰ Ayten Sezer Arıç, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1994, s. 14.

Osmanlı Devleti'nde çalışmalarıyla ön plana çıkan ve ABD'deki "Büyük Uyanış" hareketinden etkilenerek 1810 yılında Boston'da kurulan Board misyon teşkilatı⁴¹ ilk çalışmalarına 1812 yılında başlamıştır. Asya, Güney Amerika ve diğer ülkelerde 20'ye yakın misyon bölgeler kuran Board'ın⁴² Hindistan'daki misyonerleri yolladıkları 1876 tarihli bir raporda "*Misyonerlik Faaliyetleri açısından Türkiye Asya'nın anahtarıdır.*" tespitini yapmışlardır.⁴³

Türkiye sahasının önemli olduğunun farkında olan Board, 15 Ocak 1820 yılında Levi Parson ile Plink Fisk'i İzmir'e yollayınca Amerikalıların Osmanlı coğrafyasındaki misyonerlik faaliyetleri böylece başlamış⁴⁴ ve daha sonra 1831 yılında Harrison Gray William Goodell ve Otis Dwight adlı misyonerler de yollanarak⁴⁵ Ermeniler arasında çalışmalara yönelmişlerdir.⁴⁶ Yahudiler arasında da çalışma yürüten Board daha sonraları Müslüman topluluklara yönelmiştir. Fakat Board misyonerleri, İslam fihhında din değiştirmenin ölümle cezai müeyyidesi olduğunu bildiğinden ve Müslümanlar arasında din değişiminin nerdeyse imkânsız olduğu fark ettikten sonra Osmanlı'nın Hristiyan tebaası arasında çalışmalara yönelmişlerdir.⁴⁷ Amerikalı Protestan misyonerler görünürde dinsel olan bu çalışmaları yürütürken gerçekte Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı etkili olabilecek oluşumlara yönelmiştir. Bunun ilk adımında 1824 yılında Beyrut'ta kurdukları ilk Protestan okuluyla atmıştır.⁴⁸ Beyrut'taki okul açıldıktan sonra basın yayım çalışmalarını hızlandıran Protestan misyonerler, ilk dönemler arzu edilen başarıyı, Osmanlı-ABD ilişkilerinin zayıflığından dolayı bulamamıştır.⁴⁹ Fakat 1840'lı yıllara gelindiğinde Protestan misyonerler faaliyetlerini arttırmca Osmanlı Devleti, 1845 yılında çıkardığı bir ferman ile Protestanların kiliseye sahip olma hakkını vermiş ve

⁴¹ Gürsoy Şahin, "Manastır Şehrinde Amerikalı Protestan Misyonerler Ve Faaliyetleri (1873-1913)", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, 2019, s. 143.

⁴² Pınar Koçak, **a.g.t.**, s. 11.

⁴³ Kandal, **a.g.m.**, s. 92.

⁴⁴ Şahin, **a.g.m.**, s. 29-30.

⁴⁵ Kemal H. Karpat, **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Ankara: İmge Kitabevi, 2001, s. 34.

⁴⁶ Kılıç, **a.g.m.**, s. 336-337.

⁴⁷ Şahin, **a.g.m.**, s. 145.

⁴⁸ İbrahim Halil Aytar, "Modernleşme Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarsus ve Mersin'deki Azınlık Okulları", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 13, 2015, s. 225.: Beyrut Amerikan Okulu Amerikalı Protestan misyoner kurumu olan ABCFM'nin Osmanlı Coğrafyası'nda görevlendirdiği misyoner William Godel tarafından açılmıştır. Şamil Mutlu, "Beyrut Vilayeti'nde Amerikan Misyoner Okulları ve Suriye Protestan Koleji", **Tarih Dergisi**, Sayı 46, 2012, s. 107.

⁴⁹ Şahin, **a.g.m.**, s. 145.

1850 yılında da kurulan Protestan cemaatini de tanımıştır.⁵⁰ Bir cemaat olarak Osmanlı Devleti kendisini kabul ettiren Protestanların bu başarısından sonra Board, 1860 yılında Türkiye Misyonu ‘nu Doğu, Batı ve Merkezi misyon olmak üzere üç bölüme ayırarak misyonerlik faaliyetlerini daha sistematik bir hale getirmeye çalışmıştır.⁵¹

Şekil 1.1. Board Misyona Teşkilatının Sorumlu Olduğu Misyona Bölgeleri

Yukarıdaki haritada görüldüğü gibi Anadolu topraklarında Doğu, Batı ve Orta misyona bölgeleri belirlenmiştir.⁵²

XIX. yüzyılın son çeyreğinde misyonerlik faaliyetlerinin artmasıyla birlikte Amerikalı Protestan misyonerlerin etkinliği ve sayısı da artmıştır. 1893 yılında Türkiye misyonunda görev yapan 1317 misyonerden 223'ünü oluşturan⁵³ ABD'li misyonerler, Katolik misyonerlerden çok daha sonraları faaliyetlerine başlamalarına rağmen daha başarılı ve etkili olmuştur.⁵⁴ Bunu da kurdukları eğitim kurumlarıyla⁵⁵ sağlık sistemleriyle, tarımsal ve zirai çalışmalarıyla başarmış ve özellikle kadınların eğitim alanına dâhil edilip toplumsal hayata girmesinde büyük rol oynamışlardır.⁵⁶

⁵⁰ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri Ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2011, s. 66.

⁵¹ Esra Danacıoğlu, “Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, S. 9-10, 2000, s. 139; Füsün Çoban Döşkaya, “Amerikan Board ve Misyona Corinna Shattuck’ın Urfa Faaliyetleri”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt 5, Sayı 14, 2018, s. 30.

⁵² Çağlayaner, **a.g.m.**, s. 105.

⁵³ Kılıç, **a.g.m.**, s. 337.

⁵⁴ Şahin, **a.g.m.**, s. 146.

⁵⁵ Özellikle bu çalışmalardan sonra İstanbul’daki Amerikan okullarına Rum, Ermeni ve Yahudilerin ilgi gösterdiklerini belirtmek gerekir. **BOA, HAT**, 794/36842

⁵⁶ Akça, **a.g.m.**, s. 279.

Amerika dış siyasetinde de etkili olan Protestan misyonerler I. Dünya savaşında Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı doğrudan bir savaş ilanı yapmamasının temel sebebi durumundadır. Çünkü ABD, misyonerler aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne yatırım yapmış ve bunun bozulmasını istememiştir.⁵⁷

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde “yabancı” kelimesi başka bir milletle ilgili olan anlamında açıklanmıştır. TDK'de yabancı kelimesi aidiyet üzerinden tanımlanmasına karşın Yabancı okullar, 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nda: "*Yabancılar tarafından açılan özel okullar*" diye tanımlanmıştır.⁵⁸

Olgusal geçmişi 1453 yılına değin uzanan Yabancı okullar, Osmanlı da ecnebi mektebi olarak adlandırılmaktadır. Gayrimüslimlerin açtığı yabancı okullarda bu kavramla ifade edilirken yabancı devletlerin Osmanlıda açtığı okullarda aynı kavramla ifade edilmiştir. Azınlıklar içinde bir fırsat olarak değerlendirilen bu okullar, gerek New England ve gerekse de Lanchester modelinde eğitim verince, burada okuyanlar için bu durum ekonomik yapının iyileşmesi noktasında bir çözüm olarak görülmüş ve devlet memurluğuna uzak kalmış olan azınlıklar bu okullar aracılığıyla eczacı, mimar, doktor, avukat vb. geliri iyi olan mesleklere yönelme şansı yakalamıştır.⁵⁹

Osmanlı'da yabancıların okul açma girişimleri 16 yüzyıla kadar uzanmaktadır. Fransa Devleti'nin desteğiyle Katolikler Osmanlı'da ilk defa okul açan dinsel grup olmuştur.⁶⁰ Misyonerlik amaçları doğrultusunda okul açma çabasına giren⁶¹ Katolikler özellikle Fransisken ve Cizvitler İzmir, Halep, Irak, Suriye, Yunanistan, Filistin gibi yerlerde kapitülasyonların verdiği ayrıcalıklarla eğitim çalışmalarını yaymışlardır. Bu okulların Fransa Devleti'nin Ortadoğu ve Osmanlı Devleti'ndeki çıkarları temelinde Latinler arasında faaliyet yürüttüğünü de ayrıca belirtmek gerekir.⁶²

⁵⁷ Seçil Karal Akgüni, “Amerikan Kaynaklarından Kurtuluş Savaşı Başında Ermenilerle İlgili Gelişmeler”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Sayı 50, 2015, s. 26.

⁵⁸ M. Zeki Yıldırım vd. (ed.), **Yabancı Okullar, Azınlık Okulları Ve Uluslar Arası Okullar Denetim Rehberi**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2010, s. 7.

⁵⁹ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul: Eser Kültür Yayınları, 1977, Cilt 1-2, s. 734.

⁶⁰ Arıç, **a.g.t.**, s. 13.

⁶¹ Tozlu, **a.g.e.**, s. 72.

⁶² Aytar, **a.g.m.**, s. 225.

Katoliklerden sonra Osmanlı'da okullar açmaya yönelik başka bir dinsel grupta kuşkusuz Protestanlardır. 1824 yılında Lübnan'da⁶³ ilk Protestan okulunu açan Amerikalılar, ilk dönemler çalışmalarının merkezine Lübnan, Suriye gibi bölgeleri katmış daha sonra da bu okulları Harput⁶⁴ İstanbul Trabzon, İzmir, Bursa Merzifon, Antep gibi yerlerde açmıştır. Bu okullardan İstanbul'da açılan Robert Koleji Protestan topluluğun Osmanlı coğrafyasında açtığı en önemli okul olarak bilinmektedir.⁶⁵

Osmanlı Devleti'nde XVII yüzyıldan itibaren Avrupa'nın gerisinde kalındığının fark edilmesinden sonra⁶⁶ III. Selim döneminde başlayıp II Mahmut dönemiyle devam eden ve Abdülmecit döneminde Tanzimat'ın ilanıyla süren yenilik çalışmaları; eğitimi de içeren geniş bir yelpazede uygulamaya çalışılırken Yabancıların ve Azınlıkların okul sayısı da özellikle Tanzimat sonrası artış göstermiştir. Islahat Fermanı'yla Gayri Müslimlere okul açma hakkı tanınca her Osmanlı vatandaşının bu yönetmeliğe göre mülki veya askeri mekteplere kabul edilme hakkı karara bağlanmış oldu.⁶⁷

Böyle bir kararın çıkmasında Osmanlı Devleti'nin hoşgörülü olması ve tebaası arasında ayırımları kaldırmak istemesinin payı olduğu belirtilmektedir.⁶⁸ Islahat Fermanı dışında ayrıca Ferman-ı Adalet ile "*Hristiyanların her türlü işlerinde ve okul açmalarında kolaylık sağlanacaktır.*" maddesi de yabancı okulların yayılmasının bir diğer hukuksal dayanağıdır.⁶⁹

Yabancı okulların yayıldığı dönemler Osmanlı Devleti de eğitim alanında bir takım çalışmalara başlamıştır. Çünkü XIX. yüzyılda eğitim alanında çağın gerekliliğine göre yeniden yapılanması meselesi önemli bir sorun olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti, Avrupa'da başlayan değişime uyum sağlamak için eğitim sistemini reformize

⁶³ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 3, 1981, s. 88; İlber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, 1. Baskı Eskişehir: Merkez Kitaplar, 2007, s. 113.

⁶⁴ Harputlu Ermeni tüccarlar bu Amerikan okulunun çocuklarının zihnini bulandırdığını gerekçe göstererek bir şikâyet dilekçesini Osmanlı Devleti'nin ilgili kurumuna vermişlerdir. Bu şikâyete binaen Osmanlı Devleti Harput Amerikan okulu'nun kendileri açısından zararlı olması durumunda kendi okullarına gönderilemesini tavsiye etmiştir. **BOA**, A. MKT. MHM, 702/19

⁶⁵ Erdem, **a.g.t.**, s. 110.

⁶⁶ Yavuz Özdemir, Erol Çiydem, Elif Aktaş, "Tanzimat Fermanı'nın Arka Planı", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2014, s. 322.

⁶⁷ M. Serhan Yücel, **Türkiye'de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926)**, Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi S.B.E., Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016, s. 6-7.

⁶⁸ Ebru Esenkal, **Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar**, (Edirne Trakya Üniversitesi S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, s. 80.

⁶⁹ Kandal, **a.g.m.**, s. 93.

etme çabalarına girişince, Fransız eğitim sistemini de bu çalışmalar için bir model olarak almış ve günümüze kadar eğitimde etkisini kısmen devam ettiren, Maarif-i Umumiye Nezareti'ni de bu reformların bir sonucu olarak çıkarmıştır.⁷⁰

Gayri Müslüm tebaayı Osmanlı Birliği içinde tutmayı amaçlayan⁷¹, 1869 yılında Saffet Paşa'nın çabalarıyla çıkarılan ve 5 bölüm, 198 maddeden oluşan⁷² Maarifi Umumiye Talimatnamesi ile denetlenmesi uzun yıllar boyunca yapılamayan Amerikan okulları da dahil bütün okulların açılması, ruhsat alma şartına bağlamıştır. Bu kuralın yanında 1886 yılında Hristiyan okullar için "Gayri Müslim ve Yabancı Okullar Müfettişliği" adı altında Milli Eğitim Merkezinde bir daire de açılmıştır.⁷³ Bu idari ve hukuksal reformlara rağmen Maarif Umumiye Nizamnamesinin 129. maddesiyle Osmanlı Devleti, vatandaşları olmayanlara okul açma hakkı verince; bu okullara yönelik yapılmak istenen denetimin tersine daha fazla sorun ortaya çıkmıştır. Bu maddenin sağladığı imkânlarla yabancı okulların açılışı ve faaliyetleri yayılmış⁷⁴ ve Osmanlı Devleti'nin bu okullara yönelik yaptırımını da aynı şekilde azalmıştır.⁷⁵

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar sadece bir fermanla açılabilen yabancı okullar Maarif Umumiye Nizamnamesiyle belli başlı kurallara bağlanmıştır.⁷⁶ Buna göre yabancı bir okul açma şartında okul açılan yerde yeterli nüfuz olması ve okul açacak olan devletin kanunen Osmanlı Devleti'nden izin almış olması şartı yabancı okul açma talimatnamesinin 4 maddesiyle belirlenmiştir.⁷⁷

Öte yandan Yabancıların Osmanlı'da açtıkları okulların modern bir niteliğe sahip olması, Osmanlı okullarının bu okullar karşısındaki öneminin giderek azalması ve dolayısıyla Müslüman çocuklarının da bu okullara rağbet etmesi; Osmanlı Devleti'nde rahatsızlıklara da neden olmuştur. Nitekim Sultan II. Abdülhamit bu durumdan hoşnut kalmamış ve bu hoşnutsuzluk Osmanlı Devleti'nin okul sayılarını arttırmasına da neden

⁷⁰ Erdal Taşbaş, "21. Yüzyıla Kadar Türkiye'de Tarih Öğretimi ve Hedefleri", **Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2018, s. 176.

⁷¹ Ersoy Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, 2001, s. 19.

⁷² M. Serhan Yücel, **a.g.t.**, s. 9.

⁷³ Danacıoğlu, **a.g.m.**, s. 140.

⁷⁴ Kandal, **a.g.m.**, s. 92-93.

⁷⁵ M. Serhan Yücel, **a.g.t.**, s. 11.

⁷⁶ Arıç, **a.g.t.**, s. 17.

⁷⁷ Esenkale, **a.g.t.**, s. 79.

olmuştur.⁷⁸ II. Abdülhamit döneminden sonra iktidarı eline alan İttihat ve Terakki Cemiyeti ise yabancı okulların amaçlarından saptığını düşünerek bu okulların denetimini yoğunlaştırmıştır. Fakat I. Dünya Savaşı çıkınca İttihat Terakki, düşündüğü bu denetim politikasını, bu okulların tümü kapandığından dolayı uygulamamıştır.⁷⁹

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik sıkıntıları dışında jeostratejik önemi de emperyal devletlerin yönelimi çerçevesi içinde anlaşılınca bu devletlerin Osmanlı topraklarında okul açma girişimi giderek artmış⁸⁰ ve 1897 yılına gelindiğinde İngilizlerin 60, Rusların 7, Fransızların 127, İtalyanların 22, Amerikalıların 131, Almanların 22 Avusturyalıların 11 okulu açılmış⁸¹ ve daha sonra 130 lise, 15 kolej, 14 ruhban okulu olmak üzere okul sayısını 159'a çıkaran Amerikalılar bu okullarda 70.000 öğrenciye ders vermişlerdir.⁸²

Gayrimüslim vatandaşları milliyetçilik üzerinden Osmanlı Devleti'nden koparıp Osmanlı Devleti zarar verme amacı güden Yabancı ve Azınlık okullarının bütün bu olumsuz tutumlarına rağmen⁸³ Osmanlı Devleti yararlı olduğunu düşündüğü bütün uygulamalara genellikle olumlu yaklaşım eğilimi içinde olmuş ve bu okulların bazı uygulamalarını da kendi eğitim sistemi için örnek olarak almaktan geri durmamıştır.⁸⁴

Osmanlı Devleti döneminde yabancı okullarla ilgili genel durum bu iken Cumhuriyet döneminde devletin eğitim politikası daha belirgin yasalar ve tutumlarla ortaya konulmuştur. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim ve öğretim ile ilgili 1 Mart 1922 tarihinde TBMM'nin açılışında yaptığı bir konuşmayla bu politikayı şu sözlerle özetlemiştir. *"Yetiyecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları tahsilin niteliği ne olursa olsun her şeyden önce Türkiye'nin istiklaline ve kendi milli değerlerine düşman olan bütün öğelerle mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir."*⁸⁵

⁷⁸ Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839 - 1908): İslâmlaşma Otokrasi ve Disiplin**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim, 2010, s. 254.

⁷⁹ M. Serhan Yücel, **a.g.t.**, s. 16.

⁸⁰ Arıç, **a.g.t.**, ss. 10-11.

⁸¹ Kılıç, **a.g.m.**, s. 338.

⁸² Pınar Koçak, **a.g.t.**, s. 12.

⁸³ Erdem, **a.g.t.**, s. 111.

⁸⁴ İlknur Haydaroğlu, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 25, Sayı 39, 2006, s. 157.

⁸⁵ "TBMM Zabıt Ceridesi", 1. Dönem 18. 1. Birleşim 18. Cilt, s. 12; M. Serhan Yücel, **a.g.t.**, s. 23.

Mustafa Kemal Atatürk'ün bu sözleriyle özetlenebilen yeni Cumhuriyetin eğitim politikası: 3 Mart 1924 yılında Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesiyle hukuksal bir temele oturtulmuştur. 7 maddeden oluşan bu kanunun 1 maddesiyle Türkiye'de ki eğitim ve öğretim kurumları Eğitim Bakanlığı'na (Maarif Vekâlet'ine) bağlanırken⁸⁶ sonraki genelgelerle yabancı ve yerli bütün okullarda Türk Devleti aleyhinde çalışmalar yasaklanmış ve eğitimde birlik ilkesi gereği yabancı okullar kontrol altına alınmıştır. Yenilerinin açılmasına da müsaade etmeyen devlet⁸⁷ yabancı okullara 1992 tarihinden sonra Anadolu Liseleri statüsü vererek bu okulların "Yabancı Özel Okullar" ismiyle eğitim çalışmalarına devam etmelerine müsaade etmiştir.⁸⁸

1.1.2. Robert Koleji'nin Kuruluşu Öncesi Yapılan Çalışmalar

Amerika Birleşik Devletleri'nin Amerika dışında Osmanlı Türkiye'sinde açtığı ilk eğitim kurumu olan ve 1863 yılında açılan Robert Koleji'nin⁸⁹ kurucusu Cyrus Hamlin, Eşi Henrietta ile 27 Ocak 1839'da⁹⁰ İstanbul'a geldikten az bir süre sonra Tanzimat ilan edilmiştir. Fener Rum Patrikhanesi tarafından önemsizleştirilen Pera'da ki 1834 yılı yapımı liseyi yeniden aktif hale getirmeye çalışan Cyrus Hamlin, 4 Kasım 1840 yılında bu okulu iki öğrencisiyle eğitim ve öğretim faaliyetine açmıştır. Toros ve Avadis adlı iki öğrenciyle eğitime başlayan bu okula karşı, Patrikhanenin olumsuz tutumu devam etmiştir. 1841 yılında Patrik tarafından aforozdan kurtulmak için kapanan bu okul 1842'de yeniden açılmış ve 1843'te de Bebek'te bulunan Çelebi Yorga'nın yerine taşınmıştır. 1845 ve 1846 dönemlerinde bu okula bir ilahiyat bölümü eklenmiş ve 1856 'da tamamen bir ilahiyat okuluna dönmüştür. Cyrus Hamlin'in bu okulda uyguladığı eğitim sisteminden dolayı Amerikan Board Kurumu ile sorunlar bu dönemlerde başlamış ve Cyrus Hamlin 1860 yılında Board ile yollarını tamamen ayırmıştır.⁹¹ Cyrus Hamlin bu ayrılığı şöyle anlatmaktadır. " 1 Mayıs 1860'ta Amerikan Board'la olan

⁸⁶ TBMM, "Tevhidi Tedrisat Kanunu", Kanun Önerge No 440, Cilt 5, (03.03.1340), Kanun s. 322.

⁸⁷ M. Serhan Yücel, **a.g.t.**, s. 25.

⁸⁸ Tayfun Nasuhbeyoğlu, "Varlığını Hala Devam Ettiren Türkiye'deki Yabancı ve Azınlık Okulları", **http://pusuladernegi.org/**, 2007, s. 1, http://pusuladernegi.org/wp-content/uploads/yabanc%C4%B1_okullar.pdf.

⁸⁹ Fatma Acun, "Robert Kolej Mezunları ve Meşhurları", **Turkish History Education Journal**, Cilt 4, Sayı 2, 2015, s. 136.

⁹⁰ Kandal, **a.g.m.**, s. 67.

⁹¹ Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 61.

*doğrudan ilişkim sona erdi. Fakat şimdi kendimi eskisine kıyasla daha çok misyoner görüyordum. Çünkü artık İmparatorluktaki bütün ırklar için çalışacaktım.*⁹²

Büyükşehirlerin, eğitim alan öğrencilerin ahlaki ve moral değerlerinde bozukluk yaratacağı gerekçesiyle bir misyoner eğitim kurumu olan ve İstanbul Bebek'te açılan Bebek İlahiyat Okulu Merzifon'a taşınınca⁹³ Cyrus Hamlin de, Cihrostopher Rheinlander Robert'e İstanbul Bebek'te bir kolejin kurulması ve bu kolejin misyoner kuruluşu bağlı olmayan fakat onlarla işbirliği içinde olan bir kolej olması önerisini getirince her iki isimde bu konuda hem fikir olmuştur.⁹⁴

Nitekim sonraki süreçlerde Robert Koleji'nde bu anlamda diğer misyon kolejlerinden farklı bir yerde durmuş herhangi bir misyon kuruluşuna bağlı olmadan ve “*amicus usque ad aras*” (sonuna kadar dost) prensibine bağlı bir şekilde eğitimine devam etmiştir.⁹⁵ Robert Koleji henüz kuruluş aşamasındayken Protestanlık prensiplerinden taviz verilmemesi hususunda kararlı bir tutum da ortaya konulmuştur. Buna karşın yeni bir eğitim anlayışı ile hareket etmeyi amaçlayan kolej; okula gelecek olan hiçbir öğrencinin dini aidiyetine karışılmaması ilkesini esas almıştır. Nitekim ortaya konulan bu tutum kolejin kurulduktan sonraki eğitim süreçlerinde bir örnek teşkil edecektir.⁹⁶ Kolej için temel prensipler belirlendikten sonra kolejin kurulması kararı da Christopher Rheinlander Robert'in Amerika New York'ta ki evinde gerçekleşmiş ve kolej için ideal yer bulma çalışmaları bu karardan sonra başlamıştır.⁹⁷

Okul kurma kararından sonra kolejin kuruluş ve büyüme süreçlerinde maddi manevi çok büyük destekler veren, kendisini dini hizmete adanmış olan⁹⁸ Christopher Rheinlander Robert, ilk etapta 10.000 dolar bağış yapmıştır. Kolejın açılması için gerekli olan parayı elde etmek üzere Cyrus Hamlin New York'a gitmiştir.⁹⁹

⁹² Hamlin, **a.g.e.**, s. 366.

⁹³ Stone, **a.g.e.**, s. 54.

⁹⁴ Şükran Ketenci, “**Bulgarlar Robert Koleji Krallıklarının Kurucusu Sayıyorlar**”, s. 2, (18.11.2019), <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/6756/001504790006.pdf?sequence=1>. (Erişim Tarihi: 11.11.2021).

⁹⁵ Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 141.

⁹⁶ Hamlin, **a.g.e.**, s. 13.

⁹⁷ Necdet Sevinç, **Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri**, 3. Baskı, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2002, s. 132.

⁹⁸ Tozlu, **a.g.e.**, s. 165.

⁹⁹ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 86.

Cyrus Hamlin'in Amerika'ya gittiği dönem 1861 yılında "İstanbul Robert Kolej Cemiyeti" adlı kuruluş da oluşturulmuştur. Kurulan bu cemiyet okul için gerekli görülen 100.000 dolar ile kitap ve benzeri okul eşyalarını temin etmeye çalışmıştır. Bu çalışmalar neticesinde Cyrus Hamlin okul inşaatı için mimar bulmak ve Harvard'dan kitaplar temin etmeye kadar birçok çalışma yapmış fakat arzu edilen parasal destek Amerikan iç savaşından dolayı temin edilememiştir.¹⁰⁰

Kolej için yer bulma çalışmaları başladıktan sonra dönemin tanınan isimlerinden Ahmet Vefik Paşa'nın Rumeli mevkiindeki arsası 1861'de 36.000 TL bir fiyatla alınmıştır. İlk Başlarda Ahmet Vefik Paşa arsasını satma taraftarı değildir. Fakat Paris'te yaptığı işi kaybedip zarara girince bu zararın telafisi için arazisini satmak zorunda kalmıştır. Gerekli hukuki süreç tamamlanıp hükümetten izin çıkınca Cyrus Hamlin araziyi satın almıştır.¹⁰¹

Maarif Nâzırı olan Kemal Paşa imzalı ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan bir belgede; kolejin tedrisat yapmasına, ilgili kanuna ve denetime tabi olmak şartıyla izin verildiği belirtilmiş; ancak okulun bu defa da inşaat izni sorunu başlayınca kolej kuruluşundan 1871 yılına kadar Board'ın boşalttığı Bebek'teki İlahiyat Okulu'nda eğitim öğretim vazifesini ifa etmiştir.¹⁰²

Robert Koleji eğitime devam ederken beliren bir diğer sorunda kurulacak olan kolejin isim sorunudur¹⁰³. Robert Koleji'ne isim verilmeden önce birçok isim üzerinde düşünülmüştür. Şark koleji, Amerikan Koleji, İstanbul Koleji bunlardandır. Fakat her isim için farklı bir ret gerekçesi ortaya konulunca Cyrus Hamlin'in önerisiyle okulun adı Robert Kolej olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁴

Adı Robert Koleji olarak konulan kolejin açılma çalışmalarından sonra kolejin yönetimi için bir mütevelli heyetinin oluşturulması için de çalışmalara başlanmıştır. Okul için oluşturulan mütevelli heyetindeki görevlilerin tamamını Christopher

¹⁰⁰ İstenilen miktarda ekonomik destek bulunmamış olsa bile Robert Koleji'ne dönemin tanınan kişilerin ve kurumların destek verdiği de bilinmektedir. 1880 yılında olduğu belirtilen bir belgede Bay Seelye (Amherst Koleji başkanı), Phillips Brooks (Boston'dan bir din görevlisi), Bat Eliot (Haward Üniversitesi Başkanı), Bay N.G. Clark (Board sekreteri), Bay Porter (Yale Koleji başkanı) gibi isimler bunlardan bir kaçıdır. Yavaşer, **a.g.t.**, s. 91.

¹⁰¹ Erol Güngör, **Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri**, 3. Basım İstanbul: Ötüken, 2007, s. 39-40.

¹⁰² Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2013-2014.

¹⁰³ Frank A. Stone, **a.g.e.**, s. 381-382.

¹⁰⁴ Tozlu, **a.g.e.**, s. 181.

Rheinlander Robert'in dostlarından seçmiştir. Robert Kolej Mütevelli Heyeti'nin resmi kuruluş yılı 1864'tür. Mütevelli Heyeti New York yasasına dayanılarak "*İstanbul'daki Robert Koleji Mütevelli Heyeti*" adını alarak kurulmuş ve böylelikle Robert Kolej New York üniversitesine bağlı enstitülere benzer bir şekilde bu devlet üniversitesine bağlı olarak resmi bir statü kazanmıştır.¹⁰⁵

1.1.3. Robert Koleji'nin Açılışı

Yukarıda belirttiğimiz, kolejin kurulacağı Ahmet Vefik Paşa'ya ait arazinin seçilmesinin özel nedenleri bulunmaktadır. Bu yer belirlenirken İstanbul Hollanda elçiliğinde Cyrus Hamlin ile Christopher Rheinlander Robert toplantı yapmıştır. Bu toplantı esnasında Christopher Rheinlander Robert kolejin İstanbul şehrini manevi ve kültürel açıdan etkileyecek ve Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alırken yaptırdığı Boğazkesen Hisarı'na bu yönüyle cevap veren bir yer olması gerektiği fikrini dile getirmiştir.¹⁰⁶

Sultan Abdüaziz'in tahtta olduğu dönemde¹⁰⁷ açılan Robert Koleji adına arazi alındıktan sonra inşaatına dönemin Maarif Nezâretinin yapım izni vermemesinin nedeni de Gayrimüslim halkın Müslüman halktan daha iyi okullarda eğitim görmesi ve eğer bu okul yapımına izin verilirse Hristiyan ile Müslümanlar arasındaki sosyo- ekonomik uçurumun daha fazla derinleşeceğine dair düşüncedir.¹⁰⁸Fransa ve Rusya'nın açılışına olumsuz yaklaştığı bu Amerikan Koleji'nin demir ve briketleri de gümrüksüz bir şekilde Belçika ve İngiltere'den getirilmiştir.¹⁰⁹

1868 yılında Amerika Birleşik Devletleri Avrupa Donanma Komutanı David Farragut için İstanbul'da bir ziyafet vermiştir. Cyrus Hamlin bu vesileyle okulun imar izni meselesini David Ferrgut'a açmıştır. Amiral Farragut, neden imar izninin verilmediğini, ziyafette bulunan Osmanlı Devlet görevlilerine sorunca Osmanlı Hâriciye ve Bahriye Nazırlıkları Amiralin bu iş için geldiğini düşünerek okul imar izniyle birlikte

¹⁰⁵ Washburn, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁰⁶ Bu toplantının tarihi ile ilgili olarak anılan kaynakta net bir tarih verilmemiştir. Sevinç, **a.g.e.**, s. 132-133.

¹⁰⁷ E. Evrim Şencan Gürtunca, "Robert Kolej'de Okuyan Türk Öğrencilerin Sosyal Arka Planları (1863-1971)", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Cilt 17, Sayı 33, 2018, s. 31.

¹⁰⁸ Hans Lukas Kieser, **İskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik Ve Devlet 1839-1938**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 120.

¹⁰⁹ Sevinç, **a.g.e.**, s. 134.

kapitülasyonun sağladığı izinden de yararlanma hakkını¹¹⁰ içeren bir iradeyi 1868 yılında vermiştir.¹¹¹ 5 Temmuz 1869 yılında atılan kolejintemel atma töreninde İngiliz Elçilik papazı C. B. Gribble, Amerikan yüksek Mahkemesi üyesi Sir Philip Francis, Yunanlı Philip Apostolines, Ermeni Protestanlar adına Agop Efendi, Amerika Misyoner Cemiyeti üyeleri, Birleşik Devletler Sekreteri J.P. Brown, Bulgar Petko Garbanof gibi isimler katılmıştır.¹¹² Resmî açılış ve tören ise ABD dışişleri bakanı William H. Seward'in gelişinin beklenmesi nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlık günü olan 4 Temmuz 1871 yılında olmuştur.¹¹³ Çünkü bu tarih kolej açılışını gerçekleştirenler için anlamlı bulunmuştur.¹¹⁴

Kolejin taşındığı bu yer, İstanbul'a hâkim bir konumda bulunmaktadır. Kolejin konumunu; Amerika Birleşik Devletleri'nin 1885 ile 1887 yılları arasında İstanbul temsilcisi görevinde bulunan Samuel Sullivan Cox çekici ve ihtişamlı bulduğunu belirtmiştir.¹¹⁵

1.1.4. Robert Koleji'nin Bölümleri, İdari Yapılanması ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki Genel Durumu

1.1.4.1. Robert Koleji'nin İdari Yapısı ve İdarecileri

Kurulduğu 1863 yılında ruhsatı olmayan bir Amerikan Okulu olan Robert Koleji'nin¹¹⁶ idaresi Christopher Rheinlander Robert'in başkanı olduğu 1864 yılında kurulan Robert Koleji Mütevelli heyeti tarafından yürütülmüştür.¹¹⁷ 1872 yılından sonra

¹¹⁰ Kandal, **a.g.m.**, s. 96.

¹¹¹ Burcu Özgüven, "Robert Koleji", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları., Cilt 6, s. 336.

¹¹² Sevinç, **a.g.e.**, s. 134; Temel atma töreninin yapıldığı günü Cyrus Hamlin'de yazdığı "Robert Koleji Uğrunda bir Ömür" adlı eserinde şöyle aktarmaktadır. "Köşe taşını indirme töreni için hazır olduğumuzda büyük bir topluluk davet ettik. Amerikan ortaelçisi Hon. E. Joy Morris taşı yerine yerleştirmek için yapılan ayini icra etti ve dikkat çekici bir konuşma yaptı. Bu merasim 4 Temmuz 1869'da gerçekleşti. Onun konuşmasını, İngiliz Konsolosluğu Yüce Divan yargıcı Sir Philip Francis'in konuşması izledi. Ardından Birleşik Devletler elçilik sekreteri J.P. Brown; dördüncü olarak İngiltere Konsolosluğu papazı Rev. Canan Gribble konuştu. Beşinci ve hepsinden belagatli ve en anlamlı konuşmayı ise Rumca olarak, Rum avukat Philip Apostolides yaptı. Ermeni Protestan cemaati Vekili Hagop Efendi, Ermenice olarak altıncı; kolejin Slav dilleri profesörü Mr. Petco Gorbanoff, Bulgarca olarak yedinci; Kuzey Suriye'den Pastör Avedis ise Türkçe olarak sekizinci; misyoner Rev. Dr. Pratt ise dokuzuncu konuşmayı yaptılar."; Hamlin, **a.g.e.**, s. 400-401.

¹¹³ Hamlin, **a.g.m.**, s. 409.

¹¹⁴ Kieser, **a.g.e.**, s. 80.

¹¹⁵ Kandal, **a.g.m.**, s. 95.

¹¹⁶ Süleyman Büyükkarcı, Amerikan Okulları Üzerine Bir Araştırma, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9, 2001, s. 16.

¹¹⁷ Asya Orhon, **Kolejlerin Koleji Robert Koleji**, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2005, s. 9.

Robert Koleji bir ilahiyat okulundan daha çok bir kolej görünümü alınca, bu tarihten sonra kolej görevlileri de mütevelli heyeti tarafından atamayla belirlenmiştir. Bu belirlemeyle birlikte Henry A. Schafferler ilk atanan kişi olmuş ve kolejde teoloji dersi vermeye başlamıştır.¹¹⁸

Kolej yönetiminden ve görevlilerinin atamasından sorumlu olan mütevelli heyeti kolejın en önemli prensiplerinden biri olan bütün inançlara aynı mesafede olacağına dair tüzüğü de oluşturmuştur.¹¹⁹

Mütevelli Heyeti dışında Robert Koleji'nin eğitim öğretim, idare ve disiplin başta olmak üzere kolejın bütün işlerinin sistematik bir şekilde yürütüldüğü 12 komisyon da 1911 yılında oluşturulmuştur. Bu komisyon dışında Öğrenci konseyi denilen ve yararlı olduğu düşünülen bir yapıda oluşturulmuştur. Bu konseyin önemi hakkında kolej idarecilerinden Caleb Frank Gates bu konseyle öğrenci ve öğretmen davranışlarını, hem okul hakkında ve hem de birbirleri hakkındaki görüşlerini daha iyi anladıklarını belirtmiştir.¹²⁰ Kolejın okul içindeki idaresini kolejın kurulduğu 1863'ten 1878 yılına kadar Cyrus Hamlin yürütmüştür. 1878 yılından itibaren Cyrus Hamlin'in damadı da olan George Washburn göreve gelmiştir. Bu görevi 1903 yılına kadar devam ettiren¹²¹ George Washburn, yerini Board teşkilatının görevli bir misyoneri olan Caleb Frank Gates'a bırakmıştır.¹²²

Caleb Frank Gates, Robert Koleji'ni çağdaş ve modern bir yapı olarak düzenlemiş bir kişidir.¹²³ Caleb Frank Gates'in yönetici olduğu dönem, I. Dünya savaşının yaşandığı zamanı kapsar. Türk ve Amerikan ilişkilerinin de gergin olduğu bu zamanlar kolejın en zor dönemleri olarak nitelendirilmektedir. Kolejde başta yakıt olmak üzere gıda sorunu, ekonomik yetersizlikten dolayı öğretmenlerin görevden ayrılması, öğrenci sayısında azalma gibi birçok sorun ortaya çıkmıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen I. Dünya savaşı koşullarında Osmanlı Devleti topraklarında açık kalmayı başarması Osmanlı Devleti'yle geliştirdiği sağlam ilişkiye dayalıdır. Nitekim Caleb Frank Gates'in Cemal

¹¹⁸ Emine Kocmanoğlu, **Yabancı Okullarda Din Eğitimi, Robert Kolej - Mekteb-i Sultani Galatasaray Lisesi) Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi S.B.E, 2003), s. 50.

¹¹⁹ Sevinç, **a.g.e.**, s. 131.

¹²⁰ Kocmanoğlu, **a.g.t.**, s. 97-101.

¹²¹ Özgüven, **a.g.m.**, s. 336.

¹²² Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2016.

¹²³ Mehmet Can, Hasan Korkut, **Osmanlı Mülkünde Amerikan okulları**, 1. Basım İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2013, s. 85-86.

Paşa, Talat Paşa ve Enver Paşalar ile samimi bir ilişkisinin olduğunu, Henry Morgenthau adlı ABD elçisinin buna aracı olduğu da belirtilmektedir. I. Dünya savaşı koşullarında İttihat ve Terakki'nin Maliye Bakanlığı görevini yapan Cavit Bey'in de Robert Kolej mezunu olduğu ve kolejin aktif olmasına yardımları ve destekleriyle katkıda bulunduğu da belirtilmektedir. 1932 yılına kadar kolejde yönetici olarak görevine devam eden Caleb Frank Gates¹²⁴ aynı zamanda kolejde görev yapan son misyoner idarecidir.¹²⁵

Caleb Frank Gates'ten sonra Paul Monroe 1932 ile 1935 yılları arasında müdürlük yapmış¹²⁶ ve 1935 yılında görevini Walter Wright'e devretmiştir. 1935 ile 1944 yıllar arasında görev yapan Walter Wright,¹²⁷ 1944 yılında Floyd Henson'a görevini bırakırken Floyd Henson da 1955'te¹²⁸ görevini Duncan Smith Ballantine'ye devretmiştir. Ballantine'den sonra 1962'de Patrick Murphy Malin, 1968' den 1971' e kadar da John Scott Everton Robert Koleji'nin müdürlüğünü yürütmüş isimlerdir.¹²⁹

1.1.4.2. Robert Koleji'nin Bölümleri ve Yapıları

Cyrus Hamlin döneminde Robert Kolej, hazırlık bölümü ve kolej bölümü olarak iki kısma ayrılmıştır.¹³⁰ Bu ayrımla beraber Robert Koleji'ne ek bina yapımına ise 1873 yılından itibaren başlanılmış ve bu ek binalara daha sonra ibadet yeri, kütüphane ve laboratuvar binaları eklenecektir. Bu ek binalardan biri 1892'de açılan Fen binasıdır. Bu binanın açılışı sırasında bir törende düzenlenmiş ve törende Cyrus Hamlin ile Christopher Rheinlander ait portreler salona asılmıştır.¹³¹

1920-1921 eğitim öğretim yılında Robert Akademi adını alan kolejin hazırlık kısmında eğitim süresi 4 yıl iken bu değişiklikle 6 yıla çıkarılmış, Robert Kolejine geçmek için iki yıllık "Sub Freshman" sınıfı da bir zorunluluk haline getirilmiştir. Robert kolejin 6 yıllık eğitim süresinden sonra ise öğrenciler okulun kolej bölümüne

¹²⁴ Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2017.

¹²⁵ Ketenci, **a.g.m.**, s. 2.

¹²⁶ Zafer Toprak, **a.g.e.**, s. 4.

¹²⁷ Şaban Ulusoy, **Robert Koleji ve Yabancı Okullara Yönelik Atatürk Döneminde Yapılan Düzenlemeler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE., 2005), s. 53.

¹²⁸ Zafer Toprak, **a.g.e.**, s. 4.

¹²⁹ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 107.

¹³⁰ Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2014-2015.

¹³¹ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 89-91.

geçebilmektedir. Kolejde yapısal değişim 1910 yılında Ticaret Bölümü'nün açılmasıyla da devam etmiştir.¹³²

Kolejin Robert Akademi adını aldığı¹³³1912 yılında ¹³⁴Mühendislik Bölümü'yle de açılarak faaliyete girmiştir¹³⁵ Ayrıca 1902-1903 eğitim ve öğretim yılından itibaren hazırlık bölümü 1 yıl uzatılmış ve "Sophomore" olarak adlandırılan ikinci sınıfla birlikte Edebiyat ve Fen bölümlerine ayrıldığı görülmektedir. Öğrenciler, bu bölümlerden hangisinden mezun olursa diplomasını da o bölüm adına almaktadır.¹³⁶

1912 yılı aynı zamanda kolejde 4 yıllık olan lise eğitiminin süresinin azaltılarak 3 yıla indirildiği bir yıldır. Robert Koleji bu tarihte Robert Akademi olarak eğitimine 3 bölüm altında devam etmiştir. Bu bölümler a) Yabancı Diller, Matematik, Fizik, Tabii Bilimler ve Kimya gibi dersleri kapsayan Fen ve Yabancı Diller Bölümü, b) İktisat ile İş İdaresi derslerini kapsayan İş İdaresi Bölümü ve c) Elektrik, İnşaat, Matematik, Kimya bölümlerini kapsayan Mühendislik Bölümleridir.¹³⁷

1915 yılında Kolej'de eğitim; elektrik, mühendislik, madencilik ve makine bölümleri başlığı altında devam etmiştir.¹³⁸1923 yılına gelindiğinde de Akademi ve Mühendislik olmak üzere üç bölüm altında eğitim faaliyetlerine devam edilmiştir,¹³⁹

Robert Koleji'ne yukarıda belirttiğimiz bu bölümlerin dışında ihtiyaçtan kaynaklı olarak birçok bina eklemeleri yapılmıştır. İlki 1873 yılında Cyrus Hamlin Hall kısmına yapılan etüt salonudur. Daha sonra kolejde görev almış kişilerin isimlerinin verildiği bu eklemelerin yapımı devam etmiştir. Albert Long adına 1892 de Albert Long Hall, daha sonra sırayla 1902 yılında Theodorus Hall, 1904 yılında Dodge Hall, 1906 yılında Washburn Hall, 1913 Andersen ve Gates Hall, 1914 yılında Social Hall eklemeleri yapılmıştır. Bu eklemeler dışında 1914 yılında John Sloane adına bir hastane binası, jimnastik salonu ve 1932 yılında Van Milligen adına Van Millien Hall koleje eklenerek kolej büyütülmüştür.¹⁴⁰

¹³² Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 78-80.

¹³³ Ulusoy, **a.g.t.**, s. 32.

¹³⁴ Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 80.

¹³⁵ Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 68-69.

¹³⁶ Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2018.

¹³⁷ Ulusoy, **a.g.t.**, s. 32.

¹³⁸ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 93-94.

¹³⁹ Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 70-72.

¹⁴⁰ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 96-97.

Kolejin mali açıdan güçlü olduğu, John S. Kennedy'nin Mütevelli Heyeti'ne başkanlık yaptığı dönemde fakülte niteliğinde yapılan 6 bina ile bağışlarla yurt ve sınıfların da yapılmıştır.¹⁴¹

1.1.4.3. Cumhuriyet Dönemi Robert Koleji'nin Durumu

Cumhuriyet dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin yabancı okullar ve eğitim alanında birtakım düzenlemelere gittiği yeni yükümlülükleri getirdiği bir dönem olmuştur. Bunun önemli adımlardan birinin Lozan Antlaşması ile atıldığını belirtmek gerekir. Lozan Antlaşması'nın yabancı okullarla ilgili olan 4. ile 41. maddelerinde bu okulların dini propaganda yapmaları engellenmiştir.¹⁴²Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşması'nda eğitim ile ilgili genel politikalarını ortaya koyarken 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu çıkararak eğitim alanındaki çerçeveyi;

Birinci Madde: Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif vekâletine merbuttur.

İkinci Madde: Seriyeye ve Evkaf vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif vekâletine devir ve raptedilmiştir. Maddeleriyle daha belirginleştirerek bu konudaki tutumunu yasallaştırmıştır.¹⁴³

Yabancı okullarda dini heykel sembol ve işaretlerin kaldırılmasını bir zorunluluk olarak getiren¹⁴⁴ Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla, Türk Milli Eğitimin felsefesi ve esasları ortaya konulunca aynı Kanunu'nun 8.maddesinde de " *Hükümetin nezaret ve murakabesialtında ve kanun dairesinde her türlü tedrisat serbesttir.*" ibaresi de konularak Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim alanındaki tutumu da pekiştirilmiştir.¹⁴⁵ Tevhid-i Tedrisat'tan sonra bir süre devam eden eğitimdeki ikililik ise; 1925 ve 1926 yılında çıkarılan iki tamimle tümüyle ortadan kaldırılmıştır. 1925 tamimine göre Türkiye Cumhuriyeti aleyhine hiçbir bildiriye izin verilmeyip Tarih, Türkçe ve Coğrafya dersleri müfredata alınırken, 1926 tamimine göre de Milli Eğitim Bakanlığı'nın koyduğu kurallar tekrar belirtilerek bütün yerli ve yabancı okullara Milli

¹⁴¹ Büyüktolu, Potukoğlu, a.g.m., s. 2016.

¹⁴² Abdulkadir Yazıcı, **Türkiye'de Azınlık, Yabancı Ve Türk Özel Okulları (1950–1960)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 11-12.

¹⁴³ T.B.M.M., "**Tevhidi Tedrisat Kanunu**", Kanun Kabul Tarih 1924, s. 242, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200430.pdf.

¹⁴⁴ Sezer, a.g.t., s. 37.

¹⁴⁵ T.B.M.M., "**Teşkilatı Esasiye Kanunu**", Kanun Kabul Tarih 1924, s. 370, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200491.pdf.

Eğitim Bakanlığı'na bağlanma şartı getirilmiş ve böylece bu iki tamimle derslerin içeriğinde devlet aleyhine hiçbir içeriğe izin verilmemesi hususunda da kararlı bir tutum sergilenmiştir.¹⁴⁶

Cumhuriyet döneminde yabancı okulların zararlı faaliyetlerine dönük bu sıkı tedbirlere rağmen devlet yine de eğitime gereken özeni göstermiş Robert Koleji'ne mütevellî Heyeti tarafından yollanan eğitim araç ve gereçleri her türlü vergiden muaf tutmuştur.¹⁴⁷

Cumhuriyet döneminde devletin eğitim alanındaki genel çerçevesi böyle iken, Robert Koleji bu süre zarfında eğitim çalışmasına kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Yabancı okulların çoğunun kapatıldığı bu dönemler; Robert Koleji'nin eğitimine devam edip Türkiye Cumhuriyeti'nin ihtiyaç duyacağı insanların yetiştirilmesinin kolejin kapanmamasında rolü olduğu belirtilmektedir. Bu anlamda Robert Koleji, devlet tarafından desteklenmiş ve devlet bürokratları ile görevlileri de çocuklarını koleje yollayarak bu desteğe devam etmiştir.¹⁴⁸

Devlet desteğiyle birlikte artan öğrenci ihtiyacını karşılamak için koleje bu dönemde de eklemeler yapılmıştır. 1920-1921 eğitim ve öğretim yılında, 4 yıllık hazırlık bölümü akademiye dönüştürülerek 6 yıla çıkarılan Robert Koleji,¹⁴⁹ 1923 yılına gelindiğinde Hazırlık (Academy), Kolej (Collegiate) ve Mühendislik (Engineering) olmak üzere üç bölüm altında eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁵⁰

1930 yılında Atatürk'ün müdahalesiyle lise seviyesine getirilmiş olan Robert Koleji¹⁵¹ 1931 yılında öğrenci sayısının artmasına bağlı olarak artık küçük kalan kütüphaneyi¹⁵² yeniden kurup öğrencilerin canının istediği şekilde yararlanabileceği zengin bir kulliyatla doldurularak öğrencilerin hizmetine sunmuş¹⁵³ ve 1932 yılında da kendisi gibi özerk olan Amerikan College for Girls¹⁵⁴ ile birleşmiştir.¹⁵⁵ 1950'li yıllara

¹⁴⁶ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 104.

¹⁴⁷ **BCA**, 30-18-1-1/185/19/17.

¹⁴⁸ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 171.

¹⁴⁹ Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 78.

¹⁵⁰ Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2018; Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 81.

¹⁵¹ Sevinç, **a.g.e.**, s. 135.

¹⁵² Ayrıca Kolejin Rumeli Hisarı'ndaki arazisi üstüne bir kütüphanenin yapılması kararı 31 Aralık 1930 yılında alındığını belirtmek gerekir.; **BCA**, 30-18-1-2 / 16-84-10

¹⁵³ Mina Urgan, **Bir Dinozorun Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 153.

¹⁵⁴ İstanbul Amerikan Kız Koleji 1871 yılında açılmıştır. Açıldığı dönem Home School olarak isimlendirilen bu okul, ilk olarak 1873 yılında Üsküdar'a ardından 1914 yılında da Arnavutköy'deki

gelindiğinde de Amerikalıların kolejin eğitim faaliyetlerinin aksamaması yönünde devletten talepleri de olmuştu talepleri Türkiye Cumhuriyeti Washington Büyükelçiliği'ne iletilmişlerdir.¹⁵⁶

1957 yılına gelindiğinde Bakanlar Kurulu Kararı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayla yükseköğretime geçen Robert Koleji'nin¹⁵⁷ böylelikle Lozan Antlaşması'nda yer alan bağımsız bir ülkede yabancı bir üniversite açma konusundaki kararına ters düşmeden üniversite olmasının yolu da açılmış oldu.¹⁵⁸

Bu süre zarfında kolejin 100. yıl kutlamalarına dönemin Başbakanı İsmet İnönü Robert Koleji yetkililerince New York'a davet edilmiştir.¹⁵⁹

1971 yılına gelindiğinde hükümete devredilip Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştürülmüş olan kolejin bazı eğitim materyalleri başka kurumlara devredilmiş¹⁶⁰ ve sonrada Arnavut Kız Lisesi ile idari yönden birleştirilmiştir. Bu birleşmeden sonrada Robert Koleji'nin adı Özel İstanbul Amerikan Robert Lisesi olarak değiştirilmiştir¹⁶¹ ve günümüze değin Amerikan Robert Lisesi adıyla eğitim çalışmalarına devam etmiştir¹⁶².

1.1.5. Eğitim Anlayışı

Robert Koleji'nin eğitim anlayışını anlamak için kolejin genel hedeflerine yakından bakmak gerekmektedir. Robert Koleji her öğrencinin fiziki ahlaki ve entelektüel açıdan gelişmesine önem vererek laik ve seküler bir temelde eğitim vermeyi

yapımı biten binasına taşınmıştır. “İstanbul Amerikan Kız Koleji Mütevelli Heyeti” tarafından yönetilen bu okul 1958 yılında Robert Koleji ile birleşmiştir. Büyükkaracı, a.g.m., s. 19.: Ayrıca Amerikan Kız Koleji 1908 yılına kadar ABCFM misyoner teşkilatına bağlı bir şekilde eğitim vermiş, bu tarihten itibaren bağımsız bir okul olarak hareket etmiştir. Baykal Biçer, Türkiye’de Protestan Eğitim Dizgesi ‘Amerikan Kolejleri 1839–1922, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı Afro-Avrasya Özel Sayısı, 2016, s. 50.

¹⁵⁵ “**Robert Kolej Tarihimiz**”, (25.05.2020), <https://website.robcol.k12.tr/tr/rc-hakkinda/tarihimiz>.

¹⁵⁶ **BCA**, 30-1-0-0/ 62-380-9.

¹⁵⁴ Robert Koleji İcra Vekilleri Heyeti tarafından 10/8/1857 tarihli ve 1974 sayılı yazısıyla Yüksekokula çevrilmiştir. **BCA**,30-18-1-2/147/42/16.

¹⁵⁸ Zafer Toprak, “Türkiye’de Amerikan Üniversitesi Sorunu: Demokrat Parti, Lozan Antlaşması ve Robert Koleji”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 120, 2013, s. 92-96.

¹⁵⁹ **BCA**, 30-1-0-0/7/42/7.

¹⁶⁰ **BCA**, 30-18-1-2/199/64/12.

¹⁶¹ Filiz Topçu, **Türk Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi İle Yabancı Okullarının Bu Sistem Üzerine Etkileri**, İstanbul: Beykent Üniversitesi S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 182.

¹⁶² Zafer Toprak, **a.g.e.**, s. 1.

amaçlamıştır.¹⁶³ Bu amaç için Robert Koleji eğitim müfredatında Protestanlığın XIX. yüzyıla gelindiğinde benimsediği bilimsel eğitim modelini uygun görmüştür.¹⁶⁴ Bu eğitim modeli New England okulları denilen ve temeli Yale ve Harvard üniversiteleri gibi okullara dayanan bir modeldir.¹⁶⁵ Bu eğitim modeliyle ilgili Robert Koleji'ni açmadan önce Güneydoğu Asya'da (Çin) ABCFM tarafından bir misyoner olarak görevlendirilen Cyrus Hamlin¹⁶⁶ 1857 tarihli bir raporda “*Birinci ve en önemli talep New England kolejleri niteliğinde genel eğitim veren bir eğitim kurumuna olan taleptir.*” demektedir. New England modelini esas alan Robert Koleji yapılandırmacı eğitim anlayışının bir ürünü olarak kendi kendine yardım prensibini benimsemiştir. Bu prensip gereği öğrenciler araç ve gereç yapmak için kolej bünyesinde marangozluk eğitimi de almış kolejbünyesinde açtığı endüstri kurslarıyla öğrencilere inşaat dersinden Matematiğe, Elektrik ve İngilizce dersine kadar öğrencileri farklı alanlarda yetkin hale getirmeye çalışmıştır.¹⁶⁷

Robert Koleji'nin yukarıda değindiğimiz eğitim anlayışı ve eğitim modeli bu kolejin modernite anlayışı içinde seküler, yenilikçi ve hümanist bir okul olarak değerlendirilmesine neden olurken aynı zamanda dini anlayışı da benimseyen Robert Koleji, Cumhuriyet döneminde de din eğitimi anlayışını değiştirerek yeni kurulan Cumhuriyetin eğitim yasalarına ters düşmemek için bu anlayışıda çok ahlak kavramı kapsamında değerlendirmiştir.¹⁶⁸

Cumhuriyet döneminde ise bürokrasi ihtiyacına katkı yaptığı görülen Robert Koleji'nin¹⁶⁹ misyonerliği esas alan olumsuz ve zararlı çalışmaları daha fazla ön planda

¹⁶³ Fatma Acun, Evrim Şencan Gürtuna, “Education at Robert College from Ottoman Empire to Turkish Republic”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt 31, Sayı 1, 2016, s. 9.

¹⁶⁴ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej’de Öğrenim Gören**, s. 6.

¹⁶⁵ Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2020.

¹⁶⁶ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej’de Okuyan**, s. 36.

¹⁶⁷ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 129-133.

¹⁶⁸ Dini Eğitim, Robert kolejinin programında şöyle tanımlanmıştır. “*Terbiyeyi cismaniye ve fikriye ile beraber terbiye-i aliye-i ahlakiyeye de riayet edilmek lazımeden olmakla kolaj bu ciheti de nazar-ı itinadan dur tutmamıştır. Ulum-i dininyeye ait tedrisat bahs ve müvazaradan azada sırf serbesti-i vicdan esasına müsteniddir. Talebe kolejin nizamname-i esasisi mucibince sabahları duada ve pazar günleri mektepte olanlar sabah akşam ayinlerinde hazır bulunurlar. Hristiyanlığın Tarih-i Tekamülü ile Kitab-ı Mukaddes tedrisatı umumi programda dahildir. Her hafta Genç Hristiyanlar Cemiyeti'nin muavenetiyle ihtiyari ve umum talebe için açık Kitab-ı Mukaddes dersleri tertib olunur.*” Keskiner, **a.g.m.**, s. 64.

¹⁶⁹ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej’de Okuyan**, s. 42.; Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Osmanlı Dönemi'nde de yönetim ve üst düzey bürokrat sınıfının Müslüman okullarından ziyade Robert Koleji gibi yabancı okullara çocuklarını göndermeleri hususunda İlhan Tekeli “ *Toplumda değişmeye başlayan sınıfsal yapının yeniden üretilmesinde kalite açısından ortaya çıkan istemleri karşılamakta devletin girişimleri yetersiz kalmaktadır.*” tespitini yapmıştır; Ercan Uyanık, “Yabancı Okullarda Eğitim Gören

olsa bile eğitim alanındaki verimli ve başarılı niteliği göz ardı edilememektedir. Kolej'in esas başarısı, eğitimi hem dönemin koşullarına hem de gelecekte ihtiyaç olabilecek noktalar üzerinden güncellemesi ve müfredatı bu anlayışa göre şekillendirmesidir.¹⁷⁰

1.1.6. Sınıflar ve Verilen Dersler

Robert Kolej Board da dâhil hiçbir misyoner teşkilatına bağlı olmayan bir Amerikan okuldur. İngilizce eğitimin temel dili olmasına karşılık çok dilli eğitim sistemine sahip olan¹⁷¹ kolejde hemen hemen 15'e yakın dil öğretilmiştir. 1912 yılında mühendislik eğitiminin verildiği tarihe kadar ticari bilim ve dil, eğitimde ön planda olmuştur.¹⁷² 1863 yılında kurulan kolejin ilk döneminde eğitim iki aşamada verilmektedir. Bunlardan biri kolej bölümü¹⁷³ bir diğeri de Hazırlık bölümüdür.¹⁷⁴ Liseye hazırlık niteliğinde olan bu bölümünde; Yurt Bilgisi, Tarih, Jimnastik, Türkçe, İngilizce, Müzik, Matematik, Coğrafya dersleri okutulurken¹⁷⁵ öğrenciler aşağıdaki tabloda görülen Geometri, Cebir, Türkçe, İngilizce dersleri alacaklardır.¹⁷⁶ Bu tablolarda da kolejin kuruluş yıllarında sınıflara göre ders programı verilmiştir.

Tablo 1.1. Lise Hazırlık Ders Programı

Hazırlık I.	Hazırlık II.
Türkçe	Türkçe
İngilizce	İngilizce
Cebir	Cebir
Geometri	Geometri

Osmanlı'nın Müslüman Çocukları (1865-1908)", **Diyalektolog - Ulusal Hakemli Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, 2017, s. 17.

¹⁷⁰ Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2023.

¹⁷¹ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 129.

¹⁷² Yazıcı, **a.g.t.**, s. 61.

¹⁷³ Washburn, **a.g.e.**, s.47.

¹⁷⁴ Robert Koleji'n Preparatory Department denilen hazırlık bölümü iki yıl bazende duruma göre üç yıl sürmüştür. Başka bir ifade ile 1896 döneminde 3 yıl olan hazırlık sınıfı 1910 ve devamındaki yıllarda iki yıl olarak eğitim süresi belirlenmiştir. Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 231.

¹⁷⁵ Sezer, **a.g.t.**, s. 109.

¹⁷⁶ Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2017.

Tablo 1.2. I. Yıl Hazırlık Sınıfı

1. Yıl: Birinci Hazırlık Sınıfı	
1. Ders: İngilizce	2. Ders: Anadil
3. Ders: Güzel Yazı	4. Ders: Mantık ve Aritmetik
5. Ders: Coğrafya	

Tablo 1.3. II. Yıl Hazırlık Sınıfı

2. Yıl: İkinci Hazırlık Sınıfı	
1. Ders: İngilizce	4. Ders: Yüksek Aritmetik
2. Ders: Anadil	5. Ders: Coğrafya
3. Ders: Fransızca/Almanca/Türkçe	6. Ders: Çizim

Tablo 1.4. III. Yıl İkinci Taze Sınıfı

3. Yıl: İkinci Taze (Freshmen) Sınıfı	
1. Ders: İngilizce	4. Ders: Cebir
2. Ders: Anadil	5. Ders: Geometri
3. Ders: Fransızca/Almanca/ Türkçe	6..Ders: Coğrafya
7. Ders: Tarih	8. Ders: Çizim

Tablo 1.5. IV. Yıl Taze Sınıfı

4.Yıl: Taze (Freshmen) Sınıfı	
1. Ders: İngilizce	2. Ders: Anadil
3. Ders: Fransızca/Almanca/Türkçe/Farsça	4. Ders: Zooloji
5. Ders: Fizyoloji	6. Ders: Botanik
7. Ders: Geometri	8. Ders: Yüksek Cebir
9. Ders: Tarih	10. Ders: Latince Gramer ve Okuma

Tablo 1.6. V. Yıl Sınıfı

5. Yıl: İkinci Yıl (Sophomore/ Akıllı Aptal) Sınıfı	
1. Ders: Retorik	2. Ders: Shakspeare
3. Ders: Fizik	4. Ders: İnorganik Kimya
5. Ders: Trigonometri	6. Ders: Araştırma (Surveying)
7. Ders: Analitik Geometri	8. Ders: Tarih
9. Ders: Anadil/Latin/Caesar/Sallust Virgil	10. Ders: Fransızca/ Almanca/ Türkçe/Arapça/Eski Ermenice/ Yunanca/Slavca
11. Ders: Pedagoji Üzerine Dersler	12. Ders: Sanat Üzerine Dersler
13. Ders: Biyoloji Üzerine Dersler	14. Ders: Ticaret Hukuku Üzerine Dersler

Tablo 1.7. VI. Yıl Küçükler Sınıfı

6. Yıl: Küçükler (Junior) Sınıfı	
1. Ders: İngiliz Edebiyatı	2. Ders: Mantık
3. Ders: Hristiyanlığın Delâleti	4. Ders: Parlamenter Hukuk
5. Ders: Organik Kimya	6. Ders: Analitik Kimya
7. Ders: Mineraloji	8. Ders: İnşaat mühendisliği
9. Ders: Calculus	10. Ders: Kütüphanecilik
11. Ders: Tarih	12. Ders: Anadil
13. Ders: Latin, Çiçero, Tacitus	14. Ders: Fransızca/Almanca/Türkçe/Arapça/Eski Ermenice/Yunanca/Slavca

Tablo 1.8. VII. Yıl Kıdemliler Sınıfı

7. Yıl: Kıdemliler (Senior) Sınıfı	
1. Ders: Psikoloji	2. Ders: Ahlak
3. Ders: Felsefe Tarihi	4. Ders: Jeoloji
5. Ders: Astronomi	6. Ders: Medeniyet Tarihi
7. Ders: Uluslararası Hukuk	8. Ders: Anadil
9. Ders: Fransızca/Almanca	10. Ders: Antropoloji Üzerine Dersler

Yukarıdaki 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.6, 1.7, 1.8,tablolardan da ¹⁷⁷ görülebileceği gibi 1. yıl hazırlık sınıfından 7. yıl kıdemliler sınıfına kadar Kolej'de İngilizcenin yanı sıra Almanca, Fransızca gibi diller ile Matematik, Geometri ve Sosyal Bilim dersleri ağırlıkta görülmektedir. Okulun kolej yani lise bölümünde eğitim; Freshman denilen 1.sınıf, Sophomore denilen 2.sınıf, Junior denilen 3. sınıf ve Senior denilen 4. sınıflarda olmak üzere 4 yıl sürmektedir.¹⁷⁸ Lise bölümü yoğun ders programlarıyla öğrencileri farklı bölümlerde yetiştirirken her bölümde ortak ve ayrı derslerin olduğu görülmektedir. Kolej'in yoğun ders programına örnek olarak aşağıda tablo halinde verdiğimiz lise Edebiyat bölümü ders programında da bu yoğunluk görülmektedir.

Tablo 1.9. Lise Kısmı Ders Programı (Edebiyat Bölümü)

Lise 1	Lise 2	Lise 3	Lise 4
Türkçe-Edebiyat	Türkçe-Edebiyat	Türkçe-Edebiyat	Türkçe-Edebiyat
Tarih	Tarih	Tarih	Tarih
Milli Savunma	Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya
İngiliz Edebiyatı	Amerikan Edebiyatı	Tercüme	Sosyoloji
İngilizce Tabirler	Kompozisyon	Avrupa Edebiyatı	Tercüme
Matematik(Cebir Geometri)	İnsan Biyolojisi	Kompozisyon	Psikoloji
Fizik	Kimya	Felsefe	İngiliz Edebiyatı
Fizik Laboratuvarı	Kimya Laboratuvarı	Mantık	Tez
Sağlık Bilgisi	Milli Savunma	Sanat Tarihi	Milli Savunma
İngilizce Kompozisyon	Edebiyat Çeşitleri	Milli Savunma	-----
Jimnastik	Jimnastik	-----	-----
Fransızca (Seçmeli)	Fransızca (Seçmeli)	Fransızca (Seçmeli)	Fransızca (Seçmeli)
Almanca (Seçmeli)	Almanca (Seçmeli)	Almanca (Seçmeli)	Almanca (Seçmeli)
Konuşma (Seçmeli)	Hitabet (Seçmeli)	-----	-----

¹⁷⁷ Acun, **a.g.m.**, s. 140-142.

¹⁷⁸ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 244-245.

Bu tabloya ¹⁷⁹ bakıldığında Lise 1. sınıfta Türkçe, Tarih, Milli Savunma, İngiliz Edebiyatı, Matematik, Fizik, Fizik Laboratuvarı, Sağlık Bilgisi, İngilizce Kompozisyon, Jimnastik dersleri zorunlu Fransızca, Almanca ve Konuşma dersi seçmeli olarak verilmektedir. Lise 2. Sınıfta İngiliz Edebiyatı dersinin yerini Amerikan Edebiyatı, İngilizce Tabirler yerine Kompozisyon, Fizik ve Fizik Laboratuvar yerine Kimya Laboratuvar, İngilizce Kompozisyon yerine Edebiyat Çeşitleri dersi verilirken Fransızca, Almanca Konuşma yine seçmeli ders olarak verilmiştir. 3. Sınıfta Fransızca Almanca yine seçmeli ders iken Sanat Tarihi, Mantık, Felsefe Avrupa Edebiyatı verilmektedir. Lise 4. Sınıfta ise Psikoloji, Tez, Sosyoloji yeni dersler olarak Robert Koleji'nde verilmiştir. Robert Koleji'nin akademi bölümüne bakarsak bu bölümünde okumak için yabancı dil zorunluluğu bulunmamaktadır. Aşağıdaki tabloda da Akademi 1,2 ve 3'te verilen dersler gösterilmektedir.

Tablo 1.10. Robert Koleji Akademi Bölümü Ders Programı

Akademi 1	Akademi 2	Akademi 3
Türkçe	Türkçe	Türkçe
İngilizce	İngilizce	İngilizce
Jimnastik	Jimnastik	Jimnastik
Tarih	Tarih	Tarih
Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya
Yurt Bilgisi	Yurt Bilgisi	Yurt Bilgisi
İngilizce Konuşma	İngilizce Konuşma	İngilizce Konuşma
Marangozluk	Biyoloji	-----
Matematik	Matematik	Geometri
Fen Bilgisi	Sağlık Bilgisi	Fizik
Mûsiki	Mûsiki	Mûsiki

¹⁷⁹ Kolejin lise kısmındaki genel ders programları ile Lise bölümü tabii bilimler, ticaret ve kimya bölümündeki ders programları hakkında detaylı bilgi için bkz.; Yavaşer, **a.g.t.**, s. 132-140.

Tabloda da görüldüğü gibi¹⁸⁰ Akademi 1’de Türkçe, İngilizce, Jimnastik, Tarih Coğrafya, Yurt Bilgisi, İngilizce, Konuşma, Marangozluk, Matematik, Fen Bilgisi Mûsiki dersleri verilirken Akademi 2’de ise Marangozluk dersinin yerine Biyoloji, Fen Bilgisi dersi yerine Sağlık Bilgisi dersi verilmektedir. Akademi 3’te ise ders sayısı 10’a düşerken Sağlık Bilgisi dersinin yerini Fizik dersi almıştır. Öğrenciler için zorunlu olan bu dersler dışında seçmeli ders programları da olan kolejin Fen Bölümünde Mekanik, İktisat Meseleleri, Histoloji, Nebatat gibi 12 ders seçmeli iken Edebiyat Bölümünde Türk Edebiyatı, İngiliz Edebiyatı, Sanat Tarihi gibi 24 ders seçmeli olarak programda yer almaktadır.

1910 yılına gelindiğinde kolejde birkaç bölümün açıldığı görülmektedir. Bunlardan biri Ticaret Bölümüdür. Bu bölümün açılmasından sonra Ticaret Kanunu, Ticari Aritmetik, Güzel Yazı, Sahaflık gibi dersler kolejde okutulmaya başlanmıştır. School of Engineering olarak adlandırılan Mühendislik Bölümü de ticaret bölümüyle aynı dönemde açılmıştır. Bu bölümde de Makine, Elektrik, İnşaat, Mühendislik bölümlerinde eğitim vermeye başlanmıştır. Bu bölümün dersleri atölyelerde verilirken bu alanda dersler sadece teorik olarak değil pratik düzeyde de pekiştirilmektedir. Ayrıca 1913’te mühendislik bölümüne eklenen Maden Mühendisliği talep yetersizliğinden dolayı 1921 yılından itibaren kapanmıştır.¹⁸¹

1910 yılı aynı zamanda kolejin ders programının en kapsamlı olduğu dönemdir. Cumhuriyet öncesi bu dönemde kolejde okutulacak olan dersler Hazırlık ve Kolej Bölümü adı altında gruplandırılarak okutulmuştur. Hazırlık bölümünde okutulan dersler, başta İngilizce olmak üzere dil ağırlıklı bir eğitim içerirken; Kolej Bölümünde okutulacak dersler edebiyat şubesi altında gruplandırılarak verilmiştir. Bu bölümde Hendese-i Müsteviye, Ezmine-i Kadime, Cebir-i Ali, İktisat, Cebir-i Adi İlm-i Menafi’ül Aza, Hikmet, Kimya, Hendese-i Resmîye, Coğrafya gibi dersler verilerek öğrenciler yoğun bir eğitime tabi tutulmuştur.¹⁸²

Öğrenciler için yoğun ders programını aktif bir şekilde belirleyen Kolej’in okul açılışı ve tatil günleri de şöyle belirlenmiştir: 15 Eylül kolej eğitiminin başlangıcıdır. 15 Haziran gününe yakın genellikle Perşembe günleri okul kapanış günüdür. Yarıyıl tatili

¹⁸⁰ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 134-136.

¹⁸¹ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej’de Öğrenim Gören**, s. 245-146.

¹⁸² Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 87-88; Tozlu, **a.g.e.**, s. 206.

ise Noel gününe göre düzenlenmiştir. Paskalya tatili ise kutsal Perşembe'ye girmeden Çarşamba günü olarak belirlenmiştir.¹⁸³

Tatil günleri böyle belirlenen Robert Koleji'nde sınavlar belli zamanlarda yapılmıştır. Okula giriş için biri Haziran, diğeri Eylül ayında olmak üzere yılda iki kez sınav yapılır. Okulda dönem boyunca görülen derslerin sınavları da o dönemin sonunda yapılmaktadır. 100 sayısı esas alınarak yapılan bu sınavlardan geçemeyenler için bütünleme sınavı; Paskalya, Yılbaşı ve Yaz Dönemi sonunda olmak üzere üç kere, finaller ise öğretmenin isteğine göre bazen yazılı ve bazen de sözlü bir şekilde her dönemin sonunda yapılmaktadır.¹⁸⁴

Yapılan sınavların hafta sonuna sarktığı da görülmektedir. 27 Temmuz ve 21 Ağustos 1868 yılı döneminde sınavların sabah 09:00'da başladığı öğlen paydosundan sonra akşam saat 17:00' ye kadar devam ettiği ve hafta sonuna sarktığı da görülmektedir. Cumartesi gününe sarkan Türkçe Nutuklar sınavını bu durumun bir örneği olarak verebiliriz.¹⁸⁵ Pazartesi günü başlayıp Cumartesi öğleden sonraya kadar devam eden Kolej eğitimi sabah erken 5:30' da dini ibadetlerle başlar ve 7:00' de Kahvaltıya oturulurdu. Dersler ise 09:00' da başlar 12: 00'da biterdi.¹⁸⁶ Öğle yemeğinden sonra 14: 00'da tekrar derslere girilir, 17: 00'de dersler bitirilirdi. Akşam ise genellikle etüt zamanıydı. Etüt saat 19: 30'da başlar 21: 30'da biterdi¹⁸⁷ Etüt saati bitince artık öğrencilerin yatma vaktiydi. Saat 22: 00 gibi öğrenciler yatar ve ertesi gün program aynen devam ederdi.¹⁸⁸

¹⁸³ Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 97.

¹⁸⁴ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, ss. 307-309.

¹⁸⁵ Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2019.

¹⁸⁶ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 132.

¹⁸⁷ Tozlu, **a.g.e.**, s. 163.

¹⁸⁸ Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 98.; Kolej müdürlerinden George Washburn Robert kolejde bir günlük programı "Robert Kolej Hatıraları İstanbul'da Elli Yıl" adlı eserinde şöyle anlatmaktadır. "*Sabahları kalk zili 6.30 da çalıyordu. öğretmenler ve öğrenciler sabah yedide zemin kattaki yemek salonunda kahvaltı yapıyorlardı. dersin başlangıcı olan 8.20 de dua ediyorlardı. bütün öğrencilerin bu duaya katılmasını istiyorduk. sonra saat 12'ye kadar ders yapılıyor, öğle yemeğinden sonra saat 2'den 4 30'a kadar yine ders işleniyordu. Akşam yemeği saat 6'da ve akşam dersleri de saat 7.30 dan 9 a kadar sürüyordu. Herkes saat onda yataklarında oluyordu. Çarşambaları öğleden sonra 1.30 da sadece kolej yönelik konuşmalar yapılıyordu. Cumartesi öğleden sonrası serbestti. Pazar günü 10.45 dini program vardı rahip Van Millingen Doktor long Profesör Grosweeney tarafından vaaz veriliyordu. İncil dersleri 2.30'da genel katılımla bir saat kadar kolej müdürü tarafından veriliyordu. Gece toplantıları genelde öğretmenler tarafından yapılıyordu. Bütün yatılı öğrenciler bu etkinliklere katılıyorlardı. Boş zamanlarda oyunlar eğlencelerle yürüyüşlerle geçiyordu tabi havalarda izin verdiği ölçüde. bir öğrenci haftada ortalama 20 ile 25 saat arasında her öğretmen de diğer görevlilerin yanında ortalama 20 ile 25 saat arasında derse giderse giriyorlardı.*"; Washburn, **a.g.e.**, s. 202-203.

Cumhuriyet dönemine kadar Robert Koleji eğitimini Akademi bölümü, Mühendislik Bölümü ve Kolej Bölümü olmak üzere 3 ayrı bölümde yürütürken¹⁸⁹ XX. yüzyılın başlarında sanayi ve tarım alanındaki gelişmeleri de yakından izleyerek eğitim ve öğretim faaliyetlerini sanayi ve tarım alanındaki bu değişimlere göre güncellemiştir. 1920'li yıllardan sonra Robert Koleji, tarım programını Tarım Yüksek Okulu için bir hazırlık olarak uygulamaya koymuş, bu programla tahıl ekiminden kümes hayvancılığına kadar öğrenciye birçok alanda bilgi verilmesi amaçlanmıştır.¹⁹⁰

1920'li yıllarda tarım ve hayvancılık eğitimine yönelen Kolejin 1920-1921 döneminde eğitim öğretim müfredatını yeniden düzenlediği ve bu düzenlemeyle birlikte Kolej Bölümünde verilen derslerin artık Hazırlık Bölümünde verilmesinin kararlaştırıldığı görülmektedir.¹⁹¹

Yükseköğretime geçince Robert College adını alan kolejin, Türk eğitim sistemine uyumundan dolayı akademi kısmı hazırlık eğitimi ile orta ve lise eğitimini kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Böylelikle Robert Koleji hazırlık, ortaokul, lise ve yüksekokul olmak üzere her seviyede öğrenci kabul edecek şekilde yapılandırılmıştır.¹⁹²

1.1.7. Sosyal, Kültürel, Sportif Faaliyetler ve Yayın Faaliyetleri

Dersler kadar sosyal ve sanatsal etkinlikleriyle de öğrenciler için seçenekler barındıran Robert Koleji; müzik, tiyatro, sahne çalışmaları, konserler ile öğrencilerin ilgisine yönelik aktiviteler sağlamıştır. Bu gibi sanatsal etkinliklerin en önemli sonuçlarından biri kolejden önemli sanatçıların, tiyatrocuların, yazarların çıkmış olmasıdır. Özellikle sahne sanatlarının ve tiyatro etkinliklerinin önemli bir yer tuttuğu Robert Koleji bünyesinde 1910 yılında Türk Talebe Birliği kurulmuştur. İngilizce oyunların sahnelendiği ve Tiyatro Derneği'nin de bulunduğu kolejde David Lynn ile Dawit Garwodd bu derneğin iki önemli ismi olarak çalışmalar yapmıştır. Okulun kapanmasına 77 gün kalınca festival ve balo etkinlikleri yapılır, 77 defa futbol sahasının çevresinde dönülür ve 7 defa çan çalınacak şekilde şenlikler bir gelenek halinde kutlanmıştır.¹⁹³

¹⁸⁹ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 247.

¹⁹⁰ Zafer Toprak, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁹¹ Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 89.

¹⁹² Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 245-247.

¹⁹³ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 143-144.

Kültürel sanatsal aktivitelerle birlikte Sportif Faaliyetler Robert Koleji'nin günümüze kadar devam eden derslerinden biri olmuştur. Bütün müfredat değişikliğinde bile jimnastik dersini tıpkı İngilizce gibi hiçbir zaman müfredatından kaldırmayan kolejin¹⁹⁴bünyesinde 1896 yılında kurulan Spor Derneği ile sportif faaliyetler daha aktif hale gelirken 1897 yılında kolejde Field Day denilen Spor Bayramı kutlanmaya başlanmış ve buna ek olarak okul daha modern bir spor salonu tesis etmiş ve spor salonuyla birlikte sportif aktiviteler daha etkili hale getirilmiştir. Gündüz saatlerinde atletizm müsabakalarından gece balo gösterilerine kadar birçok alanda etkinler yapılan Robert Koleji'nde öğrenciler, spor kulüpleri ve kurulan okul takımlarıyla bu alanda etkinliklere katılma imkânı yakalamıştır. Kolej'in bir diğer etkinlik alanı da yayın faaliyetleridir. Yayımcılık alanında önemli materyallere sahip olan bilgilerin tutulduğu Record denilen yıllıklarda bulunmaktadır. Record'un dışında Reflection denilen ve okulun akademi bölümüyle ilgili bilgi ve etkinlikleri barındıran yıllıklar da kolej'in yayınları arasında bulunmaktadır.¹⁹⁵

Ayrıca kolej'in, öğrencilerin etkin bir şekilde kullanabildiği bir kütüphanesi de bulunmaktadır. Okul kartına sahip her öğrenci üç haftalığına bu kütüphaneden ödünç kitap alabilmektedir. Bir sağlık merkezi, kafeteryanın olduğu kolejde öğrencilerin her türlü gereksinimi göz önüne alınmıştır. Bunların dışında öğrencilerin kendileriyle ilgili alanlara ve etkinliklere katılımını sağlamak için okul bünyesinde Öğrenci Birliği kurulmuş; dileyen her öğrenci bu birliğe katılarak sanatsal, sportif, kültürel etkinlikler hazırlayabilmiş ve bu etkinliklere katılabilmıştır.¹⁹⁶

1.1.8. Kolej Öğretmenleri

Öğretmenin öğrencisinden fazla olduğu ve bu anlamda dünyanın ilk yüksekokul örneği olarak bilinen¹⁹⁷ Robert Koleji, misyon örgütlerine bağlı olmasa da öğretmenlerini genellikle misyon teşkilatlarından seçmiştir. Kolej'in idarecileri genellikle Board misyon teşkilatından olmuştur. Dindar kişilik kolej'in öğretmen profili

¹⁹⁴ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 293.

¹⁹⁵ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 145-147.

¹⁹⁶ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 158.

¹⁹⁷ Topçu, **a.g.t.**, s. 171.

için ideal bir kişilik olarak görülmüştür. Örneğin Cyrus Hamlin döneminde kurulan danışma kurulunun bütün üyeleri misyonerdir.¹⁹⁸

Robert Kolej kurulduğu dönem öğretmenlerini yurtdışından ve özellikle misyonerlerden seçerken daha sonra hangi nitelikle öğretmen istediklerini gösterir bir liste oluşturup öğretmen seçimlerini buna göre yapmıştır. Bu liste kolejin kurucu isimlerden biri olan C. Robert tarafından oluşturulmuştur. Kolejın çıkarlarına bağlı, zihinsel olarak güçlü, birlikte çalışmaya yatkın, bilişsel becerisi yüksek ve problemlere çözüm üretebilen, empati becerisi gelişkin; uysal, güzel huylu, eğitim anlayışına sevgi ve iknayı yerleştirmiş, davranışlarıyla öğrenciye olumlu örnek olan, kendi gelişimine de gereken hassasiyeti gösterebileniğini severek yapan, profesyonel¹⁹⁹ ve 22 ile 26 yaş aralığında olan adaylar tercih edilmiştir.²⁰⁰

Kolej bu niteliklerde seçeceği bu öğretmenlerin "Tanrının Adamı" gibi olmasını istemiştir. Çünkü öğretmenin öğrenci üzerindeki etki gücünün dersten sonra da devam etmesinin "Tanrının Adamı" niteliğiyle olabileceğini düşünmüşlerdir²⁰¹. Cyrus Hamlin'in Öğretmenler üzerinde otorite kurmak ve yerli öğretmen alımının önüne geçebilmek için 1865 yılında geçici statüde öğretmen/ okutman alımı uygulamasını başlattığı²⁰² Robert Koleji'nde, eğitim kadrosunu oluşturulurken milli aidiyetleri önemsememiştir. Eğitim kadrosunda Türklerden, Ermenilerden, Bulgarlardan, İngilizlere kadar çeşitli milletlerden insanlar görev almıştır.²⁰³

Müslüman öğretmenleri de bünyesinde barındıran Robert Koleji'nde Dr. Caleb Frank Gates'in hazırladığı 1924 yılına ait bir raporda 6-7 Müslüman öğretmenin olduğu ve öğretmenlerin nitelikli olması için kendilerine yaz kurslarının verildiği belirtilmektedir. Hristiyan, Müslüman fark etmeksizin her inançtan öğretmenin olduğu Robert Koleji'nde öğretmenler, branşlarına göre ayrılmış ve eğitim programında profesörlere de yer verilmiştir. 1880 tarihinde Robert Koleji bünyesinde 17 profesörün görev yaptığı görülürken kolejın profesör kadrosu, 1900'lü yıllardan sonra yeni isimlerle

¹⁹⁸ Kandal, **a.g.m.**, s. 99.

¹⁹⁹ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 107.

²⁰⁰ Ketenci, **a.g.m.**, s. 2.

²⁰¹ Robert Koleji öğrencilerinden 1957 yılı mezunu Üstün Ergüder bir anısında ders bitiminde hocalarla birlikte sinemaya gittiklerini, dertleştiklerini, yüzmeye, pikniğe birlikte gittiklerinden bahsetmektedir.; Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 312.

²⁰² Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 310-311.

²⁰³ Kocamanoğlu, **a.g.t.**, s. 96.

devam etmiştir. Fizik alanında Calep Frank Gates, biyoloji alanında Dr.Charler, W. Ottley isimlerinin yanı sıra Türkçe Bölümüne de Tevfik Fikret'in getirildiği görülmektedir.

Profesör kadrosu dışında Türk öğretmenlerinde kolejin bünyesinde görev aldığı da belirtilebilir: Tevfik Fikret, Necip Fazıl Kısakürek, Ziya Akant, Ekrem Yirmibeşin, Turan Çağlarca, Mahmut Gültaş gibi isimleri buna örnek olarak vermek mümkündür²⁰⁴

1.1.9. Kolej Öğrencileri

Robert Koleji öğrencilerinin profillerine baktığımız zaman kolejin farklı milletlerden öğrenciler barındırdığını görmekteyiz. Bu konuda Mary Ninde, kolejde 12 ayrı milletten öğrenciler olduğundan bahsederken Maria AbigailWest'e göre millet sayısı 17, Dodd'a göre 16, Francis E. Clark'a göre de yarım düzinedir. Buradan da anlaşılacağı gibi Robert Koleji Osmanlı sınırları içinde yer alan her ulustan insanları okul çatısı altında barındırmıştır.²⁰⁵ Millet ayırmaksızın öğrencilerin sağlık durumlarıyla da yakından ilgilenen kolej öğrencilerin zihinsel ve fiziksel sağlıklarını korumak için özen göstermiş,²⁰⁶ aynı zamandakolej, öğrencilerin doğum yerlerine ait kayıt defterlerini tutarak bunu formlar şeklinde tasnif ederek; öğrencilerin hangi yerlerden koleje geldiğinin ve uyruğunun ne olduğunun anlaşılmasına yarayacak kayıtlar bırakmıştır.²⁰⁷

Robert Kolej, Türkiye'ninbaşta İstanbul olmak üzere hemen hemen her ilinden öğrenciler barındırmış bir kolejidir.²⁰⁸ Bu anlamda İstanbul'un nüfus görünümünü Robert Koleji'ne kayıt yapan öğrencilerin profillerinde de görmek mümkündür.²⁰⁹

Kolej'in bir anlamda Hristiyan Okulu olması, II. Abdülhamit döneminin otokratik yapısı ve dini aidiyetleri ön plana alması, kolejdeki Bulgarların isyan hareketlerine girişmeleri ve devamında aynı tutumun Ermenilerde de görülmesi Osmanlı Devlet idarecilerinin bu okula Türk öğrencilerin gitmelerini yasaklamaları gibi nedenlerden kolejin Türk öğrenci sayısı genellikle az olmuştur. Örneğin 1887 ile 1897 dönemlerinde kolejdeki Türk öğrenci sayısı 32'yi geçmemiştir.²¹⁰

²⁰⁴ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 110-115.

²⁰⁵ Kandal, **a.g.m.**, s. 97.

²⁰⁶ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 210.

²⁰⁷ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Okuyan**, s. 32.

²⁰⁸ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 152.

²⁰⁹ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 141.

²¹⁰ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 139.

Ayrıca kolejin amaç ve faaliyetlerinin Türkler arasındaki olumsuz karşılığında Osmanlı Türkleri Mekteb-i Sultani'yi bu okula tercih ettiği de belirtilmektedir.²¹¹ Türklerin koleje karşı bu olumsuz tutumu II. meşrutiyet dönemine kadar devam etmiş olsa bile²¹² koleje ilgili çalışmalarıyla bilinen Fatma Acun, Robert Koleji'nin Türkler arasında popülaritesinin arttığı dönemin 1907'den sonra başladığını belirtmiş, başka bir söylemle koleje Türk öğrencilerin ilgi duyması 1900'lü yıllardan sonra olmuştur.²¹³ Kolej'in bir misyoner okulu görünümündeki yapısı Cumhuriyet dönemiyle birlikte kaybolunca başka bir deyişle kolej Türk yasalarına uygun hareket edip Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanınca Türk öğrenciler için de bir ilgi odağı haline gelmiştir.²¹⁴

Amerika'da aldıkları eğitime Türkiye'de devam etmek isteyen Türklerin de ilgi duyduğu²¹⁵ Robert Koleji'ne öğrenci transferleri de gerçekleşmiştir. Örneğin İzmir Göztepe'de bulunan Smyrna International College okulundan öğrencilerin Robert Koleji'ne transferinin yapıldığı gibi benzer bir durum da 1928 yılında kapatılan Bursa Amerikan Kolej öğrencilerinin transferinde görülmüştür.²¹⁶

Belirtilen bu transferlerin dışında özellikle 1950'li yıllardan sonra kolej'in yükseköğretime geçmesiyle Türk öğrencilerin ilgisi okula artarak devam etmiştir. Örneğin Türk Maarif Cemiyeti'nden mezun olanların bazıları ODTÜ'ye bazıları da Robert Kolej'e kayıt yapmıştır.²¹⁷

Robert Kolej'e Türkiye dışında başka ülkelerden de birçok öğrencinin geldiği görülmektedir. Bu öğrencilerden en yüksek sayıyı Bulgarlar teşkil ederken Bulgarlardan sonra Amerika, Yunan, Çin ve Makedon öğrenciler en yüksek sayıyla ön sıralarda yer almaktadırlar.²¹⁸ Aşağıdaki tabloda koleje yabancı ülkelere gelen öğrenciler gösterilmiştir.

²¹¹ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 129.

²¹² Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Okuyan**, s. 42.

²¹³ Uyanık, **a.g.m.**, s. 18.

²¹⁴ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 322.

²¹⁵ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Okuyan**, s. 35.

²¹⁶ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 153.

²¹⁷ Kolejde okuyan Türk öğrenci sayısının aynı dönem aralığında için 5.120 olarak verildiğini de belirtmek gerekir. Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Okuyan**, s. 31.

²¹⁸ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Okuyan**, s. 35.

Tablo 1.11. Cumhuriyet Döneminden İtibaren Öğrencilerin Geldiği Yabancı Ülkelerin Yıllara Göre Dağılımı²¹⁹

YABANCI ÜLKELER	YILLAR				Genel Toplam
	1923-1933	1934-1944	1945-1955	1956-1966	
ABD	-	1	3	4	8
Afganistan	-	-	1	-	1
Almanya	-	-	1	-	1
Arnavutluk	1	-	-	-	1
Azerbaycan	-	-	1	-	1
Bulgaristan	3	1	5	-	9
Çek Cumhuriyeti	-	-	1	-	1
Çin	-	2	5	-	7
Fransa	-	2	1	-	3
Gürcistan	-	1	-	-	1
Irak	-	1	1	-	2
İngiltere	-	-	3	1	4
İran	-	1	-	-	1
İsrail	-	-	1	-	1
İtalya	-	1	-	-	1
Japonya	-	2	1	1	4
Kanada	-	-	1	-	1
Katar	-	-	1	-	1
Lübnan	-	-	1	-	1
Macaristan	-	1	-	-	1
Makedonya	-	2	4	-	6
Özbekistan	-	-	1	-	1
Romanya	-	-	2	1	3
Suriye	-	1	1	-	2
Suudi Arabistan	-	-	-	1	1
Yunanistan	1	6	-	-	7
Genel Toplam	5	22	35	8	70

²¹⁹ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Okuyan**, s. 40-41.

Tablodan da anlaşıldığı gibi Cumhuriyet döneminde yabancı ülkelerden koleje gelen öğrencilere baktığımızda Bulgaristan 9, Amerika 8, Yunanistan ve Çin 7, Makedonya dan 6 öğrenci ile bu ülkeler ön sıraları paylaşmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine değin her etnik yapıdan öğrencilerin geldiği Robert Koleji'nde öğrencilerin ailelerine yakından bakıldığında her meslek ve her sınıf katmanından aileler oldukları görülmektedir. Kolejin son tahlilde misyoner bir anlayışın yön verdiği bir okul olmasından kaynaklı olarak batı kültürüne yakın heterodoks aileler için ilgi çekici olmasının yanı sıra²²⁰ özellikle ekonomik durumu iyi olan tanınmış aileler de Robert Koleji'ne rağbet etmiştir.²²¹

Robert Koleji, kayıt yapmak isteyen öğrencileri önce aday statüsünde kabul etmektedir. Ortaokul eğitimi için adayın 13 yaşını bitirmemesi kuralı getirilirken liseden başlayacak olan öğrenciler için ise liseye hazırlık yaşı 15 ve lise birinci sınıf için ise 16 yaşını geçmeme şartı getirilmiştir. Okula alınacak olan adayların kayıt tarihleri her sene Şubat'ın 16'sı ile Haziran'ın 15'i arasında yapılmaktadır. Bunun dışında okuduğu okullardan en iyi dereceyi alan öğrenciler ile İngilizce eğitim veren okullardan kayıt yapacak olan öğrencilerin kolejin yapacağı giriş sınavlarında da başarılı olmaları istenmektedir. Diğer okullardan öğrenci alımını da belli şartlar içinde yapan Robert Koleji bunun için bu öğrencilerden diploma veya transkript belgesi ile öğrencinin sağlığı ve sosyal durumları hakkında bilgi veren dosyaları getirmelerini zaruri kılmıştır.²²²

Koleje kaydını yapan bir öğrenci okulun belirlediği kurallar içinde giyinmek zorundadır. Başka bir söylemle tenis kortları ve spor alanları dışında bütün öğrencilerin uygun kıyafetler giymelerini şartını getiren Robert Koleji'nde kız öğrencilerin de makyaj yapması yasaklanırken bütün öğrencinin okul törenlerine katılması mecburi kılınmıştır.²²³ Öğrencilerine burs imkânı da sağlayan Robert Koleji'nin isteyen öğrencilerin bu talebini de 1896'da The Newton Scholarships'ın aracılığıyla karşıladığını belirtmek gerekir.²²⁴

²²⁰ Şencan Gürtunca, **Robert Koleji'de Öğrenim Gören**, s. 184.

²²¹ Şencan Gürtunca, **Robert Koleji'de Okuyan**, s. 36.

²²² Şencan Gürtunca, **Robert Koleji'de Öğrenim Gören**, s. 230-232.

²²³ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 156.

²²⁴ Şencan Gürtunca, **Robert Koleji'de Öğrenim Gören**, s. 239.

Kolejde alınan ücret ise 1880 dönemine ait bir raporda yıllık 30.000 dolar olarak belirtilmiştir. Robert Koleji yatılı ve gündüzlü eğitim imkânına sahip bir kolejdir Gündüzlü talebeler 44 dolar öderken yatılılar da 200 dolar ödeme yapmaktadır.²²⁵ Yatılı imkânı olan kolejin yatılı olan her öğrenciye ihtiyaç dâhilinde 3 battaniye, 1 yatak, 6 havlu, 1 yastık, 6 peçete, 6 çarşaf, 1 çamaşır torbası ve 6 yastık yüzü verdiğini belirtmek gerekir.²²⁶

Yatılı okuma imkânından yararlanan öğrencilerin sayısına baktığımızda ise birtakım değişikliklerin olduğunu belirtmek gerekir. Robert Koleji'nin kuruluşundan itibaren Osmanlı döneminde yatılı öğrenci sayısı gündüzlü öğrenci sayısından fazla iken Cumhuriyet döneminde bu sayıda azalma olduğu görülmektedir.²²⁷

Robert Koleji'nde disiplin anlayışı geleneksel anlayış içinde sağlanmaya çalışılmıştır. Disiplin de sözlü uyarının yanında fiziki şiddet de bir yöntem olarak benimsenmiştir. Bu anlamda kolejin kurucusu Cyrus Hamlin'in öğrencileri bazen dövdüğü bazen de öğrencilerin birbirleriyle kavga etmeyeceklerine dair anlaşma imzalattığı,²²⁸ nush ile uslanmayan öğrencileri okuldan attığı da belirtilmektedir. Örneğin 1864 yılında dört öğrenci okulun disiplin kurallarına uymadığından okuldan uzaklaştırılmıştır. Cyrus Hamlin disiplin ile ilgili kuralları 1867' de el yazısıyla yazıya dökmüştür.²²⁹

Kolejin disiplin işleyişi okulun Onur Kurulu bünyesinde yer alan Disiplin Kurulu tarafından sağlanmaktadır. Bu kurul ikisi yabancı ikisi Türk olmak üzere 4 temsilciden oluşur ve kurulun müdürlüğünü Türk bir öğretmen yürütmektedir. Bunun dışında Akademik Dürüstlük Komitesi de akademiye kopya veya usulsüzlük durumlarında cezai yaptırımdan sorumlu kurul olarak görevlendirilmiştir.²³⁰

²²⁵ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 91.

²²⁶ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 238.

²²⁷ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 210.

²²⁸ Kocamanoglu, **a.g.t.**, s. 101.

²²⁹ Cyrus Hamlin'in dayak yöntemini sık sık kullandığını kolejin kurucularından Christopher Robert'te belirtmiştir. Kolej müdürü George Washburn'da C. Robert'in görüşüne benzer görüşler belirtmiştir. Cyrus Hamlin'nin disiplin metodunu tasvip etmese de okulun ilk yıllarında Hamlin'in dayakla disiplin ve otoriteyi sağlamaya çalıştığını belirtmiştir. Washburn, **a.g.e.**, s. 88.

²³⁰ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 157.

1.1.10. Öğrenci Kulüpleri

Öğrenci kulüpleri, hafta sonlarında öğretmenlerin katılımıyla yapılan kültürel ve entelektüel içerikli toplantılar sonrası oluşturulmuştur. Kolej yönetimince kulüplerin işleyişi teşvik edilmiş ve hatta öğrenci kayıt sisteminde öğrencilerin üyesi olduğu kulüpler de kayıt altına alınmıştır.²³¹

Çeşitli alanlarda öğrenci kulüplerinin bulunduğu Robert Koleji'nde öğrenciler Avcılık, İngilizce Konuşma, Mızıka, Serbest Dalış gibi etkinliklere katılma olanağı bulmuştur. 1971 yılına gelindiğinde kolej bünyesinde Kardeş Okullar, Birleşmiş Milletler ve Braille kulüpleri gibi kulüplerle kulüp sayısı artmıştır.²³²

Öğrenciler bu kulüplerde Avcılık, İngilizce Konuşma, Mızıka, Serbest Dalış gibi etkinliklere katılma olanağı bulmuştur. 1971 yılına gelindiğinde kolej bünyesinde Kardeş Okullar, Birleşmiş Milletler ve Braille kulüpleri gibi kulüplerle kulüp sayısı artmıştır.²³³

Sayısı artan bu kulüplerden bazıları ise şunlardır: Tevfik Fikret'in 1907 yılında kurduğu Türk Talebe Birliği²³⁴ 1930 yılında Prof. Scott ve İhsan Asal'ın kurduğu Marangozluk Kulübü, 1940 yılında Mr. Richard Wise'in kurduğu Fotoğrafçılık Kulübü, yine aynı yıl kurulan Arkadaşlık Kulübü ile Türkiye'nin farklı bölgelerine giden İngilizce eğitimi dışında tamir boya işlerini de üstlenen Sosyal Servis Kulübü bulunmaktadır.

Bu kulüpler dışında Robert Koleji'nin Türk öğrencilere kolejin eğitimi anlayışını yaymak için Hisar Eğitim Vakfını kurdukları görülmektedir. Daha sonraki süreçlerde Türk Eğitim Vakfı, Etiler Ata Koleji, TED Üniversitesi gibi kurumlar bu eğitim anlayışını benimseyen Robert Koleji mezunlarınca oluşturulmuş ve bu minvalde kaliteli eğitimin verilmesi hususunda etkin roller üstlenmiştir.

²³¹ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 294.

²³² Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 306.

²³³ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 306.

²³⁴ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 140.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ

2.1. XIX. YÜZYILA KADAR BULGAR TARİHİ

Bulgar kelimesi karıştırmak ve karışmak anlamına gelen Türkçe bir fiil kelimesidir.²³⁵ Çin kaynaklarında Ting Ling olarak geçen Bulgar adı²³⁶ tarihte ilk kez 474 ve 491 yılları arasında hükümdar olan Bizans imparatoru Zenon tarafından Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Türklerden Doğu Gotlarına yönelik sürdürdüğü mücadele esnasında yardım istemeleri neticesinde kullanılmıştır. Bu Bölgede yaşayan Türkler bu dönemlerde Bulgar diye adlandırılmıştır.²³⁷

Bizans ve Germanlara karşı Orta Avrupa'ya egemen olamayacağını anlayan Attila'nın oğlu İrnik Kağan'ın Karadeniz'in Kuzeybatısına gelip buradaki Türklerle karışmasıyla ortaya çıktığı belirtilen Bulgarlar,²³⁸ Oğuzların Utigur ve Kurtigur kabilelerinden oluşur.²³⁹ Günümüz Bulgarlarının atası olan ve Onugurlar olarak tanımlanan²⁴⁰ Bulgarların anavatanı, Ural Altay bölgesinin ormanlık alanlarıdır.²⁴¹ 5. yüzyılda Kutrigurlar şeklinde adlandırılan Bulgarları,²⁴² Hazarlar alanında çalışmalarıyla tanınan Anatolia Novoseltsev de Türkleşen Ugor kabileleri olarak belirtmekte ve Hunların neden olduğu göçlerle Orta Asya'dan batıya göç eden bu kabilelerin Kuzey Kazakistan civarında yaşadığını vurgulamaktadır.²⁴³

²³⁵ Sevcan Emin, **Bulgarların Hristiyanlaşma Süreci**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 8.

²³⁶ Erhan Vatansver, **Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bulgaristan'ın Bağımsızlığı (1841-1908)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi Trakya Üniversitesi S.B.E., 2019), s. 6.

²³⁷ Mehmet Özalper, **Türkiye-Bulgaristan Siyasi İlişkileri (1919-1950)**, Ankara: Berikan yayıncılık, 2021 s. 2.; Mithat Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 11, 2002, s. 116.

²³⁸ Önder Güler, "Erken Ortaçağ ve Öncesinde Karadeniz'de Bulgarların Tarihi Coğrafyası ve Etnik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Cilt 35, Sayı 35, 2017, s. 141; Talât Tekin, **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1987, s. 1.

²³⁹ Ali Ahmetbeyoğlu, "Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigurlar ve Utigurlar", **Tarih Dergisi**, Sayı 51, 2012, s. 18.

²⁴⁰ Ali Ahmetbeyoğlu, "Bulgarların Oluşumu Ve Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri Meselesi", **Tarih Dergisi**, Sayı 65, 2017, s. 2.

²⁴¹ Selim Karagöz, Zufar Gumarovich Şakirov, Fayaz Sharipovich Huzin, "İdil (Volga) Bulgarları ve Göçebe Dünya", **Mütefekkir**, Cilt 6, Sayı 11, 2019, s. 243.

²⁴² Ahmetbeyoğlu, **Bulgarları Oluşturan**, s. 6.

²⁴³ Karagöz, Şakirov, Huzin, **a.g.e.**, s. 242.

Balkanlar, çeşitli toplulukların, kavimlerin yeni bir düzen kurmak için göç ettiği yerlerin başında gelmiştir.²⁴⁴ Göç eden bu topluluklardan biri de Bulgarlardır. M.S. 350 yılında kavimler göçüyle Balkan topraklarına yerleştiği belirtilen²⁴⁵ Bulgarların, Balkanlara yönelik hareketiyle ilgili bilgilere ilk defa Ermeni kaynaklarında rastlanılmaktadır. Buna göre Bulgarlar, M.S. 482 yılından 6. yüzyıl bitimine kadar Orta Asya'nın diğer kabileleriyle bozkırlarda ve Karadeniz'in kuzey bölgelerinde yaşamlarına devam etmişlerdir.²⁴⁶ Yarı göçebe olan; tarım ve zanaatla uğraşan, hayvan kürkü ticareti yapan bu topluluğun²⁴⁷ Tuna ve Volga boylarında federasyonlar şeklinde yaşadıklarını Bizans ve Latin tarihçiler belirtmektedir.²⁴⁸

Bulgar tarihçilerinin, Bulgarlar için yaşam alanı anlamındaki sınırlı bir bölge olarak belirttiği ve Bulgarların batıya doğru büyümesi için bir neden olarak gösterdiği Don ve Volga bölgesinde²⁴⁹ yaşayan Bulgarlar, Kubrat Han'ın liderliğinde bir devlet kurmuşlardır. Kubrat Han Bizansla kurduğu yakın ilişkiler nedeniyle Bizans'tan Patrikos ünvanını da almıştır. Fakat Kubrat Han'ın ölümüyle devlet dağılma sürecine girince Bulgarların bir kısmı Bizans'a vergi vermeyi kabul ederek yerinde kalmayı tercih ederken Bulgarların bir kısmı da²⁵⁰ özellikle Hazarlar karşısında yaşanan mağlubiyetten dolayı Balkanlara, Tuna Nehri boylarına gelmek zorunda kalmıştır.²⁵¹

Bulgarların Karadeniz'den göç edip yerleştiği bu bölge M.Ö 168 yılında Roma egemenliğinde kalmış daha sonraları Gotlar bu yerleri istila etmiştir. Got istilasından sonra 5. yüzyılda Bulgaristan, Hun hâkimiyetinin²⁵² ardından İskit akınlarına da sahne olunca Bulgaristan için "Küçük İskitya" denilmeye başlanmıştır.²⁵³ Bulgarlar, Balkanlar

²⁴⁴ Muzaffer Tufay, "Türkler Ruslar ve Bulgarlar", **Bulgaristan Haber**, 01.01.2016, s.1, <https://www.bghaber.org/bghaber/turkler-ruslar-ve-bulgarlar/>. (Erişim Tarihi: 12.11.2021).

²⁴⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 198.

²⁴⁶ Güler, **a.g.m.**, s. 139.

²⁴⁷ Vatansever, **a.g.t.**, s. 8-9.

²⁴⁸ Aydın, **Tuna Bulgarları**, s. 117.

²⁴⁹ Güler, **a.g.m.**, s. 140.

²⁵⁰ Emin, **a.g.e.**, s. 8-9.

²⁵¹ Osman Karatay, "Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681-803)", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, 2010, s. 2; İbrahim Kafesoğlu, **Bulgarların Kökeni**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1985, s. VI.

²⁵² Serdar Bay, **İkdam ve Tenin Gazetelerine Göre Bulgaristan'ın Bağımsızlığı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi Kafkas Üniversitesi SBE., 2016), s. 1.

²⁵³ Aydın, **Tuna Bulgarları**, s. 117.

ve Bulgaristan'a geldikten sonra bu yerlerdeki topluluklarla birlikte yaşamaya başlamıştır. Bu topluluklardan biri de Slavlardır.²⁵⁴

Slavların Balkanlara gelip yerleşmesinin Kurtigurların onlarla birlikte hareket etmesinden sonra 517 yılında olduğuna değinilirken²⁵⁵ bu toplulukla karşılaşan Bulgar Türklerinin adı günümüze değin gelse de Türk kültürü ve Türk dili zamanla kaybolmuş²⁵⁶ ve Bulgar Türkleri kendi dilini unutarak onun yerine günümüze kadar gelen ve modern Bulgarcanın temeli olarak kabul edilen Slavcayı konuşmuştur.²⁵⁷

Türkiye'nin batısındaki en uzun sınırına sahip olan Bulgaristan²⁵⁸ Trakya Ovası gibi verimli bölgelerden birini de sahip olup karasal iklimin görüldüğü bir ülkedir.²⁵⁹ Kuzeyinde Balkan Dağları'nın geçtiği, % 30'un ormanlarla kaplı olduğu²⁶⁰ ve yüz ölçümünün 110.912 km² olduğu Bulgaristan Devleti'nin doğusunda Karadeniz ve güneydoğusunda Türkiye, batısında Makedonya, güneyinde Yunanistan ve kuzeyinde Romanya bulunmaktadır.²⁶¹ Tarihte birçok defa devlet kuran Bulgarların Balkanlara ve Tuna çevresine geldiği tarih 677 yılı olarak belirtilmektedir.

Azak Denizi civarından gelen²⁶² Onogur Türkleri olarak tanımlanan²⁶³ ve bazı kaynaklarda da Hunlara bağlı Oğuzların Utrigurlar ve Kurtigur kabileleri olarak adlandırılan Bulgar Türklerinin Avarların zayıflamasıyla güçlendiği²⁶⁴ ve Balkanlara

²⁵⁴ Tufay, **a.g.m.**,

²⁵⁵ Ahmetbeyoğlu, **Bulgarları Oluşturan**, s. 7.; Bulgarları Slavların bir kolu olarak tanımlayan Nikolay Todorov'da 6 ve 7 yüzyıllarda Balkanlara Slav göçü olunca bu boyların en kalabalığı olan Bulgarların Pleoponnes yarımadasından Tuna nehri çevresine kadar geniş bir alana yayıldığını belirtmektedir. Nikolay Todorov, **Bulgaristan Tarihi**, İstanbul: Öncü Kitabevi Yayınları, 1979, s. 11.

²⁵⁶ Karatay, **a.g.m.**, s. 6.

²⁵⁷ Güler, **a.g.m.**, s. 140; Bulgar dili için Plemen S. Tzvetkov "*Bulgarların kökeni hakkındaki Slavcı sav, esas olarak bugünkü Bulgarların bir Slav dili konuştuğu deliline dayandırılır. Gerçekten de, pek çok dilbilimci Bulgarca kelimelerin yaklaşık yüzde 80'inin diğer Slav dillerinde az çok benzerlerinin olduğunu iddia eder. Ancak bu kelimelere yakından bir bakış, Slav deyişler şüphesiz Hint-Avrupa ailesine ait olsa da, hem Bulgarca 'da hem de bütün Slav dillerinde bulunan çok fazla kelimenin Hint-Avrupa'dan ziyade Ural-Altay kökenine sahip olduğunu keşfetmeye yol açar.*" tespitinde bulunarak Slavca'nın Ural Altay bir kökenden etkilendiği tezi üzerinde durmaktadır; Vatanserver, **a.g.t.**, s. 7.

²⁵⁸ Hüseyin Erkul, Hüseyin Kara, "Denetim Açısından Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye Yerel Yönetimlerinin Karşılaştırılması", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 12, Sayı 24, 2014, s. 206.

²⁵⁹ Güler, **a.g.m.**, s. 138.

²⁶⁰ Özalper, **a.g.t.**, s. 3.

²⁶¹ Emin, **a.g.e.**, s.7.; Nazif Kuyucuklu, "**Bulgaristan Doğu Avrupa'da Bir Ülke**", 1992, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulgaristan>.

²⁶² Sevim Hacıoğlu, "Bulgaristan'da Sosyoloji Çalışmaları: Projeden Topluma", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 20, 2011, s. 42.

²⁶³ Ahmetbeyoğlu, **Bulgarların Oluşumu**, s. 15.

²⁶⁴ Ersa Sarıkoyuncu Değerli, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi S.B.E., 2005), s. 59.

gelerek Bizans'ın Bulgaristan'ın güneyine başlattığı seferleri 679 yılında durdurarak Varna ve Şumnu civarında I. Tuna Bulgar devletinin temelini attığı belirtilmektedir.²⁶⁵ Fakat kurulan bu devletin temelini sadece Türkler değil Türklerle birlikte Protobulgar olarak tanımlanan Slav ve Trak toplulukları da atmıştır.²⁶⁶

Asparukh liderliğinde Bizans'a karşı birleşen bu topluluklar, Bizans imparatoru V. Constantin'e 681 yılında baskı yapınca²⁶⁷ imparator, Asparukh ile barış yapmayı kabul etmiş böylelikle I. Bulgar Devleti Bizans tarafından tanınarak 681 yılında resmen kurulmuştur.²⁶⁸ Aşağıdaki harita 7. ve 8. yüzyıllarda I. Bulgar Devleti'nin sınırları gösterilmektedir.²⁶⁹

Şekil 2.1. VII. ve VIII. Yüzyıl I. Bulgar Devleti'nin Sınırları

²⁶⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 10.

²⁶⁶ Emin Atasoy, "Bulgaristan'ın Coğrafi - Jeopolitik Konumu ve Yansımaları", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 18, 2010, s. 224.; Balkanlarda kurulan Bulgar Devleti'nin kurucularından biri de Traklardır. Traklar M.Ö. 4. ve 5. yüzyıllar arasında Balkanlarda Pers hâkimiyetine karşı koymak için Odrysis Krallığı etrafından bir araya gelmiş daha sonra bu krallık Makedon idaresine ve ardından Roma egemenliği altına girerek yıkılmıştır. Güler, **a.g.m.**, s. 139.

²⁶⁷ Güler, **a.g.m.**, s. 142.

²⁶⁸ Todorov, **a.g.e.**, s. 15.

²⁶⁹ Karatay, **a.g.m.**, s. 8.

Tuna Bulgar Devleti'nin kurucusu Asparukh Han, Hun İmparatoru Atilla'nın torunu olarak kabul edilmektedir.²⁷⁰ Bu nedenle Balkanlar'da kurulan Bulgar Devletleri'nin Hun imparatorluğu bakiyesinden kaldığı belirtilmektedir.²⁷¹

Devlet yönetiminin babadan oğula geçtiği ve hükümdarların genellikle Bulgar veya Han soyundan olduğu Bulgar Devleti'nin²⁷² başkenti Pliska olmuş ve I Bulgar Devleti'nin sınırları Dobruca ve Besarabya da dâhil bütün Bulgaristan'ın kuzeyine kadar genişlemiştir.²⁷³ 8. yüzyılda Bizans saldırılarından ve kendi aralarında başlayan iç karışıklıkları nedeniyle duraklama dönemine giren I. Bulgar Devleti,²⁷⁴ özellikle Bulgar sözlü hukuk kurallarının derlenmesiyle ilk Bulgar yasalarının oluştuğu²⁷⁵ Krum Han döneminde büyümeye başlamış ve bu büyüme Omurtag Han'ın iktidarıyla devam etmiştir.²⁷⁶

Omurtag Han, 814 yılında babası Krum Han'ın ölümüyle başa geçince Teşkilatçı çabalarıyla I. Bulgar Devleti'ni geniş sınırlara ulaştırarak Transilvanya ve Tıssa Boyu'nu da I. Bulgar Devleti'nin sınırlarına dâhil etmiştir.²⁷⁷

I. Bulgar Devleti'nin kurulmasıyla aynı zamanda Slavların maddi ve manevi kültürlerini tamamlayıp bir millet haline gelmesi kolaylaşmış²⁷⁸ 5. yüzyılda tanınmaya başlayan²⁷⁹ ve 9. yüzyılda Bulgaristan sınırına gelen Slavların etkisiyle Bulgarların Slavlaşma süreci de başlamıştır.²⁸⁰ Özellikle I. Boris döneminde feodal bir dini anlayış olmadığından 865 yılında Hristiyanlık kabul edilince Slavlaşma süreci artmış²⁸¹ Slav Kültürü devletin güçlenmesiyle birlikte yayılmıştır.²⁸²

I. Boris dönemindeki Slavlaşmayla beraber Bizans Kültürü'yle birlikte Slav kültürünün de etkisiyle Türk Kültürü'nün etkisi gittikçe azalmıştır.²⁸³ Bu dönemler aynı

²⁷⁰ Kılıç, **a.g.m.**, s. 330-31.

²⁷¹ Akça, **a.g.m.**, s. 5; Ahmetbeyoğlu, **Bulgarların Oluşumu**, s. 5.

²⁷² Emin, **a.g.e.**, s. 26.

²⁷³ Emin, **a.g.e.**, s. 25.

²⁷⁴ Vatansever, **a.g.t.**, s. 12.

²⁷⁵ Todorov, **a.g.e.**, s. 16-17.

²⁷⁶ Fatma Rodoplu, "İlkinci Bulgar Devleti'nin Kuruluşunda Kumanların Rolü", **Avrasya Etüdlere**, Cilt 50, Sayı 2, 2016, s. 224.

²⁷⁷ Vatansever, **a.g.t.**, s. 13.

²⁷⁸ Aydın, **Tuna Bulgarları**, s. 118.

²⁷⁹ Güler, **a.g.m.**, s. 141.

²⁸⁰ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 244.

²⁸¹ Todorov, **a.g.e.**, s. 18.

²⁸² Todorov, **a.g.e.**, s. 21.

²⁸³ Rodoplu, **a.g.m.**, s. 224-225.

zamanda Bulgarların ilk milli eğilimi olarak kabul edilen Kiril alfabesinin de oluşturulduğu bir dönem iken²⁸⁴Türkçe isimlerin terk edilmesiyle devam bu eden süreç Slavlaşma'nın devlet yapısına da yansımaları ve bütün bir Bulgaristan muhitinde kendini hissettirmesine neden olmuş böylelikle I. Boris, günümüze kadar esas lider olarak görülmüştür.²⁸⁵

Bulgar Türkleri'nin Slavlaşmasının bir diğer önemli nedeni de Balkanlar'a gelip yerleşen Türkleri besleyecek göç dalgasının kesilmesidir. Bu göçler Türkleri beslemeyince Türkler, Ortodoks Slav toplulukları arasında gittikçe asimile olmuş böylece Bulgarlar²⁸⁶ artık Slav bir topluluk olarak yaşamlarını devam ettirmişlerdir.²⁸⁷

Bulgar Türklerinin Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Slavlaştığı yönünde tezlere itirazlar da bulunmaktadır. Hristiyanlığın Türkleri Slavlaştırdığının kesin olmadığı,²⁸⁸ Bulgar Türkleri'nin gelenek ve göreneklerini tamamıyla ortadan kaldırmadığı ve Bulgar Türkleri'nin manevi gelişimine kendi aralarında birlik kurmasına etki ettiği de ortaya atılmakla beraber²⁸⁹ modern Bulgaristan Devleti'nde Bulgar Türklerinin İslamiyet'i kabul eden Slav bir topluluk olduğu yönünde siyasal bir tarih yorumu geliştirilerek Bulgaristan tarihini bir bakıma değiştirmeye çalışıldığıda belirtilen bir başka görüştür.²⁹⁰

I. Simeon dönemine gelindiğinde Bulgarların, Bizans üstüne 921 ile 923 yıllarında iki sefer yaptığı ve Bizans'ı vergiye bağladığı görülmektedir. Elde edilen başarılar ile Bulgar devletinin sınırları Ege Denizi'nden Adriyatik Denizi'ne, Karpat Dağları'ndan Yunanistan'ın orta kesimlerine kadar en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Bu başarılarından I. Simeon "Grek ve Bulgar Çarı" ünvanını papadan alırken ayrıca Bulgar Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilmiştir.²⁹¹

I. Simeon dönemi aynı zamanına Bulgarların Hristiyanlaşma sürecinin kesin olarak tamamlandığı bir dönemdir. Bu dönem Slavlaşmanın etkisiyle Slav edebiyatının yaygınlık kazanıp geliştiği bir dönem olmuştur.²⁹² Balkanlar için ilk Bulgar-Sırp

²⁸⁴ Vatansever, **a.g.t.**, s. 14.

²⁸⁵ Aydın, **Tuna Bulgarları**, s. 121.

²⁸⁶ Bay, **a.g.t.**, s. 6.

²⁸⁷ Todorov, **a.g.e.**, s. 25.

²⁸⁸ Karatay, **a.g.m.**, s. 16.

²⁸⁹ Geza Feher, **Bulgar Türkleri Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 87.

²⁹⁰ Aziz Nesin, **Bulgaristan'da Türkler Türkiye'de Kürtler**, İkinci Basım İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1989, s. 12.

²⁹¹ Aydın, **Tuna Bulgarları**, s. 122.

²⁹² Aydın, **Tuna Bulgarları**, s. 121; Vatansever, **a.g.t.**, s. 15.

mücadelesinin başladığı I. Simeon döneminde en parlak devrini yaşayan Bulgarlar, Balkan hâkimiyetlerini 11. yüzyılda tamamen kaybetmiş²⁹³ bu yüzyıla gelindiğinde Bulgar cellâdı olarak ün yapmış olan II. Basileos²⁹⁴ 1018 yılında Bulgar Devleti'ni tamamen Bizans hâkimiyeti altına alarak I. Bulgar Devleti'ne son vermiştir.²⁹⁵

I. Bulgar Devleti 1018 yılında Bizans tarafından yıkıldıktan sonra Bulgarlar üzerinde 167 yıl sürecek olan Bizanslıların hâkimiyeti de başlamıştır. Bu hâkimiyet iki Bulgar Asilzadesinin Bizans'a karşı ayaklanmasıyla sora ermiştir.²⁹⁶ Peter ve Assen adlı iki Bulgar Boyarı kardeş 1185 yılında Bizans'tan toprak istemiştir. Bizans imparatoru II. Isak Angelos bu teklifi reddedince bu kardeşler bir ayaklanma başlatarak 1187 yılında Tırnova merkezli II. Bulgar Devleti'nin kuruluşunu ilan etmiştir.²⁹⁷

Bu devletin kuruluşunda Bulgarların Bizans hâkimiyetine girdiği 11. yüzyılda Balkanlara doğru gelen ve Tuna boylarında güçlü hanlıklar kuran Kıpçakların (Kumanlar) da rolü olmuştur.²⁹⁸ Bulgaristan'a gelen Kumanlar, Bizans yönetimine isyan eden Bulgarlarla birlikte hareket etmiş ve Bulgarların başarılı olmalarını sağlamıştır. II. Bulgar Devleti'nin kuruluşunda rol oynadıktan sonra Bulgar Hanları da Kuman kökenli kişilerden seçilmiş²⁹⁹ ve Romence konuşan bu Türk topluluğunun etkisiyle II. Bulgar Devleti aynı zamanda "*Bulgar Ulah Devleti*" olarak nitelenmiştir.³⁰⁰

Bulgarların en güçlü olduğu dönemi II. Assen dönemi olmuştur. Bu dönemde Adriyatik Denizi'nden Balkanlara ve Ege Denizi'ne kadar geniş bir alanda hâkimiyet kuran Bulgarlar II. Assen'in ölümüyle zayıflamıştır.³⁰¹ 1380'li yıllarda Sırlara karşı Bizans'a yakın bir siyaset izleyen Bulgar Devleti³⁰² Osmanlıların 1393 Tırnova şehrini ve 1396 Vidin kalesini ele geçirmesiyle yıkılmış ve Bulgaristan'da uzun bir dönem sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır.³⁰³

²⁹³ Bay, **a.g.t.**, s. 2.

²⁹⁴ Refik Korkud, **Komünist Bulgaristan Dosyası**, Ankara: Türkiye Fikir Ajansı, 1986, s. 5.

²⁹⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 18.

²⁹⁶ Hacıoğlu, **Bulgaristan'da Sosyoloji**, s. 41.

²⁹⁷ Vatansever, **a.g.t.**, s. 18.

²⁹⁸ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 245.

²⁹⁹ Rodoplu, **a.g.m.**, s. 213.

³⁰⁰ Vatansever, **a.g.t.**, s. 19.

³⁰¹ Vatansever, **a.g.t.**, s. 21.

³⁰² Zülfiye Koçak, **Manastırda Hukuk ve Adalet Uygulamaları**, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2019, s. 28.

³⁰³ Atasoy, **a.g.m.**, s. 23-24.

2.1.1. Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne ve Balkanlara Etkisi

Arapça kökenli bir kelime olan ‘söz’ ve ‘tanrı sözü’ anlamlarına gelen ‘millet’ kelimesini³⁰⁴ Türk Dil Kurumu; aynı toprak üzerinde ülkü, tarih, gelenek ve dil birliği bulunan insan kümeleri olarak tanımlamıştır.³⁰⁵ Millet kelimesi, ortaya çıktığı XIV. yüzyılda siyasi bir anlam taşımıyorken XVIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyılın başlarında artık siyasi anlamı olan bir kelimeye dönüşmüştür.³⁰⁶

Millet (ulus); genel bir tanım olarak etnik yapı, dil ve din gibi geçmiş referansı olan değerler üzerinden bir araya gelmiş olan topluluklar iken³⁰⁷ ulusçuluk da bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak devletlerin çabalarıyla eğitime bağlı gelişen üst kültür yapısına dayanan bir olgudur.³⁰⁸ Bu olgunun modern dönemlerin bir ürünü olarak Avrupa'da oluştuğu³⁰⁹ ve ilk kez 16. yüzyılda kiliseye yönelik tepkisel bir hareket olarak ortaya çıktığı belirtilse de³¹⁰ milliyetçiliğin tarihte ilk kez nasıl ve ne zaman ortaya çıktığıyla ilgili tartışmalar da sürmektedir. Milliyetçiliğin kıta Amerika’ında İspanyollara karşı Amerikalıların başlattığı ayaklanma ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra bir düşünceye göre de 17. yüzyıl İngiltere’sinde ortaya çıkan isyan hareketleri milliyetçiliğin ilk çıkış yeri olarak kabul edilmektedir. Fakat genel kanı, Milliyetçiliğin 1789 Fransız İhtilali ile kültürel, dini, siyasi ve ideolojik açıdan bir bütünlük içerecek şekilde milli bir devlet kurup onu güçlü tutmanın yolu olarak geliştiği yönündedir.³¹¹

Fransız İhtilali, kilisenin reform yapmaya mecbur bırakıldığı ve mutlak monarşinin yerini Cumhuriyetin aldığı bir halk ayaklanması olarak tanımlanmaktadır.³¹² Oluşumunda Voltaire, Diderot, Montesquei, Jean Jacques Rousseau gibi düşünürlerin fikirlerinin etkili olduğu bu ihtilalin en etkili sonuçlarından biri de milliyetçiliktir. Milliyetçilik, Macaristan ve Osmanlı Devleti gibi değişik ulusları

³⁰⁴ İlber Ortaylı, **Avrupa ve Biz Seçme Eserler I**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 57.

³⁰⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 28.

³⁰⁶ Vatansever, **a.g.t.**, s. 30.

³⁰⁷ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 36.

³⁰⁸ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 51.

³⁰⁹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 39.

³¹⁰ Vatansever, **a.g.t.**, s. 32-33.

³¹¹ Vatansever, **a.g.t.**, s. V.

³¹² Vatansever, **a.g.t.**, s. 39.

içinde barındıran imparatorlukları etkilemiş ve bu imparatorlukların sonunu getirmiştir.³¹³

1789 Fransız İhtilali bütün dünyayı etkilediği gibi Balkan uluslarını da etkilemiştir. Balkan ulusları ulus devlet ve milliyetçilik fikirleri etrafından kendi devletlerini kurma çalışmalarına yönelmiştir.³¹⁴ Fransız İhtilali'nden önce kendilerini dinsel kimlikleriyle ifade eden bu topluluklar³¹⁵ Osmanlı Devleti'nin millet sisteminde dini aidiyetlerine göre tanımlanmıştır. Mamafih millet sisteminin esas niteliği toplulukları bu aidiyet üzerinden tanımlamakla ilgilidir.³¹⁶

Osmanlı Devleti, bu sistemle dini, hukuki zorlukları çözmek isterken aynı zamanda hâkimiyeti altında yaşayan toplulukların bir arada yaşamasını, etnik ve dinsel tasnifi sağlamak için bu sistemi gerekli görmüştür.³¹⁷

Ağaçlarla kaplı dağlar uzantısı" anlamına gelen Balkan³¹⁸ yarımadası, ismini Bulgaristan'ı ikiye ayıran dağlardan almaktadır. Türkiye'nin Trakya bölümü dışında Bulgaristan, Arnavutluk, Yunanistan, Romanya gibi devletlerin bulunduğu³¹⁹ Balkanlarda, XVIII. yüzyıldan itibaren ticaret burjuvazisinin gelişimi Balkanlarda ulusal kültürün oluşmasının iktisadi altyapısını oluşturmuştur.³²⁰ Milliyetçi düşünceler ve liberal fikirler de XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Balkanlar'da taraftar bulmaya başlamıştır. Bu dönemlerde Balkanlarda gelişen orta sınıflar ile³²¹ Avrupa üniversitelerine çocuklarını okutmaya gönderen Gayrimüslimler, aydınlanmacı fikirlerle beraber milliyetçilik akımlarını tanımış oldular.³²²

³¹³ Vatansöver, **a.g.t.**, s. 40-41.

³¹⁴ Rengin Yavuz, "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2019, s. 221.

³¹⁵ Gülnihal Bozkurt, "II. Meşrutiyet Osmanlı Meclis Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 4, 1993, s. 101.

³¹⁶ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 57.

³¹⁷ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 58.

³¹⁸ Bay, **a.g.t.**, s. 1.

³¹⁹ Muhammed Köse, "İngiliz Büyükelçisi A. H. Layard'ın Raporuna Göre 1878 Yılında Türkiye Avrupa'sının Demografik Yapısı", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, S. 18, 2019, s. 237.

³²⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 2. Basım İstanbul: Hil Yayınları, 1987, s. 50.

³²¹ Akça, **a.g.m.**, s. 286.

³²² Akça, **a.g.m.**, s. 287.

Özellikle papazların dâhil olduğu öğretmen, tüccar, gazetecilerden müteşekkil entelijansiya arasında yayılan milliyetçilik ulusal bağımsız bir devlet kurma fikri ile temellendirilmiştir.³²³

Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere çok uluslu imparatorluklarda milliyetçilik fikrinin etnik temeli esas alan bir milliyetçilik olduğu bilinmektedir.³²⁴ Balkanlar'da gelişen milliyetçilik özgün koşulları ve kültürel yapısı yanı sıra Alman-Avusturya tarzı modernist bir nitelikte, saldırgan bir yönelime sahip olduğu³²⁵ ve yukarıdan aşağıya doğru geliştiği görülmektedir. Ayrıca paradoksal bir şekilde Balkanlarda kilise milliyetçilik fikrinin bir merkezi durumuna geldiğini ve entelektüel kesimin kilise etrafında bir araya gelerek bağımsızlık hareketlerine öncülük ettiğini de belirtmek gerekir.³²⁶

Fransız ihtilali'yle gelişen milliyetçilik akımlarıyla milli kültür ve edebiyat da şekillenirken, Avrupalı büyük devletlerin de etkisiyle³²⁷-özellikle Rusların- bu coğrafyada başlayan ulusçu fikirlere destek vermesi³²⁸Balkan topluluklarını kışkırtmaları ile Osmanlı Devleti karşı ayaklanma başlatılmıştır.³²⁹ Rusların kışkırtmalarının yanı sıra kapitülasyonların sağladığı imtiyazlar ve Batılı büyük devletlerin koruyucu kollamacı siyasetleriyle büyüyen ekonomik yapı da Balkan ulusçuluğunu bağımsızlığa yönelten bir diğer etmen olmuştur.³³⁰

Osmanlı toplum yapısını bozan milliyetçiliğe, ilk kez Fransa'nın başlattığı ve daha sonra diğer devletlerin de devam ettiği Osmanlı'nın Gayri müslim tebaasını himaye etme siyaseti de eklenince Balkan toplulukların ayrılma çabaları artmıştır.³³¹ Bu ayrılma çabalarının yanında Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda savaşlarda aldığı yenilgilerle

³²³ Vatansever, **a.g.t.**, s. 36.

³²⁴ Nuri Korkmaz, "Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ortodoks Unsurları, Gelişimi ve Türklerin Ötekileştirilmesi", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 10, Sayı 20, 2017, s. 71.

³²⁵ İlber Ortaylı, **Yakın Tarihin Gerçekleri**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 26.

³²⁶ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 70.

³²⁷ Vatansever, **a.g.t.**, s. 41.

³²⁸ Ökkeş Narinç, "İki Komşunun İlk İttifakı 1915-1918 (Osmanlı Devleti-Bulgaristan)", **Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2019, s. 317.

³²⁹ Abidin Temizer, Zafer Gölen (ed.), "19. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'da Uyguladığı Dini Politikalar ve Athos (Aynaroz) Faaliyetleri", **Balkan tarihi**, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, Cilt 2, s. 86-87.

³³⁰ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 60.

³³¹ Celal Öney, **Osmanlı Suriyesi'nde Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: Marif Mektepleri Eğitim Yayınları, 2019, s. 18.

beraber, Balkanlarda patlak veren isyanlar 1821 yılında Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olmasıyla sonuçlanmıştır.³³²

Yunanlı Konstantin Rigas'ın özgürlük adına Cumhuriyet bayrağına sarılması ve özgürlüğü amaç edinen mücadelesinin bir sembol olduğu³³³ Yunanistan bağımsızlık hareketi başarıya ulaştıktan sonra Balkan uluslarının birçoğuna örnek olmuştur. Bu uluslardan biri olan Bulgarlar, Yunan Bağımsızlık hareketinin dini alandaki çabalarını örnek almıştır.³³⁴

En uzun yüzyıl olarak adlandırılan ve Fransız ihtilaliyle Osmanlı Devleti'nin dağılma eşiğine geldiği XIX. yüzyılda Devlet-i Aliye; dağılmayı önlemek ve bütün tebaası arasındaki ayrımları eşitlik temelinde ortadan kaldıracak bir dizi reform ve yenileşme çalışmaları gerçekleştirmiştir.³³⁵ Bu reform ve yenileşme çabalarının II. Mahmut döneminde arttığı görülmektedir. İlk olarak yenileşme önünde engel görülen yeniçeri muhalefeti tasfiye edilmiş, ardından sivil bürokrasi ve askeri yapı Batı modeli esas alınarak şekillendirilmiştir. II. Mahmut dönemi ile başlayan Sultan Abdülmecit dönemi ile devam eden Batı modeli değişim; 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanıyla sürdürülmüştür. Osmanlı toprak bütünlüğünün, Tanzimat'la birlikte gelişen Osmanlıcılık akımıyla mümkün olabileceğine dair benimsenen siyaset modernleşme çabalarıyla birlikte yürütülmüştür.³³⁶ Osmanlı Devleti de Balkanlarda başlayan ayrılıkçı, milliyetçi hareketlere karşın neler yapabileceklerini 1893'te özel bir komisyon kurarak ele almaya çalışmış. Yabancı okullara gidişi engellemek ve tebaasının eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için eğitim kurumları ve okullar açılması yönünde karar da almıştır.³³⁷

2.1.2. Bulgarların Milliyetçilikle Tanışması

18. yüzyılın sonlarına kadar siyasi olarak Türk idaresi altında yaşayan Bulgarlar Osmanlı Devleti egemenliğinde yüzyıllar boyunca kendi dillerini kültürlerini özgürce

³³² Vatansever, **a.g.t.**, s. 33.

³³³ Todorov, **a.g.e.**, s. 61.

³³⁴ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 72; Vatansever, **a.g.t.**, s. 55.

³³⁵ Mustafa Burma, "Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2012, s. 68.

³³⁶ Tanzimat dönemi reformların temel amacı her dine eşit yaklaşım Osmanlı toplumu arasında eşitliği sağlayarak tebaanın hem kendi içinde ve hem de devletle olan ilişkilerini modernize etmek iken öte yandan da azınlıkları bahane edip Osmanlı'nın iç işlerine karışmak isteyen güçlü devletlerin bu nedenlerini ortadan kaldırmaktır. Akça, **a.g.m.**, s. 286.

³³⁷ Uyanık, **a.g.m.**, s. 10.

yaşama ve yaşatma şansı bulmuş, Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim topluluklara karşı gösterdiği hoşgörüden dolayı kendi milliyetçiliklerini geliştirme imkânını kazanmıştır.

Fakat Bulgarlar üzerinde dini yönden Rum kilisesinin hâkimiyeti, söz konusu olduğundan Bulgarlar Rum kilisesine bağlı bir topluluk olarak tanımlanmıştır.³³⁸ Genellikle kaba ve pek bilinmeyen köylüler olarak küçük görülen Bulgarların³³⁹ varlıklı olanları da kendilerini Rum olarak görüyor ve bununla övünüyor. Çünkü Bulgar kültür ve tarihi Rumlaşmıştı ve nitekim XVIII. yüzyıl sonlarına değin uzanan bu durum Bulgarlar için büyük bir sıkıntı olarak görülmeye başlanmıştır.³⁴⁰

XVIII. yüzyılda kadar Avrupalıların da Helen topluluğunun bir parçası olarak tanıdığı Bulgarlarda³⁴¹ kapitalistleşmeyle birlikte uluslaşma da görülecektir. Çünkü kapitalizm öncesi feodal toplum düzeninde temel ideoloji din iken kapitalizmde bu ideoloji yerini milliyetçiliğe bırakmaktadır.³⁴² 18. yüzyıla kadar Balkanlarda bahsedilmeyen ve Fransız İhtilalinden sonra Bulgar Milleti, Bulgar Edebiyatı, Bulgar Tarihi gibi kavramlarla tanınacak olan³⁴³ Bulgarların milliyetçilikle tanışması geç olmuş Balkanlarda milliyetçiliği son olarak Bulgarlar tanımıştır. Bunun da temel nedeni Bulgaristan'ın Osmanlı başkentine yakın olması, Bulgarların Osmanlı Devleti tarafından askeri ve siyasi yönden kontrol altında tutulmasıdır.³⁴⁴

Fransız ihtilalinden sonra milliyetçilik Balkanlarda yayılınca ileride göreceğimiz gibi Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık ilanına yönelecek olan³⁴⁵ ve oryantalist düşüncenin etkisiyle kendilerini Batı kültürü ile bir bütün olarak gören Bulgarların³⁴⁶ "Yeniden Doğu" olarak adlandırılan ulusal mücadelesi başlayacaktır.³⁴⁷

³³⁸ Nahit Dinçer, "Bulgar İhtilalinin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı ve Kültürel Faaliyetler", **Sosyoloji Konferansları**, Cilt 0, Sayı 21, 2011, s. 72.

³³⁹ İnalçık, **Tanzimat**, s. 44.

³⁴⁰ İnalçık, **Tanzimat**, s. 18-19.

³⁴¹ Yavuz, **a.g.m.**, s. 223.

³⁴² Yavuz, **a.g.m.**, s. 222.

³⁴³ Akça, **a.g.m.**, s. 294.

³⁴⁴ Vatansever, **a.g.t.**, s. 41.

³⁴⁵ Kader Özlem, "Bulgaristan Ermenileri Ve 1915 olaylarına İlişkin Ermeni İddiaları Bağlamında Bulgar Milliyetçileriyle İşbirliklerine Yönelik Bir Değerlendirme (2005-2014)", **TESAM Akademi**, Cilt 2, Sayı 1, 2015, s. 229.

³⁴⁶ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 80.

³⁴⁷ Yavuz, **a.g.m.**, s. 221.; Balgarsko Vazrazhdane olarak adlandırılan Bulgar Rönesansı esasta Bulgar ulusal kimliğinin inşası demektir. Rönesans kelimesinin bu minvaldeki anlamı yukuda olan ve XVIII'dan itibaren kendi kimliğini tanıyıp XIX. yüzyılda da Osmanlı egemenliğinden kurtulup yeniden doğduğu anlamına iz düşürülmektedir. Bu kavramın yapay bir şekilde ulusal bilinç oluşturmak amacıyla üretildiği de tartışılan bir konudur. Nitekim Ohridski'de düzenlenen "*Politik Mitoloji ve Tarih*

Bulgar milliyetçiliğini aktif hale getiren koşullar XIX. yüzyılın başlarından itibaren oluşmuştur. Balkanlarda, XIX. yüzyıl milli kurtuluş hareketlerine sahne olmuştur.³⁴⁸ Hem Fener Rum Patrikhanesi yoluyla ‘‘Yunanlaştırma’’ politikasına karşı gelinmiş hem de Rusların politik ve ekonomik bir amaç olarak benimsediği sıcak denizlere inme politikası ile etkin kılmak istediği Panslavizm ve Osmanlı Devleti’ne karşı gelişen tepkiler gibi birçok etkenle Bulgarların ulusçu düşünceleri şekillenmiştir.³⁴⁹ Özellikle XIX yüzyıldan itibaren sıcak denizlere inme politikası yürüten Rusların Balkan topluluklarını Osmanlı aleyhine yönlendirmesinin Bulgarlar üzerinde etkisi büyük olmuştur.³⁵⁰

Rusların Bulgarları ilk defa tanınması Jorj Venelin'in 1828 Osmanlı Rus savaşı sırasında, Rus Ordusu'nun Bulgaristan'a ayak bastığı dönemde "Eski ve Yeni Bulgarlar" adlı eseriyle olmuştur.³⁵¹ Ruslar, Bulgarları tanıyınca Bulgarlar okumak için Rusya'ya gitmeye başlamıştır. Özellikle 1850 yılından sonra Rusya'da okuyan Bulgarlar Bulgaristan'daki alt sınıflardan tüccarlara kadar her katmanla ilişki geliştirmiş³⁵² ve Russophils denilen bu Bulgar devrimciler bağımsız devlet fikrini savunmaya başlamıştır.³⁵³

Bulgarları Fransız ihtilali kadar etkileyen bir diğer etmende Panslavizm'dir. Avrupa Romantizminin etkisiyle ortaya atılan ve yegâne amacı Slavları bir araya getirmek olan,³⁵⁴ şanlı geçmiş vurgusunun geleceğin tesisi için önemle vurgulandığı Slavcı ideolojinin³⁵⁵ temeli XIX. yüzyıl'da Çek aydınları olan Pavel Josev Garafik ve Jan Josef tarafından atılmıştır. Bulgarlar için "Birleşmek ya da yok olmak" gibi iki seçenek olarak sunulan Panslavizm³⁵⁶ Bulgarların Osmanlı idaresine karşı ayaklanmalarında önemli bir işleve sahip olmuştur.³⁵⁷ Bulgar milliyetçiliğinin

*Uluslararası Konferansı'nda'' bu kavram üzerine tartışmalar yürütülmüştür. Hacıoğlu, **Bulgaristan'da Sosyoloji**, s. 44.*

³⁴⁸ Todorov, **a.g.e.**, s. 61.

³⁴⁹ Vatansever, **a.g.t.**, s. 38.

³⁵⁰ Sarıkoyuncu Değerli, **a.g.t.**, s. 61.

³⁵¹ Bay, **a.g.t.**, ss. 13-14; Burma, **a.g.m.**, s. 72.

³⁵² Kemal H Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, Dilek Özdemir, (çev.), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 176.

³⁵³ Vatansever, **a.g.t.**, s. 39.

³⁵⁴ Vatansever, **a.g.t.**, s. 42.

³⁵⁵ Burma, **a.g.m.**, s. 72.

³⁵⁶ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 260; İlber Ortaylı, **Gelenekten Geleceğe**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2005, s. 108.

³⁵⁷ İnalçık, **Tanzimat**, s. 43.

gelişiminde etkili olan diğer etkenler ise 1804'te Vidin Pazvantoğlu adlı ayana bağlı yeniçerilerin köylülere ait toprakları gasp etmesine karşı başlayan ve milliyetçi düşüncenin Balkanlardaki ilk hareketi olarak görülen Sırp isyanı ile beraber³⁵⁸ Bulgarlar üzerindeki Yunanların sosyal ve iktisadi tahakkümüdür.³⁵⁹

Bulgar Milliyetçiliği yukarıdaki etmenlere bağlı olarak gelişirken Bulgarların ulus olma süreci de XIX. yüzyıl'da gerçekleşmiştir. 1820'lerde İstanbul, Rusya ve Eflak gibi yerlerde yaşayan Bulgar tüccarların ulusal bilinçlenmesi başlarken³⁶⁰ 1860 ile 1878 yılları arasında da yaşanan iktisadi büyümeye bağlı olarak tüccarlardan sermayedarlardan müteşekkil bir burjuva sınıfın ortaya çıkması Bulgar uluslaşma sürecini hızlandırmıştır.³⁶¹ Bu dönemde Bulgarlar toprak sahibi olmaya başlarken ticaret ve sanayi alanlarında uğraşan kişi sayısı da artmıştır. Kızanlık başta olmak üzere Karlova ve Samakov gibi yerlerde artan ticari etkinlikler ile bu yerler birer ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu ekonomik ve sosyal şartlar Bulgaristan'da aydınlanmanın önünü açarken eğitim alanındaki çalışmalarının yanında kültürel çalışmalar da başlamıştır.³⁶²

1856 Kırım Savaşı ile Bulgar Milli Hareketi hazırlıklı, sistemli bir nitelik almaya başlarken³⁶³ Bulgar milliyetçiliği politik ve dinsel özgürlüğe yönelerek radikal bir niteliğe bürünmüştür.³⁶⁴ Özellikle Bulgarlar arasında Yunan kültürü ve dili etkin olmasına, Fener Rum Patrikhanesi'nin olumsuz tutumuna rağmen Bulgar toplumu arasında milliyetçi ve aydınlanmacı görüşler ilk kez Yunanistan'da okuyan Bulgarlar arasında benimsenmiştir. Bulgar ulusal bilincin Bulgarlar arasında nasıl geliştiğinin en iyi örneği de kuşkusuz Aprilov'dur. 1831 yılına kadar kendisini Yunanlı olarak gören Aprilov, Venelin'den etkilenerek Bulgar ulusal bilincine sahip olmuştur.³⁶⁵

³⁵⁸ Vatansever, **a.g.t.**, s. 35.

³⁵⁹ İnalçık, **Tanzimat**, s. 20; 1828-1829 savaşıdan sonra Yunanistan bağımsız olurken Sırbistan, Boğaz ve Eflak'ta özerklik elde etmiştir. Nitekim Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması Sırbistan'ın özerkliğini elde etmesi Balkanlarda yaşayan diğer halkları etkilemiştir. Todorov, **a.g.e.**, s. 63.

³⁶⁰ Karpat, **Osmanlı'da Değişim**, s. 175.

³⁶¹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 255; Todorov, **a.g.e.**, s. 58.

³⁶² Bay, **a.g.t.**, s. 10.

³⁶³ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 306.

³⁶⁴ Eleonora Naxidou, "Bulgaristan Ulusal Hareketine Çıkan Yollar: Eş zamanlı olarak Homojen ve Çok Çeşitli", **Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2012, s. 25.

³⁶⁵ Burma, **a.g.m.**, s. 73.

İlk başta Yunan Devrim Hareketi üyesi olan³⁶⁶ Aprilov'un eğitim alanındaki çalışmalarıyla kendisini Helen olarak kabul eden insanlar artık Slav olduklarının bilincine ulaşmışlardır.³⁶⁷

Bulgar ulusal hareketinin Rum Patrikhanesi'ne karşı geliştirdiği tepkilerin ilk yürütücüsü de din adamları olmuştur.³⁶⁸Bu din adamlarından en önemlisi yazdığı eserle Bulgar milli bilincini uyandırarak Osmanlı ve Rum boyunduruğundan kurtulmayı hedef olarak seçen³⁶⁹ Hılander Manastırında bir rahip olan Paisi'dir. Bulgar milliyetçiliğinin ilk temsilcisi olan Paisi, 1762 yılında yazdığı "Bulgar Ulusunun, Çarların ve Azizlerin Tarihi" adlı eseriyle tanınmıştır.³⁷⁰Bueserinde, Bulgarların Slav toplulukları içinde en şanlı topluluk olduğunu belirten³⁷¹ ve kendi tarihlerini öğrenmeleri çağrısında bulunan Paisi³⁷² aynı zamanda Osmanlı yönetimine de karşı çıkmış ve eserinde Osmanlı yönetimi altında geçen yaşamı kölelik olarak belirtmiş, Türklerin de Bulgarları baskı altına alarak kitlesel asimilasyon uyguladığını söylemiştir.³⁷³

³⁶⁶ Vatansever, **a.g.t.**, s. 62.

³⁶⁷ İlber Ortaylı, **Son İmparatorluk Osmanlı**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2006, s. 147.

³⁶⁸ Ramazan Erhan Güllü, "Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu Ve Statüsü", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 2018, s. 351; Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, Sayı 2, 2011, s. 162.

³⁶⁹ Todorov, **a.g.e.**, s. 58.

³⁷⁰ Todorov, **a.g.e.**, s. 58; Paisi yazdığı bu eserde "*Bulgar, kendi soyunu ve dilini öğren. Ülkeni sev, milletinin geçmişini öğrenmeye çalış. Bir zamanlar senin de çarların, patriklerin ve azizlerin vardı. Diğer milletler kendi tarihlerini biliyor ve öğreniyorlar. Onlar kendi tarihlerini, pek sevdikleri kendi anadillerinde yazıp okuyorlar. Yunanlılar, Sırlar bizi hakir görüp, bizimle eğleniyorlar; bizi çarşız, patriksiz, azizsiz ve tarihsiz sayıyorlar. İşte ben bunun için bu tarihi yazmağa uğraştım. Ta ki her bir Bulgar, bizim milletimizin de şanlı, hatta hepsinden daha şanlı geçmişi olduğunu, büyük çarlar ve patriklerimiz var olduğunu öğrensin. Bizim çarlarımız, bir zamanlar Bizans imparatorlarından vergi almışlar; bizim patriklerimiz ise, başka milletlere yazı ve kitap vermişler. Ben öyle şaşkın Bulgarlar tanurum ki, kendi soylarını bilmezler ve tanımızlar. Anca Rumca okuyup yazarlar ve kendilerine Bulgar denmesinden utanırlar. Acaba niçin? Ey akılsız, sana Bulgar denmesinden niçin utanıyorsun? Niçin Bulgar gibi düşünüp, Bulgar gibi yaşamıyorsun? Diyorsun ki, Rumlar daha okumuş, daha nazik, Bulgarlar ise kaba ve cahil; güzel söz söyleyemiyorlar. Bunun için, Rum olmak daha iyi. Pekâlâ, fakat iyi bil ki, Rumlardan daha nazik, daha bilgili milletler de vardır. Rumlar milliyetlerini ve dillerini bırakıyorlar mı? Allah fakirleri, mazlum çobanları, sabancı Bulgarları daha çok sever. İşte ben böyle Bulgarlığı, Bulgar dilini hakir gören, yabancı dillere, yabancı adetlere meyleden Bulgarları gördüm de bu kitabı yazdım ve herkesi bu kitabı okumaya, Bulgar milletinin geçmişini öğrenmeye davet ediyorum"; Bay,**a.g.t.**, s. 12-13.*

³⁷¹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 272-73.

³⁷² Ortaylı, **Yakın Tarihin**, s. 18.

³⁷³ Korkmaz, Korkmaz, **a.g.m.**, s. 74; Bulgarların 1850'li yıllara değin uzanan bu mücadeleleri yalnızca Rumlara karşı değil Türklere karşı da geliştiğini belirtmek gerekir. Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 92.

Paisi'nin XVIII. yüzyılda yazdığı bu eserinden birçok Bulgar etkilenmiş ve bu görüşlerini halk içinde yaymaya çalışmışlardır.³⁷⁴ Bunlardan biri ve asıl ismi Stoiko Vladislavof olan Rahip Sofroni'dir. Bulgar milliyetçileri içinde Paisi'den sonraki en önemli isim olan Sofroni³⁷⁵ Paisi'den farklı olarak Bulgar halkının yoksulluğunu işlemiştir ve bütün çabasını Bulgar gençlerini idealist bir vatansever olarak yetiştirmeye harcamıştır. Sofroni'den başka Rus asıllı Jori Venelin de filoloji alanındaki eseriyle önemli bir Bulgar milliyetçisi olarak yer almıştır.³⁷⁶ Sofroni ve Venelin dışında çok yönlü bir siyasi bir kişilik olarak tanınan Georgi Stoikov Rakovski,³⁷⁷ Georgev Mamarçev, İvan Bogorov, Peter Beron, Hilandrsky Bozveli, ve İlarion Makariopolsky gibi isimler Paisi'nin fikirleri doğrultusunda mücadele vermişlerdir.³⁷⁸

2.1.3. Bulgar Yayınları, Eğitim, Dil ve Edebiyat

Bulgar uluslaşmasında Bulgar dilinin, kültürünün ve eğitiminin yeri ekonomik ve siyasi amaçlar kadar belirleyici olmuştur. Yunancanın her alanda kullanılmasından dolayı günlük hayatta, ticari ilişkilerde ve kilise ibadetlerinde Bulgarca, Bulgarlar arasında kullanılmamıştır.³⁷⁹ Fakat XIX yüzyıla gelindiğinde Yunanlıların Bulgar topraklarında açtıkları okullara ve yaydıkları kültüre tepkiler de doğmaya başlamıştır. İlk tepki gösterenlerden biri Dr. Piter Beron'dur. Avusturya'da 1824 yılında "Arazlinçi Pou-Çeniya" adlı Bulgar alfabesini yazan ilk kişi olan Beron'un bu eseriyle Bulgar dilinin alfabesi oluşturulmuş, Bulgarcanın yazı dili olarak kullanılma süreci başlamıştır.³⁸⁰

Ayrıca Bulgar milliyetçilerin halk dili ile kilisenin konuştuğu dilin birbirinden uzak olduğunu fark ettiği XIX. yüzyılda³⁸¹ yeni yeni gelişen Bulgar Burjuva sınıfı

³⁷⁴ Neriman Ersoy, **Bulgaristan Prensligi'nde Türk Emlâki (1878-1908)**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996, s. 2.

³⁷⁵ Ömer Faruk Günal, Melahat Pars, **Uyanış çağı Bulgar Edebiyatında Sofroniy Vračanski ve "Osmanlıda Bir Papaz" Eseri**, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.E. Batı Dilleri ve Edebiyatları Bulgar Dili ve Edebiyatı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 2; İnalçık, **Tanzimat**, s. 20.

³⁷⁶ İnalçık, **Tanzimat**, s. 20. s. 21.

³⁷⁷ Todorov, **a.g.e.**, s. 70.

³⁷⁸ Vatansever, **a.g.t.**, s. 54-55.

³⁷⁹ Akça, **a.g.m.**, s. 73; Korkmaz, **a.g.m.**, s. 73.

³⁸⁰ Dinçer, **a.g.m.**, s. 74; 17. yüzyıl ortalarına değin Bulgarca kitap sayısı sadece üçtü. Dini içerikli bu kitapların basıldığı yer Venedik ve Roma'ydı. ; Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 272.

³⁸¹ Ortaylı, **Gelenekten**, s. 85.

Bulgarcanın okullarda verilmesi talepleriyle öne çıkmış ve bu talep ulus olmanın ilk koşulu olarak değerlendirilmiştir.³⁸²

Balkanlarda başgösteren milliyetçiliğin en önemli araçlarından biri kuşkusuz gazeteler olmuştur. İlk kez İtalya'da ticari haber verme amacıyla ortaya çıkan gazetelerin bu kadar etkili olduğu başka bir örnek bulunmamaktadır. Bulgarlar gazeteleri etkin olarak kullanma yoluna girmiş, 1842 yılında İzmir'de Konstanlin Fotin tarafından Ljuboslovie (Lüboslovis) adlı ilk gazeteyi çıkarmışlardır. İzmir'den Sonra Leibzig, İstanbul başta olmak üzere³⁸³ birçok kent Bulgarca gazetelerin merkezi durumuna gelmiştir. Bulgar milliyetçisi olan Bogorov, Bulgar Kartalı (Bulgraski Orel) adlı gazeteyi Leipzig'de çıkardıktan sonra 1848 yılında İstanbul'a gelerek burda 14 yıl boyunca yayın hayatına devam edecek olan İstanbul Gazetesi (Tsarigradski Vestnik)'ni çıkarmıştır.³⁸⁴

Özellikle İstanbul, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren gelişim gösteren Bulgarca gazetelerin merkezi durumundadır. 1828 Yunan bağımsızlığından etkilenen Bulgar aydınları Osmanlı padişahından izin aldıktan sonra İstanbul'da 1848 ve 1877 yılları içinde Nabredik, Sıvetnik, Vestnik, Vek, Bılgaria, Turtsiya, Zornitsa, Pravo, İztoçno Vreme gazeteleri ile Bılgarski Knijitsi adlı dergiyi çıkarmışlardır.³⁸⁵

Ayrıca Bulgar yayıncılığına Amerikalı Protestan misyonerlerin katkısı da söz konusudur. İncil'in Bulgarca çevirisiyle başlayan bu katkıya gazetelerin ve dergilerin Bulgarca yayımlarıyla devam edilmiş ve bu yayımlar aboneler yoluyla halka ulaştırılmaya çalışılmıştır.³⁸⁶

Bulgaristan sınırları içinde 3 Mart 1865 yılında Mithat Paşa'nın kurduğu matbaada iki sayfa Türkçe ve iki sayfa Bulgarca olarak çıkarılan Tuna Gazetesi ilk gazete olurken³⁸⁷ Bulgar Yayınları'nın bu dönemlerde arttığı görülmektedir. Bu dönem

³⁸² Akça, **a.g.m.**, s. 289-90.

³⁸³ İlber Ortaylı, "Osmanlı Bulgar Basını Üzerinde Notlar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 15, S. 26, 2019, s. 253-54.

³⁸⁴ Dinçer, **a.g.m.**, s. 81.

³⁸⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 70; İstanbul, Bulgar ulusal bilincinin geliştiği çok sayıda Bulgar'ın eğitim aldığı önemli bir merkezdir. İstanbul'un Bulgarlar için önemini Tonjo Jeçev şu sözlerle belirtmiştir. "*Güçlü imparatorluklar başkenti, dünya diplomasisinin odağı, Ortodoksluğun beşiği, Roma'dan sonra yerkürenin merkezine dönüşen İstanbul'a bu denli yakınlığımız, ulusal karakter ve özelliğimizde kalıcı ve çok derin izler bırakmıştır kuşkusuz.*"; Vatansever, **a.g.t.**, s. 66.

³⁸⁶ Akça, **a.g.m.**, s. 74.

³⁸⁷ Vatansever, **a.g.t.**, s. 69.

aralığında bilinen Bulgar gazetesi sayısı 15'i İstanbul'da 13'ü Bükreş'te, 5'i Braila'da, 2'si Belgrat'ta, 1'i Leipzig ve Novi Sad'da olmak üzere 37'dir.³⁸⁸ 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'yla birlikte kitap sayısında bir artış görüldüğünü de belirtmek gerekir. 1806-1828 dönemleri arasında kitap sayısı 16 iken, 1849 ile 1858 yılları arasında 287 ve 1869 ile 1878 yılları arasında 811'e çıkmıştır.³⁸⁹

1875 yılına gelindiğinde Misyonerlerin İstanbul'da hem çocuklara hem büyüklere hitap eden dönemin en çok satan gazetesi olan Zornitsa adlı gazeteyi çıkardığı görülürken³⁹⁰ 1878 yılında da 105'e yakın radikal Bulgar milliyetçisi yayınlarına, Bulgar milliyetçiliğine destek veren İngilizce Levant Times gazetesi de eklenmiştir.³⁹¹

Lyuben Karavelov, Georgi Raykovski, Hristo Botev gibi Bulgar milliyetçileri Bulgar basınına aktif kullanarak Bulgar kitleleri için milliyetçi ve bağımsızlıkçı görüşleri yaymak isterken³⁹² bazı Bulgar yayınlarının da entelektüel ve kültürel milliyetçiliği ayaklanmalardan daha önemli gören bir yayın ilkesini izlediğini de belirtmek gerekir.

Bulgar yayınlarındaki gelişim, Bulgar eğitim sisteminde de kendini göstermektedir. XIX. yüzyıla gelirken okul sayısının yayıncılık faaliyetleriyle birlikte arttığı görülmektedir.³⁹³ XIX. yüzyıl başlarında Bulgaristan'daki okul sayısı 6 kasaba okulu, 42'si köy okulu olmak üzere toplam 48'dir. Fener Rum Patrikliği'nin bu kilise okullarını kapatma çabasına rağmen 1835 yılına gelindiğinde Bulgar Okulu sayısı kasaba ve köylerde 205'e ulaştığı görülmektedir.³⁹⁴ İlk Bulgar okulunun 14 Ocak 1835 yılında Gabroba'da açılmasından sonra Bulgar okulları kısa sürede Bulgaristan'ın her tarafında açılmaya başladı. Bu okullar aracılığıyla Bulgar ayaklanmalarının temeli atılırken Amerikalı misyonerler ve Ruslar, Bulgarlarla özel olarak ilgilenmeye

³⁸⁸ Vatansever, **a.g.t.**, s. 71; Bulgar yayım sayısı ile ilgili muhtelif kaynaklarda sayılar değişmektedir. Örneğin Basın tarihçilerinin verdiği sayıya göre 1844 ile 1870 yılları arası 70'e yakın Bulgarca gazete bulunmaktadır; Ortaylı, **Osmanlı Bulgar Basını Üzerinde**, s. 258; 1856 ile 1876 yılları arasında gazete sayısı 95 olarak verilmektedir. Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 279.

³⁸⁹ Dinçer, **a.g.m.**, s. 80; Burma, **a.g.m.**, s. 73.

³⁹⁰ Ömer Turan, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", **Osmanlı Tarihi**, Ankara, 1994, Cilt 3, s. 1103.

³⁹¹ Bay, **a.g.t.**, s. 17.

³⁹² Vatansever, **a.g.t.**, s. 75; 1870 ile 1875 yılları arasından yayın yapan Çitalište Dergisi yayına başlarken şu cümleleri deklere etmiştir. "*Sevgili memleketlerinin kritik bir durumda bulunduğunu öne süren bir takım ateşli vatanseverler 'silah, silah' diye ateşli naralar atıyorlar. Oysaki 'Kitap,kitap' diye haykırmaları da gerekir ki aydınlanma yolunda ilerlensin.*"; Bojidar Çipof, "**19. Yüzyılda İstanbul'daki Bulgar Basını**", Bojidar Çipof, 22.10.2012, <https://bojidarcipof.blogspot.com/2012/10/19-yuzyilda-istanbuldaki-bulgar-basini.html>.

³⁹³ Güllü, **a.g.e.**, s. 351.

³⁹⁴ Dinçer, **a.g.m.**, s. 75.

başladılar. Amerikalı Protestan misyonerlerden Dr. Elios Rigg ile Dr. Brinygton düzenlediği raporlarda Bulgarlar içinde çalışmanın elverişli olduğu belirtilmiş ve bu görüşler doğrultusunda Filibe'de 1860 yılında Teknoloji Enstitüsü açılmıştır. Benzer girişimleri Ruslarda yapmış özellikle Balkanlarda Rus zenginleri açtıkları okullarla Slav idealini Bulgarlara öğretme amacıyla olmuşlardır.³⁹⁵

Özellikle Aprilov'un Gabroba'da açtığı okulun Slav ideolojisine uygun bir eğitim anlayışına sahip olduğu belirtilebilir.³⁹⁶ 1845 yılına gelindiğinde 352 olan Bulgar Okulu sayısı, 1856 Islahat Fermanı'nın ilanıyla daha da artarak Bulgarların milli bilinç merkezine dönüşmüş,³⁹⁷ 1877 yılına gelindiğinde bu sayı 1.504'e ulaşmıştır.³⁹⁸ Bulgar Edebiyatı Cemiyeti, Bulgar Edebi Cemiyeti, Filoloji gibi kurumlardaki çalışmalarda Bulgar ulusal bilincine katkı sunmuş,³⁹⁹ aynı şekilde Bulgar tiyatrosunun temeli sayılan ve içinde konferansların verildiği, okuma çalışmalarının yapıldığı, tiyatroların oynandığı Çitaliça adlı yerlerdeki etkinliklerin de katkısı bulunmaktadır.⁴⁰⁰

Bulgar uluslaşması süreci içinde edebi ve düşünsel alandaki çalışmaların yeri oldukça önemlidir. İlk olarak 1828 yılında Samakov, 1838 yılında Selanik'te⁴⁰¹ ve ardından İbrail, Bükreş, İstanbul'da yayılan matbaalarla Milli Bulgar Edebiyatı daha da gelişmiştir.⁴⁰² İlk örneğini Sofroni'nin yazdığı "*Günahkâr Sofroni'nin Hayatı ve Çektikleri Çileler*" adlı otobiyografisiyle tanınan Bulgar Edebiyatı⁴⁰³ özellikle 1840 ile 1870 yılları arasında yayılmıştır. Bulgar edebiyatı; Lyuben Karavelov, Hristi Betov, Nayden Gerov, Zhinzikov, Neofit Bozveli, Raiko, Petko Raçev, Vasil Drumev, Georgi S. Rakovski, Slaveikov⁴⁰⁴ ve İvan Vazov'un katkısıyla daha da gelişmiştir.⁴⁰⁵

³⁹⁵ Sevinç, **a.g.e.**, s. 332.

³⁹⁶ Dinçer, **a.g.m.**, s. 84; Bay, **a.g.t.**, s. 15.

³⁹⁷ Dinçer, **a.g.m.**, s. 76.

³⁹⁸ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 265-266.

³⁹⁹ Yavuz, **a.g.m.**, s. 223.

⁴⁰⁰ Dinçer, **a.g.m.**, s. 81.

⁴⁰¹ İnalçık, **Tanzimat**, s. 23.

⁴⁰² Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 278.

⁴⁰³ Vatansever, **a.g.t.**, s. 63.

⁴⁰⁴ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 275.

⁴⁰⁵ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 77; Bulgar milliyetçiliğinin gelişmesinde Yuri Gvonoviç Venelin'in 1830'da kaleme aldığı iki cilt halinde yayımlanan Bulgar Tarihi, Dili, Etnografisi eserinin önemli bir katkısı bulunmaktadır. Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 274.

2.1.4. Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu

Balkanlarda Aziz Pavlus ve birkaç misyonerin çabasıyla başlayan sınırlı misyonerlik faaliyetleri, Bulgaristan topraklarında Havari Andreas'ın misyonerlik faaliyetleriyle devam etmiştir.⁴⁰⁶ Daha sonra Bizans ile yapılan ticari etkinlikler başta olmak üzere⁴⁰⁷ kültürel, sosyal ilişkilerden kaynaklı olarak Bizanslı Method ve Krill adlı iki kardeş misyoner Tuna Bulgarları arasında Hristiyanlığın propagandalarına başlamış, bu propagandalar neticesinde Tuna Bulgarları arasından Hristiyanlık yayılmıştır.⁴⁰⁸

Bizans ile başlayan sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra Bulgarların aldığı topraklarda yaşayan Hristiyanlarla etkileşimi de Hristiyanlığın Bulgarlar arasında yayılmasında rol oynamıştır. Hristiyanlık, I. Boris döneminde Slavları ve Bulgarları birleştirme amacından dolayı devletin resmi dini olarak ilan edilmiş⁴⁰⁹ ve I. Simeon döneminde de Hristiyanlık Bulgar halkı arasında tümüyle yayılmıştır.⁴¹⁰

1235 yılına gelindiğinde Bulgarların Tırnova Patrikliği Katolik Kilisesine bağlanmıştır.⁴¹¹ Çünkü Bulgarlar üzerinde Fener Rum Patrikhanesi'nin baskıları söz konusudur.⁴¹² Bu nedenle Bulgarlar, Katolikliği bu baskılardan kurtulmanın bir yolu olarak görmüştür.⁴¹³ Bulgaristan, Osmanlı Devleti tarafından ele geçirildikten sonra Fatih Sultan Mehmet, Rum Patriğini bütün Ortodoksluğun temsilcisi olarak onaylayınca 870 yılında kurulan Bulgar kilisesi de böylelikle Fener Rum Patrikliği'ne bağlanmış oldu.⁴¹⁴ Nitekim Osmanlıların millet sisteminde de Bulgarlar Fener Rum Patrikhanesine bağlı kılınarak tanımlanmıştır.⁴¹⁵ Bulgarlar dışında Sırların, Karadağlıların bağlı olduğu Ortodoksluk inancını Temsil eden Fener Rum Patrikliği⁴¹⁶ Bulgarlar'ı Rumlaştırma da önemli bir rol üstlenmiştir. Bulgarların bütün dini kurum ve makamları

⁴⁰⁶ Emin, **a.g.e.**, s. 17.

⁴⁰⁷ Emin, **a.g.e.**, s. 32.

⁴⁰⁸ Kılıç, **a.g.m.**, s. 331; Bu bilgilere rağmen Bulgar halkı arasında Hristiyanlaşmanın ilk olarak ne zaman başladığı hakkında kesin bilgiler bulunmamakta sadece Bulgar boyları arasında Hristiyanlığın Tuna Bulgar Devleti kuruluşundan önce başladığı varsayılmaktadır. Emin, **a.g.e.**, s. 30.

⁴⁰⁹ Emin, **a.g.e.**, s. 36-37.

⁴¹⁰ Vatansever, **a.g.t.**, s. 14.

⁴¹¹ Seyfiyeli, **a.g.m.**, s. 159.

⁴¹² Ortaylı, **Batılılaşma**, s. 187.

⁴¹³ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 287.

⁴¹⁴ Bozkurt, **a.g.m.**, s. 101.

⁴¹⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 50; Bay, **a.g.t.**, s. 11; Turan, **a.g.e.**, s. 1101; Korkmaz, **a.g.m.**, s. 74.

⁴¹⁶ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992, s. 43.

Rumların elinde bu amaca hizmet ediyordu.⁴¹⁷ Bulgarları Rumlaştırma faaliyetleri XIX. yüzyılda yoğunlaşarak devam etmiştir. Bulgar Kiliselerinde Yunanca kitaplar okutturulması çabasında olan Fener Rum Patrikliği, Bulgar okullarının kapatılmasını da emretmiş ve hatta Tırnova’da bulunan Bulgar katedralindeki kütüphaneyi yakarak bu baskılarını daha da arttırmıştır.⁴¹⁸ Bu baskılara, Bulgar ibadetlerinin Rumların belirlediği usulle yapılması, Rum Ruhban sınıfının Bulgar halka kaba davranmasını da eklemek mümkündür.⁴¹⁹

Yabancı hâkimiyetine karşı kendi kültürlerini Kilifarevo, Baçkova, Rila gibi manastırlarda yaşatmayı başarmış olan Bulgarların "Yeniden Doğuş" olarak adlandırdığı ulusal bilinçlenmeye katkı olarak⁴²⁰ Tanzimat Fermanı ve devamında Islahat Fermanı uygun koşullar yaratmıştır. Tanzimat Fermanı ile Rum Patrikhanesinin güç ve yetkileri azalınca bu durumu ayrışmanın bir zemini olarak ele alan Bulgarlar⁴²¹ Islahat Fermanı'yla Piskoposlara maaş verilip bu ruhban sınıfının dünya işlerinden uzaklaştırılmasını⁴²² Rum Patriğinin kendilerine yönelik baskılarının bitirileceği yönünde düşünmüşlerdir. Bu düşüncelerle Islahat Fermanı'na olumlu yaklaşan Bulgarlar,⁴²³ Fener Rum Patrikhanesi'ni tanımamaya başlamış⁴²⁴ ve bu fermanın sağladığı imkânlardan yararlanarak Fener Rum Patrikliği'ne karşı yayın faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Aynı zamanda Avrupa'da kendi lehlerine bir kamuyu oluşturma çabası içinde de olan Bulgarlar,⁴²⁵ Islahat Fermanı'nın 3. maddesine dayanarak fermanın bir yıl sonra ayrı bir kilise kurma talebinde bulunmuşlardır.⁴²⁶ Bulgarların Fener Rum Patrikliği'ne karşı ilk tepkisi, Neofit Bozveli'nin İstanbul' da Rum etkisindeki

⁴¹⁷ İnalçık, **Tanzimat**, s. 19.

⁴¹⁸ Vatansever, **a.g.t.**, s. 37; Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 68.

⁴¹⁹ Erdem, **a.g.t.**, s. 169.

⁴²⁰ Burma, **a.g.m.**, s. 72; Bulgar ulusal bilincinin gelişiminde önemli isimlerden biri Papaz Sofrani (Stoiko Vladislavof)'dir. Sofrani yazdığı eserinde Rum din adamlarının olumsuzluğundan, açgözlülüğünden bahsederken aynı zaman da ayan Pazvantoğlu'nun yönetiminin zalimce niteliğinden bahsetmiştir. Sofrani bu eserinde "Ne kadar insan mahv, bilhassa Vidin civarındaki yerler ne kadar harap oldu; insanın inanacağı gelmez. Buralar şimdi barbarların ve eşkıyaların oturduğu yerlerdir" tespitinde bulunarak karşı karşıya kalınan sıkıntıları anlatmıştır. Bay, **a.g.t.**, s. 13.

⁴²¹ Akça, **a.g.m.**, s. 287.

⁴²² Erdem, **a.g.t.**, s. 171.

⁴²³ Erdem, **a.g.t.**, s. 118.

⁴²⁴ Vatansever, **a.g.t.**, s. 60.

⁴²⁵ Bay, **a.g.t.**, s. 17.

⁴²⁶ Karpat, **Osmanlı'da Değişim**, s. 185.

Bulgarlara yönelik 1839 yılında yaptığı konuşma ile başlamıştır. Bu konuşmadan sonra Glarion Makariopolski de bu mücadelenin önemli bir lideri olmuştur.⁴²⁷

Rum Ortodoks Partiğine karşı Paisiy Hilendarski, Neofit Hilendarsky Bozveli, İlarion Makariopolsky, Sofraniy Vracanski gibi din adamlarıyla bir mücadele içine giren Bulgarlar⁴²⁸ bağımsız kilise kurma çalışmalarına başlamıştır. Bulgar Kilisesi Eksarhlık olarak tanımlanmıştır. Yunanca bir kelime olan Eksarhlık kilise ve sivil halkı ifade etmek için kullanılan "Exarchos" sözcüğündendir. Kilisede yargı işini yürüten baş Metropolitler içinde kullanılan bu kelime sadece Bulgar kilisesi içinde değil aynı zamanda Gürcü Rumen ve Sırp kiliseleri içinde kullanılmıştır.⁴²⁹

Bulgar Eksarhlığının kurulma sürecinin ilk çabası 1833 yılında Üsküp Bulgarlarının, bir piskopos talebinde bulunmalarıyla başlamış⁴³⁰ ve daha sonra ilk olarak 1845 ve ardından 1849'da ayrı bir kilise kurma talebinde bulunmuştur. Bu talep için Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'ya resmi başvuru yapılırken Osmanlı Devleti bu talebe ilk başlarda olumlu yanıt vermese de İstanbul'da Papaz Evi' nin açılmasına müsaade etmiştir. Papaz Evi'nin açılmasıyla Osmanlı Devleti Rum olarak kabul ettiği Bulgarları resmi olarak ilk kez tanımış ve bu durum Bulgar Eksarhlığının kuruluşunun da ilk adımı olarak görülmüştür.⁴³¹

Açılan bu Papaz Evine Makariopolski atanmıştır. Makariopolski *"Bu saatten sonra Bulgarlar için artık ulusal bir kilise dışında hiçbir şey başarı olarak sayılmayacaktır"* diyerek önemli bir çıkış yapmış ve 3 Mayıs 1860 yılı Paskalya ibadeti sırasında Rum Patriği'nin adını anmayarak Fener Rum Patriği'nin tahakkümüne karşı dini alandaki en önemli hareketi de başlatmıştır.⁴³² 1870' li yıllara gelindiğinde Eksarhlık talebi artık somut bir niteliğe dönüşmüştür. Bulgar kilisesinin kurulması isteğini, Tırnova İlyarion'una bağlı olan İstanbul Bulgarları, verdikleri 5 Mart 1870 yılı

⁴²⁷ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 282; Ortaylı, **Osmanlı-Bulgar Basını**, s. 255.

⁴²⁸ Vatansever, **a.g.t.**, s. 53.

⁴²⁹ Seyfiyeli, **a.g.m.**, s. 166.

⁴³⁰ Bay, **a.g.t.**, s. 18.

⁴³¹ Güllü, **a.g.e.**, s. 352; Dinçer, **a.g.m.**, s. 87; XIX. yüzyılın 2. yarısında Bulgarların yeni bir Patrik isteğinde bulunduğunu dönemin Tulcu Mutasarrıfı olan Raşid Paşa'nın merkeze yolladığı telgrafta da görmek mümkündür. 29 Mart 1851 (1 Zilhicce 1277) tarihli telgrafta. Raşid Paşa Bulgar Hristiyanlarının yeni bir patrik istediklerini, bunun için imza toplarken bir papazın yakalandığını ve bu kişiye nasıl bir davranışta bulunulması gerektiğini sormaktadır. Erdem, **a.g.t.**, s. 170.

⁴³² Vatansever, **a.g.t.**, s. 55-56; Todorov, **a.g.e.**, s. 67.

tarihli bir dilekçeyle talep edince⁴³³ Osmanlı Devleti de Bulgarların 1867'de Rum Patrikhanesinin baskılarının anlatıldığı bu dilekçeye olumlu bakarak Rum patrikhanesi'nden Bulgarların layihaları için fikirlerinin ne olduğunu bildirmelerini istemiştir. Fakat Rum Patrikhanesi bu layihaları kabul etmediğini bildirince⁴³⁴ 11 Mart 1870 yılında Bulgar Eksarhlığı bir fermanla kurulmuş oldu.⁴³⁵

Osmanlı Devleti'nin Bulgarların Fener Rum Patrikliği'nden ayrı bağımsız kilise kurmasına olanak veren ve Rusların, Bulgarlar ile Rumlar arasından başlayan bu gerilime karışmasını önlemek için ilan ettiği Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla⁴³⁶ Hilendarski Paisi ve onu takip edenlerce başlatılan Bulgar aydınlanması da (Vızrajdeniye) Bulgar toplumunun siyasi, sosyal ve kültürel yönlerini kapsayacak şekilde genişlemiştir.⁴³⁷

Yunanlıların kültürel domasyonuna karşı gelişen ve 1870 yılındaki eksarhlık izniyle devam eden Bulgar milliyetçiliği artık kilise etrafında şekillenen bir ulusal hareket niteliğini almıştır.⁴³⁸ Bulgar kilisesi, Rum kilisesinden ayrılıp bağımsız olunca I. Antim atanarak göreve başlayan ilk Ortodoks din adamı olmuştur.⁴³⁹

Osmanlı Padişahının 16 Nisan 1872 yılında Eksarh olarak Anthimos (Antim) Efendi'yi onaylamasına karşın Rum Patrikhanesi harekete geçmiş ve Bulgarları Şizmatik⁴⁴⁰ diye niteleyerek Bulgar Eksarhlığı'nı tanımamış⁴⁴¹ ve 1945 yılına kadar Bulgar Eksarhlığı'na karşı bir çatışma içine olmuştur.⁴⁴²

⁴³³ Seyfeli, **a.g.m.**, s. 166.

⁴³⁴ Erdem, **a.g.t.**, s. 175.

⁴³⁵ Erdem, **a.g.t.**, s. 176; Toprak, XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri Ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası; Bay, İkdam ve Tenin Gazetelerine Göre Bulgaristan'ın Bağımsızlığı, s. 19; Sultan Abdülaziz tarafından yayımlanan bu ferman 11 Maddeden oluşmuştur. Buna göre Bulgar Eksarhlığı kurulmuş Eksarhlık Osmanlı Yönetimi tarafından tasdik edilip Patrikhanenin müdahalesine de izin verilmeyecektir. Bulgar Eksarhı Osmanlı Padişahından izin alınınca onaylanacaktır. Bulgar Eksarhlığı'nın sorumlu olacağı yerlerinde belirlendiği bu metinde Niş, Sofya, Tırnova, Köstendil, Silistre, Lofça, Rusçuk vs. yerler ile bazı ufak tefek kasabalar bu alan dâhilindedir. **Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi**, Y.A.HUS., 377/92.

⁴³⁶ Ersoy, **a.g.e.**, s. 3.

⁴³⁷ Vatansever, **a.g.t.**, s. 49.

⁴³⁸ Turan, **a.g.e.**, s. 1101.

⁴³⁹ Vatansever, **a.g.t.**, s. 59.

⁴⁴⁰ Şizmatik dinin orijinal yapısından ayrılmış anlamına gelmektedir. ;“ŞizmatikNedir?”, <https://sozce.com/nedir/297543-sizmatik>, (Erişim Tarihi: 15.07.2021).

⁴⁴¹ Bozkurt, **a.g.m.**, s. 102.

⁴⁴² Güllü, **a.g.e.**, s. 358.

Rum Patrikhanesinden koparak Ortodoks cemaatinin parçalanmasına neden olan⁴⁴³ ve Rum Kilisesi arasında yıllar boyu devam edecek olan bir rekabete neden olan Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşunda İngilizler, Rum kilisesini desteklerken Ruslar da Bulgar Eksarhlığını desteklemiştir.⁴⁴⁴ Bulgarların kendi kiliselerine sahip çıkma hakkını elde etmeleri Bulgarların ulusal özerkliğin tanınması olarak görülmüştür⁴⁴⁵

Tırnova Anayasası'yla Bulgar Ortodoks Kilisesi Bulgarların dini işlerinden sorumlu bir kurum olarak onaylanınca⁴⁴⁶ Bulgarlar artık bağımsız bir devlet ideali için çalışmalara başlamışlardır.⁴⁴⁷ Amerikalı misyonerlerin İncil'in Bulgarca çevirisiyle, gazete, dergi yayınlarıyla, ulusal bilinçlenmenin⁴⁴⁸ ve Bulgar eğitim sisteminin bir sonucu olarak Eksarhlığın kurulması ve mücadele süreci Genç Türkler'inde ilgi ve hayranlığını kazanmıştır.⁴⁴⁹

2.2. DÜNYA DEVLETLERİ VE BULGARLAR

2.2.1. Osmanlı Bulgar İlişkileri

Bulgarlar ile Osmanlıların ilk kez karşı karşıya gelmesi 1361 yılında I. Murat'ın şehzadeligi sırasında Edirne'nin alınmasıyla başlamıştır. 1368 yılında Osmanlı Sultanı I. Murat'ın başında olduğu Osmanlı ordusu Kırklareli'yi alarak Doğu Trakya'nın tamamına hâkim olmaya başlamış ve ardından Osmanlı Devleti Bulgar ve Sırları ayırmak için Dimetoka, Gümilcine ve İpsala'yı almıştır.⁴⁵⁰

Daha sonra 1371 yılında Bulgar topraklarını himaye etmeye başlayan Osmanlı Devleti⁴⁵¹ 1385 yılında Sofya'yı almıştır. Sofya'nın alınmasından sonra Osmanlılar, Bulgaristan'ın alınmasıyla görevlendirilen Ali Paşa komutasında bir orduyla 1388'de Bulgarların üzerine yürüyerek Pravadi ile Aydos'u alınca Bulgar Kralı Sosmanos I(I.

⁴⁴³ Akça, **a.g.m.**, s. 290.

⁴⁴⁴ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 290.

⁴⁴⁵ Todorov, **a.g.e.**, s. 66; Nitekim Bulgar bağımsızlığının ilk zaferi Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması olarak görülmektedir. Bulgar Eksarhlık Fermanı için Ahmet Refik: “ *Fener Patriği'nin dini nüfuzundan ilk evvel ayrılan, Bulgarlar oldu. Balkanlarda milliyet fikirlerinin ilerlemesi Bulgarlarda dini istiklâl ile başladı.*” diyerek bu duruma değinmiştir. Güllü, **a.g.e.**, s. 355.

⁴⁴⁶ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 79.

⁴⁴⁷ Bay, **a.g.t.**, s. 19.

⁴⁴⁸ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 74.

⁴⁴⁹ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun**, s. 67.

⁴⁵⁰ Bay, **a.g.t.**, ss. 3-4; Bulgar adının Osmanlı arşivlerinde ilk kullanıldığı tarih 1794 yılıdır. Bay, **a.g.t.**, s. 10.

⁴⁵¹ Sevcan Kurnaz, Rıza Kurt, “Turgut Özal Dönemi Türkiye Bulgaristan İlişkileri”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, 2020, s. 303.

Şişman), Sultan Muratla anlaşma yapmak zorunda kalarak Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyi kabul etmiştir. Ardından 1389 Kosova galibiyetiyle Balkan ordusu bozguna uğrayınca Osmanlılar Balkan coğrafyasında hâkimiyetlerini pekiştirmiştir. Yıldırım Bayezid döneminde ise Osmanlılar Beyazıt'ın oğlu Süleyman Çelebi komutasındaki bir orduyla Bulgar başkenti Tırnovaya hareket etmiş, 1394 yılında Tırnova'nın alınmasıyla Bulgar krallığı yıkılmıştır. Ardından Vidin bölgesini de ele geçiren Osmanlı Devleti Prens Stratsimir'in bu bölgedeki hâkimiyetini sona erdirerek bütün Bulgaristan'ı egemenliği altına almış⁴⁵² ve 1396 yılına gelindiğinde Bulgar topraklarında Türklerin varlığı da başlamıştır.⁴⁵³

18. yüzyıla kadar herhangi bir sorunun yaşanmadığı Bulgaristan bölgesi, 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasıyla Avrupa sınırı kabul edilmiştir.⁴⁵⁴ Osmanlı devleti Bu topraklarda yüzyıllarca tebaasının diline, kültürüne, dini ibadetlerine karışmamış, bir miktar vergi karşılığında bu topluluklara serbestiyet vermiş ve onları korumuştur.⁴⁵⁵ Bunu da uyguladığı millet sistemiyle başaran Osmanlı Devleti, bu sistemle tebaasını dini aidiyetlerine göre ayırmıştır.⁴⁵⁶

Buna göre bu sistemde Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim tebaası: Ermeni, Rum ve Yahudileri kapsayan üç topluluk şeklinde tanımlanmaktadır. Örneğin Hristiyan olanlar Rum milleti içinde kabul edilirken Ortodoks Bulgarlar, Arap Hristiyanlar, Ortodoks Romenler, Sırlar, Ulahlar ve Arnavutlar da Rum milleti içinde tanımlanmıştır. Bu toplulukların millet sistemindeki temsiliyeti din adamlarıyla olmaktadır. Osmanlı millet sistemi dini inancı esas aldığından bu durumun ulusal farklılıklarını ve ulusal toplulukların gelişimini önleyen bir muhtevaya sahip olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir.⁴⁵⁷

Tanzimat Dönemi'ne gelindiğinde Osmanlı Devleti bu fermanla bütün vatandaşların eşit olduğunu ilan etmiştir. Bu ilan 1848 yılında Bulgar aydınlarınca

⁴⁵² Bay, **a.g.t.**, s. 5.

⁴⁵³ Behiye Karataş, **Bulgaristan'da ki Türk Azınlığı ve Türkiye'de ki Kürtler Etnik Partiler DPS ve HDP Karşılaştırması**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Atılım Üniversitesi SBE., 2015), s. 4.

⁴⁵⁴ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 248.

⁴⁵⁵ Burma, **a.g.m.**, s. 69.

⁴⁵⁶ Güllü, **a.g.e.**, s. 350.

⁴⁵⁷ Akça, **a.g.m.**, s. 285-86.

değerlendirilmiş ve Bulgar İstefanaki kendilerine ait bir kilisenin teşekkülü için dilekçeyle başvuru da bulunmuştur.⁴⁵⁸

Bulgar ulusal duygularını da güçlendiren ve benzer etkileri Balkanlardaki diğer Gayrimüslim topluluklarda da yaratan Tanzimat Fermanı'yla⁴⁵⁹ ve devamında ilan edilen Islahat Fermanıyla Osmanlı Devleti geleneksel devlet tarzından vazgeçerek kendi vatandaşlarını dinsel kimlikleri üzerinden tanımlamayı da bırakmıştır.⁴⁶⁰

Islahat Fermanı'yla birlikte Bulgar mücadelesi hukuki bir gerekçeye kavuşunca Protestan misyonerler, Ortodoks Ruslar Bulgar mücadelesine aktif bir destek vermeye başlamış⁴⁶¹ ve özellikle bu destekle ön plana çıkan Rus Çarı Nikolay Bulgar Devleti kurma amacını Kırım Savaşı olmadan önce İngiliz elçisine söylemiştir.⁴⁶² Rusya'nın bu siyaseti dışında Osmanlı üretim biçiminin dayandığı küçük meta üretimi ile Osmanlı Devleti'nde kapitalistleşmenin oluşmaması ve Osmanlı toplumunun kapitalist devletlerin sömürsüne açık hale gelmesi de Bulgar Burjuvazisini faal olmaya itmiştir.⁴⁶³ Ayrıca Osmanlı Devleti'nin merkezi gücünün zayıflaması ve Osmanlıyı uğraştıran iç ve dış sorunların varlığı da Bulgar mücadelesi için olumlu bir ortam yaratmıştır.⁴⁶⁴

2.2.2. Rusya Bulgar İlişkileri

Rus dış politikasında en önemli amaç sıcak denizlere inmek olmuştur. Bu politikanın temeli Rus Çarı I. Petro ile atılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Ruslar Balkanlarda Slavları ayaklanma için kışkırtırken Karadeniz'de etkili bir donanma kurmaya yönelmiş, Çar Petro'dan sonra gelen diğer Rus Çarları da aynı politikayı yürütmüştür.⁴⁶⁵

⁴⁵⁸ Bab'ı Ali'ye verilen dilekçede, İstanbul'da çalışan, devlet kurumlarında olan, ticari ilişkilerden dolayı gidip gelen birçok Bulgarın olduğu ve bunlar için aynı bir kilise olması gerektiği belirtilmiştir. Dinçer, **a.g.m.**, s. 86.

⁴⁵⁹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 11; Nitekim Bulgar milleti düşüncesi de Islahat Fermanı'ndan sonra Bulgar düşünürlerinin çabasıyla Bulgar dili ve eğitim anlayışının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Erdem, **a.g.t.**, s. 169.

⁴⁶⁰ Güllü, **a.g.e.**, s. 358.

⁴⁶¹ Dinçer, **a.g.m.**, s. 86.

⁴⁶² Ergün Hasanoğlu, "1284 Bulgar İhtilâli", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2014, s. 138.

⁴⁶³ Todorov, **a.g.e.**, s. 71.

⁴⁶⁴ Bay, **a.g.t.**, s. 29; Osmanlı Devleti Bulgarların bağlılığını kazanmak için Bulgarca yayın yapan resmi bir basın oluşturarak bu hedefini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ortaylı, **Osmanlı-Bulgar Basını**, s. 257.

⁴⁶⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 43.

Boğazlar üzerinde egemenlik kurmak ve güneye doğru kendine bir yol açmak isteyen Ruslar, bu amaç için Balkan Slavlarını kendi siyasi ihtiyaçları doğrultusunda nüfuzu altına almaya çalışmış, bu coğrafyada Müslüman nüfuzunun azaltılması içinde uğraşmıştır. Bu siyasi amaçlar içinde Slavlardan oluşmuş bir Bulgar devletinin kurulmasının da hedeflendiğini belirtmek gerekir.⁴⁶⁶

Küçük Kaynarca Antlaşması ile kapitülasyonlardan yararlanan Ruslar belirledikleri amaç doğrultusunda Manastır, Rusçuk, Saray Bosna, Varna, Filibe, Selanik, Edirne gibi yerlerde konsolosluklar açarak bu yerlere, Panslavist siyasetlerine eğitilmiş kişileri getirmişlerdir.⁴⁶⁷ 1828-1829 Osmanlı- Rus savaşıyla birlikte Ruslar Bulgarların Ortodoks olduğunu ve konuştukları dilin Rusçaya benzediğini fark etmişlerdir. Bu tarihe kadar Balkanlarda Bulgar halkı ve Bulgarca dili bilinmiyor tanınmıyordu. Sıcak denizlere inmek için Balkanlara yerleşmenin gerekli olduğu kanaatine varan Ruslar, Bulgarları Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmanın etkili bir seçenek olabileceğini düşünmeye başlamışlardır.⁴⁶⁸

Bulgar milliyetçi düşüncesinin gelişmesi için teşvik ve destek sunmaya başlayan Rusların⁴⁶⁹ amacını Çar I.Nikola, Kırım Savaşından önce Osmanlı'nın Balkan topraklarında bir Bulgar Devleti kurmak olduğunu İngiliz elçisine söylemiştir.⁴⁷⁰ Çar I.Nikola dışında özellikle ünlü bir Panslavist olan ve Rus İstanbul Büyükelçiliği'ne atanan Nikolay Pavloviç İgnatiev ile Rus Panslavist politikasının bir üst seviyeye çıktığı görülmektedir.⁴⁷¹

Özellikle Kırım Savaşı sonrasında Panslavizm'in etkin olduğu görülmektedir. Çünkü Kırım Savaşı'nda Avrupalılar Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni destekleyince

⁴⁶⁶ Çağla Derya Tağmat, "Uluslararası Carnigie Raporuna Göre İki Balkan Savaşı Arası Dönemde Edirne'de Bulgar İşgali (26 Mart-22 Temmuz 1913)", **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 15, Sayı 60, 2017, s. 214.

⁴⁶⁷ Dinçer, **a.g.m.**, s. 82; Küçük Kaynarca antlaşmasından sonra tekrar 1806-1812 yılları arasında yapılan Osmanlı Rus Savaşı'nda Bulgarlar kendi kurtuluş mücadeleleri için askeri bir seçeneğe yönelmiş "*Semskoe Bolgarskoe Voisko*" adlı bir Bulgar askeri birliğini kurmuşlardır. Bu birlik kurulduktan sonra Rus Genelkurmayı Bulgar İrtibat Komitesi'ni de oluşturmuştur. Todorov, **a.g.e.**, s. 62.

⁴⁶⁸ Sevinç, **a.g.e.**, s. 330; Burma, **a.g.m.**, s. 82.

⁴⁶⁹ Naylen Salimehmed, **Bulgaristan Kırcaali İli ve Çevresi Türk Ağzı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Trakya Üniversitesi SBE., 2006), s. 1.

⁴⁷⁰ Hasanoğlu, **a.g.m.**, s. 137.

⁴⁷¹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 309; Rus Panslavistleri içinde en etkili isimlerden İgnatiev olmakla beraber İgnatiev dışında Rusların Bulgar topraklarının Varna, Filibe, Rusçuk gibi çeşitli yerlerinde açtıkları konsolosluklarda çalışanlar da Panslavist isimlerdir. Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 261.

Ruslar bu savaştan sonra Panslavizm temelinde siyasi hedeflerle hareket eden bir devlet durumuna gelmiştir.⁴⁷² Bu savaşla birlikte Bulgarlarla daha fazla ilgilenen Ruslar kendi ülkelerinde okuyan gençleri amaçladıkları siyaset doğrultusunda yetiştirmeye başlamışlardır.⁴⁷³

Temelinde Machiavelli'nin görüşlerinin etkili olduğu Slavcı ideoloji Balkanlara yayılınca Balkan topluluklarının aynı şekilde Rus desteğini almak için Ruslara yakın bir siyasi erek içine girdiğini de belirlemek gerekir.⁴⁷⁴ Bulgarlarında benimsediği bu amaçla Bulgarlar, Rusların Balkanlardaki müttefiki haline gelmiş ve Rusları Slav bağı üzerinden kardeş olarak görmüştür.⁴⁷⁵

Ruslar, Bulgarlarla ilgili çalışmaları eğitim alanında da başlatmıştır. Kendi eğitim sistemini Rus milliyetçiliği, Çar Egemenliği ve Ortodoks Hristiyanlık inancı üzerine temellendiren Ruslar, bu eğitim anlayışıyla Bulgarlara yönelmiş ve bu minvalde Tırnova'ya bağlı Gabrova'da Uvanov'un çabalarıyla bir okul açmışlardır. Okulun açılma sürecini Bulgar Burjuvazisinin gelişimine bağlayan Bulgar tarihçilerin iddiasının aksine, Panslavist ilkeler üzerinden kurulan bu okulun Rusların faaliyetlerinin ürünü olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁷⁶

Bulgaristan'da açtıkları okullarla Bulgarları Panslavizm temelinde eğiten Ruslar aynı zamanda kendi okullarında yaşları 8 ile 15 arasında değişen Bulgar çocuklarını sıkı bir eğitime tabi tutarak bu çocukları geldikleri yerlere öğretmen olarak yollamıştır. Nitekim ünlü Bulgar milliyetçilerinden olan İvan Andreev Bogorov ve Nayden Gerov

⁴⁷² Vatansever, **a.g.t.**, s. 44.

⁴⁷³ Kendisi de tanınan bir Panslavist olan Rus İstanbul Büyükelçisi İgnatiyev 1863 tarihinde Rusların Filibe'de ki konsolos Vekili olarak görev yapan Nayden Gerov'a yolladığı bir yazıda "*Dindaşlarımız Sırp ve Bulgarlar, yurt dışındaki ajanlarımızın iltimasıyla, şimdiye kadar eğitim için Rus dinî ve askerî eğitim kurumlarına yerleştiriliyorlardı; şimdi ise, imkân ölçüsünde, çeşitli üniversitelere yerleştirilmektedirler. Kendilerinin gimnazyalara ve üniversitelere yerleştirilmeleri büyük güçlükler doğurmakta ve ayrılan yerler gelen genç Slavların sayısını karşılamaktan uzak kalmaktadır. Bundan başka, tecrübeyle anlaşıldı ki, Kuzey Rusya'daki eğitim kurumlarına yerleştirilenlerin çoğu iklimin sert olması yüzünden öğrenimlerini bitirememekte, Kiyev'de okuyanlar ise zararlı yabancı etkilere maruz kalmaktadır. Genç Slav adaylarını seçerken aşağıdaki hususları göz önünde tutmanız gerekir: 1. Adaylar Ortodoks mezhebinden olmalı, 2. 10 yaşından küçük 15 yaşından büyük olmamalı, 3. Aritmetiğin ilk dört işlemi bilmeli ve Rusça okuyup yazabilmelidirler.*" diyerek eğitimin hangi nitelikler üzerinden verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Vatansever, **a.g.t.**, s. 46-47.

⁴⁷⁴ Burma, **a.g.m.**, s. 69.

⁴⁷⁵ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 75.

⁴⁷⁶ Dinçer, **a.g.m.**, s. 74.

gibi isimler bu Rus Okulları'nda yetişmiş ve Panslavist düşünceyi benimsemiş kişilerdir.⁴⁷⁷

Rusların Bulgar çocuklarını eğitmeye başlaması ile Osmanlı Devleti, 1850 yılından sonra buna bir önlem olarak eğitimi İslahhane Okuluyla uygulamaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti bu çabayla dönemin güçlü devletlerinin İslahat Fermanı'ndan sonra eğitimi bahane edip Osmanlı'ya dönük şikâyetlerini önlemek istemiştir.⁴⁷⁸ Avrupalıların aksine ticari etkinlik üzerinden değil din ve mezhep olgusu yönünden Balkan toplumlarıyla ilişkiye geçen Rusların, bunu Bulgar din adamları marifetiyle yaptığını belirtmek gerekir.⁴⁷⁹ Böylece Ruslar, Balkanlarda Bağımsız Bulgaristan Devleti kurma faaliyetini 1876'dan itibaren başlatmıştır.⁴⁸⁰ Özellikle 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından sonra Rus etkisi ile Osmanlı Devleti'nden kurtulma düşüncesi daha somut bir hal almıştır.⁴⁸¹

2.2.3. İngiltere Bulgar İlişkileri

Bulgarların İngilizlerce tanınması ilk kez Protestan İngilizler ile olmuştur.⁴⁸² Bu tanışmadan sonra Benjamin Parker adında Foreign Bible Society'in bir misyoneri Bulgarca İncil'in çevirisini gerekli görmüştür.⁴⁸³ BOARD'ın görevlendirdiği misyoner Elias Riggs, Bulgarca İncil'in tercümesinden bahsettiği 1 Aralık 1871'de yazdığı mektubunda İngilizlere ait olan "British And Foreign Bible Society" adlı kuruluşun 1840 yılında maddi destek verdiği ve bu destek dışında Tırnova Metropolit Hilarion Petroff Rila ve Manastır Papazı Neophytus P. Perroff' un da desteğinden bahsetmektedir.⁴⁸⁴

İngilizlerin Bulgar politikası esas olarak 1875 Bulgar ayaklanmasından sonra başlamış ve Bulgarları savunma konusunda Ruslardan daha fazla rol alarak ön plana

⁴⁷⁷ Dinçer, **a.g.m.**, s. 76-79.

⁴⁷⁸ Bekir Koç, "Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2007, s. 46.

⁴⁷⁹ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun**, s. 54.

⁴⁸⁰ Yavuz, **a.g.m.**, s. 222.

⁴⁸¹ Todorov, **a.g.e.**, s. 60.

⁴⁸² Turan, **a.g.e.**, s. 1099.

⁴⁸³ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 262; Board'ın görevlendirdiği misyoner Elias Riggs Bulgarca incilin tercümesinden bahsettiği 1 Aralık 1871'de yazdığı mektubunda Tam Bulgarca İncil çevirisine: İngilizlere ait olan "British And Foreign Bible Society" adlı kuruluşun 1840 yılındaki maddi desteğinden ve Tırnova Metropoli Hilarion Petroff Rila Manastır Papazı Neophytus P. Perroff'un da çabalarından bahsetmektedir. Turan, **a.g.e.**, s. 1099.

⁴⁸⁴ Turan, **a.g.e.**, s. 1099.

çıkıştır. İngiltere basını, 1875 Bulgar Ayaklanmasında Bulgarların Türklere karşı korunmaması noktasında yayınlar yapmıştır. Bu konu yazılı basındaçoğun bir şekilde işlenmiştir. Özellikle İngiliz Liberal Partisi bu konu üzerine fazla durarak Bulgar sorununda İngiltere'de Türklere yönelik bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuş⁴⁸⁵ ve bu tepki bir süre sonra yerini Bulgarları himaye etme siyasetine bırakmıştır. Bu konuda Ruslardan daha ön plana çıkan İngiltere, Bulgar ayaklanması sırasında olumsuz olaylara karışan Türklerin bir kısmının Osmanlı Devleti tarafından idam edilmesine rağmen yine de 23 Aralık 1876 tarihli İstanbul Konferansında ‘‘Başibozuk’’ diye tabir edilen Türklerin hepsinin cezalandırılmasını istemiştir. Kuşkusuz İngiltere'nin 1870'li yıllardan itibaren Bulgarlara dönük başlayan bu yöneliminin esas nedeni Bulgarlar üzerinde etkili olan Rus nüfuzunu kırmaktır.⁴⁸⁶ Nitekim bu durum ile ilgili bir araştırmacı *‘‘İngiltere'nin Bulgar sorunu konusundaki tutumu Bulgar devletinin kurulmasıyla sonuçlandı.’’* tespitinde bulunmaktadır.⁴⁸⁷

İngilizlerin XIX. yüzyılda Protestanlığın yayılması faaliyetleri üzerinden yürüttüğü Bulgar siyaseti, Rusların bu bölgedeki faaliyetlerini önlemek şeklinde belirlenmiştir. Bu itibarla İngiltere, 93 harbinde tarafsız olduğunu belirtmiş bu savaşın sonunda imzalanan Ayestefanos Antlaşması'yla kurulan Büyük Bulgaristan'ı kendi çıkarları için aykırı bulmuştur. Rusya üzerinde baskı kuran İngiltere, Ayestefanos Antlaşması yerine Berlin Antlaşması'nı ikâme ederek Büyük Bulgaristan'ı küçük bir Prenslük haline getirmiştir. Bulgar Prenslüğü'ni kendi güdümüne almayı amaçlayan İngilterekendine yakın Aleksander'ın Prens olarak seçilmesini sağlayarak gerçekleştirmiştir.⁴⁸⁸

2.2.4. Fransa Bulgar İlişkileri

Fransızların Bulgarlar ile ilişkileri Fransız tüccarların Bulgaristan'daki etkinlikleriyle, Katolik Fransız misyonerlerin bu coğrafyadaki faaliyetleriyle

⁴⁸⁵ Mithat Aydın, ‘‘1876 Bulgaristan Ayaklanmasının Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi’’, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 12, 2002, s. 80-85.

⁴⁸⁶ Burma, **a.g.m.**, s. 83.

⁴⁸⁷ Aydın, **1876 Bulgaristan**, s. 85-86.

⁴⁸⁸ Bay, **a.g.t.**, s. 26; Bulgaristan'ın İngiltere tarafından küçültülerek Ege deniziyle bağının kesilmesi ve Makedonya'dan uzaklaştırılması İngiltere'nin dış siyasetinde arzulanan hedefin gerçekleştiğini göstermektedir. Tuğrul Özcan, ‘‘Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Millî Meclisi (1879-1885)’’, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 11, S. 25, 2014, s. 101.

başlamıştır.⁴⁸⁹Fransa 1857 yılında Filibe'de açılan Viskonsolosluğa Bulgar milliyetçiliğinin radikal bir taraftarı olan Şampuanzo'yu getirmiştir. Şampuanzo özellikle 1864 yılında Filibe'de açılan ve Fransa'nın maddi destek verdiği Katolik Bulgar okulundan sonra Fransız Hükümetinin Bulgarlarla nasıl bir ilişki kurulması gerektiği hususunda "*Bundan daha ciddî ve âcil bir ihtiyaca cevap verecek yardım olamaz; zira yüzden fazla Bulgar kızına eğitim vermek söz konusudur*" diyerek Fransız hükümetinden Bulgarlara yönelik bir kız okulu açma girişiminde bulunmasını ve bunun içinde 10 bin Frank tutarında parasal bir desteğin verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Şampuanzo'nun bu girişimiyle 1866 yılında Bulgar diliyle eğitim veren Bulgar Kız Okulu açılmıştır. Şampuanzo ayrıca Bulgaristan'da faaliyet yürüten misyonerlerin Bulgarca'yı konuştuklarını, dini kitapları Bulgarca yazarak çalışma yürüttüklerini belirtmiştir.⁴⁹⁰

1864'te Filibe'de Seti Andrey Katolik Okulu açıldıktan sonra Fransızca dil eğitimi veren kurslar da 1870 yılında açılmaya başlamıştır. Katolik okul faaliyetleri, dil kursları Steve Avgustin adlı Fransız Koleji'nin açılmasına katkı sunarken, iyi bir Fransızca eğitimle bu kursları bitirenler Doğu Rumeli Vilayeti'nde önemli memurlar olarak görev almışlardır.⁴⁹¹

Fransa'nın Bulgarlara yönelik özellikle 1870 yılında Assomtion ve Ressurrection bünyesinde çalışan Katolik din adamlarınca açtığı okula önemli yatırımlar yaptığı görülmektedir. Öğretim dili Bulgarca olan bu okula Fransa Devleti yılda 4 bin ile 15 bin arasında Frank maddi destek vermiştir. Gündüzlü ve yatılı bölümlerinden oluşan bu okul için Fransa'nın Edirne Konsolosu Laffon : "*Sayırsız Slav lehçelerinin karışımı olan Bulgar dilini Ressrectionist'e papazlarının temizleyip, geliştirerek Bulgar ırkına gerçekten bir hizmette bulduklarını*" söyleyerek bu okulun önemini belirtmiştir.⁴⁹²

Fransızların Bulgarlarla ilişkisinde önemli bir yere sahip olan başka bir eğitim kurumu da Galatasaray lisesidir. Bulgar milliyetçiliğine Robert Koleji gibi katkı sunan Galatasaray Lisesi'nden mezun olan Bulgarlar, Bulgar Devleti'nin kurumsallaşması ve

⁴⁸⁹ Fransızların Bulgarlarla başlayan bu dinsel, ekonomik, ilişkilerinin yanında askeri bir faaliyetin olduğu görülmektedir. Fransa Bulgaristan'da viskonsolosluklar düzeyinde henüz ilişkiler geliştirmeden önce Bulgarların 1841'de Niş'te başlattığı isyan sırasında Bulgarlara silah yardımı yaptığı bilinmektedir. Bay, **a.g.t.**, s. 23-24

⁴⁹⁰ Dinçer, **a.g.m.**, s. 84-85.

⁴⁹¹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 269.

⁴⁹² Dinçer, **a.g.m.**, s. 85.

gelişmesinde önemli görevler üstlenmiştir. 1868 yılında 34 öğrencinin bu kolejde okuduğu göz önüne alınırsa Bulgarların Galatasaray Lisesine yoğun bir şekilde rağbet ettiği belirtilebilir.⁴⁹³

2.2.5. Almanya ve Avusturya'nın Bulgar İlişkileri

XIX. yüzyılda Almanya ve devamında Avusturya-Macaristan dünyada gelişen sömürgecilik yarışı gereği Balkanlara yönelmişlerdir. Balkan siyasetinin temelinde de bu yarış belirleyici olmuştur. Balkanlarda güçlü bir Rusya varlığı, Avusturya-Macaristan'ın çıkarlarına uymadığı gibi Almanya'nın da çıkarlarına uygun değildir. 1872 yılında kurulan Rus, Avusturya-Macaristan ve Alman üçlü bloğu Rusya'nın Osmanlı Devleti ile imzaladığı Ayestefanos Antlaşması ile bozulunca Ruslar Balkanlarda Osmanlı Devleti'nden ziyade Avusturya-Macaristan imparatorluğuna karşı Alman desteğini gözetmeye başlamıştır. Fakat 1878 Berlin Konferansı'nda Almanya, Avusturya-Macaristan'ın çıkarını gözeterek Bulgaristan'ı Rusların etkisinden çıkarmayı esas alan bir siyaset izlemiştir. Özellikle Bismark döneminde güçlenen Almanya II. Wilhem döneminde Balkanlarda sömürge yarışında daha fazla ön planda olmak için belirlediği politika doğrultusunda hareket etmiştir.⁴⁹⁴

Osmanlı Devleti'neilimli bir yaklaşım içinde olmasına rağmen Almanya'nın Bulgaristan başta olmak üzere Balkan ülkelerine silah tedarikinde bulunması Osmanlı'nın Almanya'ya kuşku içinde yaklaşmasına neden olurken⁴⁹⁵ aynı zamanda Almanya'nın XX. yüzyılda da Bulgaristan'ın mali yapısında Avusturya ile birlikte belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Bu dönemde Bulgaristan tıpkı Osmanlı Devleti'nin yaşadığı gibi bir bunalım yaşamış ve dış borçlanma yüzünden yabancı ekonomilerin baskısı altına girmiştir. İçine girdiği borçlar yüzünden Bulgar mali denetimini yabancı sermaye kontrol etmiş ve Bulgaristan'da önemli bir yer tutan tütün vergilerine bu grup el koymuştur.⁴⁹⁶

Bulgar-Almanya ilişkisi kadar bir diğer önemli konu Avusturya Bulgar ilişkileridir. Alman İmparatorluğu'nun devamı olarak görülen ve başında Almanya'nın

⁴⁹³ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 270.

⁴⁹⁴ Bay, **a.g.t.**,s. 28.

⁴⁹⁵ İlber Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981, s. 64.

⁴⁹⁶ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun Son Nefesi Osmanlı'nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s. 129.

olduğu konfederasyonun bir parçası olan Avusturya⁴⁹⁷ XIX. yüzyıl da Napolyo'nun Alman İmparatorluğu'nu dağıtması sonucu bir imparatorluk niteliğini almıştır.⁴⁹⁸ Bulgarların; İmparatorluk niteliğini aldıktan sonra 1867 yılında Macaristan ile eşitlik temelinde bir birleşme sağlayarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu haline gelen Avusturya ile ilişkilerinin geçmişi⁴⁹⁹ XV. yüzyıla kadar uzanmaktadır.

İtalya ve Almanya (Prusya)ile yaptığı savaşlarda yenilince yönünü Balkanlara çeviren ve Bosna Hersek, Makedonya, Arnavutluk gibi yerleri almayı düşünen Avusturya'nın⁵⁰⁰ iktisaden güçlenip Osmanlı için bir tehdit haline gelene geldiği dönem Osmanlı Devleti'nin Rusya ile 1711'de yaptığı Prut antlaşmadan sonraki dönemdir. Bundan sonra ekonomisini aktif ticari faaliyetler üzerinden güçlendirmeye çalışan Avusturya, Bulgaristan coğrafyasında ticari etkinliği artırarak ham madde değişimi yoluyla sermayesini büyütmüş ve Adriyatik Denizine kadar uzanmıştır. Adriyatik kıyısında Trieste limanı ile da Akdeniz'e açılarak Akdeniz ticaretinde etkili bir devlet olduğunu göstermiştir.⁵⁰¹

Avusturya'nın Bulgar ayaklanmalarında da belli bir tutum sahibi olduğu görülmektedir. Bulgarların Niş'te başlattığı ayaklanmadan dolayı Bab'ı Ali'ye yollanan 29 Nisan 1841 tarihli bir mektupta Bulgarlar arasınca casusların olduğu, Müslümanların Bulgarlardan bazılarınca sıkıntıya sokulduğu bunların önlemesi gerektiği ve Avusturya'nın da bu isyandan memnun olup Bulgarlara dış yardım vermiş olabileceği belirtilmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti Niş'teki olaylarla ilgili büyük devletlere bilgilendirici yazılar yollamasına karşın olumsuz tepkiler almaktan kurtulamamış ve Avusturya Prensi Metternich Osmanlı Devleti'ne karşı Niş'te meydana gelen hadiseyi beyan etmeleri hususunda görüşlerini bildirmiştir. Niş isyanıyla ilgili Bulgarlara yakın bir siyaset izleyen Avusturya, Vidin isyanında bu defa mesafeli bir tutum sergilemiştir. Avrupa'da büyük bir kargaşaya neden olan 1848 İhtilali'ni takiben bir yıl sonra başlayan bu isyan hareketine destek vermeyen ülkelerden biri olan Avusturya⁵⁰² sonraki süreçlerde Balkanlarda Osmanlı Devleti karşı başlatılan ayaklanmalarda Osmanlı yanlısı

⁴⁹⁷ İlber Ortaylı, **Üç Kıtada Osmanlılar- Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek 3**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007, s. 126.

⁴⁹⁸ Ortaylı, **Üç Kıtada Osmanlılar**, s. 53.

⁴⁹⁹ Ortaylı, **Üç Kıtada Osmanlılar**, s. 246-247.

⁵⁰⁰ Bay, **a.g.e.**, s. 54.

⁵⁰¹ Ortaylı, **Üç Kıtada Osmanlılar**, s. 133-34.

⁵⁰² Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 298-302.

bir tutum sergilemiştir. Çünkü Avusturya Osmanlı gibi değişik milletleri içinde barındıran; İtalyan, Alman, Slav, Macar topluluklarına sahip çok uluslu bir İmparatorluktur. Çok uluslu niteliğinden dolayı Fransız ihtilalinin başladığı andan itibaren bu ihtilale karşı bir konumda bulunmak zorunda kalmıştır.⁵⁰³

1856 Kırım Savaşı sırasında Rusları destekleyen fakat Metternick döneminden sonra Rus siyasetinden özellikle Balkanlarda izlediği siyasetten endişe duymaya başlayan Avusturya⁵⁰⁴ Berlin Kongresi'nde Rusya'yı Bulgaristan'dan uzak tutarak Bulgar Prensligi'nin kurulmasına katkı sunmuştur. Kurulan bu Prensligi kendi çıkarına uygun bulan ve bunu da Almanya'nın desteği sayesinde başaran Avusturya⁵⁰⁵ 1878 Berlin Antlaşması'ndan itibaren de Bulgaristan üzerinde nüfuzunu arttırmaya devam etmiştir. Bu dönem itibariyle Bismarck Balkanlara yeni bir statü getirirken, Rusların Balkanlardaki etkisini azaltmıştır. Bu politikanın bir sonucu olarak 1885-1887 dönemlerinde Avusturyalı Battenberg Hanedanı'ndan Prens Alexander Bulgar Prensligi'ne getirilmiştir. Bu durum, XVII. yüzyıldan beri Tuna çevresinde ticari faaliyetlerle etkisini arttıran Avusturya'nın, dolayısıyla Almanya'nın Bulgaristan'da nüfuzunun artmasına yol açmıştır.⁵⁰⁶

Avusturya'nın Balkanlar coğrafyasına hâkim olabilmek için Bulgaristan dışındaki Bulgarlara yöneldiği ve desteklediği de görülmektedir. Bulgaristan sınırları dışında Kosova Bulgarları ile ilişki geliştiren Avusturya, Bulgarlar ve Sırları karşı karşıya getirmek içinde bir çaba içinde olmuştur. Kosova'da bulunan ve Sırp dili eğitimi veren okullarda Fener Rum Patrikliği'nin etkisinin kırılması hususunda Bulgarlar; bu okullara Sırp okulu denilmesi için Kosova Valisi'ne istekte bulunurken, validen gelebilen olumlu veya olumsuz her cevabın Avusturya lehine bir durum yaratacağı belirtilmektedir. Kosova valisinin Bulgarların bu isteğine olumlu cevap vermesi durumunda Sırların Bulgarlarla mücadelesinin başlaması veya olumsuz bir cevap vermesi durumunda Bulgarların Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı vereceği mücadele nedeniyle Bulgarlara taraf olacağı öngörülmektedir. Bu durumun yaratacağı etki, Avusturya'nın Kosova'yı işgal etmesi için geçerli bir neden olabileceği belirtilmektedir.⁵⁰⁷

⁵⁰³ Bay, **a.g.e.**, s. 26.

⁵⁰⁴ Ortaylı, **İmparatorluğun Son Nefesi**, s. 75.

⁵⁰⁵ Ortaylı, **İmparatorluğun Son Nefesi**, s. 87.

⁵⁰⁶ Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde**, s. 3; Bay, **a.g.e.**, s. 27.

⁵⁰⁷ Nurdoğan, **a.g.m.**, s. 1485.

Bulgar milliyetçiliğinin gelişmesine de katkı sunan Avusturya, tıpkı Rusya gibi Bulgar özerkliği ve bağımsızlığına destek vermiştir.⁵⁰⁸ Bulgarlar ise "Büyük Bulgaristan" amacı temelinde Avusturya'ya yaklaşmayı esas alan bir dış siyaset izlemiştir. 1904-1905 savaşında Ruslar, Japonlara yenilince Bulgarların beklediği Rus yardımı gerçekleşmemiştir. Böylece Bulgarlar Rusya'nın yerini Avusturya'nın doldurabileceğini düşünerek Avusturya'ya yaklaşmışlardır. Avusturya ise Balkanlarda güç olma siyaseti gereği Sırlara karşı Bulgarların desteklenmesini kendi politik çıkarları için uygun bulmuştur. Avusturya, Bulgaristan'ın 1908 yılında kuruluşunu ilan edeceği dönemde Rusya ile birlikte Bulgarlara destek verirken Bulgarlar da bu siyasi atmosferin sağladığı avantajdan yararlanmışlardır.⁵⁰⁹

2.2.6. Amerika Bulgar İlişkileri

Amerikalılar, 1830'lu yıllarda bir Bulgar Devleti'nin kurulması amacıyla Rumeli bölgesi içinde yer alan Selanik, Filibe, Manastır, Samakov'da çalışma bölgeleri belirlemiştir.⁵¹⁰ Hedeflerinin başarıya ulaşması için Bulgaristan'ın Protestanlaşmasını ve Bulgar milliyetçiliğinin gelişmesini gerekli görmüşlerdir.⁵¹¹

Bunun için 1840'lı yıllardan sonra ABD'li protestan misyonerler Bulgarlarla daha fazla ilgilenmeye başladılar. Bulgarların Protestanlaşıp Osmanlı Devletinden ayrılmalarını ve bağımsız olmalarını hedefleyen bu misyonerler, Bulgar coğrafyasında Fransa ve Avusturya'nın etkili olmasını da önlemek istermiş⁵¹² Rusların sıcak denizlere inmek için uyguladığı Panslavist politikalarından da rahatsız olmuşlardır.⁵¹³

1850 yılında Protestanlar'ın Osmanlı Devleti tarafından millet statüsünde tanınmasından sonra Osmanlı coğrafyasındaki etkinliğini arttıran Amerikalılar⁵¹⁴ aynı dönemlerde Board ve Metodist adlı misyoner kurumlarıyla Balkanlarda faaliyetlere yoğunlaşmış ve 1851 yılında Balkanları faaliyet bölgelerine göre bölüşmüşlerdir.⁵¹⁵

⁵⁰⁸ Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II XIX. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s. 19.

⁵⁰⁹ Sarıkoyuncu Değerli, **a.g.t.**, s. 66.

⁵¹⁰ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 263.

⁵¹¹ Pınar Koçak, **a.g.t.**, s. 17.

⁵¹² Şahin, **a.g.m.**, s. 147; Burma, **a.g.m.**, s. 73.

⁵¹³ Pınar Koçak, **a.g.t.**, s. 121.

⁵¹⁴ Akça, **a.g.m.**, s. 281.

⁵¹⁵ Sevinç, **a.g.e.**, s. 101; Erdem, **a.g.t.**, s. 181.

Amerikalılar, özellikle ABCFM tarafından belirlenen hedefler doğrultusunda Edirne'de 16 Temmuz 1858 yılında ilk merkezlerini kurmuştur. Katolik misyonerlerin bu durumdan rahatsız olduğu görülse de Protestan misyonerlerin Bulgarlara dönük çalışmaları devam etmiş, Mr. Meriam ve Mrs. Clarke bu yerde Bulgarca, Türkçe çalışmalarına 1859 yılında başlatmıştır. Amerikalıların, Bulgarların ulusal çıkarlarına dönük yaptıkları bu çalışmalar Bulgarlar tarafından rağbet görülmediği 1 Haziran 1862 yılında Boston Misyon Merkezi'ne, Edirne misyonundan gelen raporlar doğrultusunda belirtilse de⁵¹⁶ Amerikalı misyoner teşkilatı Board faaliyetlerine aralıksız devam etmiştir. Amerikalılar Protestanlık faaliyetleri doğrultusunda 1858 yılında Eski Zağra, Samakof ve Plovdiv'de açmış oldukları okullara ek olarak 1873 yılına Protestan Kilisesi'ni tesis etmiş, 1899'a gelindiğinde Amerikalı misyonerlerin Bulgarlara dönük açtığı okul sayısı; 4'ü ortaokul, 12'si misyoner okulu ve 20 ilkokul olmak üzere 36'ya ulaşmıştır.⁵¹⁷

Eğitim alanında Bulgarlara dönük faaliyet yürüten Amerikalı Protestan misyonerler İncil'in ilk Bulgarca çevirisini 1840 yılında yapmıştır. Bu basımdan sonra misyonerlerin Bulgarlara ilgisi artarak devam etmiştir. İzmir'de 1844'te ilk Bulgarca dergi, 1849'da İzmir'de ilk Bulgarca Gramer (Notes On The Grammer of the Bulgarian Language) 1860'da İngilizce-Bulgarca sözlük misyonerlerce hazırlanmıştır.⁵¹⁸ Bu çalışmalara Dr Elias Riggs'in 1858 yılında yazımına başladığı ve 1871 yılında sona eren başka bir Bulgarca İncil çevirisi eklenmiştir.⁵¹⁹

Dr. Riggs'in ardından C.F. Morse ise gramer niteliğinde olan ve 1860 yılında hazırlanıp 1869 yılında bastırılan "A Grammer of the Bulgarian Language with Exercises and English and Bulgarian Vocabularies" adlı eserini oluşturmuştur. Protestan misyonerlerin Bulgar basımı ve yayını üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu etkiye örnek olarak Joseph L. Grabill 100 Bulgar kitabından 75'inin Protestan misyonerlere ait matbaalarda basıldığını belirtmektedir.⁵²⁰

⁵¹⁶ Turan, **a.g.e.**, s. 1101-1102.

⁵¹⁷ Sevinç, **a.g.e.**, s. 101; Şahin, **a.g.m.**, s. 147-48.

⁵¹⁸ Turan, **a.g.e.**, s. 331; Dinçer, **a.g.m.**, s. 80; Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 263.

⁵¹⁹ 17 Ocak 1901 tarihinde ölen Dr. Riggs, İncil Bulgarca çevirisi dışında Türkçe ve Ermenice çevirilerini de yapmıştır. Turan, **a.g.e.**, s. 1102.

⁵²⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 1102-1103.

İstanbul ve İzmir, Bulgarca kitapların basıldığı iki önemli merkezdir. Bulgarca ilk 100 eserin 70'i İzmir'deki Amerikalıların matbaasında basılırken geri kalanlarda İstanbul'daki misyonerlere ait matbaalarda basılmıştır.⁵²¹ Özellikle İstanbul'daki matbaaların yarısı Bulgar yayınlarıyla dolup taşmıştır. 1870 yılında 10,5 milyon sayfalık yayınların 5 milyonu Bulgarca yayınlardan oluşmaktadır. 1880'li yıllara doğru gelindikçe Bulgar yayınlarının sayısı gittikçe artmıştır.⁵²²

Aşağıdaki tabloda 1866 ile 1897 yılları arasında Amerikan misyoner matbaalarındaki yayınlar gösterilmiştir.

Tablo 2.1. 1866-1897 Amerikalı Misyonerlerin Bastığı Yayınlar

Yıl	Yayın Dili	Kitap Sayısı	Toplam Baskı Sayısı	Toplam Sayfa Sayısı
1866	Ermeni Harflerinden Türkçe	-----	109.042	11.162.980
1871	Ermenice	7	18.800	1.264.800
	Ermeni Harfli Türkçe,	5	14.000	-----
	Bulgarca	-----	20.000	2.890.000
1873	Bulgarca	6	26.000	-----
1874	Bulgarca	9	28.139	-----
1879	Ermenice	28	65.244	6.781.416
	Ermeni Harfli Türkçe	23	65.144	3.519.506
	Grek Harfli Türkçe	11	21.195	1.571.280
1880	Ermenice	18	42.800	3.536.000
	Ermeni Harfli Türkçe	17	47.460	2.676.380
	Arap Harfli Türkçe	2	13.720	1.226.000
	Grek Harfli Türkçe	8	13.890	859.820
	Rumca	6	6.500	21.000

⁵²¹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 280; Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 110-111.

⁵²² Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 94.

Tablo 2.1. 1866-1897 Amerikalı Misyonerlerin Bastığı Yayınlar (Devamı)

1885	Ermenice			19	53.200	2.362.900
	Ermeni	Harfli	Türkçe	21	62.050	2.362.900
	Arap	Harfli	Türkçe	3	16.000	1.539.000
	Grekl Harfli Türkçe			12	20.650	975.000
1889	Ermenice			15	34.898	2.642.360
	Ermeni	Harfli	Türkçe	11	27.332	995.074
	Grekl	Harfli	Türkçe	10	10.642	1.460.016
	Rumca			3	6.000	63.000
1897	-----			15	63.000	2.202.000

Yukarıdaki Tabloya⁵²³ göre Bulgarca risalelerin 1871 yılından sonra basıldığı görülmektedir. Buna göre 1873 yılında basılan Bulgarca risale sayısı 6 iken bu sayı 1874 yılında 9'a çıkmıştır. Risale sayısına bağlı olarak baskı sayısı da 1873 yılında 26.000 iken 1874 yılında bu sayı 28.139 ulaşmıştır.

Amerikalı Protestan Misyonerlerin Bulgar milliyetçiliğine gazete yayını ve Bulgar edebiyatı üzerinden katkısı olduğu da görülmektedir. Amerikalılar 1875 yılında İstanbul'da Zornitsa adlı hem küçüklere ve hem de büyüklere yönelik dönemin en çok satan gazetesini çıkarırken⁵²⁴ aynı zamanda Bulgarların Ortodox Rum kilisesine karşı Bulgar eğitiminin gelişmesine katkı sağlamışlardır.⁵²⁵ Amerikalıların Bulgarlar arasında yaptığı bu çalışmalar, Rum kesiminde rahatsızlık yaratmıştır. Fener Rum Patrikhanesi Rumluğa karşı bir tehdit olarak gördükleri Amerikalı Protestan misyonerlerini Osmanlı Devleti'ne şikâyet etmiştir. Esasında bu şikâyetin Yunanistan Devleti'nin isteği sonucu olduğunu belirtmek gerekir.⁵²⁶

Fener Rum Patrikhanesi söz konusu faaliyetlerden rahatsız olmasına karşın Amerikalılar çalışmalarına devam etmişlerdir. Yayın faaliyetleri kadar eğitim faaliyetleri de yürüten Amerikalılar Bulgaristan'da birçok okul açmışlardır. 1859 yılında

⁵²³ Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 112.

⁵²⁴ Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 1103.

⁵²⁵ Akça, **a.g.m.**, s. 296.

⁵²⁶ Sevinç, **a.g.e.**, s. 131.

Stara Zagora Kız Okulu,1859 Filibe Erkek Okulu, 1878 Samakov Kız okulu,⁵²⁷ Razlog'ta bir Protestan Okulu bunlardan bazılarıdır.⁵²⁸ Özellikle 1870 te Zağra'da açılıp 1872 de Samakov'a taşınan American Collegiate and Theological İnstitute'ün o dönemler için Bulgaristan'da ki en iyi eğitim kurumu olduğu ve misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde Bulgarları yetiştirmeye devam ettiği belirtilmektedir.⁵²⁹

Eğitim ve kültür faaliyetleri üzerinden Bulgarları yetiştirmeye çalışan Amerikalılar,⁵³⁰ dini faaliyetleri de ihmal etmemiş; 1909 itibariyle Bulgaristan'da 19 Protestan kilisesi açmış, bu açılan yerlerde 26'sı Amerikalı ve 103 yerli olmak üzere 129 Protestan misyoneri görevlendirmiş ve böylelikle Protestan cemaatinin sayısı 3266'ya ulaşmıştır.⁵³¹

Amerikalı misyonerlerin Bulgar desteği yer yer kültürel ve dini alanların dışına da taşmıştır. Amerikalı misyonerler Makedonya'da Bulgar komiteleri içinde yer alırken⁵³² Malta'da açtıkları okullarda da eğittikleri Bulgarlar, Bulgar Milli Meclisi'nin kuruluşunu gerçekleştirmiştir.⁵³³ Bulgar ayaklanmalarını kendi politik görüşleri doğrultusunda dünyaya duyuran Amerikalılar⁵³⁴ Bulgar Eksarhlığı kurulduktan sonra kilise etrafında gelişen Bulgar ulusal hareketine desteklerine devam etmişlerdir.⁵³⁵

2.3. BULGAR İSYANLARI ve KOMİTACILIK FALİYETLERİ VE TUNA SORUNU

2.3.1. XIX Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

Osmanlı Devleti XVII. yüzyıldan itibaren Gerileme Dönemi'ne girmiştir. Savaşlardan alınan yenilgiler, devlet bürokrasisindeki bozulma, tımar sisteminin aşınması beraberinde Osmanlı ekonomisini de geriletmiştir. Bütün olumsuz gidişata rağmen XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin ekonomisi kendi kendine yeter durumdaydı. Fakat XIX. yüzyılda 36 milyon nüfuzuyla üç kıtada toprakları olan bu

⁵²⁷ Vatansöver, **a.g.t.**, s. 67.

⁵²⁸ Dinçer, **a.g.m.**, s. 85.

⁵²⁹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 269; Turan, **a.g.e.**, s. 1104; Bu okullar dışında Amerikan Kız Kolejinin de Bulgarların ilgisini çektiğini belirtmek gerekir. Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 163.

⁵³⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 1108.

⁵³¹ Turan, **a.g.e.**, s. 1107; Protestan misyonerlerin çalışmaları sonucu Protestan inancına ilk tabi olanların Türkçe konuştuğu için Karamanlı denilen Rumlar olduğunu belirtmek gerekir. Akça, **a.g.m.**, s. 277.

⁵³² Turan, **a.g.e.**, s. 1109.

⁵³³ Sevinç, **a.g.e.**, s. 137-138.

⁵³⁴ Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 94.

⁵³⁵ Turan, **a.g.e.**, s. 1101.

devletin bu yüzyılın sonunda tüketiminin %80'ninden fazlası ithal mallarla sağlanır duruma gelince ekonomideki ağır sorunları kapatmak için devlet dış borç altına girmiştir. Bu süreçte Avrupa malları Osmanlı Devleti'nin hemen hemen bütün pazarlarında yer kaplayınca XIX yüzyıl sonundan itibaren artık Osmanlı yarı sömürge bir devlet durumuna gelmiştir.⁵³⁶

Osmanlı Devleti'nin bulunduğu bu olumsuz şartlarda iç ve dış sorunlar art arda gelmiştir. 1833 yılında Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa kendisine vaat edilen valiliğin verilmemesini gerekçe göstererek Osmanlıyla savaşa girince Osmanlı Devleti, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı Rusya'nın desteğine yönelmiştir. Bu minvalde imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla Ruslar, Slavların koruyucusu haline gelirken bu antlaşmanın sıcak denizlere inme politikasına uygun maddelerinden dolayı Ruslar boğazlara yerleşerek boğazların uluslararası bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Öte taraftan Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığa yönelik siyaseti Osmanlı Devleti'ni İngiltere'ye yaklaştırmış⁵³⁷ ve İngiltere ile 1838 Balta Limanı Antlaşması'nı imzalanmıştır. Bu antlaşma ile başlayan iktisadi çözülmeye 1856 Kırım Savaşı'nın artan masrafları da eklenince ekonomi daha da kötü bir noktaya gelmiştir.⁵³⁸

Kırım Savaşı devam ederken devlet ayrıca 5.129.790 lira başka kaynaklara göre de 7.500.000 lira tutarında bir iç borçlanmaya girişti.⁵³⁹ Osmanlı Devleti'nin çökmeye başladığı dönemlerde Akdeniz'de İtalya ve Fransa etkin olma siyaseti izlemiş ve bu alanda karşılıklarında güçlü bir devlet istememişlerdir.⁵⁴⁰ Belirlediği amaç doğrultusunda hareket eden Fransa, 1881'de Tunus'u alırken, İngiltere 1882'de Mısır'ı ilhak etmiştir.⁵⁴¹

Osmanlı Devleti'nin dağılmasında esas rolü kuşkusuz Fransız ihtilali oynamıştır. Napolyon Savaşları ile ulusçu düşünceler Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasına yayılınca milliyetçilik temelinde hareketler Balkanlarda başladı. Bu hareketlere

⁵³⁶ Ülker Akkutay, **Milli Eğitimde Yabancı Uzman Raporları**, Ankara: Avni Akyol Ümit Kültür ve Eğitim Vakfı, 1996, s. 7; Toprak, XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri Ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası, s. 4.

⁵³⁷ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 73-74.

⁵³⁸ Ünal Özdemir, Güzin Kantürk Yiğit, Muhammed Oral, "Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi", **Doğu Coğrafya Dergisi**, Cilt 21, Sayı 35, 2016, s. 151; Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 19-20.

⁵³⁹ Erdoğan Keleş, "Kırım Savaşı'nın (1853-1856) Finansmanı ve Buna Dair Bir Defterin Değerlendirilmesi", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 27, 2010, s. 112.

⁵⁴⁰ Karataş, **a.g.t.**, s. 31.

⁵⁴¹ Justin McCarthy, **Osmanlı Türkleri 1281'den 1923'e**, Timur Demirtaş, (çev.), İstanbul: Tarih ve Kuram Yayınları, 2015, s. 377.

Osmanlı'nın Arap coğrafyasındaki Marunî-Durzi isyanları,⁵⁴² Kuzey Afrika ve Arap topraklarında bulunan ayanların ve bazı aşiretlerin Osmanlı Devletini tanımayan özerk hareketleri de eklenmiştir.⁵⁴³

Haydut veya köylü hareketi olmayan ve modern dönemlerin sınıflarından olan yerel burjuvazinin liderliğinde gelişen bu hareketler ve bağımsızlık mücadeleleri⁵⁴⁴ Balkanlarda yaşayan diğer halkları etkilemiş⁵⁴⁵ ve Balkanlarda isyanlar yayılmıştır. Rusya'nın Slavcılık çerçevesi içinde destek verdiği⁵⁴⁶ Balkanlardaki ayaklanmaların ilki 1804 Sırp İsyanı'dır. 1829 Edirne Antlaşmasıyla Sırbistanözerk, Yunanistan'nın da bağımsız devlet olması Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ki egemenliğini sarsmıştır.⁵⁴⁷

Sırp ve Yunan ayaklanmalarının ardından 1875 yılında Bosna'da, 1876' yılında ise Bulgaristan'da başlayan ayaklanmalarla Osmanlı Devleti'nin sıkıntıları artmış, Osmanlı Devleti'nin bu ayaklanmalara karşı tutumu; Avrupa aydın ve edebiyat çevrelerinde eleştiri konusu olmuştur. Victor Hugo, Charles Darwin, Giuseppe Garibaldi, Oscar Wilde gibi tanınan yazarlar Osmanlı Devleti karşıtı tutumlarıyla Avrupa'da bir kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır.⁵⁴⁸ Osmanlı Devleti milliyetçilik temelinde gelişen ayaklanmaları bastırmaya çalışırken öte taraftan büyük devletler Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmış Gayrimüslimlerin ulusçuluk temelinde başlattıkları bağımsızlıkçı hareketlere destek vermiştir.⁵⁴⁹

Büyük devletlerden Rusya izlediği siyaset gereği Bulgar ve Sırpaları Osmanlı Devleti'ne karşı destekleyip bu toplulukların bağımsız devlet olması için çabalarken⁵⁵⁰ Avrupalı Devletler özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim

⁵⁴² Bay, **a.g.t.**, s. 7.

⁵⁴³ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 5; Osmanlı'nın buhranlı dönemleri aynı zamanda Azınlık cemiyetlerinin kurularak aktif çalışmalar yaptığı bir dönemdir. Bu cemiyetlerden Osmanlı üzerinde politik ve ekonomik hedefleri olan Devletler istifade etmiştir. N. Fahri Taş, "Osmanlı Devleti'nde Azınlık Cemiyetlerinin Kurulması Ve Bulgar İttihâd-ı Muallimîn Cemiyeti", **Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, S.ayı 1, 2002, s. 73.

⁵⁴⁴ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun**, s. 45.

⁵⁴⁵ Todorov, **a.g.e.**, s. 63.

⁵⁴⁶ Gönül Uzelli, "Vasili V. Vereşçagin'in Gözünden 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı", **Art-Sanat Dergisi**, Sayı 9, 2018, s. 216.

⁵⁴⁷ Tağmat, **a.g.m.**, s. 209; Erdem, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyanların Sosyal Ve Dini Hayatları (1856-1876), s. 28; Balkanlarda karşı Hersek'e bağlı Panagruriş, Koprivstitsa gibi kentlerde başlayan isyan hareketleri Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına yorumlamıştır. Todorov, **a.g.e.**, s. 76.

⁵⁴⁸ Vatansever, **a.g.t.**, s. 121.

⁵⁴⁹ Erdem, **a.g.t.**, s. 129.

⁵⁵⁰ Vatansever, **a.g.t.**, s. 121-122.

tebaasıyla ilgilenmiş ve kendilerince sıkıntılı gördükleri gayrimüslimlerin durumunun düzeltilmesi hususunda Osmanlı Devleti Devleti'ne baskı yapmışlardır.⁵⁵¹

XIX. yüzyıl; Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik sorunlarının yanı sıra yenilik hareketlerinin benimsenip uygulandığı yüzyıldır. Sened-i İttifak ile başlayan bu süreç Tanzimat, Islahat ve Meşrutiyetle devam etmiştir.⁵⁵²

Osmanlı Devleti'nin çöküşünü durdurak için uygulanan bu fermanlar ile birçok alanda reform çalışmalarına girişildi.⁵⁵³ Bu reform çalışmalarından biri 3 Kasım 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanıdır. Abdülmecid'in hükümdarlığı döneminde fermanın ilan tarihi olan 1839 yılından 1876 yılına kadar devam eden ve yeniliklerle anılan bir dönem olan Tanzimat dönemi:⁵⁵⁴ Millet Sistemi'nin yerine eşitliğe dayalı yönetim anlayışının ikame edildiği bir dönemdir.⁵⁵⁵

İdari, mali, askeri ve sosyal alanda yenilik getiren Tanzimat Fermanı'nı Mustafa Reşit Paşa Gülhane'de halka okumuştur. Avrupa Devletlerine benzeyecek şekilde bir reform sürecine tanzimatla giren Osmanlı Devleti'nin bu girişimini Fransa ve İngiltere olumlu karşılarken, Osmanlı Devleti' de içinde bulunduğu koşulları göz önüne alarak "*Kendi kendine yetme*" anlayışını terk etmiştir.⁵⁵⁶ Tanzimat Fermanı'yla Osmanlı Devleti anayasal bir düzene evrilirken tarihinde kendi isteğiyle ilk kez bir hükümdar kendi yetkilerini sınırlamıştır.⁵⁵⁷ Tanzimat Fermanı ile sosyal yaşamdan yeme içmeye, giyim kuşamdan günlük hayata kadar hemen hemen her alanda bir değişim ve dönüşüm içine girildiğinden Osmanlı toplumunda hâkim olan geleneksel ve kültürel yapıda çözümler görülmüştür.⁵⁵⁸

⁵⁵¹ Erdem, **a.g.t.**, s. 82.

⁵⁵² Osmanlı Devleti III. Selim döneminde yenileşme çabalarına girerken devletin temel yapısına karışmadığından yapılan çalışmalar istenilen sonucu vermemiştir. Benzer durum II. Mahmut döneminde de sürmüştür. II. Mahmut'ta tıpkı III. Selim gibi devletin temel yapısına dokunmadığından devlet idaresindeki sorunlar devam etmiştir. Enver Ziya Karal, **Tanzimat-ı Hayriye Devri (1839-1856)**, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Yayıncılık, 1999, s. 33.

⁵⁵³ Bay, **a.g.t.**, s. 8.

⁵⁵⁴ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 9.

⁵⁵⁵ Erdem, **a.g.t.**, s. 27.

⁵⁵⁶ Karal, **a.g.e.**, s. 66.

⁵⁵⁷ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 26; Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti Medeni hukukunu (Mecelle) oluşturup islam hukukuyla birlikte uygulamaya koyunca hukuk alanında ikililik de ortaya çıkmıştır. Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 30.

⁵⁵⁸ Osmanlı Devleti Tanzimat ve Islahat Fermanları yanı sıra Avrupa Devletleri ile olumlu ilişkiler sonucu Avrupa düşünce biçimini benimseme çabaları da göstermiştir.; Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 69; Theodore Zeldin "Eğitim Çağı" olarak tanımladığı bu dönem de eğitim alanında da yenilik faaliyetlerine girişmiştir. Uyanık, **a.g.m.**, s. 2.

Tanzimat Döneminde amaçlanan Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaasının hukuk önünde eşitlik prensibiyle devletebağlılığını devam ettirmektir. Bu anlayış Osmanlılık ilkesinin bir sonucu olarak gelişmiştir.⁵⁵⁹ Osmanlı Devleti'nin Osmanlılık ilkesinin bir sonucu olarak tanzimat reformlarına girişmesi aynı zamanda siyasi, ekonomik alanda zayıf olduğunun ve batının gerisine düştüğünün göstergesi olarak kabul edilmektedir. Nitekim Avrupa'da ki değişim ve dönüşümlere göre yapılan bu yeniliklerin istenilen sonucu vermediği ve dönemin güçlü Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin iç içlerine sürekli karışmak için nedenler bulunduğunu ayrıca belirtmek gerekir.⁵⁶⁰

Gülhane Hattı Humayunu sadece Avrupalılar nezdinde ters etki yaratmamış, Osmanlı tebaasından olan Bulgarlar da bu ilanın vergi konusunda adil bir çözüm getirmediğini düşünmüşlerdir. Böylece Niş yakınlarındaki Bulgar köylüler isyana girişmiş ve daha sonra 1849 ile 1850 yılları arasında bu isyanlar Vidin'de görülmüştür.⁵⁶¹ Bu dönemde Osmanlı Devleti ekonomik alanda Avrupa rakabetine dayanamamış ve geri bir üretim biçimine sahip sanayisi çökmüştür. Bu çöküşün ilk belirtileri Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarındaki ticaret merkezlerinde ve büyük şehirlerinde görülmüştür.⁵⁶²

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Bu Ferman, Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısı ve bütün Osmanlı Tebaası arasında eşitliği sağlamaya dönük bir fermanıdır.⁵⁶³ Bütün Osmanlı vatandaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamaya çalışan Islahat Fermanı'ndan sonra⁵⁶⁴ 1876 da Osmanlı Devleti bu defa Kanuni Esasi'yi ilan etmiştir.⁵⁶⁵

⁵⁵⁹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 10.

⁵⁶⁰ Karataş, **a.g.t.**,s. 30.

⁵⁶¹ Halil İnalçık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı 11, 1990, s. 39.

⁵⁶² Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 18.

⁵⁶³ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 61; Islahat Fermanı'nın Gayri Müslim Tebaayı Müslim tebaayla eşit konuma getiren maddelerden bazıları şunlardır. a) Cemaatlerin ruhani başkanlarına vermekte oldukları cevaz ve avaidat gibi bağışlar tamamıyla kaldırılarak bunun yerine ruhani başkanlara kararlaştırılan bir miktarda aylık bağlanacaktır. b) Küçük ve büyük farkı yapılmayıp bütün mezhepler din özgürlüğünden yararlanmada eşittir. Din, dil ve ırk bakımından bir sınıfın diğer sınıftan aşağı tutulduğunu ifade eden kâffe-i ta'birat ve elfaz-ı temyizat, muharrerat-ı divaniyyeden ile'l-ebed mahv ü izale edilecektir. c) Hangi milletten olursa olsun bütün Osmanlı tebaası, devletin hizmet ve memuriyetlerine kabul edilecektir. d) Yasal yeterlilik ve niteliklere sahip herkes, hangi dine mensup olursa olsun devletin askeri ve sivil okullarına girme hakkına sahip olacaktır. Bülbül, **a.g.m.**, s. 176-177.

⁵⁶⁴ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 22.

⁵⁶⁵ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 33; Kanun-i Esasi'de Anayasa'nın üstünlüğü açık bir şekilde kabul edilmiştir. ; Seda Örsten Esirgen, "Osmanlı Parlamentosunda Anayasaya Aykırılık

Kanun-i Esasi ilan edilip meşruti yönetime geçildiği dönem Sultan Abdülhamit'in tahta çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde Balkanlarda Karadağ, Bulgaristan ve Bosna Hersek karışıklık içinde iken Rusya'nın doğuda Erzurum, Ardahan ve Kars'a batıda ise boğazlara yönelik hareketi başlamış,1877-1878 Osmanlı Rus savaşı patlak vermiştir. Bu savaştan Osmanlı Devletiyenik çıkınca II. Abdülhamit meşrutiyet yönetimine son verip parlamentoyu kaldırmıştır. Böylece Osmanlılık fikri yerine İslamcılık fikri önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda II. Abdülhamit yönetimine karşı muhalefetin örgütlendiği bir dönemdir. İttihat Terakki Cemiyeti, Jön Türkler olarak yayılıp tanınınca istibdat rejimine ve büyük devletlerin dış müdahalesine karşı protestolar geliştirmişlerdir. II. Abdulhamit bu grup tarafından tahttan indirilince İttihat Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'ni parçalamaktan kurtarmayı amaçlayan bir program izlemeye çalışmıştır. Fakat 1912-1913 Balkan Savaşları, 1914-1918 I. Dünya Savaşı'yla Osmanlı Devleti büyük bir yıkım yaşamıştır. Osmanlı Devleti bu savaş sonunda imzalanan 1918 Montros Ateşkes Antlaşması'yla tarih sahnesinden fiilen çekilmiştir.⁵⁶⁶

2.3.2. 1805 Niş, 1829 Mamarçev İsyanları

Osmanlı Devleti tarafından alındıktan sonra merkezi Sofya olmak üzere Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlanan ve daha sonra başına bir Beylerbeyi atanıp 19 sancağa ayrılarak yönetilen Bulgaristan'da⁵⁶⁷ aydınlanma mücadelesi iki döneme ayrılmaktadır. 1. Dönem Bulgar milli düşüncesinin oluşmaya başladığı ve XVI ile XVII yüzyıllardan başlayıp XVIII. yüzyıla kadar devam eden dönemdir. 2. Dönem ise: Petko Slaveykov, Lyuben Karavelov, Zahari Stoyanov, Petır Beron, Nayden Gerov, Dobri Vaynikov, Vasil Aprilov, Vasil Levski, Pencho Slaveykov, Hristo Botev, İvan Vazov, Neofit Bozveli gibi liderlerin öncülüğünde başlayan ulusal bilincin bağımsız bir devlet kurma

Tartışmaları”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, S. 2, 2020, s. 425.; Bu anayasa Belçika Anayasası örnek alınarak hazırlanan Burjuva anlayışın yön verdiği bir anayasa konumundadır.; Hakan Türkkkan, “Osmanlı Devleti'nde Demokratikleşme ve Kanun-ı Esasi'nin Demokratik Hüviyeti”, **Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, 2018, s. 374.; Osmanlı Padişahı'nın da bu kanuna uyacağına ve bu kanunu bir daha kaldırmayacağına dair diğer devletlerin Osmanlı'daki sefaret elçilerine güvence vermiştir.; **BOA**, HR.SYS., 1858/18.; Kanuni esasi de Egemenliğin Osmanlı Hanedanlığına ait olduğu, Padişahın sorumsuz ve kutsal kabul edildiği, Hanedanın en yaşlı üyesinin padişah olacağı, devletin dininin İslam olduğu, Meclisi Umumi adlı bir meclisin oluşacağı ve bu meclisin Ayanlardan oluşan Meclis-i Ayan ile Halkın seçtiği vekillerden oluşan Heyet-i Mebusan meclisi oluşacağı ve yasamanın Padişaha ait olduğu belirtilmiştir. ; Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 33.

⁵⁶⁶ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 75-77.

⁵⁶⁷ Vatansever, **a.g.t.**, s. 98.

mücadelesine evrildiği dönemdir. Bu dönem XVIII. yüzyıl ile XX. yüzyıl aralığını kapsamaktadır.⁵⁶⁸

Bulgaristan'da XIV yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar geniş çaplı isyanlar görülmesine⁵⁶⁹ ilk isyan girişimine XV. yüzyılın başlarında rastlanmaktadır. Çar İvan Şişman'ın da yer aldığı İvan Stazmir'in oğullarınca 1403'te başlayan bu isyana, Sırp'larla birlikte Eflaklılar katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iç karışıklıktan yararlanmayı amaçlayan bu isyan girişimi başarısızlıkla sonuçlandı.⁵⁷⁰ XIX. yüzyılın başlarında ise ufak tefek Bulgar isyanlarının devam ettiği görülmektedir. 1805'te Niş ve civarında başlayan isyan, 16 isyancının öldürülmesiyle bastırılmıştır. Filibe Nazırı Sabık Veli Ağa'nın halka yönelik olumsuz yönelimlerinden kaynaklı olarak 1822'de Filibe'de başlayan başka bir ayaklanma da kısa sürede bastırılmıştır. Bu ayaklanmadan sonra Mehmet Ağa, Veli Ağa yerine Filibe Nazırı olarak göreve başladı.⁵⁷¹ XIX. yüzyılın başlarından (Tırnova İsyanı hariç) 1876 yılına kadar ortaya çıkan bütün bu Bulgar isyanlarının; Osmanlı idarecilerinin tutumlarından, yönetim uygulamalarından ve vergi alımları gibi iktisadi nedenden kaynaklandığı belirtilmektedir.⁵⁷²

Avrupa siyasi yapısında Almanya'nın bir devlet olarak otaya çıkması, Waterloo Savaşı'nda Fransa'nın yenilmesi Bulgar milliyetçilerinde bağımsızlık zamanının geldiğine yorumlanmıştır. Bu anlamda XIX. yüzyıl Bulgar isyanlarının dünyada oluşan yeni siyasi duruma göre şekillendiği görülmektedir.⁵⁷³

Bulgarların bu dönemde başlatmış olduğu isyan hareketleri Avrupalı büyük devletlerin ve Rusya'nın desteğini sağlamayı amaçlamıştır.⁵⁷⁴ Genellikle bu isyan girişimleri Osmanlı-Rus geriliminin ardından başlamıştır. 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı bunlardan biridir. Bu Savaşta Bulgarlar 1810 yılında kurulan '*Bulgar Yurt Savaşçıları*' adlı yapıyla Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'nın yanında yer almıştır. Fakat bu savaş sonunda imzalanan Edirne Antlaşması'yla Bulgarlar gözardı edilince Tırnova'daki Bulgar tüccar ve düşünürlerin faaliyetleriyle bir isyan başlamıştır. Bu isyanın liderliğini Velço Athanassov adlı bir tüccar yapmış daha sonra '*Bulgar Yurt*

⁵⁶⁸ Vatansever, **a.g.t.**, s. 77.

⁵⁶⁹ Bay, **a.g.t.**, s. 98.

⁵⁷⁰ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 247.

⁵⁷¹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 249.

⁵⁷² Vatansever, **a.g.t.**, s. 98.

⁵⁷³ Vatansever, **a.g.t.**, s. 105.

⁵⁷⁴ Burma, **a.g.m.**, s. 73-74.

Savaşçıları” adlı grubun lideri Mamarçev adındaki isyancı bu kitlenin önderi olmuştur. Bu defa isyanı kendi çıkarlarına aykırı bulan Ruslar, 200 kişilik bir birlikle Mamarçev'in grubuna müdahale etmiştir.⁵⁷⁵

2.3.3. 1830 Piort ve Berkoviçza İsyancıları

1830 yılına gelindiğinde Piort ve Bergoviçza da bir isyanın çıktığı görülmektedir. Osmanlı reformlarının yetersizliğinin neden olarak gösterildiği bu isyan hareketleri köylü karakterde⁵⁷⁶ ve Sırp'ların destek verdiği isyanlar olarak tanımlanmıştır.⁵⁷⁷

Osmanlı Devleti, Bulgar Çorbacıların sayesinde ayaklanma için yapılan hazırlıklardan haberdar olunca isyanı örgütleyenlerin bulunduğu Plovka Manastırı askerlerce kuşatılmış ve isyancılar yakalanmıştır.⁵⁷⁸

2.3.4. 1841 Niş İsyancıları

Niş isyanı, XIX. yüzyılın ilk yarısında patlak veren Bulgarların en önemli ayaklanmalarından biridir. Niş İsyancı'nın temel sebebi: Niş'te görevli Osmanlı memurlarının adil olmayan ve keyfiyete varan davranışları olmuştur. İsyanın başladığı 1841 yılı aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Tanzimat uygulamaları için ülkenin her tarafında bir çalışma içine girdiği yıldır.⁵⁷⁹ Bu isyanda Sırp Komitacıların Slav ideolojisi temelinde, dini aidiyet ve coğrafik bağlar üzerinden Bulgarları kışkırttığı belirtilmektedir.⁵⁸⁰

Nitekim Ahmet Tevfik Paşa'nın isyan bölgesine yollanmasından sonra hazırlanan bir raporda Sırp'ların bu etkisine değinilmektedir. Raporun belirttiğine göre bölgedeki ayaklanmanın Sırp'ların yaptığı kışkırtma ve tahriklerle başladığı ve böylelikle Müslüman halk başka bir yere göç ettirilerek kendileri gibi Bulgarların da muhtariyet kazanmasının bu yolla sağlanacağı amaçlanmaktadır.⁵⁸¹ Bütün bu nedenlerden ve kışkırtmalardan sonra günümüzde Sırbistan Devleti'ne ait olan Niş'te köylüler ayaklandılar.⁵⁸²

⁵⁷⁵ Bay, **a.g.t.**, s. 30.

⁵⁷⁶ Todorov, **a.g.e.**, s. 68.

⁵⁷⁷ Dinçer, **a.g.m.**, s. 88.

⁵⁷⁸ Bay, **a.g.t.**, s. 251.

⁵⁷⁹ Bay, **a.g.t.**, s. 31.

⁵⁸⁰ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 294; Burma, **a.g.m.**, s. 74.

⁵⁸¹ Bay, **a.g.t.**, s. 33.

⁵⁸² Vatansever, **a.g.t.**, s. 99.

Bu ayaklanma sırasında Sırbistan'dan Niş'e gelenlerin tahrikleriyle ölümlerle sonuçlanan olaylarla Niş yeteri kadar gergin olunca Niş'teki ayaklanma havası 1257 Şubat'ında (1841) isyana dönüşmüştür.⁵⁸³ Daha önce çeşitli ayaklanmalara katılmış olan Milyo adındaki biri Sırbistan'ın desteğini aldıktan sonra ayaklanmaya öncülük etmiştir.⁵⁸⁴ Milyo'nun liderlik ettiği bu ayaklanma kısa süre içinde Leskofça ve Şehirköy köylerinin katılımıyla Sahra'yı da içine alarak büyümüştür.⁵⁸⁵

Fakat 25 Nisana gelindiğinde Mütefça ve Kamanıçe'de ki isyan bastırılarak bu yerleri Osmanlı Devleti tekrar ele geçirmiş, isyana önderlik eden Milyo öldürülmüş ve Niş Ayaklanması'nın direnci kırılarak isyan sona ermiştir. Niş İsyanı bastırıldıktan sonra Arnavut başıbozuklar bölgeyi yağmalamaya ve halkın mallarını talan etmeye başlayınca halk yeniden ayaklanmış ve bu ayaklanma ilkinden çok daha büyük olmuştur. Durumun ciddiyeti üzerine Osmanlı Devleti ayaklanmanın bastırılması için Vidin Valisi Hüseyin Paşa'yı ve Rumeli Valisi Dilaver Paşa'yı görevlendirmiştir.⁵⁸⁶

Niş Ayaklanması'ndaki başıbozuk Arnavutların bölgedeki yağma ve talan hadiseleriyle birlikte Osmanlı Devleti'nin Niş'teki isyana sert bir şekilde yönelerek isyanı bastırması Avrupa kamuoyunda büyük bir tepkiye neden olmuştur.⁵⁸⁷

2.3.5. 1849 Vidin İsyanı

Niş İsyanı'ndan sonra Bulgarların irili ufaklı bir kaç isyan girişimi oldu. Bunlardan biri 1841 yılında olan Romanya'dan gelen Bulgarların girişimidir. Bulgarlar, Bulgar topraklarına geçmek için Eflak Beyi Kiga'nın iznini almak zorunda kaldılar. Amaçları Bulgaristan'da bir isyan başlatmaktı. Fakat Eflak Beyi Kiga Bulgarların Tuna'yi geçmesine izin vermeyince çatışmalar başladı. Bu olayların hemen ardından 1842 yılının 21 Şubat'ında İbrail'de Bulgarların bir isyan girişimi daha başladı. Bu isyanı Romenler bastırınca isyan büyümeden önlendi.⁵⁸⁸

Vidin'de Niş isyanından bu yana huzursuzluk devam ediyordu. Bölgede başlayan huzursuzluklar uluslararası kamuoyunda yer alıyordu. Bundan dolayı Fransız yetkililer Bulgaristan'ı dolaşıp var olan huzursuzlukların nedenini rapor halinde sundular. Buna

⁵⁸³ İnalçık, **Tanzimat**, s. 29.

⁵⁸⁴ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 295.

⁵⁸⁵ Bay, **a.g.t.**, s. 32.

⁵⁸⁶ Vatansever, **a.g.t.**, s. 100.

⁵⁸⁷ Dinçer, **a.g.m.**, s. 88; Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 297.

⁵⁸⁸ Bay, **a.g.t.**, s. 34.

göre halk arasındaki huzursuzluğun temel nedeni vergilerdir. Osmanlı memurları halktan aşar vergisi alırken mahsulu fazla gösterilip o orana göre vergi almış ve böylece huzursuzluk başlamıştı.⁵⁸⁹

Bulgar isyanında Rus etkisini de görmekteyiz. Bulgar isyanlarında Ruslar genellikle ulusal düşüncelere ve dini duygulara yönelik bir çaba içinde olmuştur.⁵⁹⁰ Milliyetçi ve liberal düşüncelerin etkili olduğu bu ayaklanma⁵⁹¹ toplumsal bir ayaklanma olduğu kadar ayaklanmanın liderleri ayaklanmayı Bulgaristan'ın geneline yayıp Bulgar Beyliği kurmayı amaçladığından aynı zamanda milli bir ayaklanma niteliğindedir.⁵⁹² 1849 yılına gelindiğinde Boynitza halkı memurların tutumundan ve bölgedeki Türklerin varlığından rahatsız olduğunu belirterek ayaklanma başlattılar. Yörenin papazının ve öğretmeninin de katıldığı bu isyanında Sırplar, Poyo adlı birinin liderliğinde yer almışlardır.⁵⁹³ Osmanlı Devleti bu isyanı kısa sürede bastırdı. Fakat kısa sürece bastırılan bu ayaklanma Bulgarlar için son ayaklanma olmamıştır.⁵⁹⁴

İsyan bastırıldıktan sonra bu defa bölge de Osmanlı memurlarının olumsuz ve başarısız tutumlarıyla beraber Sırpların Bulgar isyancılara verdiği destekle yaklaşık 10.000 köylü Vidin'de 13 Mayıs 1850 yılında ikinci bir isyana girişti. Bu ayaklanmada isyancılar Osmanlı Devleti'nin vergi toplamakla görevlendirdiği memurları, subaşları ve köy ağalarını öldürdüler.⁵⁹⁵ Osmanlı Devleti, isyanı bastırmak için bölgeye İstanbul'dan süvari ve piyadeler yollamıştır. Fakat isyan hızlı bir şekilde yayılınca Osmanlı Devleti bir tabur askeri Bükreşten ve Asakir-i Nizamiye Birliğini'de Rusçuk'tan yollamıştır. Bu birliklere ayrıca Yerköy'de bulunan topçu bölüğüde eklenmiş ve Vidin isyanı bastırılmıştır. İsyana katılanlar cezalandırılırken öldürülen Müslüman ailelere ekonomik destek olarak maaş bağlanmıştır.⁵⁹⁶

2.3.6. 1867-1868 Tuna İsyancıları

XIX. yüzyıl Bulgarların bağımsızlık temelinde hareket ettiği ve milliyetçi fikirlerle daha fazla ilgili olduğu bir yüz yıldır. Bu yüzyılda da irili ufaklı birçok isyanın

⁵⁸⁹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 301.

⁵⁹⁰ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 303.

⁵⁹¹ İnalçık, **Tanzimat**, s. 11.

⁵⁹² İnalçık, **Tanzimat**, s. 111.

⁵⁹³ Bay, **a.g.t.**, s. 34.

⁵⁹⁴ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 302.

⁵⁹⁵ Bay, **a.g.t.**, s. 35; İnalçık, **Tanzimat**, s. 47; Burma, **a.g.m.**, s. 74.

⁵⁹⁶ Vatansever, **a.g.t.**, s. 101.

olduğu görülmektedir. Bu isyanlardan biri 1856 yılın başta Tırnova olmak üzere Vidin ve Niş bölgelerinde çıkan isyanlardır.⁵⁹⁷ Osmanlı Devleti bu isyanları bastırırken Bulgar Komitacıların faaliyetlerini önlemek için birçok tedbir almıştır. Çorbacılar olarak adlandırılan Bulgar zenginlerine Çorbacı Nizamnamesi'yle bir takım yetkiler verirken, Bulgar köylülerinin durumunu köy ağalarına karşı düzeltmeye girişmiştir. Bununla beraber Bulgar halkının il meclislerinde yer almalarının önünün açılmasında bu tedbirler arasında gösterilmektedir.⁵⁹⁸

1856 Vidin İsyanı dâhil 1860 yıllarına kadar ki Bulgar ayaklanmaları belli bir seviyeden yoksun, çeşitli huzursuzlukların neden olduğu ayaklanmalar olarak bilinmektedir. Fakat 1860 yılından sonraki süreç Bulgar milliyetçilerinin ulusal istemlerinin siyasi taleplere döndüğü bir süreçtir. Bulgarlar bu tarihten sonra Rusya ve diğer devletlerin desteğiyle bağımsız olmaya dönük yoğun bir faaliyet içinde olmuştur.⁵⁹⁹

1864 yılında Bulgar isyancılardan Panayot Hitov Tuna üzerinden Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarına girmiştir. 28 yaşında Komitacılığa başlayan Hitov ilk önce Kocabalkan ve ardından Sırbistan'da faaliyet yürütmüştür. 15 kişiden oluşun grubuyla Bulgaristan civarında bir takım faaliyetler yürütse de Sırbistan'a tekrar döndüğü sırada grubuda dağılmış böylelikle faaliyetleri sonuçsuz kalmıştır.⁶⁰⁰

1867 yılına gelindiğinde ise bu defa başını Filip Tito ve Rakovski adlı kişilerin çektiği bir isyan görülmektedir. Filip Tito 17 Mayıs 1867 yılında Tuna'yı geçip önüne çıkan Türkleri kendilerini ihbar edebilir gerekçesiyle öldürürken benzer bir olay Rakovski'nin başını çektiği grubun önceki eylemlerinde görülmektedir. Rakovski, 30 kişilik grubuyla aynı yılın 30 Nisan'ın da Tuna nehrini geçince yolu üstündeki Türkleri öldürmüştür.⁶⁰¹ Bu isyanda Rakovski'nin yanında Filip Tito ön planda olsa da esasta Rakovski'nin liderliğinde başlayan bir isyan olduğu belirtilmelidir. Bulgar İhtilali'nin lideri olan Rakovski silahlı bir mücadele ve halk ayaklanması görüşünü 1858-1861

⁵⁹⁷ Bay, **a.g.t.**, s. 46.

⁵⁹⁸ Burma, **a.g.m.**, s. 74.

⁵⁹⁹ Yavuz, **a.g.m.**, s. 223.

⁶⁰⁰ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 310.

⁶⁰¹ Dinçer, **a.g.m.**, s. 91.

yılları arasında benimsemiş, bu görüşleri kurduğu planlar doğrultusunda işlemiş ve Bulgarların kurtuluşunun yolu olarak benimsemiş biridir.⁶⁰²

İsyandan önce bir takım hazırlıkların yapıldığı bu girişimde Bulgar İhtilalciler amaçlarını şu sözlerle dile getirmişlerdir. *"Ey biraderler! Vakit ve saat geldi. Hukuk ve serbestimizin taharrisine cümlelerinizi davet ediyor. İş bu dâvete riayet ve itaatle serbestiyet-i müstakileye şayan bir millet olduğumuzu dünyaya beyan edelim. Herhangi milletten olursa olsun hattâ Müslüman dahi olsa, kendi ırz ve namusu ile yaşayıp da rahat duranın hayat ve memat ve namus ve mezhebi vikaye olunacaktır. Bizim muradımız tahammül olunmayan suistimalatı def ile hukuku ve serbestiyeti milliyemizin istihsalinden ibarettir"*.⁶⁰³ Bu ayaklanmaya Aleksandra, Bükreş, Kalas ve İbrail gibi yerlerden gelen Bulgar ihtilalcilerin katıldığını belirtmek gerekir.⁶⁰⁴

Osmanlı Devleti ise bu isyana karşılık Mithad Paşa'yı geniş yetkilerle Bulgaristan'a yollamış ve isyanı bastırmıştır. Osmanlı Devleti isyana katılanları Rusçuk ve Tırnova'da kurulan mahkemeler de yargılayıp idam etmiştir.⁶⁰⁵

1867 Ayaklanmasından bir yıl sonra bu defa İkinci Tuna Ayaklanması olarak bilinen 1868 isyanı patlak vermiştir. Bu isyanda Sırpların destek verdiği isyancıların askeri bir eğitim aldıkları, dönemin gelişmiş silahlarını kullandıkları, halka yönelirken yumuşak ve cana yakın bir şekilde davrandıkları, yaralanma durumunda yanlarında doktor bulundurdukları, hırsızlık ve yağma gibi tepki yaratan davranışlardan uzak durdukları belirtilmiştir. Bütün bunlarından anlaşılıyor ki bu ayaklanmada isyancılar farklı bir metodolojiyle hareket etmiştir. Balkan Muvakkat Hükümeti söylemini benimseyen ihtilalciler ayrıca milli bir marş da yazmıştır.⁶⁰⁶

1868 yılında Bulgarların oluşturduğu silahlı grup Kocabalkan'da geçici hükümet ilan edince bu gruba karşı Tuna civarında çatışmalar başlamıştır. Silahlı grup Kocabalkan'a gelene kadar çok sayıda ölü vermiştir. Türklerin eli silah tutanlarıyla beraber kimi Bulgarların da bu gruba karşı geldiği belirtilmektedir.⁶⁰⁷

⁶⁰² Dinçer, **a.g.m.**, ss. 90-91; Rakovski 1867 de isyanı başlatırken aynı tarihte Bulgarlar "*Bulgar Gizli İhtilal Bükreş Merkez Komitesi*" adlı bir oluşum kurmuşlardır. Burma, **a.g.m.**, s. 74.

⁶⁰³ Dinçer, **a.g.m.**, s. 92.

⁶⁰⁴ Bay, **a.g.t.**, s. 47.

⁶⁰⁵ Dinçer, **a.g.m.**, s. 92.

⁶⁰⁶ Bay, **a.g.t.**, s. 48.

⁶⁰⁷ Dinçer, **a.g.m.**, s. 93.

Osmanlı Devleti ayaklanmayı bastırmak için Mithat Paşa'yı yollamıştır. Hacı Dimitri denilen isyancı liderinden biri bu çatışmalar sırasında öldürülürken Stefan Karacan adlı bir başka kişide Rusçuk'ta idam edilmiştir. Bulgar bağımsızlığı yolunda önemli bir yerinin olduğu düşünülen bu ayaklanmaya; halkın ilgi göstermemesi ve Bulgar mücadelesini tam olarak benimsememiş maceracı kişilerin katılmış olması bu ayaklanmanın kısa süre içinde yenilmesine neden olmuştur.⁶⁰⁸

2.3.7. 1876 Nisan (Filibe) İsyanı

Filibe İsyanı öncesi milliyetçi bir ortam bulunmaktadır. Papazlardan daskal ve daskaliçe denilen erkek ve bayan öğretmenlere kadar Bulgar milliyetçiliği geniş bir taraftar bulmuştur. Ayaklanma öncesi hazırlık çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Kiliseler, köy okulları silahların depolandığı yerler haline gelmiştir. Bükreş'te 1870 yılında Bulgar Merkez Komitesi kurulduktan sonra Bulgaristan'da özellikle 1872 yılından itibaren yeraltı çalışmalarıyla Botevgrad, Pazarcık, İslimye, Tırnova, Eski Zağra Lofça bölgelerinde bu teşkilata bağlı ihtilal merkezleri kurulmuştur.⁶⁰⁹ Çünkü Bulgarların bu isyanı sadece askeri bir isyan değil aynı zamanda politik hedefleri olan siyasi bir isyan niteliğindedir. Zira bu isyanla Bulgarlar uluslararası alanda politik bir başarıyı da hedeflemişlerdir. Nitekim bu konuda başarılı oldukları görülecektir.⁶¹⁰

Bulgarların "*Aprilsko Vastanie*" olarak adlandırdığı Nisan İsyanı'nın⁶¹¹ başladığı yıl olan 1876 tarihi: Bulgarlar tarafından gerek hedefleriyle, gerek isyana katılan kişilerin niteliğiyle ve gerekse de bu isyanın politik sonuçlarıyla ilgili olarak Modern Bulgar Devleti'nin doğum günü olarak kabul edilmektedir.⁶¹² Batılı devletlerin yanı sıra Rusların maddi manevi desteğinin belirgin olduğu bu isyanın⁶¹³ esas teorisyenleri radikal bir panslavist olan Rus İstanbul Başkonsolusu İgnatiyef, Nayden Gerov ve Maşnin'dir.⁶¹⁴

Nisan Ayaklanması'nı planlayan ve pratiğe döken ise İç Devrim Örgütü adlı bir yapıdır. Bu yapının kurucusu Vasil Levski adında biridir.⁶¹⁵ Ana merkezi, Osmanlı

⁶⁰⁸ Bay, **a.g.t.**, s. 49.

⁶⁰⁹ Dinçer, **a.g.m.**, s. 96.

⁶¹⁰ Vatansever, **a.g.t.**, s. 110.

⁶¹¹ Vatansever, **a.g.t.**, s. 118.

⁶¹² Vatansever, **a.g.t.**, s. 111.

⁶¹³ Dinçer, **a.g.m.**, s. 69.

⁶¹⁴ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 338.

⁶¹⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 82; Burma, **a.g.m.**, s. 78.

Devleti'nin Selami Paşa komutasında altı tabur birliğini yolladığı Balkan Dağlarıdır. Bu ayaklanmayı⁶¹⁶ Osmanlı Devleti ayaklanma tarihinden önce öğrenip Necip ve Ahmet Ağaların komutasında birlikler yollamıştır. Böylece bu ihtilalci komitenin üyeleri tutuklanmıştır. Bu durum isyancıların planladıkları ayaklanmayı daha erken başlatmalarına neden olmuş ve Nisan Ayaklanması'nın ilk adımı Avratalan'da atılmıştır.⁶¹⁷

Nisan Ayaklanması Avratan ve ardından Otlukköy'de başlayınca isyan kısa bir zamanda büyümüş ve sırayla 21 Nisan'da Tırnova, 22 Nisan'da Batak, 23 Nisan'da Perushtitsa, 25 Nisan'da Gorna Oryahovitsa, 28 Nisan Musina, 30 Nisan'da Gabronova, 1 Mayıs'ta Yambol, Seylievo ve Kravnik, 3 Mayıs'ta Silven, 5 Mayıs'ta Tryavna ve 8 Mayıs' ta Kotlensko'ya yayılmıştır.⁶¹⁸ Ayaklanmanın en şiddetli geçtiği yerlerden biri Batak olmuştur. Batak'ta isyan çıkınca buradaki Türkler öldürülmeye başlanmıştır. Buna karşı Batak Türkleri Karabulaklı Ahmet Ağa'nın olduğu bir birlikle isyancılara yönelmiş ve 15 Mayıs günü isyan bastırılmıştır.⁶¹⁹ Bu defa isyancılar Drenov Manastırı'na yönelince Osmanlı Ordusu manastırı kuşatmaya almıştır. Çatışmalar on gün sürmüş ve 220 kişilik isyan grubundan 173 kişi öldürülmüştür. Bunlar arasından Hristo Parmakov, Papaz Hariton, Şair Hristo Botev, Baço Kiro adlı ünlü Bulgar milliyetçileri bulunuyordu.⁶²⁰

İsyana öncülük eden kişilerden bazıları da sürgün cezasına çarptırılarak Diyarbakır'a yollanmıştır.⁶²¹ Nisan Ayaklanması kolay bir şekilde bastırılmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırması için görevlendirdiği Nedim Paşa'nın ve Filibe Musarrafi Aziz Paşa'nın hatalı tutumları da olmuştur.⁶²² Paşaların bu hatalı tutumları Bulgarlara yönelik soykırım tezinin işlenmesine neden olmuştur.⁶²³

1875 yılında Bosna Hersek'te başlayan ve Balkanlardaki sorunun en ciddi aşamalarından biri olarak kabul edilen Bulgar İsyanı⁶²⁴ uluslararası bir sorun haline

⁶¹⁶ Bay, **a.g.t.**, s. 51.

⁶¹⁷ Burma, **a.g.m.**, s. 77; Vatansever, **a.g.t.**, 112.

⁶¹⁸ Vatansever, **a.g.t.**, ss. 114-15; Korkmaz, **a.g.m.**, s. 75.

⁶¹⁹ Vatansever, **a.g.t.**, s. 117.

⁶²⁰ Burma, **a.g.m.**, s. 78.

⁶²¹ Ahmet Merdivenci, "Robert Kolej'in İlk Kırk Yılında Kolejde Yetiştirilmiş Olan Bulgarlar-1", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, 01.03.1988, s. 47.

⁶²² Dinçer, **a.g.m.**, s. 100.

⁶²³ Özlem, **a.g.m.**, s. 236.

⁶²⁴ Aydın, **1876 Bulgaristan**, s. 80.

gelmiştir. İsyân bastırılırken Rusya ve İngiltere kamuoyu bu konuyla ilgili haberlerle meşgul olmuştur. Özellikle başını İngiliz Liberal Partisi ile Başbakan William Ewart Gladstone'nun çektiği çevrelerin bu yönlü çabaları artmıştır. Uluslararası kamuoyunda işlenen tez; Türklerin Bulgarları acımasızca katlettikleri tezidir. Başbakan Gladstone konuyu araştırmak için yolladığı Baring'in hazırladığı raporu esas almıştır. Bu rapor ise İngiliz gazeteci Sir Edwin Pears'ın makale ve yazılarıyla oluşturulmuştur. Bütün bu kamuoyu çalışmaları neticesinde İngiltere'de Türklere karşı yoğun tepkiler ve önyargılar oluşmuştur.⁶²⁵ Nitekim büyük devletlerin İstanbul Konferansı (Tersane Konferansı) düzenlemeleri bu olayın uluslararası bir boyut kazandığının göstergesidir.⁶²⁶

2.3.8. Bulgar Komitacılık Faaliyetleri

Komitacılık sadece Bulgarlara özgü olmayıp, Balkan tarihinde çokça yer edinmiş bir yapılanma türüdür. Komitacılık genellikle siyasi partilerin etkisini kaybettiği, güçsüz olduğu durumlarda ortaya çıkan bir örgütlenme biçimidir.⁶²⁷ Bulgarlar ilk defa 1862 yılında Beograd'ta Birinci Bulgar Lejyonu adlı gizli bir komita kurmuşlardır. 1867 yılına kadar faaliyetlerini yürüten bu oluşumun kurucusu olan ve⁶²⁸ milliyetçi Bulgarlar bir araya getirmeyi hedefi yürüten kişi Rakovski'dir.⁶²⁹

Bulgar Komitacılığının ilk uygulayıcısı ve teorisyeni olarak kabul edilen Rakovski, İstanbul'da eğitim aldığı dönemler Rahip Hilaryon ve Bozveli gibi Bulgar milliyetçilerinin fikirlerini benimsemiş; gazete yazıları ve kitaplarla Bulgar mücadelesine katkı sağlamaya çalışmıştır. Stoykov Rakovski 1862 yılından önce Braila ve Atina'da bir takım faaliyetler içinde bulunmuştu. 1841 ile 1843 yılları arasında yaptığı bu çalışmalardan istediği olumlu sonucu alamayınca Bulgarların henüz komitacılığı benimseyecek olgunluğa gelmediğini düşünmüştür. Bulgar İtilal Komitesini kurmadan önce başka devletlerin desteğini almaya da çalışan Rakovski, istediği desteği elde edemeyince Belgrad'a 1860 yılında gelerek faaliyetlere başlamış ve bunun neticesinde ilk Bulgar Lejyonu'nu 1862'de oluşturmuştur. Bu oluşumla birlikte Bulgar Komitacılık faaliyetleri başlamış oldu. Rakovski'nin ölümünden sonra Stefan

⁶²⁵ Vatansever, **a.g.t.**, ss. 119-20; Bulgaristan olayla ilgili Victor Hugo ve Rus yazar Dostoevski tepki ortaya koymuştur. Todorov, **a.g.e.**, s. 79.

⁶²⁶ Burma, **a.g.m.**, s. 78.

⁶²⁷ Ortaylı, **Yakın Tarihin**, s. 24.

⁶²⁸ Vatansever, **a.g.t.**, s. 92; Bay, **a.g.t.**, s. 37.

⁶²⁹ Vatansever, **a.g.t.**, s. 83.

Karaca (Stefan Karadz) ve Hacı Dimitir; Bulgar Derneği'ni (Bulgar Topluluğu) Bükreş'te 1868 yılında kurmuşlardır. Dernek kurulur kurulmaz faaliyet içine girmiş Bulgar halkı içinde kışkırtıcılık yapmaya başlamıştır. Tuna'yı geçerek Bulgaristan'a giren bu grup, yöre halkının yardımıyla Osmanlı askerlerince dağıtılmıştır. Stefan Karaca idam edilirken Hacı Dimitir çatışmada öldürülmüştür. Bu isyan girişimiyle Bulgaristan dışından yollanan grupların halkı ikna edemediği de Bulgarlarca anlaşılmış oldu.⁶³⁰

1867'de I. Bulgar Komitası dağılınca Sırpların desteğiyle II. Bulgar Komitası kurulmuştur. Daha sonra Bulgarlar 1869'da Bulgar Merkez Devrim Komitesi'ni kurmuşlardır. Bulgarların kurduğu bu üçüncü komitadan sonra Vasil Levski'nin 1870 yılında kurucusu olduğu ve Eski Zağra, Tatarpazarcık, İslimye ve Tırnova gibi yerlerde hızla yayılan İç Devrim Örgütü de Bulgar komitacılarının dördüncüsü olarak bilinmektedir.⁶³¹ Bulgar mücadelesinin en büyük liderlerinden biri olarak görülen Vasil Levski,⁶³² İç Devrim Örgütü'nü kurmadan önce Bükreş'te ve daha sonra Bulgaristan'da milliyetçi Bulgarları bir araya getirmeyi başarmıştır. Vasil Levski Makedonya'yı da dâhil olacak şekilde büyük bir Bulgaristan kurulması gerektiği görüşünü benimsemiş ve bütün Bulgaristan'ı dolaşarak fikirlerine destek aramıştır.⁶³³

Dışarıdan gönderilen gruplarla halkın isyan etmeyeceği, İhtilal Komitesinin Bükreş merkez olmak üzere halk içinde yerel gruplar şeklinde çalışması gerektiği düşüncesini de ortaya atarak gizli faaliyetler yürütmeye başlamış olan Vasil Levski: Orhaniye merkez olmak üzere 1872'de ilk yerel komiteyi de oluşturmuştur.⁶³⁴

Romanya, Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan'ında dâhil olduğu Balkanlarda bir federasyon kurmayı amaçlayan Bulgar komitacılarının⁶³⁵ 1875 yılında bir isyan girişimi olmuş fakat "Zağralar Vakası" olarak bilinen ve Gumnu, Rusçuk ve Eski Zağra' da

⁶³⁰ Bay, **a.g.t.**, ss. 38-41.

⁶³¹ Vatansever, **a.g.t.**, s. 92-93.

⁶³² Todorov, **a.g.e.**, s. 73.

⁶³³ Vatansever, **a.g.t.**, s. 80-82.

⁶³⁴ Bay, **a.g.t.**, s. 41.

⁶³⁵ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 319; Bulgaristan I. Dünya Savaşı'ndan sonra da komitacılığa devam etmiştir. ilk başta Batı Trakya ve ardından Doğu Trakya'yı ele geçirmek ve Ege Denizi'ne ulaşmak için gayri resmi komitacılık faaliyetlerine girişen Bulgaristan bu faaliyetlerle istenilen neticeyi alamamıştır. Mehmet Çanlı, "Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt 11, S. 2, 2011, s. 279.

vukuu bulan bu hadiselerde istenilen başarı sağlanamamıştır.⁶³⁶ İvan Vazov, Lyuben Karavelov gibi yazar ve düşünürlerin gerek yazdıkları ajitatif şiirlerle ve gerekse de aktif katılımı destek verdiği Bulgar komitacılığına⁶³⁷ yöre halkının destek vermediği ve isyan etmediği anlaşılınca Ruslar büyük bir ayaklanma için yapılması gereken bütün çalışmaları tamamlayarak uygun bir ortam beklemiştir. Nitekim bu faaliyetlerin tamamlandığı dönem olan 1875 yılında Osmanlı Devleti Hersek'te devam eden bir isyanla meşgul durumdaydı.⁶³⁸

1890 yılına gelindiğinde bu defa Sofya merkez olmak üzere Edirne-Makedonya komitesi kurulmuştur. Bu komitacı grupta Kosova'da eğitim faaliyetleri üzerinden çalışmalar yürütmüştür.⁶³⁹ Ayrıca Bulgar komitacılık faaliyetleri Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra da devam etmiştir. Dedeağaç çevresinde Türklere yönelik yağmalama ve öldürme hareketi içinde bulunan Bulgar komitacılar Türklere yardım ettiklerini düşündükleri Katoliklere karşı da baskı uygulamışlardır.⁶⁴⁰

2.3.9. Tuna Vilayeti Sorunu

Bulgarların Niş İsyanı'ndan sonra Ruslar, Osmanlı aleyhine propagandalar yayarak Silistre ve Vidin'de Türklerin Bulgar halka zulmettiğini belirterek kamuoyu

⁶³⁶ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 322.

⁶³⁷ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 277.

⁶³⁸ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 320; Bulgar Komitacılığının Rusya tarafından önemli görüldüğünü ve bu oluşumlara destek verdiğini Rusların Filibe görevli Konsolos vekili Nayden Gerof'un şu sözlerinde bulmak mümkündür. "*Bulgarların açık bir ayaklanmasının imkânsız olduğundan, bazıları Türklere karşı çete savaşı yapmak fikrindedir ve şimdiden birkaç çete kurulmuştur. Filibe sancağını dolaşmakta olan Bulgar eşkıya çetelerine de bu fikir telkin edilmeğe çalışılmaktadır. Bunun için benim manevi desteğim ve son derece zaruret halinde bir miktar para yardımı vaadi istenmektedir. Bu isteğe vermem gereken cevap hakkında ekselanslarının emirlerini rica ediyorum.*"; Bay, **a.g.t.**, s. 38.

⁶³⁹ Nurdoğan, Nurdoğan, **a.g.m.**, s. 1483.

⁶⁴⁰ Benoit rahibi St. Brinsnih 2 Aralık 1912 yılında Bulgar Komitacılarının Dedeağaç bölgesinde yarattığı bu yıkım ve tahribatlar hakkında 7 Ocak 1913 (25 Kanun-i Evvel 1328) tarihli şu mektubu yazmıştır. "*Dedeağaç'dan tarafımıza vuku bulan iş'ara nazaran Teşrîn-i Sâni'nin on dokuzuncu günü akşamı Bulgar komitecilerinden yüz elli kişi tarih-i mezkûra kadar sükûn ve asayiş içinde bulunan şehir-i mezkûra pay-endâz-ı tecavüz olmuşlardır. Pek az miktarda bulunan şehir-i mezkûr asâkir-i muhafazası Bulgar asâkir-i nizâmiyesinin vürûdlarına zâhib olarak şehri terk etmiş olduklarından komiteciler Türkleri takibe ve harekât-ı tahrikkârâne icrasına tasaddî etmişlerdir. Mikdar-ı maktûlîn tamamıyla bilinmiyor ise da pek çok olduğu zannediliyor. Komiteciler aileler nezdine giderek onlara iltica etmiş olan Türkleri cebren taleb etmişlerdir. Türklere bazılarını nezdlerinde ihfâ eylemiş olan Katolik rahibleri komitecilerin tazyikât ve vahşiyâneleri üzerine bunları teslim etmeğe mecbur olmuşlardır. Bununla da iktifâ etmeyen komiteciler rahiblerin hânesine duhûl ederek hânenin her tarafını altüst etmişler ve rahiblere aid olan yüz aded Osmanlı lirasını ahz u gasb etmişlerdir. İstasyon civarında kâin Türk Mahallesi ihrâk edilmiş sokaklarında günlerce tüfenk sesinden başka bir şey işidilmemiştir. Nihayet Bulgar asâkir-i nizâmiyesi vürûd ederek kendilerine mesken ittihâz etmek için hususî hânelere cebren duhul ve fırınları işgal etmişler emâkin-i resmîyeyi dahi zabt ile mehmâ-emken huzur ve asayiş iadeye çalışmışlardır.*" Yusuf Sarımay, H. Yıldırım Ağanoglu, Mümin Kızıltaş (ed.), **Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya**, İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2009, s. 50.

oluşturmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti önlem olarak Fransa'yı örnek alıp "Teşkil-i Vilayat Usulü"nü 1864 yılında hazırlayarak Rusçuk merkez olmak üzere Silistre, Niş ve Vidin'i kapsayan Tuna Vilayetini oluşturmuştur. 1864 yılında Mithat Paşa bu vilayete vali olarak atandı ve 1868 yılına kadar Tuna Vilayeti'ni yönetti. Osmanlı Devleti yaptığı bu çalışmalarla başarılı sonuçlar elde etmiş⁶⁴¹ ve Mithat Paşa'nın burada ortaya koyduğu çalışmalarla Bulgarlara arzuladıkları ortamın yabancı devletlerin değil Osmanlı Devleti'nin sağlayabileceğini göstermiştir.⁶⁴²

Mithat Paşa'nın Tuna Vilayeti'ndeki başarılı çalışmaları Rusların yanı sıra⁶⁴³ sarayda ki tutucuların da rahatsız olmasına neden olmuştur. Bu çevreler, padişaha Mithat Paşa'nın ortaya koyduğu çalışmaları muhtariyet kurma hevesi olarak gösterip padişahı yönlendirmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalarla Avusturya- Macaristan ile Rusya, büyükelçilikleri aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne baskıyı arttırdınca Bab'ı Ali Mithat Paşayı görevinden alınmıştır.⁶⁴⁴

2.4. 1877-1878 OSMANLI RUS SAVASI VE SONRAKİ SÜREÇ

XIX. yüzyıl, Yunanların 1830'larda bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan, Eflak ve Boğdan otonomlarının 1861 yılında birleşmesiyle Romanya'nın kurulması, Sırp'ların 1867'de bağımsız olmasıyla devam eden ve Sırp'lardan sonra Karadağlıların muhtariyetiyle neticelenen Osmanlı Devleti'nin büyük toprak kaybına uğradığı bir

⁶⁴¹ Bay, **a.g.t.**, s. 44; Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 312.

⁶⁴² Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 313.

⁶⁴³ Mithat Paşa Tuna Vilayetinde başarılı işler yapınca bu durum Rusları rahatsız etmiştir. Mithat Paşa'yı görevinden aldırma için Ruslar radikal bir Panslavist olan Pavloviç İgnatief aracılığıyla Osmanlı Padişahı'nı kışkırtmanın yanında Tuna'nın diğer bölgesine yolladığı gruplarla ayaklanma çıkararak karışıklık yaratmaya da çalışmış fakat tüm bu kışkırtma hareketlerine rağmen Osmanlı Padişahı isyanı bastırma hususunda "Bu heriflerin hakkından sen gelirsın" diyerek Mithat Paşa'ya güvendiğini belirtmiştir. Mithat Paşa kendisine verilen bu görevi yerine getirip bu ayaklanmayı bastırdıktan sonra şu raporu yazmıştır. "Her şeyden önce, Slav Komiteleri'nin yuvalandıkları Romanya, bu konuda ikaz edilmelidir. Bunların amacı, Türk ve Bulgar halkı birbirine düşürerek, dışarıdan yapılacak bir müdahaleye ortam hazırlamaktır. Tuna Vilayetindeki askerinin nasıl ve nerelerde kullanıldığı, önemli bir konudur. Vilayette 45 bin kadar asker vardır. Fakat bu sayı, alanın genişliğine bakılacak olursa, fazla değildir. Düzenli asker, vilayette ki sıradan olaylarla da ilgilenmektedir. Ayrıca vilayetin 50 saat uzunluğunda bir sınırı vardır. Sınır boyunca tutulan asker, görevini tam olarak yapamamakta ve disiplinsiz kalmaktadır. Bu amaçla, karakolların sayısını azaltmak ve askeri birbirinde fazla uzak olmayan yerlerde toplu olarak tutmak gerekir. Son bir konu, Bulgar gençlerinin eğitimi ile ilgilidir. Öğrenim bahanesi ile Rusya'nın Nikoleyef, Odesa ve Kişnef gibi şehirlerinde, belirli amaçlar doğrultusunda eğitilmektedirler. Bulgaristan'a döndükten sonra da, ülkenin asayişini bozmaya çalışmaktadırlar. Devletin bu problemler ile ilgilenmesi ve dışarıdan yapılan kışkırtmaları engellemesi gerekir." Bay, **a.g.t.**, s. 45.

⁶⁴⁴ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 315.

yüzyıldır.⁶⁴⁵ Bu yüzyıl, 93 Harbi'nin nedeni olarak azınlıkları öne süren Rusya'nın, Osmanlı'nın Balkan topraklarına yönelik oluşturduğu doktrinin temelini atıldığı bir yüz yıldır. Rusya 1812 Bükreş Antlaşmasıyla bu temel atarken 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Osmanlı'nın Hristiyan tebaasına müdahale etme hakkını daha önceden elde etmişti.⁶⁴⁶

Osmanlı ile Rusya arasında yaşanan 93 harbi: 1876 yılında Filibe'de çıkan isyan ile gerekçelendirilmiştir.⁶⁴⁷ Bu isyanı bahane eden Rusya, Osmanlı Devleti'nin azınlıklara karşı olumsuz tutum sahibi olduğunu öne sürmüştür.⁶⁴⁸ Ruslar Osmanlı Devleti karşı azınlıkları bu vesileyle öne sürerken bu ayaklanma sırasında Osmanlı Devleti'nin silahsız Bulgar Hristiyanları öldürdüğü gerekçe edilerek 23 Aralık 1876 İstanbul Konferansı toplanmıştır.⁶⁴⁹ Nisan Ayaklanması sırasında Alman ve Fransız konsolosları, 24 Nisan 1876 yılında öldürülünce bu katliamın Türkler tarafından yapıldığı söylentisi kısa süre de yayılmıştır. Batılı Devletleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmayı amaçlayan bu kışkırtma neticesinde Avrupa'da Türkler aleyhine bir kamuoyu oluşunca; Rus elçisi İgnatief'in liderliğinde Bulgar meselesini çözmek için ilgili devletlerin elçileri nezdinden bu toplantı yapılmıştır. Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın katıldığı bu konferans Bulgar meselesini halletmek, Rumeli bölgesinin güvenliğini sağlamak, Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasındaki sorunları çözmek, bu yerde yapılması düşünülen ıslahatların çerçevesini belirlemek amacıyla olmuştur. Rus elçisi İgnatief, Osmanlı Devleti'nin kabul etmesi mümkün görünmeyen teklifler ileri sürünce bu konferans 18 Ocak 1877 yılında sonuçsuz bir şekilde dağılmıştır.⁶⁵⁰

⁶⁴⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 127.

⁶⁴⁶ Abidin Temizer, Zafer Gölen (ed.), "1812 Bükreş Antlaşması ve Rusya'nın Balkanlar'a Müdahalesi", **Balkan Tarihi**, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, Cilt 1, s. 291.

⁶⁴⁷ Bay, **a.g.t.**, s. 50.

⁶⁴⁸ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 76.

⁶⁴⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 22; Tersane Konferansında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne karşı kararlar alınacağını fark eden II. Abülhamit Meşrutiyet'i ilan etmiştir. Vatansever, **a.g.t.**, s. 122-23.; Namık Kemal, Ziya ve Mithat Paşaların olduğu bir heyet tarafından hazırlanan Kanun-i Esas-i ile Avrupa Devletleri'nin ikna olacağı düşünülmüştür. Bay, **a.g.t.**, s. 55-56.

⁶⁵⁰ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 342.; Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 48.; Vatansever, **a.g.t.**, s. 124.; Tersane konferansının gösterdiği bir diğer durum İngiltere'nin tutumudur. Konferansta İngiltere temsilcisi Salisbury Rus temsilci İgnatief ile yakın düşüncede olmuştur. Oysa İngiliz Başbakan Disraeli ve Dışişleri Bakanı Lord Derby Osmanlı Devleti'nin yanında olduklarını belirtmişlerdir. Disraeli'nin bu tutumundan İngiltere'nin Osmanlı yanlısı politikasını terk ettiği de anlaşılmaktadır. Bay, İkdam ve Tenin Gazetelerine Göre Bulgaristan'ın Bağımsızlığı, s. 56; Sonuçsuz bir şekilde dağılan İstanbul Konferansında Bulgaristan'da iki vilayet tesis edilmesi kararının yanında konferansın Bosna

Avrupalı Devletlerin, Bosna Hersek ve Bulgaristan'da yapılması düşünülen ıslahatlar için gözlemci olarak kararlaştırdığı bu konferans⁶⁵¹ sonuçsuz bir şekilde dağıldıktan sonra⁶⁵² bu konferansı düzenleyen devletler tekrar bir araya gelerek 31 Mart 1877'de, Osmanlı Devleti'nin silahsızlanmasını ve Osmanlı ülkesinde yapılması düşünülen reform çalışmalarının bu devletlerin büyükelçilerince takip edilmesi gibi kararlar aldıkları Londra Protokolünü oluşturup bu kararları Osmanlı Devleti'ne sunmuşlardır. Fakat Osmanlı Devleti bu kararları onur kırıcı bularak tanımamış⁶⁵³ böylelikle Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı hızla savaş hazırlıklarına başlamıştır. Ruslar bu arada Peşte Antlaşması ile Avusturya'nın desteğini de alınca 12 Nisan 1877 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş⁶⁵⁴ ve 24 Nisan 1877 yılında Avrupa Hukuku'nu koruma gerekçesiyle resmen savaşı başlatmıştır.⁶⁵⁵

93 Harbi'nde Plevne civarında Osman Paşa'nın kısmi başarısı olsa da Bulgarların gönüllü bir taburla destek verdiği Rus Ordusu İstanbul'a doğru ilerlemiştir. Türklerin büyük zarar gördüğü ve yaşadığı yerlerin ateşe verildiği bu savaşta⁶⁵⁶ Türkler Balkan topraklarında azınlık statüsüne inmiştir.⁶⁵⁷ Türklerin Rodop, Şumnu, ve Rusçuk dışında bir çok yerden göç etmesi nüfus oranlarının Türkler aleyhine değişmesine neden

Hersek kararı bölümünde birleşik bir Bosna'nın hedeflenmesi Amerikalılarca Avrupalı Devletlerin Rusya'nın isteği biçimde ve denetiminde bir Bulgaristan'ı kendi çıkarlarına aykırı bulmaları şeklinde yorumlanmıştır. Sevim Hacıoğlu, "ABD'nin Bulgaristan'ın Kurtuluşu Konulu Momerandum (20 Aralık 1918)", **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı 14, 2014, s. 28.

⁶⁵¹ Bay, **a.g.t.**, s. 57; Ayrıca Rumeli bölgesinde bir Bulgar Vilayeti oluşturma kararı da İstanbul Konferansı taslağında yer almıştır. Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 29.

⁶⁵² Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 29.

⁶⁵³ Sarıkoyuncu Değerli, **a.g.t.**, s. 63; Osmanlı Devleti Londra protokol kararlarını kendilerine iletildiği zaman bunu Bakanlar Kurulu'nda ele almış bağımsızlığa saygılı olmaları neticesinde her türlü ıslahatları yerine getireceğini iletmış ve ayrıca bu protokolü en başta Kanun-i Esasi'ye ve Paris Barış antlaşmasına aykırı gördüğünden 12 Nisan 1877 yılında bir nota vererek protokol kararlarını tanımadığını belirtmiştir; Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 343; Osmanlı Devleti Londra kararlarını red ederken şu gerekçeyi öne sürmüştür: "*Devlet-i Aliyye ancak büyük bir hezimetten sonra mağlup bir millete sunulabilecek şartları kabul etmektense harp tehlikesini göze almayı daha uygun bulur. Kendi iç işlerine dışarıdan sürekli müdahale edilmesini kabul edemez. Hükümet ıslahatı uygulamak ve geçen seneki vakı'aların tekrarını engellemek için elinden geleni yapacaktır. Fakat ıslahatın uygulanmasına mani olan baskılardan kurtulmak ister. Devlet-i Aliyye Rusya ile birlikte ve aynı zamanda silah bırakmaya ve Rusya tarafından İstanbul'a bir murahhas gönderilirse o da Petersburg'a bir murahhas göndermeye hazırdır.*" ; Vatansever, **a.g.t.**, s. 125-26.

⁶⁵⁴ Bay, **a.g.t.**, s. 57.

⁶⁵⁵ Salihahmed, **a.g.t.**, s. 2; Yavuz, **a.g.m.**, s. 224.

⁶⁵⁶ Burma, **a.g.m.**, s. 80.

⁶⁵⁷ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 70; Savaşın sonunca Bulgarlardan 80.000 kişi Doğu Rumeli'ye getirilip yerleştirilirken Sırbistan, Eflak ve Makedonya'dan da 55.000 Bulgar Türklerden boşalan diğer yerlere yerleştirilmiştir. Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 371.

olmuştur. Aşağıda ki tabloda Türk nüfuzunun savaştan sonra ki değişim oranları verilmiştir.

Tablo 2.2. 93. Harbi Öncesi ve Sonrası Bulgaristan'da Türk Nüfuzunun Değişim Oranı

Şehirler	Savaş Öncesi		Savaş Sonrası
Sofya	1871: % 26		1880: %2,6
Köstendil	1878: % 56		1880: % 16
Şumnu	1865 : %52		1880: %42
Tatarpazarcığı	1868: %28		1884: % 16

Tablodanda görülebileceği gibi Bulgaristan'da yaşayan Türklerin nüfuz oranlarında büyük bir değişim yaşanmış Türk nüfuzu nerdeyse yarı yarıya azalmıştır.⁶⁵⁸ Türkler açısından büyük bir yıkım yaratan bu savaş, 1'i ek olmak üzere 29 maddeden oluşan Ayastefanos (San Stefano Antlaşması) antlaşmasıyla sona ermiştir.⁶⁵⁹ 3 Mart 1878 yılında imzalanan bu antlaşmada Osmanlı Devleti'ni temsilen Berlin Sefiri Sadullah Bey ile Hariciye Nazırı Safet Paşa bulunurken; Rusları da Kont Nelidof ile İgnatief temsil etmiştir. Bu antlaşma ile Büyük Bulgaristan kurulmuş Osmanlı Devleti'nin Karadağ ve Sırbistan egemenliği bitmiş, Bosna Hersek ise özerkliğe kavuşmuştur.⁶⁶⁰

Kurulan Büyük Bulgar Prensiği'nin sınırları Ege, Adriyatik ve Karadeniz'e kadar uzanmıştır.⁶⁶¹ Ayrıca bu antlaşmaya göre, Halkın seçtiği prensin göreve başlaması, Osmanlı Devleti ile Avrupa Devletlerinin onayına bırakılmış herhangi bir hanedana bağlı olmayacak olan Bulgar Prensiği'nin iç işleyişi de Filibe ve Tırnova'da toplanması ön görülen meclisin kararına bırakılmıştır.⁶⁶²

⁶⁵⁸ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 346.

⁶⁵⁹ Bay, **a.g.t.**, s. 64.

⁶⁶⁰ Vatansever, **a.g.t.**, s. 144-145.

⁶⁶¹ Ali Arslan, Bülent Yıldırım, "Fiili Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti Ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1878-1908)", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2013, s. 227.

⁶⁶² Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 346-347.

1877-1878 Osmanlı Rus savaşıdan sonra İmzalanan Ayestefanos antlaşmasıyla Ruslar, Balkanlarda önemli bir güce dönüşmüştür.⁶⁶³ Rusya'nın Ayestefanos Antlaşması'yla kurduğu Büyük Bulgaristan'ı Avusturya; Ayestefanos antlaşmasından önce Rusya ile imzaladığı Peşte Antlaşması'na aykırı bularak bu duruma karşı çıkarken⁶⁶⁴ Sırbistan ve Yunanistan'da Avusturya gibi bu durumu kendi çıkarlarına aykırı bularak kabul edilemez bulmuştur.⁶⁶⁵

Sırbistan, Yunanistan ve Avusturya'nın çıkarlarına aykırı olan bu antlaşma aynı zamanda İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupalı Devletlerinin de çıkarına aykırı olmuştur. Çünkü bu antlaşma ile Rusya'nın boğazlar üzerinden sıcak denizlere inme şansı yakalaması, İngiltere'nin genel çıkarlarına aykırı bir durum yaratırken Balkanlarda elde ettiği nüfuz ise Avusturya'nın yanı sıra Almanya'nın çıkarlarına aykırı bir sonuç yaratmıştır.⁶⁶⁶

Avrupalı Devletler, Ayestefanos Antlaşması'nı kendi çıkarlarına uygun görmeyince⁶⁶⁷ Ayestefanos yerine Berlin Antlaşması'nı uygun görmüşlerdir. XIX. yüzyılda büyük devletler Balkan toplulukları üzerine garantörlüğü üstlenirken Balkanlarda büyük ve güçlü bir devletin varlığından ziyade parçalı, gücü olmayan küçük devletlerin kurulmasını politikalarına uygun bulmuşlardır. Nitekim bu politikayı Berlin Antlaşması'nda görmek mümkün olmuştur.⁶⁶⁸ Berlin Konferansı'ndan önce İngiltere, Dışişleri Bakanlığı nezdinde Lord Salisbury'yi Ruslarla gizli bir görüşme için görevlendirmiş ve Bulgaristan sorununun her kesimin memnun olacağı bir şekilde hallolunması isteğini Ruslara iletmiştir. Rus Büyükelçisi Shouvalov ile yapılan bu görüşmeden Bulgaristan'ın ikiye ayrılması kararı üzerinden bir anlaşmaya varılmış ve bu antlaşmadan sonra Berlin Konferansı düzenlenmiştir.⁶⁶⁹

Berlin Konferansı'nın ardından 13 Temmuz 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'nda Bulgarlarla ilgili 23 madde bulunurken⁶⁷⁰ üzerinde en çok konuşulan

⁶⁶³ Kurnaz, Kurt, **a.g.m.**, s. 303.

⁶⁶⁴ Vatansever, **a.g.t.**, s. 147; Avusturya Ayestefanos antlaşmasıyla Rusya'nın nüfuzu altındaki Büyük Bulgaristan'ın Makedonya üzerindeki belirlemiş olduğu amaçları için büyük bir engel olarak görmüştür. Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 348.

⁶⁶⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 145.

⁶⁶⁶ Sarıkoyuncu Değerli, **a.g.t.**, s. 64.

⁶⁶⁷ Bay, **a.g.t.**, s. 66.

⁶⁶⁸ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 381.

⁶⁶⁹ Özcan, **a.g.m.**, s. 100.

⁶⁷⁰ Bay, Özcan, **a.g.t.**, s. 66.

konu Bulgar Devleti'nin sınırları konusu olmuştur.⁶⁷¹ Rusların Balkanlardaki yayılması bu antlaşma ile durdurulurken⁶⁷² Karadağ'ın ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarının yanı sıra⁶⁷³ Romanya'nın bağımsızlığıda onaylanmıştır.⁶⁷⁴ Osmanlı Devleti Sırbistan'a Bulgaristan'ın güney doğusunda bulunan bazı yerleri, Romanya'ya Dobriçe'yi Karadağ'a da Antivari'yi bırakmak zorunda kalarak⁶⁷⁵ Avrupa Balkanlarında büyük bir toprak kaybına uğramıştır.⁶⁷⁶

Bu antlaşmanın en önemli sonucu kuşkusuz Ayestefanos Antlaşması ile kurulan Büyük Bulgaristan'ın; Özerk Bulgar Prenslığı, Osmanlı Devleti'nin idaresine bırakılan Doğu Rumeli ve Makedonya olmak üzere üçe ayrılarak küçültülmesi olmuştur.⁶⁷⁷ Berlin Antlaşması'yla Bulgar Prenslığı dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı içişlerinde ise serbest hareket eden bir prenslik olunca⁶⁷⁸ bu anlaşmasının 13. maddesiyle de Doğu Rumeli resmi statüye kavuşturulup⁶⁷⁹ Osmanlı Devleti'ne bırakılmış ve yönetimine ise padişahın belirlediği Hristiyan bir vali uygun görülmüştür.⁶⁸⁰ Berlin Antlaşması ile Bulgarlar prenslik haline gelince⁶⁸¹ Bulgaristan üzerindeki 500 yıllık Osmanlı hâkimiyetide sona ermiştir.⁶⁸²

Kuşkusuz Berlin Antlaşması ile toprakları küçülen Bulgarlar bu antlaşmadan sonra kaybettikleri toprakları geri almayı ve Büyük Bulgaristan'ı kurmayı milli bir amaç haline getirmiştir.⁶⁸³ Osmanlı Devleti ise büyük devletlerin olası baskılarına karşı bu

⁶⁷¹ Vatansever, **a.g.t.**, s. 149.

⁶⁷² Recep Çelik, **20. Yüzyılda Balkan Türklerinin Siyasal Ve Toplumsal Örgütlenmeleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE., 2006), s. 85.

⁶⁷³ Tağmat, **a.g.m.**, s. 209.

⁶⁷⁴ Berlin konferansında Romanya'nın statüsü ve Ermeni konuları da gündemi işgal etmiştir. Berlin konferansıyla Romanya bağımsızlığını kazanırken Ayestefanos Antlaşması'yla gündeme gelen Ermeni sorunu bu konferansla uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Feriha Tunçay, "Ermeni Sorununun Oluşum Sürecinde Rus Politika ve Stratejilerinin Rolü", **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi**, Cilt 7, Sayı 16, s. 1.

⁶⁷⁵ Köse, **a.g.m.**, s. 238.

⁶⁷⁶ Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde**, s. 22.

⁶⁷⁷ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, ss. 349-350; Vatansever, **a.g.t.**, s. 148.

⁶⁷⁸ Sevinç, **a.g.t.**, s. 333; Yasemin Zahide Erol, "Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı- Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 34, S. 57, 2015, s. 224.

⁶⁷⁹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 367; Bozkurt, **a.g.m.**, s. 102.

⁶⁸⁰ Özcan, **a.g.m.**, ss. 100-101; Bulgaristan, Doğu Rumeli bölgesini 1885 yılında topraklarına kattığını açıklamıştır. Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 19.

⁶⁸¹ Karataş, **a.g.t.**, s. 3; İnalçık, **Tanzimat**, s. 17.

⁶⁸² Burma, **a.g.m.**, s. 81.

⁶⁸³ Arslan, Yıldırım, **a.g.m.**, s. 230.

devletlerin aralarındaki mücadelelerinden, birbirleriyle olan rekabetinden yararlanmayı esas alan denge siyasetini izlemeye başlamıştır.⁶⁸⁴

Bulgar isyanları da dâhil olmak üzere 1804 yılında Sırp İsyanı'yla başlayan Balkan ayaklanmaları tarihin doğal olguların sonucu olarak gelişmiştir.⁶⁸⁵ Bu gelişimle birlikte ulusal kazanım elde eden Bulgarlar, Berlin antlaşmasıyla önemli bir aşamaya gelmiştir. Bu antlaşma ile Büyük Bulgaristan Devleti'nin topraklarının küçültülerek Vidin, Sofya, Varna, Rusçuk' un dâhil edildiği Bulgar Prenslığı, Osmanlı'ya bağlı bir prenslik haline getirilmiş⁶⁸⁶ ardından bu prensliğin kurumsallaşma çalışmaları da başlamıştır. İlk olarak 22 madde içeren taslağıyla ilk Bulgar anayasası⁶⁸⁷ Sırbistan Anayasası örnek alınarak 1878 yılında kurucu meclis tarafından hazırlanmıştır.⁶⁸⁸

Bu anayasaya göre Sobronya denilen Bulgar Meclisi ülkeyi yönetmekle görevlendirilmiştir. Bu görev için Bulgar Meclisi Aleksander'i krallığa seçmiş ve ülkenin başkentini Sofya olarak belirlemiştir.⁶⁸⁹ 10 Şubat 1879 yılında ilk Bulgar Meclisi açıldıktan 6 gün sonra yönetim biçimi prensliğe dayalı parlamenter sistem olarak belirlenen⁶⁹⁰ Bulgaristan'da Meclisi'nin ilk başkanı I. Eksarh Antim Preve olmuştur.⁶⁹¹

Bulgar Prenslığı'nin kurulduğu dönemde Bulgarlar batı tarzı modernleşme ile Slavcı ideoloji üzerinden Rus yanlılığını birlikte yaşamıştır.⁶⁹² Prenslik kurulduktan sonra da sıkıntılı süreç devam etmiştir. İlk Bulgar prensi Alexander döneminde Bulgar-Rus ilişkileri gergin bir nitelik almıştır. Bulgarlar bu dönemde Ruslara karşı gergin bir siyaset sahibi olmuştur. Bulgar ve Rus Kralları arasındaki güçsüz ilişki, Rusların talebi olan demiryolu inşaatını tarfindan red edilmesi ve Rusların Balkanlardaki genel siyasi eğilimi gergin olan Rus ve Bulgar ilişkilerden bazıları olarak ön plana çıkmıştır.⁶⁹³

Rus Bulgar ilişkilerinde tasvip edilmeyen siyasetiyle ülke içinde desteğini kaybeden Prens Alexander'ın yurtdışında olduğu 1886 yılında ülkede askeri darbe yaşanmış ve Alexander yerine Avusturya asıllı Ferdinand 1887 yılında Prens

⁶⁸⁴ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 351.

⁶⁸⁵ Karpat, **Osmanlı'da Değişim**, s. 16.

⁶⁸⁶ Yavuz, **a.g.m.**, s. 224.

⁶⁸⁷ Özcan, **a.g.m.**, s. 103.

⁶⁸⁸ Todorov, **a.g.e.**, s. 81.

⁶⁸⁹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 353.

⁶⁹⁰ Bay, **a.g.t.**, s. 68.

⁶⁹¹ Özcan, **a.g.m.**, s. 102.

⁶⁹² Altan Çetin, Galip Çağ, **Uluslararası İlişkiler ve Tarih**, İstanbul: Lotus Yayınevi, 2015, s. 106.

⁶⁹³ Vatansever, **a.g.t.**, s. 155.

olmuştur.⁶⁹⁴ Prenslik kurulduktan sonra milli bir ekonomi atağına geçen Bulgaristan Osmanlı Devleti'nin olurluna bırakılan Şark Demiryolları İşletme Şirketi'ni 16-28 Kasım 1898 yılında Devir Sözleşmesi ile devralmıştır.⁶⁹⁵

Bulgaristan, Berlin Antlaşması'yla Doğu Makedonya, Trakya ve Doğu Rumeli'nin sınırları dışında kalmasına tepki göstermeye devam etmiştir. Özellikle Makedonya ve Doğu Rumeli'yi vaz geçilmez iki önemli yer olarak gören Bulgaristan'ın⁶⁹⁶ bu tepkileri günümüze kadar gelmiştir. Nitekim bundan dolayı Bulgarların bağımsızlık günü bu yerlerin alındığı antlaşma olan Ayestefanos Antlaşması'nın imzalandığı gün olarak kabul edilmektedir.⁶⁹⁷

Özellikle Doğu Rumeli; Bulgaristan için önemli bir yer olmuştur. Doğu Rumeli 1879 Nisan'ında özerk statüye sahip bir vilayet olarak kabul edilmiştir.⁶⁹⁸ Doğu Rumeli özerk olunca Bulgarlar bu yerde kendi nüfuslarını fazla göstermek için ayaklanma çalışmalarına başlarken öte taraftan bunun sosyo-psikolojik zeminini hazırlamak için ise yazılar yazmaya başlamışlardır.⁶⁹⁹

Doğu Rumeli'nin Bulgar Devleti'ne ilhakı ise vali olarak görevlendirilen Gavril Paşa'nın Bulgar ayaklanmacılar tarafından tutuklanmasından sonra başlamıştır. Vali tutuklandıktan sonra Kral Aleksander, 21 Kasım 1885 yılında Bulgaristan Devleti'nin Doğu Rumeli 'yi aldığını ilan etmiştir. Doğu Rumeli'nin alınması beraberinde uluslararası birçok tepkiyi de doğurmuştur. Yunanistan bu duruma tepki göstermiş, Sırbistan ise Bulgaristan'a karşı savaş ilan etmiştir. Fakat Avusturya'nın araya girmesiyle Bulgarlar ve Sırpalar arasında imzalanan 3 Mart 1886 tarihli Bükreş Antlaşması'yla bu konugündemden çıkmıştır. Bu ilhakı protesto eden Osmanlı Devleti ise⁷⁰⁰ Bulgar Prensiğiyle 1 Şubat 1886 yılında 7 maddelik bir antlaşma imzalamıştır. Doğu Rumeli'yi bu antlaşmasının birinci maddesinde "*Şarkî Rumeli Vâliliği*,

⁶⁹⁴ Arslan, Yıldırım, **a.g.m.**, s. 232.

⁶⁹⁵ Emine Güzel, "Bulgar Prensiği Hükümeti ile Şark Demiryolları İşletim Şirketi arasında Yapılan Sözleşme", **Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2019, s. 334.

⁶⁹⁶ Arslan, Yıldırım, **a.g.m.**, s. 236.

⁶⁹⁷ Vatansever, **a.g.t.**, s. 152; Bulgaristan'da milliyetçi eğilim arttıkça Bulgar Ulusal Bayram günü olan 1944 ayaklanması yerine Büyük Bulgaristan'ın kurulduğu tarih olan 1878 yılı ulusal bayram olarak kabul edilmiştir. Ragıp Zarakolu (ed.), **Dünya Sorunları Doğu Avrupa Dosyası**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1990, s. 8.

⁶⁹⁸ Bozkurt, **a.g.m.**, s. 102.

⁶⁹⁹ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 373.

⁷⁰⁰ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 374; Bulgar Prensiğinin Doğu Rumeli'nin ilhakı Bulgar Gizli Merkez Devrim Komitesi'nin katkılarıyla mümkün olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vatansever, **a.g.t.**, s. 168-169.

Bulgaristan Prensi Aleksandr'a ihâle buyurulacak ve Prens, Osmanlı Devleti'ne sadâkat gösterdiği ve gerek vilâyetin âsâyişini temin, gerekse ahâlinin saadeti için hizmet ettiği sürece, Berlin Antlaşması'nın on yedinci maddesiyle tahdid olunan her beş senelik müddetin sonunda, Pâdişah tarafından aynı vazifeye tâyin edilecektir." maddesiyle Bulgaristan'a bırakmıştır.⁷⁰¹ Avrupalı Devletler de bu antlaşmadan sonra aynı yılın Nisan'ında bu sorunu çözmek için İstanbul'da bir konferans düzenlemiş ve

a) Doğu Rumeli'nin Bulgar Prenslğine verilmesi

b) Bölgenin güvenliği Bulgar Prenslği ve Bab-ı Ali tarafından sağlanması.

c) Doğu Rumeli için Berlin Antlaşması maddeleri yürürlükte kalması kararlarını almıştır.

Böylece İstanbul Konferansı'yla Doğu Rumeli'nin Bulgarlara verilmesi büyük devletlerce de onaylanmış oldu.⁷⁰² Doğu Rumeli, Bulgar Devleti'nin tek taraflı yönelimi sonucu Bulgaristan'a bağlanınca bu bölgede yaşayan ve 1879 anayasasına göre Müslüman azınlık olarak tanımlanan Türkler de Bulgar idaresine tabi olup sorunlarını genellikle Sofya Başmüftülüğü vasıtasıyla çözmeye çalışmışlardır.⁷⁰³ 1878 yılından 1908 yılına kadar bağımsız bir devlet gibi hareket eden Bulgar Prenslğiyle⁷⁰⁴ haklarını korumayı amaç edinen Osmanlı Devleti bunun İçin Bulgaristan'da komiserlik denilen bir yapılanma oluşturmuştur. Aynı şekilde Bulgarlar da İstanbul'da oluşturduğu kapı kethüdalığıyla benzer işlerini yürütebilecek bir kurum oluşturmuştur.⁷⁰⁵

Bulgaristan'daki Osmanlı Komiserliğinde 1878 yılından 1908 yılına kadar Niyazi Beyefendi, Nikola Gadban Efendi, Sadık Paşa, Necip Melhame Efendi, Pertev Efendi, Ali Ferruh Beyefendi, Kazım Beyefendi, Nihat Paşa ve Nasuhi Beyefendi görevde bulunan isimler olmuştur.⁷⁰⁶

Bulgar Prenslği kurulduktan sonra bir diğer önemli konu ise demografik yapı olmuştur. Bulgar nüfuzunun 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra bileazınlıkta

⁷⁰¹ Vatansever, **a.g.t.**, s. 170.

⁷⁰² Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 374-375.

⁷⁰³ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 77.

⁷⁰⁴ Genel Kurmay Başkanlığı, **Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri**, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2005, s. 94.

⁷⁰⁵ Erol, **a.g.m.**, s. 224-226.

⁷⁰⁶ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 357.

olduğu Bulgaristan'da⁷⁰⁷ 1 milyon Türk göç ettirilerek Bulgarların çoğunluk olması sağlanmış ve demografik yapı değiştirilmiştir.⁷⁰⁸

2.5. 1908 BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ

Makedonya sekiz ayrı etnik nüfusu barındıran Balkan Avrupası'nın en kozmopolit yeri olarak bilinirken bu yerin sınırları, XIX. yüzyıl coğrafyacılarınca batıda Jablanica, Pintos Korap ve Mokra Dağları, güneyde Ege Denizi, doğuda Mesta nehri ve kuzeyde Kozyak, Osogov ve Şar dağlarıyla belirlenmiştir.⁷⁰⁹ Kozmopolit bir yapıya sahip olan Makedonya'da çoğunluğu Türkler olmak üzere Arnavut, Bulgar, Sırp ve Makedon nüfusuda bulunmaktadır.⁷¹⁰

XIX. yüzyıla gelirken Ayastefanos Antlaşması'yla Bulgaristan'a verilen Makedonya, Berlin Antlaşması'yla ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Bulgar milliyetçileri bölgede Bulgarların 1.172.136 kişi olduğunu belirterek Makedonya üzerinde hak iddia etmeye çalışmışlardır.⁷¹¹ Makedonya'yı sınırlarına katmak için öncelikle eğitim faaliyetiyle örgütlenmeye girişmiş olan Bulgarlar ardından kurdukları gruplar ve örgütlerle faaliyetlere başlamıştır.⁷¹²

Bulgarlar Makedonya'yı topraklarına katmak için birçok örgüt kurmuştur. 1887'de Muhibb-i Vatan Cemiyeti, 1879'da Bulgar Makedon Merkez Komitesi, 1887'de Makedonya Komitesi, 1884'de Kiril ve Metodis Topluluğu, 1892'de Makedonya Talabe Teşkilatı, 1895'de Makedonya Politik Cemiyeti gibi örgütler bunlardan bazılarıdır. Bu örgütlerin en önemlilerinden biri 1885 yılında kurulan Makedonya Yüksek Komitesi örgütüdür. Bu örgütün lider kadrosu: Andon, Sonçef, Lazar, Mihailovski, Duka, Sugarof, Yuvan, Kanazirof, Aleks, Apostol gibi kişilerden oluşmuştur.⁷¹³

⁷⁰⁷ Köse, **a.g.m.**, s. 238.

⁷⁰⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Salimehmed, **a.g.t.**, s. 4-5.

⁷⁰⁹ Tağmat, **a.g.m.**, s. 210.

⁷¹⁰ Vatansever, **a.g.t.**, s. 172.

⁷¹¹ Vatansever, **a.g.t.**, s. 182; Bay, **a.g.t.**, s. 71; Makedonya üzerine sadece Bulgarların değil aynı zamanda Sırp ve Yunanlıların da hedefleri olmuştur. Bu devletler de kurdukları gruplar aracılığıyla faaliyetler yürütmüş, 1902 yılına değin ayaklanmalar çıkarmışlardır. Bay, **a.g.t.**, s. 72.

⁷¹² Bay, **a.g.t.**, s. 72.

⁷¹³ Vatansever, **a.g.t.**, s. 184; Makedon bölgesinde faaliyet yürüten Bulgar gruplar genellikle iki kısma ayrılıyordu. Bunlardan biri olan birinci grup: Makedonya'yı Bulgar sınırına katmak ve böylelikle Bulgar sınırlarını büyütme amacıyla faaliyet yürütmüştür. Bu gruba Virhivistler denilmektedir. Bulgar Devleti'nin bu gruplara silah malzeme para gibi yardımları da olmuştur. Samih Nafiz Tansu, **İttihad ve Terakki İçinde Dönenler**, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2003, s. 6.

Bu örgütler içinde ön planda olan bir diğer örgütte İç Makedonya Devrimci Örgütü'dür. Bu örgüt bir ayaklanma çıkararak öncelikle Makedonya'yı özerkleştirmeyi hedefleyen bir programa sahip olmuştur.⁷¹⁴

Makedonya'yı Bulgaristan'a katmaya çalışan bu örgütler 1894 yılında Sofya'daki toplantıyla birleşerek Makedono Komitet Odrinski (Makedonya Edirne Örgütü) adıyla faaliyetlerini yürütmüştür. Bulgar örgütler bu faaliyetlerle halkı provokasyona getirip Avrupa kamuoyunda sansasyonel haberler yaratmayı amaçlarken aynı zamanda yöntem olarak Bulgaristan'da faaliyet yürüten Vasil Levski, Hristo Botev gibi milliyetçileri örnek almışlardır.⁷¹⁵

Makedonya'da etkin olan bu grupları Avusturya ve Rusya kıskırtmıştır. Makedonya'da ki faaliyetlerini 1908 yılına kadar devam ettiren bu örgütler⁷¹⁶ aynı zamanda dini yapılanma ve eğitim üzerinden bir bilinçlenme faaliyeti içinde olmuş⁷¹⁷, O ve Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden alınması için 2 Ağustos 1903 tarihinde isyan başlatmışlardır.⁷¹⁸

İsyan çıkarken büyük devletlerden Rusya'nın doğuda bazı sorunlarla uğraşması, Avusturya-Macaristan'da başlayan iç sorunlar ve bu imparatorluğun Bosna Hersek olaylarıyla meşgul olmasından Bulgarların Makedonya'daki bu isyan girişimi istenilen desteği bulamamıştır. Fakat Bulgarlar Avrupa kamuoyunun dikkati çekmeyi başarmışlardır.⁷¹⁹ Makedonya'da ki Bulgar gruplar bu bölgede karışıklıklar çıkarıp Makedonya'ya Avrupalı Devletlerin müdahale etmesinin yolunu açınca, Avrupalı Devletler'den Rusya ve Avusturya, Fransa ve İngiltere'yi bu soruna bulaştırmadan kendi aralarında çözmek için Mürzsteg Programı'nı oluşturmuş⁷²⁰ ve 9 maddelik olan bu programı 2 Ekim 1903 yılında Osmanlı Devleti'ne sunmuşlardır. Bu programa göre:

⁷¹⁴ Todorov, **a.g.e.**, s. 88.

⁷¹⁵ Vatansever, **a.g.t.**, s. 185-187.

⁷¹⁶ Tağmat, **a.g.m.**, s. 211.

⁷¹⁷ Vatansever, **a.g.t.**, s. 183.

⁷¹⁸ Burma, **a.g.m.**, s. 83.

⁷¹⁹ Makedonyalı bu örgütler Ermenilerin kurduğu Taşnak ve Hınçak gruplarını da etkilemiş bu etkilenmenin neticesi olarak Ermeniler Makedonyalı ihtilalcilerle görüşmeler gerçekleştirip tekrardan Anadolu'ya gelip faaliyetlere başlamak amacıyla olmuşlardır. Osmanlı Devleti bu durumdan haberdar olunca denetimleri ve gözetimleri arttırmıştır. **BOA**, HR. TO, 358/21

⁷²⁰ Bay, **a.g.t.**, s. 74-75; Bulgarlar Avrupalıların dikkatini çekmeyi başarınca Balkanlarda güç olmanın yollarından birinin Almanya'nın saf dışı bırakılması olduğunu düşünen İngiltere'de bunun için Rusya ile yakınlaşmanın önemli olduğunu düşünmüştür. Nitekim İngiltere bu siyasi yönelimden kaynaklı olarak Makedonya sorununda Müslim Gayrimüslim fark etmeksizin bir vali ile yönetilmesi hususunda bir

a) Makedonya'da halkın sıkıntı ve ihtiyaçlarını dinlemek, Hristiyanların ihtiyacının ne olduğunu tespit etmek, yerel idarecilerin suiistimalinin önüne geçmek ve bu yerlerde yapılacak olan ıslahatları kontrol etmek için Müfettiş-i Umumi olarak Hüseyin Hilmi Paşa ile ona yardımcı olarak Rusya ile Avusturya-Macaristan'ın belirlediği iki sivil memur görevlendirilecektir.

b) Yönetimi Osmanlı Devleti'nden olan bir general zabıta ıslahatları için görevlendirilecektir. Bunun için ilk önce 25 subay görev yapacaktır. Bunların görevi danışmanlık, gözetim, teftiş ve Osmanlı zabıtlarını eğitmek olarak belirlenmiştir.

c) Her halktan insanları bir araya getirecek yeni bir mülki kurumsallaşma yapılacaktır.

d) Adli ve idari kurumsallaşma bölgenin yerel nitelikleri göz önüne alınarak düzenlenecektir.

e) Bölgede çıkan olayları araştırılacak ve Rusya ile Avusturya konsolosluklarının da katılacağı bir komisyon kurulacaktır.

f) Mali görevler yerine getirilecektir.

g) Göç eden Hristiyan Halkın, geri dönüşü sağlanacak, yaşadığı zararlar tanzim edilecektir. Bunun için yapılacak olan yardımları da Hristiyanlardan oluşturulacak olan ve Avusturya ile Rusya konsoloslarının gözeteyeceği bir komisyon yapacaktır.

h) Osmanlı Devleti Viyana Reformu'nu devam ettirerek yapılması uygun görülen her türlü ıslahatı uygulayacak ve buna kefil olacaktır.

i) Makedonya'daki karışıklıkları bastırmak için orda bulunan ve halka zulmeden, kışkırtıcılık yapan Gayri Nizami Birlikler tasfiye edilecektir. Osmanlı Devleti bu tasarımı iç işlerine müdahale gerekçesiyle reddetmiştir.⁷²¹

Osmanlı Devleti bu programı reddedince bunun üzerine Avrupalı Devletler Makedonya için düşünülen Hristiyan Vali'nin Osmanlı Devleti tarafından atanması önerisini getirmiştir. Osmanlı Devleti ise bölgede olası olaylara müdahale etme

genelge yayınlamış buna karşın Ruslar ise umumi müfettişliğin olduğu gibi durmasını talep eden bir öneri ortaya atmıştır. Böylece her iki devlet 4 Nisan 1908'de anlaşarak güç dengeleri bağlamında yeni bir güç birliğinin önünü açmışlardır. Serap Toprak, "Anglo-Rus İlişkilerinin Yapılandırılması Bağlamında 1908 Reval Görüşmesi", **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi**, Cilt 2, Sayı 2, 2020, s. 58.

⁷²¹ Vatanserver, **a.g.t.**, s. 190-192.

hakkının kendisinde kalması şartıyla Mürzsteg Programını kabul edeceğini söylemiştir.⁷²²

Makedonya Bölgesi'nde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da çeşitli grupların olumsuz faaliyetleri I. Balkan Savaşı'na kadar devam etmiş ve nitekim Osmanlı Devleti bu savaştan yenik çıkınca Makedonya'yı kaybetmiştir. Balkan Devletleri arasında cereyan eden II. Balkan Savaşı sonunda imzalanan Bükreş antlaşmasıyla Makedonya; Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında pay edilmiştir.⁷²³

Makedonya'nın pay edilmesi sürecine kadar birçok olay örgüsüyle geldiği görülmektedir. İlk olarak İngiltere ve Rusya arasında 31 Ağustos 1907 yılında yapılan bir anlaşma ile bu iki devlet arasında bir yumuşamanın olduğu görülmektedir. Bu antlaşma ile sömürgecilik yarışından doğan ihtilaflar ve sorunlar yerini iyi ilişkilere bırakmıştır. 1907 yılındaki anlaşmanın bir devamı olarak görülen Reval görüşmesi ise⁷²⁴ 9-10 Haziran 1908 tarihinde başlamıştır. Birçok konunun görüşüldüğü bu görüşmede Makedonya Bölgesi'ndeki yenilik çalışmaları üzerinde müzakere edilmiştir. İki ülkenin uzlaşarak çıktığı bu görüşmeyi Batı basını, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması olarak nitelendirmiştir. Nitekim bu durum İttihat Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı Devleti içindeki etkinliğinin artmasına neden olmuştur.⁷²⁵

Balkan siyasetinde Rus yanlısı tutumundan dolayı İngiltere Devleti, güç dengelerinin yeniden değişmesine neden olmuşken Reval Görüşmeleri'nden sonra Osmanlı Devleti de yeni müttefik arayışına yönelerek Almanya'ya yaklaşmıştır. Reval Görüşmeleri sonunda ilan edilen herhangi bir antlaşma metninin olmamasına ve İngiltere'nin gizli bir görüşmenin olmadığını söylesine rağmen Reval görüşmeleri Almanya'yı da endişelendirmiş ve sonraki süreçlerde gelişecek olan ittifakların oluşmasının zeminini hazırlamıştır. Bulgarlar da bu görüşmede Mürzsteg Kararları'nın kendi lehlerine değişmesi ve bu minvalde devam etmesi beklentisi içinde olmuştur.⁷²⁶

Reval Görüşmesi'nin yarattığı ortamdan istifade ederek Osmanlı Devleti'ni kışkırtmaya çalışan Bulgarlar, Rus deniz filosunu kendi ülkelerine davet etmiştir.⁷²⁷

⁷²² Vatansever, **a.g.t.**, s. 192.

⁷²³ Vatansever, **a.g.t.**, s. 193.

⁷²⁴ Serap Toprak, **Anglo-Rus**, s. 57-58.

⁷²⁵ Mithat Aydın, "II. Meşrutiyet'in İlanı Ve İngiltere", **Belgi Dergisi**, Sayı 1, 2011, s. 16-17.

⁷²⁶ Serap Toprak, **Anglo-Rus**, s. 64-66.

⁷²⁷ Bay, **a.g.t.**, s. 77.

Osmanlı Devleti’de Balkanlarda başlayan sorunlar karşısında “*Elindeki Koruma*” olarak adlandırılan pasif bir siyaset izlerken⁷²⁸ Reval görüşmelerinin etkisiyle II. Meşrutiyet’in ilanını hızlandırmıştır. Ayrıca bu süreçte İttihat Terakki de Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu sorunlardan meşrutiyetin ilanıyla kurtulacağını düşünmüştür.⁷²⁹

II. Meşrutiyetin ilanına giden süreç Reval Görüşmeleri’nin ardından başlamıştır. Reval Görüşmeleri'nin Makedonya'yı Osmanlı Devleti'nden ayıracağını düşünen İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu durumdan II. Abdülhamit iktidarını sorumlu tutarken bu olumsuz sürecin ancak meşruti idarenin yeniden tesisiyle sona ereceği düşünmüştür.⁷³⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk olarak İttihad-ı Osmanî Cemiyeti adıyla Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve İshak Sukuti tarafından kurulmuştur. 1889 yılı Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi olan bu kişiler Meşrutiyete taraf olan ve bunu talep eden kişilerdir. Çünkü II. Abdülhamit 93 Harbi'nin yenilgisinin nedeni olarak Meclis-i Mebusan'ı göstermiş ve 13 Şubat 1878’de meclisi dağıtmıştır. Fakat meclisin dağıtılması ülkedeki karışıklıkları, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü durduramamış ve böylece her yerde II. Abdülhamit yönetimine tepkiler de gelişmiştir. İttihad-ı Osmanî Cemiyeti de tepki gösteren grupların başını çekmektedir.⁷³¹

Reval Görüşmesi, Osmanlı Devleti'nin parçalanması olarak Avrupa basınında yer alınca İttihat Terakkiciler Niyazi Bey'in başını çektiği 200 kişilik bir grup ile Resne civarında ihtilale kalkışmış ve diğer İttihatçı askerlerde buna katılmıştır.⁷³² Bu kalkışmada İttihat Terakki Cemiyeti, Sultan II. Abdülhamit'e "*Kanun-ı Esasinin tatbikat-ı filiyesine müsaade ve icab-ı halin irade buyurulması suretiyle Pazar gününe kadar Meclis-i Meb’usan’ın küşadına ferman-ı hümayunları istar buyurulmaması*" yönünde bir ultiatom telgrafi gönderince 21 top atışıyla II. Meşrutiyeti 23 Temmuz 1908 yılında ilan edilmiştir.⁷³³

⁷²⁸ Yasemin Avcı, “Bulgaristan Kralı I Ferdinand’ın İstanbul Seyahati 1910”, **Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı**, Cilt 4, Sayı 69, 2015, s. 4386.

⁷²⁹ Önder Kocatürk, **Türk-İngiliz İlişkileri’nin Kopuş Sürecinde Son Aşama (1911-1914)**, İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010, s. 26.

⁷³⁰ Aydın, **II. Meşrutiyet**, s. 17.

⁷³¹ Vatanserver, **a.g.t.**, s. 194-195.

⁷³² Tağmat, **a.g.m.**, s. 213.

⁷³³ Aydın, **II. Meşrutiyet**, s. 19.

Meşrutiyet'in ilanı ülke içinde iyimser bir hava yaratmış fakat Avrupalı Devletlerin ekonomik ve siyasi baskısında gittikçe artmıştır.⁷³⁴ Meşrutiyet ilan edilince Bulgarlar bu durum karşısında temkinli ve telaşlı bir tutum içinde kalarak seferberlik ilan etmiştir. Doğu Rumeli bölgesinde de tedbir mahiyetinde bir takım hazırlıklara girişmiştir.⁷³⁵ Bağımsız olmadan önce ilk idari kurumlaşmalarını Rus Çarı'nın desteğiyle Özel Büro adı altında Aleksandroviç Çerkaski başkanlığında kurmuş olan Bulgarlar,⁷³⁶ 1878 Berlin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olmasına rağmen bazı devletlerden borç almak, ticari ilişkilerde Bulgar parasını Osmanlı parasının yerine kullanmak, vermesi gereken vergiyi Osmanlı Devleti'ne vermemek gibi bağımsız bir devletin sergilemesi gereken pratikleri sergilemiştir.⁷³⁷

13 Eylül 1908 günü II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yıl dönümünde büyükelçilerin davet edildiği bir etkinlik düzenlenmiştir. Etkinliğin yeri Hariciye Nazırı konağıdır. Bu etkinliğe Bulgar Kapı Kethüdası Geshof Efendi çağrılmamıştır. Geshof neden çağrılmadığını Sadrazam Kamil Efendi'ye sorunca Kamil Paşa bu etkinliğin elçiler düzeyinde olduğunu bundan dolayı çağrılmadığını söylemiştir. Geshof Efendi ise bu açıklamaya tepki göstermiş ve ülkesine geri dönmüştür. Nitekim bu olay Osmanlı basınında geniş yer almış dönemin Tanin Gazetesi bu durumu Kamil Paşa ile görüşmüştür. Tanin Gazetesi'nin yaptığı röportajda Kamil Paşa aynı şekilde benzer konumda olan Mısır Kapı Kethüdası'nın da çağrılmadığını şayet bundan dolayı Bulgaristan ile bir kriz yaşanırsa barışı sağlayacak arabulucuların olduğunu belirtmiştir. Fakat Bulgar basını bu olayı büyük bir saygısızlık olarak ele alıp bu yönlü haberlerle Bulgarları kızdırmıştır.⁷³⁸

Geshof Olayından sonra Bulgaristan 5 Ekim 1908 yılında bağımsızlığını ilan ederek bunu dünyaya duyurmuştur. Tırnova'da ilan edilen bağımsızlığı, Osmanlı Devleti'ne ileten Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin Bulgar Halkı'nın bu tercihiine saygı duyması gerektiğini söylemiştir.⁷³⁹ Bulgaristan'ın bağımsızlığıyla Saksonya

⁷³⁴ Yücel Aktar, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları 1908-1918**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999, s. 215.

⁷³⁵ Bay, **a.g.t.**, s. 78.

⁷³⁶ Bay, **a.g.t.**, s. 62.

⁷³⁷ Avcı, **a.g.m.**, s. 4386.

⁷³⁸ Bay, **a.g.t.**, s. 79.

⁷³⁹ Kurnaz, Kurt, **a.g.m.**, s. 303; Atasoy, **a.g.m.**, s. 24; Avcı, **a.g.m.**, s. 4386; Bozkurt, **a.g.m.**, s. 103; Bay, **a.g.t.**, s. 90.

Hanedanlığı'ndan olan Prens Ferdinand Bulgaristan Devleti'nin ilk kralı olmuştur.⁷⁴⁰ Bulgaristan bağımsız olurken Avusturya 1878'den beri Osmanlı Devleti'nin himayesinde olan Bosna Hersek'i 5 Ekim 1908 yılında sınırlarına dâhil etmiş⁷⁴¹ ve Yunanistan'da Girit'i topraklarına katmıştır.⁷⁴²

Ayrıca Bulgaristan'ın bağımsızlığı ile birlikte Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, Şark Demiryolları meselesi gibi konuların bir konferansla görüşülmesi gerektiği büyük devletlerce Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Büyüyen bir Bulgaristan'ı kendisi için tehdit olarak gören Sırbistan ise Bulgar bağımsızlığına karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Sırp'ların aksine Bulgarların bağımsızlık mücadelesinin Ermenileri ise olumlu yönde etkilediğini bu etkileşimden kaynaklı olarak Amerika'da yaşayan Ermenilerin basın yolunu kullanarak mitingler tertipleyerek eylemlerde bulunduğunu belirtmenin yararlı olacağı kanısındayız.⁷⁴³

Berlin Kongresi'nin kararlarının yok sayıldığını belirterek Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne taraf olduğunu dışişleri nezdinden açıklayan Rusya başta olmak üzere⁷⁴⁴ Fransa ve İngiltere gibi büyük devletler Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet olarak kuruluşunu olduğunu gibi onaylamamış olsalar da Osmanlı Devleti'nin mümkün olduğu kadar silah kullanmamasını istemişlerdir.⁷⁴⁵

Bulgaristan bağımsızlığını ilan edince Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması'nı imzalayan Devletlere bu kararın gereksiz olduğunu, Berlin Antlaşması'nın yürürlükte olduğunu, Ferdinand'ın Berlin Antlaşması'nı bozduğunu, Bulgaristan'ın bağımsızlığını protesto ettiğini, bu durum için Avrupa da bir tehlikeye mahal vermemek adına herhangi bir kuvvete başvurmayacağını ve bu konu hakkında bir konferansın gerekli ve acil olduğunu belirtmiştir.⁷⁴⁶ Ayrıca Avrupa Devletlerini ve Rusya'yı karşısına alamadığından Bulgaristan'a müdahale etmeyen Osmanlı Devleti, önce Rusya ile Petersburg'ta 16 Mart 1909'da ve ardından da Bulgaristan ile 19 Nisan 1909'da

⁷⁴⁰ Korkud, **a.g.e.**, s. 6.

⁷⁴¹ Kieser, **a.g.e.**, s. 386.

⁷⁴² Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 364; Yunanlıların Girit'i topraklarına katması Girit Meclisi'nin 7 Ekim günü Yunanistan'a ilhak kararı almasıyla mümkün olmuştur. Bay, **a.g.t.**, s. 93.

⁷⁴³ **BOA**, Y. PRK. ESA, 17/19

⁷⁴⁴ Bay, **a.g.t.**, s. 92-94.

⁷⁴⁵ Avcı, **a.g.m.**, s. 4386.

⁷⁴⁶ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 364.

İstanbul'da bir antlaşma imzalayıp Petersburg Protokolü'nü kabul ederek Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımış ve Bulgaristan'da ki 500 yıllık siyasi egemenliği sona ermiştir.⁷⁴⁷

⁷⁴⁷ Vatansever, **a.g.t.**, s. 195-197; Salimehmed, **a.g.t.**, s. 4; Bozkurt, **a.g.m.**, s. 103; Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın tazminat ödemesi durumunda bu bağımsızlığı tanıyacağını belirtmiştir. ; Bay, **a.g.t.**, s. 95.; Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığı tanımak içinde 125.000.000 frank bir tazminat ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Rusya 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı'dan alması gereken 125.000.000 frank savaş tazminatını almayacağını bundan vazgeçtiğini söylemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti bağımsız Bulgar Devleti'ni tanıyarak 19 Nisan 1909' da bir antlaşma da imzalamıştır. Bu antlaşma ile Müslüman Türklerin bazı hakları güvence altına alınma istenmiştir. Erol, **a.g.m.**, s. 25-26; Bay, **a.g.t.**, s. 97.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROBERT KOLEJİ'NİN BULGARİSTAN DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA ETKİSİ

3.1. ROBERT KOLEJİ İDARECİLERİNİN BULGAR BAĞIMSIZLIĞINA ETKİSİ

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren başlayıp XIX. yüzyılın sonlarına değin devam eden, Bulgar halkı arasında milliyetçilik temelinde gelişen ve ulusal bağımsızlığı amaçlayan düşünsel ve eylemsel temeldeki hareketlenmelerin giderek çoğaldığı dönem "Uyanış Çağı" olarak adlandırılmaktadır. "Uyanış Çağı'nda" dönemin önemli kültür şehirlerinden biri olan İstanbul, Bulgarlar için uygun ve nitelikli eğitim aldıkları elverişli bir merkez durumundadır.⁷⁴⁸ Uyanış çağında İstanbul'da bulunan yabancı ve devlet okullarında okuyan Bulgar öğrenciler eğitimlerini tamamladıktan sonra birçok meslek alında uzmanlaşmışlardır. Hukukçu, doktor, diplomat, siyasetçi, subay, tüccar, yazar, din adamı, sanatçı, düşünür, yönetici gibi onlarca değişik alanlarda yetkinleşerek görevlerde bulunmuş ve ülkelerinin bağımsızlığına katkı sağlamışlardır.⁷⁴⁹ Bu katkıda Amerikalı misyonerlerin özellikle önemli bir yeri bulunmaktadır. Amerikalı Protestan Misyonerler, Osmanlı topraklarına ayak bastıkları günden beri Türklere karşı Bulgarları himaye etme ve koruma siyaseti yürütmüşlerdir.

Bu isteklerine göre hareket eden Amerikalı Protestan misyonerler sadece Bulgarları değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin tebaasından olan Ermeni⁷⁵⁰ ve Rumları da bu anlayış çerçevesi için ele almış onları Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik etmiş ve bu eğilimlerini sürekli hale getirmiş⁷⁵¹ Avrupa kamuoyunu meşgul eden asılsız

⁷⁴⁸ Hüseyin Mevsim, "Uyanış Çağında Bulgarların İstanbul'da Eğitim Gördüğü Kurumlar", **Bilge Dergisi**, Cilt 12, Sayı 45, 2005, s. 31.

⁷⁴⁹ Mevsim, **Uyanış Çağında**, s. 35-36.

⁷⁵⁰ Ermeniler arasında çalışma yürüten Amerikalı Protestan misyonerler bazılarının Ermenileri kızdırttığı, Ermeni olaylarına katıldığı ve bunun içinde Osmanlı Devleti ile Amerika arasında imzalanan antlaşmanın gereğine uygun olarak sınır dışı edildiğini de belirtmek gerekir. **BOA**, HR. SYS, 2812/2

⁷⁵¹ Kieser, **a.g.e.**, s. 787; "**Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)** 15. Cilt, Sayı 366 (1959 SB 45), | Milli Kütüphane", s.36-37, (06.06.2020), <https://dijital.kutuphane.mktup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/19685>; Aslı Kahraman, **1912-1925 Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisi'nde Yayınlanan Hristiyanlıkla İlgili Makaleler ve Tahlilleri**, Adana: Çukurova Üniversitesi S.B.E., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 53-54.

tahrik içerikli raporlar yollayarak Türkler aleyhine olumsuz bir havanın oluşmasına neden olmuştur.⁷⁵²

Osmanlı Devleti'nin tebaası durumunda olan Gayrimüslim topluluklara yönelik çalışma yürüten misyonerler özellikle eğitim alanında oldukça faal olmuşlardır. Bu faaliyetlerin sonucu olarak açtıkları eğitim kurumları ve okullarla amaçlarına ulaşmak istemişlerdir. Bu amaçları gerçekleştirirken kendi eğitim anlayışı ve eğitim sistemini empoze etmekten geri durmamışlardır. Robert Koleji'nin de içinde yer aldığı Ortadoğu'da açılan yabancı misyonerler okulları, eğitimlerini geldikleri yer olan Batı değerlerine göre vermişlerdir. Okullarda verdikleri eğitim ve diğer faaliyetleri genellikle pratiğe dönük faydacı bir niteliği barındırmaktadır. Verdikleri eğitim pratik üzerinden şekillendiğinden özellikle teknik konular bu okulların ilgi alanında olmuştur. Balkan Hristiyanları arasında bu okullara eğitim ve öğrenim için gelen ve ulusçu bir anlayışla yetişen, seçkin, eğitilmiş gençler ülkelerine döndüklerinde ülkelerinde başlayan milliyetçi yapılanmaların liderleri haline gelmiş oluyorlardı.⁷⁵³

Osmanlı egemenliği döneminde Gatrova ve Filibe'de lise eğitimi veren okullar dışında lise düzeyinde eğitim veren okullar Bulgaristan da bulunmuyordu. 1500 ortaokul olmasına rağmen lise düzeyinde okulların yokluğu Bulgarların çocuklarını yabancı okullara yollamalarına neden olmuştur. Özellikle maddi durumu iyi olan aileler çocuklarını Bükreş'e İstanbul'a, Atina'ya ve Avrupa'nın diğer ülkelerine okumaya göndermiştir. Nitekim Bulgaristan'da ki bu durum XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir.⁷⁵⁴

Bulgarların çocuklarını İstanbul'da gönderdikleri okullardan biri de hiç kuşkusuz Robert Koleji olmuştur. Nitekim Bulgarlar için eğitim söz konusu olunca akla gelen ilk isim Robert Koleji ve bu kolejin eğitim anlayışı ve sistemi olmaktadır. Bulgarların kolej ile ilişkisi kolejin daha ilk kuruluş anlarından itibaren başlamıştır. Bu anlamda Robert Koleji kurulurken temel atma töreninin de Bulgarları temsilen Petko Garbanof'un

⁷⁵² BOA, HR. SYS, 2858/13

⁷⁵³ Karpat, **Ortadoğu'da Osmanlı**, s. 36; Robert Koleji'nin öğrenciye yaklaşımı tipik bir Amerikan yaklaşım tarzıdır. Robert Koleji Amerikan yaşam biçimini benimsemiş, batı toplumunun modern yaşamıyla bütünleşmiş kendi ayakları üzerinde durma becerisini ortaya koyan birey yetiştirmeyi bu amaçlar için bir gereklilik olarak görmüştür. Hamlin, **a.g.e.**, s. 20.

⁷⁵⁴ Orlin Sabev, "Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak: Osmanlı İstanbulu'nda Okumuş Bulgarlar Üzerine Bazı Gözlemler", **Osmanlı İstanbulu III: III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildiriler**, İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 165.

bulduğunu hatırlamakta yarar vardır. Petko Garbanof'un yanı sıra temel atma törenine Ermeni Protestanlarını temsilen din adamı Agop Efendi, Amerikan Yüksek Mahkeme Üyesi Philip Francis, Yunanlı Philip Apostolonides, İngiltere Elçiliğinde papaz olarak görev yapan C.B. Gribble ve İngiltere'yi temsilen J.P. Brown'un katıldığını belirtmek gerekir.⁷⁵⁵

Kolej kurulurken belli bir amaç doğrultusunda bir eğitim programına sahip olarak kurulmuş ve eğitimine bu minvalde devam etmiştir. Robert Koleji'nin sahip olduğu bu eğitim anlayışı, koleje gelen öğrencilere üst düzeyde eğitim görme şansı vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasında doğrudan etkisi bulunan ulusal temelli devletlerin kurulmasında etkili olan önemli şahsiyetlerin, liderlerin ve aynı zamanda kendi ulusal değerlerine bağlı insanların yetiştirilmesinin amaçlandığı bu okulun⁷⁵⁶ Bulgarlar için önemli hakkında: Prof. Monroe⁷⁵⁷, Robert Koleji ve Amerikan Kız kolejine Bulgarların "*Devlet adamlarının ve liderlerin analarını eğiten müessese olarak nitelendirmiştir.*" söylediğini belirtmektedir. Çünkü bu okullar Bulgaristan' da büyük bir etki yaratmış olan okullardır.⁷⁵⁸

Bulgarlarda bu denli etki yaratmış olan Robert Koleji'nde eğitim gören Bulgar öğrencilerin yoğunluğu hakkında Monreo Willi yazdığı "*Bulgaristan ve Bulgarlar*" adlı kitabında da Robert Koleji'nde 1869 ile 1881 yılları arasında eğitim gören öğrencilerin büyük çoğunluğunun Bulgar öğrenciler olduğunu belirtmektedir. Amerikalı yazar 1914'te yayınladığı kitabında Ermeni ve Rum öğrencilerin de kolej öğrencileri arasın önemli bir yerinin olduğunu da vurgulamadan geçmemektedir.⁷⁵⁹

Monroe Willi'nin belirttiği gibi Bulgarlar için oldukça önemli yer tutan bu kolejin öğrenci kontenjanında ilk 25 yıllık sürede Bulgar öğrencilerin diğer öğrencilerden daha ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni kolejin Bulgarlara yönelmiş olması başka bir deyişle Amerikalıların Bulgarlar için önlerine bazı hedefleri koymuş olmalarıdır. Bu 25 yıllık sürede kolejden mezun olan Bulgar öğrenci sayısı 137'dir.

⁷⁵⁵ Sevinç, **a.g.e.**, s. 134.

⁷⁵⁶ Washburn, **a.g.e.**, s. 48.

⁷⁵⁷ Seymour Monroe Will (1863-1939) Amerikalı bir eğitimcidir. Standfor Üniversitesini bitirdikten sonra 1909 yılında New Jersey Montclair'de dersler vermiştir. Amerika dışında birçok ülkede konferanslar vermiş kongrelere katılmış delegelik yapmıştır.; "Will Seymour Monroe", **Wikipedia**, 13.09.2018, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Will_Seymour_Monroe&oldid=859280205. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

⁷⁵⁸ Sevinç, **a.g.e.**, s. 102.

⁷⁵⁹ Ketenci, Ketenci, **a.g.m.**, s. 1.

Bulgarlar kolejde aldıkları eğitimle ihtilalci, ayrılıkçı görüşler etrafında hareket edip kendi devletlerini kurunca bu sayıda bir azalmanın olduğu da görülmektedir. Kolejin Bulgar öğrenci sayısı azalınca Bulgarların yerini bu defa Rumlar ve Ermeniler almıştır. Çünkü kolejin Bulgarlar için ön gördüğü amaç gerçekleşmiş Bulgarlar kendi Prensliklerini kurmuşlardır.⁷⁶⁰

Bulgarların koleje olan ilgileri ve yoğunlukları hakkında bir başka görüşü de Orlin Sabev ortaya atmıştır. Robert Koleji üzerine ortaya koyduğu önemli çalışmalarıyla tanınan Orlin Sabev, Robert Koleji'nin Bulgar hassasiyetinin belirgin olduğu 1877 ve 1890 arası dönemini "Bulgar Dönemi" olarak adlandırmıştır.⁷⁶¹ Orlin Sabev'in bu nitelermeyi yaparken kolejde belirli yıllara göre okuyan öğrencilerin ait oldukları milli (ulusal) kimliklerine göre bir nitelermeyi yaptığı anlaşılmaktadır. Bu nitelermeye göre değerlendirme yapan Sabev; 1871-1877 dönemini Ermeni Dönemi, 1877-1890 dönemini Bulgar dönemi ve 1894-1923 dönemini de Rum dönemi olarak kategorize ederek bu kolejde okuyan öğrencilerin millet kimliklerine göre oluşan yoğunluğunu ortaya koymuş olmaktadır.⁷⁶²

Bulgar öğrencilerinin bu yoğunluğu hakkında okul müdürü George Washburn ise 1863 ile 1902 yılları arasında eğitim alan öğrenci sayısının 464 olduğunu belirterek bu öğrencilerinin ağırlığının Bulgar olduğunu söylemektedir. Kayıt yapan öğrenci ile mezun olan öğrenci sayısı arasında eşit doğrusal bir kolerasyon olmadığı Robert Koleji öncelikle davranış üzerinden öğrencilerine örnek olmayı benimsemiştir. Bundan dolayı kolejin eğitimcileri ve kolejin görevli profesörleri Hamlin Binası denilen yerde kalarak ileride kendi ülkelerinde yönetici ve lider olmasını istedikleri öğrencilerine iyi bir örnek olacaklarını düşünmüşlerdir. Nitekim kolejin yöneticilerinden George Washburn bu hususta kolejde verilen derslerin esas amaçları olmadığını, esas gayelerinin koleji öğrencilerini düşündükleri bir amaç etrafında yönlendirmek olduğunu bu amaç içinde hiçbir fedakârlıktan kaçmadıklarını belirtmektedir.⁷⁶³

Yukarıda Bulgarlara yönelik amaçlarının ne olduğunu belirten George Washburn'un Robert Koleji'nin Bulgar tarihinde oynadığı rolü en iyi özetleyen kişilerden biri olduğunu hatırlamakta yarar vardır. George Washburn kolejde görev

⁷⁶⁰ İmzaoğlu, **a.g.m.**, s. 72.

⁷⁶¹ Şencan Gürtunca, **Robert Koleji'de Okuyan**, s. 35.

⁷⁶² Şencan Gürtunca, **Robert Koleji'de Öğrenim Gören**, s. 129.

⁷⁶³ Washburn, **a.g.e.**, s. 204.

yaptığı yılları anlattığı "*Robert Kolej Hatıraları İstanbul'da Elli Yıl*" adlı eserinde Bulgarlarla ilgili olarak "*50 yıl öncesine kadar birkaç tarih öğrencisi dışında Batı Avrupa'da ve Amerika'da Bulgarlar unutulmuş olan bir ırktı. Onları yeniden biz keşfetmedik biz sadece o zamanlar onların tam da en çok ihtiyaçları olduğu bir anda batı dünyasında bilinmesinde büyük rol oynadık. Bundan yıllar önce onlar bizi keşfettiler ve bizim Tanrıya olan bağlılığımıza ve bilgimize olan inançları nedeniyle birçok genç okumak için bize geldi. Bizim onlar için yaptığımız en önemli şey onların gençlerini eğitmek kendi toplumlarında lider yapmaktı. O zamanlar Bulgarların içinde özgür bir devletin nasıl yönetileceğini bilen Bulgar sayısı çok azdı. Bizim meşru ve doğal olarak kaçınılmaz bir biçimde yapmamızı gerekli kılan bir işimiz de öğrencilerimiz okuldan mezun olduktan sonra onlar için ne yapabiliriz, yeni bir iş ararken onlara ne gibi tavsiyelerde bulunabiliriz ve bizim Avrupa'da etkili olduğumuz yerlere onların ilgisini nasıl sağlayabiliriz sorularına cevap bulmaktır.*" demekte ve kolejin oynadığı bu rolü net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁷⁶⁴

George Washburn, kolejin Bulgarlara yönelik amacını ortaya koyarken Amerikalı Büyükelçi Samuel Cox⁷⁶⁵ ise kolejin Bulgaristan'ın gelişmesine esas olarak Amerikan eğitim sistemiyle yaptığı katkıdan bahsetmektedir. Samuel Cox: Bulgaristan'ın gelişmesinde Robert Koleji'yle birlikte Amerika eğitim sisteminin de etkili olduğunu, bu sistemle Bulgaristan'a liderlik eden insanların zihinlerin açıldığını, Amerika eğitim sisteminin Bulgaristan için uygun zekâyı oluşturduğunu bundan dolayı da Bulgaristan'ın geliştiğini ve yükseldiğini belirtmektedir.⁷⁶⁶ Bulgaristan'ı kurmuş ve Bulgar halkına isyancı bir ruh aşlamış okullardan biri diye tanımlanan Robert Koleji hakkında "*Bulgarlar yönünden erkek çocuklara mahsus olan öteki kardeş müessesese kadar bu kolejde bir millet olarak onlara nimet ve inayet kaynağı olmaktan geri kalmamıştır.*"

⁷⁶⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 323.

⁷⁶⁵ Önemli bir ABD diplomatı olan Samuel Cox önce Ohio Üniversitesi ve sonra Brown Üniversitesi'ne gitmiştir. Brown Üniversitesinden 1846 yılında mezun olmuştur. Ohio Statesman adlı gazetenin hem sahibi ve hem de editörü olarak çalışan Cox Demokrat Parti'den 1856 yılında seçilerek Ohio bölgesini üç dönem boyunca temsil etmiştir. 1870'li yıllar da ABD kongre üyeliğine seçilen Samuel Cox, Glover Clevelandın yerine Osmanlı Devleti'nde büyükelçilik görevine 1885 yılında getirilmiş ve. bu görevi bir yıl boyunca devam ettirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkzn. "**Samuel Cox**", Wikipedia, 17.10.2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Samuel_S._Cox&oldid=984066421; Ayrıca Samuel S. Cox'un 1887 ile 1889 yılları arasında Demokratik Kafkasya Meclisi'nin başkanlığını da yaptığı belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkzn. ; "**Democratic Caucus Chairman of the United States House of Representatives**", Wikipedia, 20.06.2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Democratic_Caucus_Chairman_of_the_United_States_House_of_Representatives&oldid=963556729. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

⁷⁶⁶ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 270; Kandal, **a.g.m.**, s. 98.

tespiti ortaya konularak kolejin Bulgarlar nezdinde bir nimet olarak görüldüğünü belirtmektedir.⁷⁶⁷

Bu hususa ek olarak kolejin sadece sosyal ve siyasal açıdan Bulgarlara katkı yapmadığı aynı zamanda bu kolejde özellikle Ermenice, İngilizce ve Bulgarca dil eğitimi alan mezunların kolej tarafından Bulgaristan'daki eğitim kurumlarında görevlendirilmek üzere gönderildiği belirtilmektedir. Bu noktada kolejin Bulgaristan ile yakından ilgilendiği, Bulgaristan'ı önemseydiği ve bu bölge için ihtiyaç duyulan görevlilerin bizzat kolejin kendisinin belirleyip görevlendirdiğine değinilmektedir.⁷⁶⁸ Ayrıca bu mezunların sadece Bulgaristan'da ki okullara değil aynı zamanda Osmanlı toprakları üzerinde faaliyet yürüten diğer Amerikan okullarına da yollandığı belirtilen başka bir husustur.⁷⁶⁹

Bulgaristan'daki okullarda görev alacak olan öğretmenlerinde atamasını gerçekleştiren ve Bulgarlara eğitim üzerinden yarar sağlamayı amaçlayan⁷⁷⁰ kolej hakkında "*Robert Koleji olmasaydı Bulgaristan olmazdı*" belirlemesi yapılırken İngiliz gazeteci Edwin Pears de "*Robert Koleji'nin Bulgaristan'ın hayatını etkilediği kadar başka hiçbir enstitü tanımıyorum ki bir başka milletin hayatını bu derecede etkilemiş olsun.*" sözleriyle bu konuda Mr. Gold'u doğrulamış olmaktadır.⁷⁷¹

Robert Koleji'nin Bulgaristan için ortaya koyduğu faaliyetleri ve yararını bazı belgelerde bulmakta mümkündür. Bunlardan biri olan ve 93 Harbi'nden sonra Bulgaristan'ın bağımsızlığını konu alan ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra yayımlanan Amerikalıların hazırladığı bir momerandum'dur. Bu momerandumda Bulgarların Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı düşünce ve duyguları işlenmektedir. Bu momerandum da ilk bahsedilen konu Robert Koleji'nin Bulgarlar için yapıp ettikleri ve Bulgarlara yönelik yararları oluştur. Nitekim momerandumda özellikle Bulgarların, Robert Koleji'nin Bulgarlar için sergilemiş olduğu yararlı faaliyetleri andığını belirtmektedir.⁷⁷²

⁷⁶⁷ Sevinç, **a.g.e.**, s. 102.

⁷⁶⁸ Güngör, **a.g.e.**, s. 44.

⁷⁶⁹ Sevinç, **a.g.e.**, s. 137.

⁷⁷⁰ Yazıcı, **a.g.t.**, s. 61.

⁷⁷¹ Sevinç, **a.g.e.**, s. 140; Etnik yapısının çok çeşitli olmasıyla tanınan Robert Koleji'nde Bulgar öğrencilerin bağımsızlıkçı görüşlerle tanıştırıldığı hususunda bir çok yazarın hem fikir olduğu genel bir doğru olarak kabul edilmektedir. Kandal, **a.g.m.**, s. 99.

⁷⁷² Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 22.

Bu belirlemelerin yanında Amerikalılar genel olarak kolejin Modern Bulgaristan Devleti'nin kuruluşu hakkında, üç şekilde katkı yaptıklarını belirtmektedirler. Bunlardan biri Amerikalıların Samakov'da açtıkları okullar iken diğeri misyonerlik faaliyetleri ve sonuncusu da Robert Koleji'dir. Amerikalılar Samakov'da faaliyet yürüten okulların Bulgar halkının moral ve motivasyon liderlerinin yetiştiği yerler olarak nitelerken Robert Koleji'ni ise devlet adamı olarak görev yapacak kişilerin yetiştirildiği bir yer olarak ele almış ve değerlendirmiştir. Nitekim bu hususta Bulgaristan Devleti de benzer görüşleri paylaşmıştır. Örneğin Bulgar Kralı III. Boris "*Bulgaristan'ın en iyi devlet adamları ilk eğitimlerini İstanbul ve Samokov'daki okullarda almışlardır. Ulusal uyanışlarının ilk yıllarında Bulgarlara kendi dillerinde İncil'i veren Amerika'nın çocuklarıdır. Halkımın Amerika'nın iyi niyet ve dostluğuna her zaman sarsılmaz güveni olmuştur.*" demekte ve Amerikalıların Bulgarlara dönük eğitim kurumları üzerinden ortaya konulan çabalarını destekleyerek bunun devamını istemektedir.⁷⁷³

Amerikalıların amaçlarına uygun insan yetiştirmek için Robert Koleji gibi okulların varlığına büyük önem verdiği genel olarak kabul edilen bir görüştür. Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan okullarının Amerikalılar için önemini⁷⁷⁴ yukarıdaki tespitlerin dışında Amerika Birleşik Devletlerinin dış politikası tarafından da doğrulandığını belirtmek gerekir. Osmanlı Devleti, Fransa ile İngiltere tarafından paylaşılırken yaşanan şu hadiseyi bu politikaya örnek olarak vermek mümkündür. İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ni kendi aralarında paylaşınca Amerikalılar da bundan pay istemek için talepte bulunmaktadır. Bu talebe karşılık Fransız temsilci Amerikalıların Türklerle herhangi bir savaşa girmediğini bu yüzden pay almayacağını belirtince Amerikalı yetkili "*Aaa... Olur mu? Biz uzun yıllar boyunca okullarımızda adam yetiştiriyoruz.*" diyerek bu okulların Amerikalılar için önemini ve işlevini ortaya koymuştur.⁷⁷⁵

⁷⁷³ Uygur Kocabaşoğlu, "Robert Koleji ve Bulgaristan Meselesi", <http://birdeburadandinleyin.blogspot.com/>, 12 Şubat Pazar 2012, <http://birdeburadandinleyin.blogspot.com/2012/02/robert-koleji-ve-bu-lgaristan-meselesi.html>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

⁷⁷⁴ Örneğin Amerika konsolosları Osmanlı Devleti'ndeki okulları sık sık ziyaret ettiği ve önemseydiği Hariciye Nazırı Said Efendi'nin bir notunda görmek mümkündür. Bu nota göre Amerika Sivas konsolu Amerika bayrağının çekili olduğu Merzifon Protestan okulunda kaldığını belirtmektedir.; BOA, A. MKT. MHM, 733/1. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

⁷⁷⁵ Mehmet Can, "Robert Kolej Dosyası; Bir misyoner Okulu Bir İmparatorluğun Hakkında Gelebilir mi (3)", [blog.milliyet.com.tr](http://blog.milliyet.com.tr/robert-kolej-dosya-si--bir-misyoner-okulu-bir-impatorlugun-hakkinda-gelebilir-mi--3-/Blog/?BlogNo=447555), 4 Şubat.2014,s.1,<http://blog.milliyet.com.tr/robert-kolej-dosya-si--bir-misyoner-okulu-bir-impatorlugun-hakkinda-gelebilir-mi--3-/Blog/?BlogNo=447555>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

Bulgarların Robert Koleji'ne yönelimi Fener Rum Patrikhanesine karşı mesafeli olmaya başladıkları dönemlerden itibaren başlamıştır. Varlıklı Bulgarlar, Fener Rum Patrikhanesine mesafeli olunca çocuklarını Yunanca eğitim veren okullara göndermeyi bırakmışlardır. Robert Koleji bu koşullarda Bulgarlar arasında gittikçe parlayarak ön plana çıkmışken Cyrus Hamlin'in açtığı bu okul Bulgarların tercihlerde en ön sıralarda yer almıştır. Bulgarların bu okula gelişiyle Protestanlığın hem kolejde okuyan öğrencilerde ve hem de öğrenci ailelerinde Patrikhaneye duyulan tepkiden dolayı benimsenerek yayıldığını da ayrıca belirtmek gerekir.⁷⁷⁶

Patrikhaneye duyulan tepkiyle kendilerine yönelen öğrencilerini kendi ulusal değerlerine bağlı olan ve ileride kendi toplumlarına önderlik edecek vasıflara sahip insanlar olacak şekilde yetiştirilmesini temel bir prensip olarak benimseyen Robert Koleji'nden⁷⁷⁷ mezun olup, Bulgar meclisinde önemli yerlere gelen Bulgarlar; Robert Koleji'ni kurdukları krallıklarının kurucusu olarak nitelemişlerdir. Nitekim Bulgarlar kolejin kendileri için yaptıkları fedakârlığın bilincinde olduklarından dolayı herhangi bir sorun karşısında daima Robert Koleji'nden yardım istemiş, kolejin önerilerini dinlemişlerdir.⁷⁷⁸

Büyük Devletlerin katkıları ve destekleriyle 1835 yılından itibaren baş gösteren Bulgar ayaklanmaları bir süre sonra bağımsız bir devlet kurma hedefine yönelmiştir. Bağımsızlık hedefinin belirlenmesinden sonra isyanların örgütlenmesinde Robert Koleji'nde yetişen Bulgar mezunların etkili olduğu, çok önemli görevlerde bulunduğu görülecektir.⁷⁷⁹

Robert Koleji'nin Bulgar isyanlarındaki rolü hakkında Kolej Müdürü George Washburn "*Buna göre, yetiştirilen bu öğrenciler 1876 yılındaki Batak olayının "elebaşılığını" yapacak olan "Bulgar İhtilalciler" olarak karşımıza çıkacaklardır.*" demektedir. Bulgar bağımsızlığının art arda başlayan isyanlardan sonra geldiği göz önüne alınırsa George Washburn'un bu açıklaması Robert Koleji'nin Bulgar isyanlarından Bulgar bağımsızlığına kadar bütün süreçlerde özellikle yetiştirdiği

⁷⁷⁶ Çipof, **a.g.m.**

⁷⁷⁷ Washburn, **a.g.e.**, s. 250.

⁷⁷⁸ Ketenci, **a.g.m.**, s. 2.

⁷⁷⁹ Sarıkoyuncu Değerli, **a.g.t.**, s. 61-62.

insanlar üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.⁷⁸⁰ Kolej, Bulgar öğrencilerini yetiştirilirken sadece ayaklanmalarına önderlik edecek nitelikte değil aynı zamanda ayaklanmalar sona erdikten sonra Bulgaristan'ın yönetimini üstlenecek öğrencilerin yetiştirilmesini de gözardı etmeyen bir eğitim faaliyeti yürütmüştür.⁷⁸¹

Bulgar tarihinde önemli tarihsel olayların olduğu dönemlerde Robert Koleji her zaman rol oynamış ve Bulgarları etkilemiştir. Örneğin Bulgaristan için önemli gelişmelere neden olan 1876 isyanlarında, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında başlayan 93 Harbi'nde, 1882 yılında İngiltere'nin Mısır'ı işgal ettiği dönemlerde Bulgarların merkezi bir sığınağı durumunda olmuş ve her daim Bulgarlara katkı sunmuştur.⁷⁸²

Kolejin Bulgarlar için bir sığınak ve bir yuva olarak görülmesi hususu Bulgaristan Devlet yönetimi içinde geçerli bir durumdur. Bu durum hakkında: kolej yöneticilerinden George Washburn kolej hatıralarını yazdığı kitapta bu durumu şu cümlelerle belirtmiştir. *"En sıra dışı ziyaretçimiz ise Bulgaristan Prensi Ferdinand oldu. Kendisi en sonunda bütün güçler tarafından resmi olarak tanınmıştır. Sultanı ziyarete gelmişti beraberinde son derece seçkin Türk ve Bulgar subaylar ve korumalardan oluşan parlak bir maiyetle birlikte geldi. Bulgar öğrenciler için çok hoş bir olay olduğu ve Keneddy Evi'nde akşamüzeri çaya kaldı. Çok kibar bir şekilde Robert Koleji'nin Bulgar Devleti'nin yuvası olduğunu ve böyle kalacağını umduğunu söyledi. Bunu bilmiyordu ama çay içtiği kap büyükbabasından kalmalıydı. Ona da Fransa kralı Louis Filip'den kalmıştı⁷⁸³."*

Robert Koleji'nin Bulgar tarihine yaptığı katkıların ilki Bulgaristan siyasi tarihinde ve kuruluş aşamasında önemli bir dönemeç olan 1876'da Filibe yöresindeki ayaklanmanın bastırılması sırasında yaşanan hadiseleri Türklerin Bulgarlara zulmü olarak niteleyip Avrupa'nın en güçlü devleti olan İngiltere'nin İstanbul elçisi Henry Eliot'a iletip bu olayların Avrupa basınında geniş yankı bulmasında oynadığı rolde ortaya çıkmaktadır. İleride detaylı göreceğimiz bu olayda kolejin 1877 ile 1903 yıllarında yöneticiliğini yapmış olan George Washburn ve yardımcısı olarak bilinen Dr.

⁷⁸⁰ Faruk Ayyıldız, "İslamcı Dergilerde Yabancı Okullar: Robert Koleji Örneği - İslamcı Dergiler Projesi", 13.01.2018, <https://idp.org.tr/blog/arastirma/islamci-dergilerde-yabanci-okullar-robert-koleji-ornegi>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

⁷⁸¹ Dinçer, **a.g.m.**, s. 72-73.

⁷⁸² Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 139.

⁷⁸³ Washburn, **a.g.e.**, s. 268-269.

Albert Long'un çok büyük katkılarının olduğu görülecektir. Kolej, Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde yaşanan ve Osmanlı Devleti için büyük sıkıntılara neden olan olayları, 23 Haziran 1876 yılında ayrıntılı olarak Osmanlı Devleti ve Türk karşıtlığını içerecek şekilde Daily News Gazetesi'ne yayınlanması için gönderdikleri belirtilmektedir. Daily News'in İstanbul'da görevli muhabiri ve aynı zamanda avukat olan Bay Edwin Pears'a aktarılan bu olaylar ve çeşitli bilgiler ⁷⁸⁴ Edwin Pears tarafından uzun uzadıya yazıya dökülerek gazeteye gönderilmiştir.⁷⁸⁵

Daily News gazetesi çalışanı muhabir John Macgahan'a iletilen ve 23 Haziran'da yayımlanan, Türklerin 100 Bulgar köyünü yakıp 40.000 Bulgar'ı öldürdüğü yönünde bu haberleri Müslümanların Hristiyanları öldürmesi şeklinde yansıtan gazete, bu konuyu 8 ile 23 Temmuz 1876 tarihinde tekrardan gündeme getirmiştir. Bu haberler üzerinden Bulgar Marko Blankov ile Dragon Zankov Bulgaristan'da yaşanan bu olayları bütün Hristiyanların bir sorununa dönüştürme çabası içinde olmuşlardır. Nitekim İngiltere kamuoyunda ciddi ses getiren bu olaylar İngiliz Hükümetinin meseleyi yerinde araştırma yapmaya itmiş ve İngiltere Hükümeti bunun için önce ülkesinin İstanbul büyükelçisi Henry Eliot ve ardından Rusçuk Konsolos Görevlisi Propy'yı araştırma yapması için görevlendirmiştir. Bu araştırma sonucunda 1876 yılında Bulgaristan'da yaşanan olayların Rusların Bulgarları kışkırtmasından kaynaklandığını ve esas haksızlığın Bulgaristan'daki Türklere yapıldığı yönünde görüşlerde ortaya atılmıştır.⁷⁸⁶

Yaşanan bu süreçlerde Robert Koleji'nin Bulgar tarihindeki yeri Bulgarların bağımsız devlet kurma yolunda uğruna isyanlar çıkardıkları güçlü devletlerin müdahalesini sağlama stratejisiyle belirginlik kazanmıştır. Nitekim Robert Koleji'nin bu stratejideki pratik fonksiyonu buradan itibaren başlamaktadır. Bulgarlar isyanlar aracılığıyla olayları tırmandırırken, bu olaylar esnasında yaşananları Robert Koleji dünyaya duyurmuştur. Dolayısıyla böyle stratejik bir konuda Robert Koleji hayati bir rol oynayarak Bulgar bağımsızlığına çok büyük bir katkıda bulunmuştur.⁷⁸⁷

⁷⁸⁴ Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 23-24.

⁷⁸⁵ Bulgaristan bağımsızlık sürecine giderken bu sürecin en önemli aşamalarından biri olan Bulgar ayaklanmaları ve devamında yaşananların dünya kamuoyuna aktarılması sürecidir. Bu süreçte önemli bir gazeteci olarak ön plana çıkan Edwin Pears kolej ile Bulgarlar arasındaki ilişkiyi olumlayarak takdir etmiştir. Akça, **a.g.m.**, s. 297.

⁷⁸⁶ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 335.

⁷⁸⁷ Robert Koleji'nin Bulgar tarihinde önemli bir yeri olan Avrupa kamuoyunda uzun bir süre tartışma konusu olan ve öncelikle 1875 yılında Hersek'te başlayan ve daha sonra 1876'nın Nisan ve Mayıs ayında

Bu durumdan anlaşılacağı gibi Robert Koleji, Bulgaristan topraklarında yaşanan olayların Avrupa kamuoyunda yer edinmesini sağlamak anlamında bir bakıma istihbari bir görev üstlenmiştir. Nitekim Robert Koleji'nin kendi çevresine aldığı bir grup diplomat, eğitmen ve din adamlarının katkılarıyla Bulgaristan olaylarını Batı kamuoyuna aktarırken taraflı davranmasından dolayı aynı zamanda batıda Türklere karşı önyargının ve tek taraflı gelişen tepkilerin doğmasına neden olduğu da yine Amerikalılar tarafından dile getirilmesi dikkate değer bir durumdur.⁷⁸⁸

Yukarıda değindiğimiz, Bulgaristan'da 1876 yılında başlayan ve Osmanlı Devleti'nde ilerleyen dönemlerde sıkıntıya sebep olan olayların batı kamuoyuna aktarımında oynadığı önemli rollerle ön plana çıkan Robert Koleji'nin Bulgaristan Prensligi'nin kurulmasında da çok büyük katkıları olmuştur. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan Prensligi kurulunca yeni bir anayasanın hazırlanması için Tırnova Şehri'nde 22 Şubat 1879 yılında kurucu meclis çalışmaya başlamıştır. 231 kişiden oluşan bu meclisin bulunduğu Tırnova'da ki toplantıya her kesimden insanlar gelmiş fakat gelenlerden Robert Koleji'nde eğitim görmüş Bulgarlar dışında hiç kimsenin parlamenter demokrasi ve devlet yönetimi konularında bilgi ve tecrübesi bulunmamaktadır. Nitekim bu duruma dikkat çeken İngiliz ajan G.M. Fitzmaurice hazırladığı bir raporda " *Bulgaristan, doğuşunu ve mevcudiyetini Robert Koleji'ne borçludur.* " diyerek bu durumu özetlemiştir.⁷⁸⁹

Tırnova'da Rus askeri gözetmenlerinin denetiminde Anayasa çalışmaları yürütülürken; Bulgarlar kurdukları bu prenslik için en ideal aday olarak Prens Aleksander'ı düşünmüşlerdir. Bulgarların belirlediği Prens, Avrupalı büyük devletlerin onayıyla göreve başlayabilecektir. Ayrıca hazırlanan bu anayasa Rus anayasasını karşısına almayan ama Avrupa demokrasisini de içeren bir özelliğe sahip olmalıydı. Tüm bu süreçlerde Robert Koleji gerek yetiştirdiği Bulgar öğrencileriyle ve gerekse de yönetici ve öğretmen kadrosuyla önemli katkılar sunmuştur. Nitekim bu önemli

200 Müslümanın öldürülmesiyle devam eden Nisan Ayaklanması'da yaşananlar ile ilgili dünya kamuoyunda çeşitli rakamların zikredilmesinde payının olmasının yanı sıra Bu minvalde Nisan ayaklanmasında yaşanan ölümlerde değişik sayılar da verilmektedir. Örneğin İngiltere Büyükelçisi Layard 3.900 sayısını verirken İngiltere Tahkik heyeti: 12.000, Amerika Birleşik Devletleri'nin görevlendirdiği diplomat Schuyler 15.000 Bulgarlar da 30.000 sayısını zikretmektedirler. Kocabaşoğlu, **Robert Koleji ve Bulgaristan Meselesi.**

⁷⁸⁸ Kocabaşoğlu, **Robert Koleji ve Bulgaristan Meselesi.**

⁷⁸⁹ Turan, **a.g.e.**, s. 1105.

toplantıda Robert Koleji'nin katkılarından dolayı George Washburn ile yardımcısı Dr. Albert Long'a teşekkür içeren bir bildiri de yayımlanmıştır⁷⁹⁰.

1864 yılından itibaren Bulgar öğrencilere her yıl artan sayıda kontenjan ayırarak bu gençleri ayrılıkçı, ihtilalci fikirlerle yetiştirip, bu gençlerin daha sonra Balkanlarda başlayan isyanlara elebaşı olmasının ortamını yaratan Robert Koleji'nin⁷⁹¹ Bulgaristan Prensliği için gerekli görülen yönetici ve aydın insan yetiştirme dışında, Bulgar Prensliği'nin kuruluşuyla birlikte oluşturulan Doğu Rumeli'yle oldukça yakın bir ilişki içinde olduğu da ayrıca belirtilen bir konudur. Özellikle 1880'li yıllardan sonra kolej öğretmenleri bu yakın ilgiden kaynaklı olarak koleje Bulgar öğrenci alımında bir artışa gitmiş, nitelikli insan yetiştirmeye ayrı bir çaba harcamıştır. Robert Koleji'nin Bulgaristan için ortaya koyduğu bu çalışmalar; kolejin Avrupa'da tanınmasında oldukça önemli bir etki yaratmıştır. Dünya ile güçlü iletişimi olan Bulgarların yetişmesinde oynadığı olumlu rollerle Bulgaristan'a hizmetlerde bulunan Robert Koleji'nin⁷⁹² Bulgarlara dönük bu ilgisi Avrupa'nın Robert Koleji'ni tanımasına neden olunca bu ilgide İngilizlerin özellikle öne çıktığını belirtmek gerekir. Robert Koleji'nin Bulgaristan için ortaya koyduğu bu çalışmalar ve etkinlikler İngilizlerin dikkatinden kaçmamış İngilizler de kolejin bu tutumundan dolayı Bulgarlara yakınlık kurmuştur. Örneğin 1845 ile 1885 yılları arasında İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği'nde sekreterlik görevinde bulunmuş olan Stangford'un eşi Kimble Leydi Standford, 1876 yılında Robert Koleji'ni ziyaret etmiş, Bulgar Nisan İsyanı'nın yaşandığı yerleri kolejde eğitim almış olan Bulgar öğrencilerin tercümanlığında gezmiştir. Ayrıca İngilizler 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Bulgarlara yardım için para toplamış bu paralarla Bulgaristan'da 6 hastane açarak Bulgar toplumunun hizmetine sunmuştur.⁷⁹³

Bulgar Prensliği kurulurken ve kurulduktan sonra Bulgaristan için önemli faaliyetleriyle ön plana çıkan Robert Kolej için 1883 yılı sıkıntılı bir yıl olmuştur. 1883 yılında Bulgaristan Prensi Aleksander'e yönelik darbe girişimi olunca kolejin Bulgarlara

⁷⁹⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 175-76; Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 269; Robert Koleji'nin çabalarıyla Bulgaristan'da başlayan olaylar İngiltere'ye aktarılınca bu bilgiler, İngiltere'nin tanınan siyasetçilerinden biri olan William E. Gladstone'nun "*The Bulgarian Horrors of the East*" adlı gazete de Bulgarları konu alan yazılarının kaynağını da oluşturmuştur. Kocabaşoğlu, **Robert Koleji ve Bulgaristan Meselesi**.

⁷⁹¹ Yazıcı, **a.g.t.**, s. 137.

⁷⁹² Ahmet Merdivenci, "Robert Kolej'in İlk Kırk Yılında Kolejde Yetiştirilmiş Olan Bulgarlar- 2", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, (01.04.1988), s. 5-7.

⁷⁹³ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 48.

yönelik besledikleri umutlarda bir hayal kırıklığı yaşanmıştır. Fakat bu hayal kırıklığına rağmen Robert Koleji; yine de Bulgar bütünlüğünün sağlanması hususunda İngiltere Devleti'nin Bulgaristan'a yönelik olumlu bir dış siyaset izlemesinde büyükelçi nezdinde girişimlerde bulunmaktan geri durmamış bu yönlü çabalar içinde olmuştur.⁷⁹⁴

Robert Koleji'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığı için verdiği bu çabanın başka bir örneğini 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından önce başlayan ve sonuçsuz bir şekilde dağılan İstanbul Konferansı'nda görmekte mümkündür. Konferansın başlamasıyla Robert Koleji'nin tutumunu; George Washburn, bu konferansın Bulgarlar için bir şans getireceğini, Bulgar bağımsızlığını sağlayabileceğini ve bu anlamda konferansa etkide bulunma hususunda istekli davrandıklarını belirtmiştir.

Bulgaristan Devleti'nin kuruluş sürecinde Robert Koleji, Bulgarlar için gerekli motivasyon ve bağımsızlık için gerekli olan temel misyonların belirlenmesinde belirleyici olmuşken⁷⁹⁵ Bulgaristan'ın bağımsız modern bir devlet olma yolunda yaşadığı ilerlemenin Kolej için anlamını da Fransa Paris'te bir etkinlik için misafir olarak davet edilen George Washburn'un şu sözlerinde bulmak mümkün olmuştur. *"İstanbul'a gelirken birkaç günlüğüne Bay Dimitroff'un misafiri olarak Paris'te durmuştuk. Kendisi Bulgar Hükümeti'nin bir yetkilisi olarak Paris'te bir sunuma gelmişti. Bulgaristan'a çoğunlukla yarı serf köylülerin yaşadığı Türkiye'nin toprağı olarak bilenler için hiçbir modern gelişme ile ilgili başarılarla imza atmamış bir ülke olarak bilenlerimiz için, bu Bulgar sunumu olup biteni anlamak adına harika bir tanıtımdı. Daha küçük devletlerin sunumuna nazaran daha iyiydi, hatta sanat açısından bile daha başarılıydı. 20 yıl içinde özgürlüğünü kazanmış bir devlet olarak eşi görülmemiş bir gelişme göstermişti. Bunları biz yapmamıştık ama bu gelişmelerde Robert Koleji'nin payı vardı."* demekte, Bulgarların bu gelişmesinde kolejin rolünü belirtmektedir.⁷⁹⁶

Türkleri düşman olarak gördüğü belirtilen ve 1887 yılında Bulgar Knezliği olan, 1908 ile 1918 yılları arasında ise çar olan Alman kökenli Kral Ferdinand, I. Dünya Savaşı'nda ülkesi Bulgaristan yenilince tahtını oğluna bırakmıştır. Yaşanan bütün bu

⁷⁹⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 190.

⁷⁹⁵ Akça, **a.g.m.**, s. 295.

⁷⁹⁶ Washburn, **a.g.e.**, s. 294.

olaylar ve süreçlerde ilgili olduğu belirtilen Robert Koleji'nin⁷⁹⁷ Bulgar siyasi hayatında ki yerinin daha net anlaşılması için bakılması gereken yer Bulgaristan'da kilit nokta da görev yapmış olan kolej mezunu Bulgar öğrencilerdir. Kolej mezunlarından ilk beş kişinin Bulgaristan Devleti'nde başbakanlık gibi önemli görevler yapması, Birinci Dünya Savaşı olmadan önce Robert Koleji mezunlarının Bulgar kabinesinde bulunması ülke yönetiminde çok önemli kararlarda söz sahibi olması⁷⁹⁸ Robert Koleji'nin Bulgarlara verdiği eğitimin gözle görülür önemli sonuçlardır. Kolejin, Bulgarlar nezdinde nasıl bir değer taşıdığı, kolej mezunu olan öğrencilerinden birinin Kolej müdürü George Washburn'a yolladığı bir mektupta şu sözlerle dile getirilmiştir. "*Benim kolejde öğrendiğin derslerden hayat için çıkarttığım en temel prensip Tanrıya olan sorumluluğumuzu yerine getirmem gerekliliği ve iyi bir insan olmak konusunda çaba sarf etmem gerektiğidir.*" Nitekim kolej mezunu olan Bulgarların koleje yönelik olumlu ve yapıcı fikirlerinden dolayı Bulgar Prensiği de Bulgar gençlerini Robert Koleji'ne özellikle yönlendirmiş ve buna istinaden Robert Koleji de Bulgar gençlerin eğitimi hususunda özenli bir şekilde davranmıştır.⁷⁹⁹

Balkanlarda özellikle Bulgaristan'da Board adlı Amerikalı Protestan misyoner kuruluşunun çalışmalarının artmasında Robert Koleji ve bu kolejin kurucularının etkili olduğu belirtilmektedir. Bulgaristan'da daha fazla etkili olan bu misyoner teşkilatının tıpkı Robert Koleji gibi ilk olarak İstanbul'a yerleştiği ve daha sonra Osmanlı Devleti'nin Bulgar toprakları üzerinden Arnavutluk, Yunanistan ve Makedonya'ya yavaşça yerleştiği dikkate değer bir durumdur.⁸⁰⁰ Fakat Amerikalı Protestan misyonerliği; yenileşmeyi esas alarak misyonerlik faaliyetlerini arttırdığı bu dönemlerde milliyetçiliğin etkisinin de arttığını belirtmek gerekir. Bu dönemlerde milliyetçi ideolojinin dinsel ideolojiyi daralttığı, misyonerlerin buna karşı ellerinden gelen her şeyi yapmasına rağmen başarılı olmadıkları belirtilmektedir. Özellikle Robert Koleji'nin erkek öğrencileri için bu olgu çok daha belirleyici olmuş öğrenciler Protestanlıktan daha çok ulusal düşünceye yönelmişlerdir.⁸⁰¹

⁷⁹⁷ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 6.

⁷⁹⁸ Sarıkoyuncu Değerli, **a.g.t.**, s. 62.

⁷⁹⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 179.

⁸⁰⁰ Akça, **a.g.m.**, s. 292.

⁸⁰¹ Kieser, **a.g.e.**, s. 238.

Bulgaristan'da başlayan olayları batıya aktarmak dışında Bulgarların siyasal talepleriyle yakından ilgilenen Robert Koleji Bulgar halkının aydın ve elit kesimini oluşturmak için de eğitim üzerinden katkı sağlamayı bırakmamıştır. Robert Koleji'nde gördüğü eğitimle demokratik, liberal fikirlerle tanışan Bulgar öğrenciler ülkelerine önemli yazar, aydın, öğretmen olarak geri dönmüş ve bu fikirleri ülkelerinde yayarak Bulgar halkı arasında liberal aydınlanmanın başlamasına neden olmuşlardır. Bulgaristan'da liberal demokratik fikirlerin yayılmasına, ortaya koyduğu eğitimle katkı sunan Robert Koleji, teoloji alanında da Bulgarlara önemli katkılarda bulunmuştur. Robert Koleji'nin kurucusu olarak bilinen Cyrus Hamlin'in aynı zamanda Bulgaristan topraklarındaki ilk misyon kurucusu olduğu ve Bulgaristan da önemli misyonerlik faaliyetleri yürüttüğü dikkate değer bir durumdur.⁸⁰²

Robert Koleji eğitiminin merkezine Osmanlı toplumunun Hristiyan tebaasının ulusal duygularını harekete geçirecek bir model ve anlayış yerleştirmiş bu çerçevede etkinlikler düzenlemiştir. Bu etkinliklerden diğer yabancı okullarda okuyan Bulgarlar da etkilenmiş ve kolej bünyesinde Bulgar öğrencilerce düzenlenen bu etkinliklere katılmışlardır. Örneğin Kiril Alfabeti'ni oluşturan iki isim olan Metody ve Kiril adlı iki kardeş için kolejde Bulgar talebeler 11 Mayıs günü bir anma gerçekleştirirken bu anmaya Galatasaray Lisesi ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane de öğrenci olan diğer Bulgarların yanı sıra Robert Koleji yönetimi ve öğretmenlerde ayrıca iştirak etmiştir.⁸⁰³

Kolej eğitiminin yukarıda belirttiğimiz Bulgarlar üzerindeki başarılı etkilerini kuşkusuz Osmanlı Devleti'de fark etmiştir. Nitekim II. Abdülhamit, Robert Koleji'nin Bulgarlar için oynadığı rolü iyi gözlemlemiş Türkler içinde Robert Koleji gibi kurumların oluşturulmasını gerekli görmüştür.⁸⁰⁴ Ayrıca Osmanlı Devleti, Robert Koleji de dâhil yabancı okulları; sahip olduğu hoşgörünün de etkisiyle ve bu okullarda verilen eğitimin niteliğini öğrenmek amacıyla bu okulları kapatmamıştır. Çünkü bu okulların kapatılması halinde Avrupalı Devletlerin Osmanlı karşıtı bir tutum içine gireceği hesaba katılmış bundan dolayı bu okulları faaliyetlerinde serbest bırakmıştır.⁸⁰⁵

⁸⁰² Akça, **a.g.m.**, s. 293.

⁸⁰³ Sabev, **Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak**, s. 174.

⁸⁰⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 202.

⁸⁰⁵ McCarthy, **a.g.e.**, s. 259.

3.1.1. Cyrus Hamlin

Cyrus Hamlin, 1811 yılında Amerika Waterford Main'de dünyaya gelmiştir. Cyrus Hamlin, ailenin en küçük çocuğu olarak ilk önce Bridgton Akademi'ye gitmiş buradaki eğitimini tamamladıktan sonra Bowdoin Koleji'nde eğitimine devam etmiştir. Bu okulda mühendislik eğitimi de alan Cyrus Hamlin, bu okulu bitirdikten sonra Bangor Rahiplik Okulu'na girmiştir. Rahiplik okulunda Fizik alanında eğitim veren Cyrus Hamlin daha sonra bir misyoner olmuştur. Misyoner olduktan sonra her misyoner gibi çalışmak isteyen Cyrus Hamlin Afrika kıtasına gitmek ve orada çalışmak istemiştir. Fakat Afrika'nın tekin ve güvenilir bir yer olmamasından dolayı Cyrus Hamlin bu kıtaya gitmekten vazgeçmiştir.⁸⁰⁶

Cyrus Hamlin görev alırken almış olduğu eğitimin etkisiyle hareket etmiştir. Çünkü Cyrus Hamlin'in din ve eğitim anlayışında önemli bir yer tutan bu eğitimin skolastik bir niteliği olmuş olsa da Cyrus Hamlin teoloji alanındaki eğitimini ciddiyle tamamlayıp bu alanda yetkinleşebilmeyi başarmıştır.⁸⁰⁷

Cyrus Hamlin, Osmanlı Devleti'nde olduğu dönemlerde sahip olduğu ve uyguladığı eğitim anlayışından dolayı misyoneri olduğu Board kurumunun geleneksel Protestan anlayışına ters düşünce 1860 yılında Board teşkilatıyla yollarını ayırmak zorunda kalmıştır.⁸⁰⁸ Board teşkilatından ayrıldıktan sonra kazandığı eğitim anlayışını daha sonra kurduğu Robert Koleji'nin eğitim anlayışının temeli haline getirmiştir. Bu anlamda Robert Koleji'ndeki eğitimin esas kalkış noktasını anlamak için Cyrus vHamlin'in kolejde uyguladığı bu eğitim anlayışına yakından bakmak gerekmektedir. Cyrus Hamlin eğitim mantığını ve felsefesini öğrencilerin içinden geldiği toplumların ezilmişlik psikolojisiyle oluşturmuştur. Bu nokta da özellikle azınlıklara, gayrimüslimlere kendi ayakları üzerinde durma, kendi varlıklarını kanıtlama ve bunlara birey olma yolunu göstererek kolejin belirlediği amaçlar doğrultusunda çalışmalar yürütmüş, öğrencileri bu minvalde yetiştirmeye çaba harcamıştır.⁸⁰⁹

Cyrus Hamlin bu çabayı ortaya koyarken kurmuş olduğu kolejin eğitimini anadil eğitimi üzerinden temellendirerek ve bunun üstünde büyük bir hassasiyetle durarak

⁸⁰⁶ Kandal, **a.g.m.**, s. 93.

⁸⁰⁷ Mustafa Gündüz, "Robert Koleji [Boğaziçi Üniversitesi]'nin Kuruluş Hikâyesi", **Türk Ocakları Basın Yayın**, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=940>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

⁸⁰⁸ Kandal, **a.g.m.**, s. 94.

⁸⁰⁹ Tozlu, **a.g.e.**, s. 196-197.

yürütmüştür. Kolejde eğitimin hemen hemen her kademesinde anadil eğitimine gereken önemi vermiştir. Anadilde eğitimin kolej için önemli olmasının temel nedeni kuşkusuz kolej öğrencilerinin içinden geldikleri halkların liderleri olmasını sağlamaktır. Bunun yolunda bu eğitimi aksatmadan verebilmektedir. Bundan dolayı öğrenciler yetiştirilirken kendi kültürel ve ulusal değerlerine bağlı olacak şekilde yetiştirilmiştir. Başka bir söylemle ifade edersek kolej öğrencileri, okulda kendi kültürlerini ve yerel dillerini öğreten nitelikli bir eğitim alma şansı yakalayarak kolejin belirlediği amaç doğrultusunda şekillenmiştir.⁸¹⁰

Koleje gelen öğrencileri bu amaç doğrultusunda da özellikle anadil eğitimini esas alarak yetiştiren Cyrus Hamlin'in bu yönelimi onun bir misyoner olmasıyla ilgilidir. Çünkü Robert Koleji'ni açmadan önce bir Protestan misyoneri olan Cyrus Hamlin Misyonerliği insanları aydınlatmanın, onlara doğru yolu göstermenin yegâne bir aracı olarak gördüğünden kendisini görevine adanmış bütün misyonerler gibi çalıştığı ülkelerdeki dilleri özenle öğrenme ve konuşma çabası içinde olmuştur.⁸¹¹

Robert Koleji tarihinde Bulgaristan'ın Osmanlı egemenliğinden kurtarılması amacını ilk başlatan isimde kuşkusuz Cyrus Hamlin olmuştur. Cyrus Hamlin'in bu yönelimi kendisinden sonra kolejin müdürü ve aynı zamanda Cyrus Hamlin'in damadı olan George Washburn tarafından da yürütülmüştür. Müslim ile Gayrimüslim arasındaki çelişkilerden yola çıkarak kendilerini Bulgaristan davasına adanmış olan bu iki isim sadece Bulgaristan'ın kurtarılması amacıyla hareket etmemiş aynı zamanda Rus karşıtlığını esas alan bir yönelim içinde olmuş, çalışmalarını bu minvalde yürütmüşlerdir.⁸¹²

Cyrus Hamlin ve sonraki kolej yöneticilerinin Rus karşıtı bu tutumuna karşılık Ruslarda Amerikalı Protestanların Osmanlı topraklarındaki çalışmalarından rahatsız olmuşlardır. Nitekim Cyrus Hamlin'nin teoloji alanında yetkin bir kişi olarak Board'ın bir misyoneri sıfatıyla misyonerlik faaliyetleri kapsamında Osmanlı'ya gelir gelmez ilk olarak aşırı bir Ermeni milliyetçisi olarak bilinen Mesrobe Tolitain'le irtibata geçmesini, bu kişiden Türkçe öğrenmeye çalışmasını Ruslar da fark etmiş ve bu durumdan rahatsız olmuştur. Rusya, Amerikanlı Protestan misyonerlerin İstanbul'da yürüttüğü bu

⁸¹⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 48.

⁸¹¹ Tozlu, **a.g.e.**, s. 155.

⁸¹² Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 94.

faaliyetleri, Osmanlı Devleti'ndeki çıkarlarına aykırı bulunca Mesrobe Tolitain'i Rusya'ya geri çağırmıştır. Bunun üzerine Cyrus Hamlin'de Board'ın başka bir görevli misyoneri olan ve daha sonra Robert Koleji'nde George Washburn'un yardımcısı olarak çalışacak olan Dr. Albert Long ile Bulgaristan'a giderek Bulgar işçiler arasında örgütlenme çalışması yürütmeye başlamıştır.⁸¹³

Cyrus Hamlin'in Bulgarlara olan ilgisi Robert Koleji'nin öncülü olarak kabul edilen Bebek İlahiyat okulunu kurarken başlamıştır. Bebek İlahiyat Okulu'nu açtıktan sonra 1840 yılından itibaren Bulgaristan için yerli din adamlarını yetiştirerek katkı sağlamaya başlayan Cyrus Hamlin'in⁸¹⁴ 1850'de İstanbul'da bulunduğu sırada temas geçtiği kişiler Bulgarlar olmuştur. İstanbul'da oturan paşaların bahçıvanlığını yapan Bulgarlarla bu temasının sebebi Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma yapabilecek potansiyellerinin olup olmadığını öğrenmek ve bu konuda netleşmek içindir.⁸¹⁵

Bu anlamda 1856 yılı bir milat olarak kabul edilebilir. Çünkü 1856 yılına gelindiğinde Cyrus Hamlin'in Bulgarlarla gerçek anlamda ilk yakın ilgisi başlamış olmaktadır. Bu tarihten itibaren Bulgarlarla yakından ilgilenmeye başlayan Cyrus Hamlin Bulgar tarihinde önemli bir yer tutan Bulgar misyonunun kurulmasına katkı sağlayan bir isimdir. Cyrus Hamlin, Bulgar misyonunun kurulması için ortaya konulan bu çabasının bir benzerini kolejin bünyesinde tam olarak uygulayamamıştır. Bunun da temel nedeni; Robert Koleji'nin bir diğer sahibi olan Christopher Rheinlander Robert ile Bulgarların kolejdaki durumuyla ilgili o dönemler için herhangi ortak bir düşünceye sahip olmamasındandır. Bu duruma rağmen ilerleyen dönemlerde Robert Koleji'nin Avrupa'da bir devletin (Bulgaristan) kurulmasında önemli bir rol oynayacağı görülecektir.⁸¹⁶

Cristopher Robert ile Bulgar öğrenciler konusunda ortak bir noktada buluşamayan Cyrus Hamlin, öğrencilerin kişisel gelişimlerini dikkate alarak onların kişisel nitelikleriyle yakından ilgilenmiştir. Özellikle öğrenciler arasından iki kişiyi seçerek onlarla özenli bir şekilde ilgilenmiştir. Bunlardan biri Hagopos Dijedjizian adlı Ermeni bir öğrenciyken bir diğeri de okulu AB. derecesiyle bitiren Bulgar talebe Petko Gorbanof'tur. Cyrus Hamlin bu iki öğrencinin başarılı olması için onlara ayrıcalık

⁸¹³ Sevinç, **a.g.e.**, s. 132.

⁸¹⁴ Dinçer, **a.g.m.**, s. 84.

⁸¹⁵ Dinçer, **a.g.m.**, s. 73.

⁸¹⁶ Washburn, **a.g.e.**, s. 70.

tanımış ve onlara vermesi gereken bütün desteği vermiştir. İlerleyen yıllarda Cyrus Hamlin'in bu seçiminin ve çabasının boşa gitmediği görülecektir. Çünkü seçilen bu iki öğrenci de öğretmenlik mesleğinde işe başlamış, bunlardan Bulgar öğrenci Petko Gorbanof, Robert Koleji'inde Profesörlüğe kadar yükselerek yüzlerce Bulgar talebe yetiştirmiş ve aynı zamanda ilerleyen yıllarda Bulgaristan'da önemli görevleri yerine getiren önemli bir kişi olmuştur.⁸¹⁷

Cyrus Hamlin'in Bulgarlara dönük belirlediği amaçlar doğrultusunda öğrenciler arasındaki bu çalışmalarını özetleyenlerden biri de Mateef'tir. Kendisi de bir Bulgar ve aynı zamanda Robert Koleji öğrencisi olan P.M. Mateef, Cyrus Hamlin'in 30 talebe ile eğitim faaliyetlerine başladığını belirtmiştir. 1864 yılından itibaren artan sayıda Bulgar öğrenciyi okula alan Cyrus Hamlin, bu öğrencileri isyancı, ihtilalci olacak şekilde eğitmiştir. Bu okuldan 1864 ve 1871 yılları arasında mezun olan Bulgar öğrenciler ülkelerine ve Balkanlara yayılarak yüzlerce Bulgar gencini eğitmiş, yetiştirmiştir.⁸¹⁸

Kurduğu kolejde Bulgarlar için belirlediği amaç doğrultusunda bu çabaları ortaya koyan Cyrus Hamlin bundan önce esas olarak Bulgarları Protestan misyonerliği için umut verici bir halk olarak görmüştür. Bulgarları Protestanlığın yayılımı için ideal bir halk olarak gördükten sonra Bulgar halkıyla ilgilenilmesi için bir kaç temas da geliştirmiştir. Misyonersiz olarak değerlendirdiği Bulgarlar için 1856 tarihinde İngiltere'de bulunduğu sırada " The Turkish Mission Aid Society" adlı kuruluşla görüşmüş, Bulgaristan coğrafyasında bu misyoner kurumuyla birlikte faaliyet yürütebilmenin olanağını aramaya çalışmıştır.⁸¹⁹

Cyrus Hamlin'in İngiltere'de görüştüğü "The Turkish Mission Aid Society" isimli kuruluş Protestan dinini yaymayı amaç edinmiş misyoner bir kuruluştur.⁸²⁰ 1856 yılında Cyrus Hamlin'nin görüşmelerde bulunduğu bu misyoner kurum daha yeni kurulmuştu. Cyrus Hamlin, ortak çalışma teklifini The Turkish Mission Aid Society'e (TMAS) iletince geriye artık misyonersiz olarak bırakılan "ilginç ve ümit verici" bir halk olarak nitelenen Bulgarlar arasında faaliyetler yürütmek kalmıştı.⁸²¹

⁸¹⁷ Washburn, **a.g.e.**, s. 55-56.

⁸¹⁸ Dinçer, **a.g.m.**, s. 73.

⁸¹⁹ Sevinç, **a.g.e.**, s. 101.

⁸²⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 1100.

⁸²¹ Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 92-93.

Cyrus Hamlin İngiltere merkezli TMAS'tan Bulgar halkına dönük misyonerlik faaliyetleri için destek isterken bu kuruluşun başkanı Shaftesbury de aynı şekilde Cyrus Hamlin'den Bulgar coğrafyasında yürütecekleri faaliyetler için bazı isteklerde bulunmuş, bundan dolayı Cyrus Hamlin'e 11 Temmuz 1856 tarihli şu mektubu yazmıştır. *"Sevgili Dr. Hamlin, Dün akşam ikametgâhımda yapılan toplantı, Birleşik Devletler tarafından kurulan Ermeni Misyonu'nda sizin ve meslektaşlarınızın yapmakta olduğu çalışmaların gidişatından ziyadesiyle etkilendi. American Board'un mahiyetine ve yönetimine beslediğimiz saygıdan doğan derin hürmet ve muhabbete dair; onun faaliyet halkalarını gücümüz ölçüğünde genişletmemiz gerektiğine dair ifade ve duyguları eminim tekrarlamama hacet yok. Bizler Bulgaristan'ın Protestan misyonerlerin çalışmaları için verimli bir tarla olacağına kaniyiz. İnaniyoruz ki, Bulgaristan'da yapılacak çalışmalar, Türk İmparatorluğu'nda bu derece mutlu sonuçlar hasıl edenler kadar hiç kimseye güvenle emanet edilemeyecektir. Bu yüzden sizden ricamız, misyoner kardeşlerinizi Bulgaristan'a iki misyoner yollanması yönünde harekete geçirmeniz ve bunun sorumluluğunu bizim de üstlenmemize izin vermenizdir. Onlara nezaret etmede bizler kendi payımıza bir miktar tedarik etme adına, maişetleri için yılda 300 sterlin vereceğimizi bildiriyoruz. Ayrıca İncil Cemiyeti'ne, orada Kutsal Metinleri dağıtacak bir kitap satıcısı göndermesi için baskı yapacağız. Malta Koleji de iki ya da üç genci okul öğretmeni ve din bilgileri öğreticisi olarak yetiştirmek için gerekli olan parayı bulacak. Bu planın kabul edilebilirliğinden eminim; Yüce Tann'nın inayetiyle bu çalışmanın başarısız olamayacağına sonsuz güveniyorum. Saygılarımla"* Shaftesbury.⁸²²

Bu çalışmalar neticesinde Cyrus Hamlin, Bay Joner isminde "The Turkish Mission Aid Society" kuruluşun görevlendirdiği bir misyonerle 1857 senesinde Bulgaristan'a bir gezi düzenlemiştir. Cyrus Hamlin yaptığı bu geziden sonra Bulgaristan'ın misyonerlik faaliyeti için uygun bir yer olduğuna dair kanaati daha da güçlenince Board adlı misyoner kuruluşa Bulgaristan'a yeniden misyoner yollamasını teklif etmiştir. Cyrus Hamlin'in bu teklifine olumlu cevap veren Board Kurumu, Bulgaristan'a misyoner yollamakla kalmamış aynı zamanda Bulgaristan'da daha fazla etkili olabilmek ve Protestanlığı daha geniş bir alana yayabilmek için başka bir Protestan misyoner kuruluşu olan Methodistlere Bulgaristan'da dâhil Balkan

⁸²² Hamlin, a.g.e., s. 343-344.

topraklarında birlikte faaliyet yürütmeyi önermiştir. Böylece Bulgaristan'ın da içinde yer aldığı Balkanlar bu iki Protestan misyoner kuruluş arasında pay edilmiştir. Buna göre ABCFM Balkanların Bulgaristan'ın da içinde olduğu güney bölgelerini alırken, Methodisler de Balkanların kuzey bölgelerini çalışma alanı olarak kendilerine almıştır.⁸²³

Her iki misyon kuruluşu, bölgelerini belirledikten sonra misyonerlik faaliyetlerine girişmiş ve 1858 yılında misyon merkezlerini kurmaya başlamışlardır.⁸²⁴ Board, misyon merkezi olarak Bulgaristan'ın Plovdiv bölgesini seçmiştir. Board'ın Bulgaristan muhitinde kurduğu misyon kurumu; Board'ın İstanbul merkezine bağlı olarak bir süre çalışmalarını devam ettirmiştir. Board, bu bölgede faaliyet yürütürken aynı zamanda ilk kaybını da vermiştir. Board'ın görevlendirdiği Meriam adlı görevli misyoner, Rumeli çevresinde ün yapmış haydutlar tarafından İstanbul'dan dönerken öldürülmüştür. Fakat Board kurumunun Bulgaristan'da ki faaliyetleri, ölümler verme pahasına istenilen sonucu vermemiştir.⁸²⁵

Bulgar mücadelesinin Amerikalılarca bir amaç haline gelmesine öneri ve yönlendirmeleriyle yol açan Cyrus Hamlin'in⁸²⁶ Bulgar bağımsızlık mücadelesinin bir parçası olan bu çabaları ve ortaya koyduğu faaliyetleri Bulgarlarca da karşılıksız kalmamıştır. Bulgarlar Robert Kolej'i'nin kurucusu Cyrus Hamlin'e katkılarından dolayı Bulgar Madalyası vermişlerdir.⁸²⁷ Cyrus Hamlin gibi kolejin Cyrus Hamlin'den son sonraki müdürü George Washburn'da bir sonraki konuda göreceğimiz gibi Bulgarlar tarafından devlet nişanı almış ve Bulgarlar kolejin kendileri için yaptıkları çalışmalarını unutmamışlardır. Nitekim yukarıda Pears'den aktardığımız "*Tarihte Robert Kolej'in, Bulgaristan'ın hayatını etkilediği kadar, başka hiçbir enstitü tanımıyorum ki, bir başka milletin hayatını bu derece etkilemiş olsun.*" sözlerini de bu ödüllendirmelerden sonra söylemiştir.⁸²⁸

Bulgar halkı için bu önemli çalışmaları ortaya atmış olan ve bunun neticesinde Bulgarlarca ödüllendirilen Cyrus Hamlin kolej çalışmaları kapsamında New York'a

⁸²³ Turan, **a.g.e.**, s. 1100.

⁸²⁴ Şahin, **a.g.m.**, s. 147.

⁸²⁵ Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 93.

⁸²⁶ Kandal, **a.g.m.**, s. 98.

⁸²⁷ McCarthy, **a.g.e.**, s. 259.

⁸²⁸ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 92-93.

geldiği zaman bir dahada İstanbul'a dönememiştir. Çünkü Cyrus Hamlin'in kolejde göreve devam etmesini istemeyen, koleje yaptığı yardımlar ve destekleriyle tanınan Christopher Robert'ın kendisi olmuştur. Yazılan mektuplar, Cyrus Hamlin'in misyonerlik faaliyetine uygun görülmeyen eğitim çalışmaları C. Robert'in bu konu hakkında karar almasına neden olmuş ve Christopher.Robert'in isteği üzerine Cyrus Hamlin Robert Koleji'nde ki görevinden ayrılmıştır⁸²⁹ Cyrus Hamlin'nin yerine geçen George Washburn döneminde Robert Koleji Bulgarların bağımsızlık mücadelesine destek vermeyi önemli bir görev olarak saymış, bu amaç doğrultusunda faaliyetlerini arttırmıştır.⁸³⁰

3.1.2. George Washburn

Bulgarların tarih sahnesine bir devlet olarak çıkışında Robert Koleji'nin oynadığı rol XIX. yüzyılda Bulgaristan'ın bir prenslik olarak kuruluşuyla belirginlik kazanmıştır. Bulgar Devleti'nin kurulmasında önemli bir sorunsal olarak duran demografik yapının değişiminin de etkide bulunduğu bu durum, 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra Bulgarların lehine değiştirilmiştir. Özellikle Rumeli bölgesinde demografik yapının gözle görülür bir şekilde değiştirildiği anlaşılmaktadır. 1878 yılında Rumeli Bölgesi'nde 3.913.354 Türk nüfusuna karşılık 2.582.395 Bulgar nüfus bulunuyordu. Böylesi bir demografik yapının içinden Türklerin azınlık statüsüne indirgenerek Bulgar Devleti'nin kurulması için ideal ortam oluşturulmak istenmiştir. Bu oluşumda Rusların maddi ve manevi katkılarıyla beraber devlet kurma sürecinde kuşkusuz en büyük paylardan biri Robert Koleji'nin olmuştur. Robert Koleji'nin bu etkisini George Washburn; Bulgarların Batı Trakya tarihinde elli yıl önce bile olmadığını, onları tarih sahnesine kendilerinin çıkardıklarını belirterek ortaya koymuştur.⁸³¹

Bulgar gençlerini Bulgaristan'ın bağımsızlığına öncülük edecek şekilde eğitmekle katkıda bulunan Robert Koleji'nin bu durumunu yine George Washburn, Robert Koleji'nin Bulgaristan tarihi ile bir bütünlük içinde olduğunu belirterek⁸³² *“İrk ve din farkı gözetmeksizin, öğrencilerin moral ve ruhsal hayatlarını geliştirmek, tanrıya inanan, kendileriyle uyumlu ve incilin prensiplerine hizmet eden öğrenciler yetiştirmek”*

⁸²⁹ Hamlin, **a.g.e.**, s. 435.

⁸³⁰ Kocabaşoğlu, **Robert Koleji ve Bulgaristan Meselesi**.

⁸³¹ Dinçer, **a.g.m.**, s. 70-71.

⁸³² Dinçer, **a.g.m.**, s. 73.

olduğunu söyleyerek ortaya koymuştur. Bu görüşünde anlaşılacağı gibi kolej belirlediği amaçları gerçekleştirmek isterken her topluluğa eşit davranma prensibi üzerinde durmuş ve bunu da İncil'e dayandırmıştır.⁸³³

Robert Koleji'nin Bulgar toplumuna önderlik edecek, bağımsız bir devlet için hükümet kurabilecek yetenekte Bulgarları yetiştirirken aynı zamanda ulus olma bilincini aşılacakları bu toplumun Amerika ve Avrupa'da tanınması için bir çaba içinde olduklarını belirten George Washburn⁸³⁴, teoloji ve yer bilimi alanında iyi bir eğitim aldıktan sonra 1858 yılında bir misyoner görevlisi olarak Osmanlı Devleti'ne gönderilmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İdaresine karşı Bulgarların isyanlara giriştiği dönemler Robert Koleji Bulgar Halkıyla yakından ilgilenmiştir. Bu dönemler itibariyle Rusya ve İngiltere'nin izlediği siyasetin yanında Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'da Bulgar isyanlarına dönük geliştirdiği politikanın kendi öğrencileri üzerinde nasıl bir etki yaratacağını bilemediklerini ve bu durumun verdiği bir kaygı ile hareket ettiklerini belirten George Washburn, 1876 Nisan Ayaklanması'ndan önce yaşanan irili ufaklı isyanların yarattığı ortamı yerinde gözleme fırsatını Paskalya tatiliyle yakalamıştır. Bulgaristan'a 1874-1875 eğitim ve öğretim döneminde giden George Washburn bu gezi esnasında yine bir kolej öğrencisi olan Panaretoff ile Bulgaristan'ı gezerken burada karşılaştığı manzaradan dolayı dehşet içinde kaldığını belirtmiş fakat bu yaşanan hadisenin sorumlusu olarak Osmanlı Hükümeti'ni görmemiştir. George Washburn'a göre burada yaşanan sıkıntılı olaylar azınlık durumunda ki bir grup silahlı Türk'ün silahsız Hristiyanlara yaptıklarıyla sınırlıdır.⁸³⁵

1876 Nisan Ayaklanması'ndan önceki isyan girişimlerine Osmanlı hükümetinden ziyade silahlı Türk gruplarını sorumlu tutan George Washburn'un Bulgar Devleti'nin kuruluş aşamasında oynadığı esas rol; Bulgaristan tarihinde önemli bir dönüm noktası olan 1876 Bulgar isyanı sırasında ve sonrasında ortaya koyduğu çalışmalarla belirginleşmiştir. George Washburn'un bu konuda ortaya koyduğu çabalar Robert Koleji'nde yetiştirdiği Bulgar gençlerinin kendi ülkeleri için yaptıkları çalışmalar kadar bir etki yaratmıştır. Çünkü konu içinde görebileceğimiz gibi bu isyan sırasında yaşanan

⁸³³ Esenkal, **a.g.t.**, s. 128-129.

⁸³⁴ Akça, **a.g.m.**, s. 292.

⁸³⁵ Washburn, **a.g.e.**, s. 119.

hadiselerin Avrupa basınında yansımalarıyla başlayan süreç: Bulgarların lehine ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine kamuoyu oluşması, İngiltere, Rusya gibi büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı politika geliştirmeleri bu isyanın akabinde başlayan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve ardından yapılan Berlin Kongresi'yle özerk bir prenslik haline dönüşen Bulgaristan'ın yaşadığı tüm bu süreçlerde bu olay ve Robert Koleji önemli bir belirleyen olmuştur. Bu etkinin ortaya çıkışı George Washburn ve yardımcısı Dr Albert Long'un katkılarıyla mümkün olmuştur. Bulgaristan Devleti'nin kuruluşunu anlatırken Bulgar Ayaklanmaları başlığı altında değindiğimiz 1876 Bulgar ayaklanmasının bütün aşamaları planlı sistematik bir şekilde kararlaştırılmış ve ayaklanma bölgesi için dört yer belirlenmişti. Ayaklanma başlarken isyanın çıktığı yerlerden biri olan Batak civarında yaşanan olaylar, Avrupa kamuoyunda duyurulan ilk olaylar olmuştur. Avrupa kamuoyunda yankılanan bu olaylar, Türklerin Bulgar katliamları olarak ele alınıp yorumlanmış ve büyük devletlerin dikkati Bulgaristan'a çevrilmiştir. İngiltere'nin önemli gazetelerinden biri olan Dail News'te 26 Haziran 1876 yılında çıkan bu haberlerin hazırlanışı Georde Washburn ve yardımcısı Dr. Albert Long tarafından yapılmıştır.⁸³⁶

Nitekim George Washburn kendilerine Bulgaristan'dan ulaşan bu bilgileri saklamadıklarını buna ihtiyaç duymadıklarını da belirtmiştir. George Washburn Bulgaristan ile ilgili bilgileri paylaştıkları İngiltere Büyükelçisi Sir Henry Eliot'un kendilerinin samimi bir dostu olduğunu ve aynı zamanda Osmanlı yanlısı bir tutum içinde olduğunu da belirtmektedir. Sir Henry Eliot ile kurdukları ilişkide temel olarak şunu amaçladıklarını George Washburn kolej hatıralarını yazdığı kitabın da şu sözlerle dile getirmektedir. *“Biz bunu sir Henry'nin Türkleri bu yaptıklarının korkunç bir hata olduğuna belki de ikna edebilirdik umuduyla yaptık. Biz aynı zamanda gerçekleri İngiltere'de bulunan bizim de iyi bir dostumuz olan Daily News Gazetesi Muhabiri Bay Pears, London Times muhabiri Bay Galenga'ya da anlattık.”*⁸³⁷

George Washburn ve yardımcısı Dr. Albert Long'in elde ettiği bu bilgiler Bulgar olaylarına tanık olmuş kişilerin anlatımlarına dayandırılmaktadır. Robert Koleji'nin Bulgar öğrencileri bu bilgileri koleje ulaştırıyor kolej de bu bilgileri bir değerlendirme sürecinden geçirdikten sonra Amerikalı ve İngiliz konsolosluk çalışanları aracılığıyla ve

⁸³⁶ Turan, a.g.e., s. 1106.

⁸³⁷ Washburn, a.g.e., s. 132-133.

bazen de basın yoluyla dünya kamuoyunun bilgisine sunuyordu. Bunun dışında Avusturya, Rusya ve Fransa'nın da Bulgar olaylarına ilişkin değerlendirmeleri de bu olayların dünya gündeminde yer edinmesinin nedenlerinden biri oluyordu. Bulgaristan'ın bağımsızlığına büyük etkisi olan Bulgar olaylarının dünya gündemine girişi şu aşamalardan geçtikten sonra mümkün olmuştur. Bulgaristan Tatarcık'ta görev yapan bir din adamı, duyduğu bilgileri Filibe'de bulunan Avusturya postanesine iletmektedir. Papazın Filibe'de ki bu postaneyi tercih etmesinin sebebi bir kardeşinin bu postanenin bir çalışanı olmasıdır. Daha sonra elçilikler bu bilgileri alıp Robert Koleji'ne aktarmaktadır. Bulgar olaylarının aktarımında seçilen bir diğer yöntem ise kilisenin katkılarıyla gerçekleşen yöntemdir. İstanbul'da ki Bulgar Eksarhlığı, Filibe'de görevli Bulgar din adamının (Metropolit) kendilerine yolladığı bilgileri Metodi Kuseviç isminde kolej çalışanlarından birinin aracılığıyla koleje iletmiştir. George Washburn ve yardımcısı Dr. Albert Long bu bilgileri inceldikten sonra Sir Henry Eliot adlı dönemin İngiltere Büyükelçisi ile Edwin Pears adında İngiltere'de yayımlanan Daily News gazetesi muhabirine yolluyordu.⁸³⁸

George Washburn'un Batak'ta yaşanan olayları aktarırken bürokrasiye karşı baskıyı kullandığı da anlaşılmaktadır. Yaşanan olayları Müslümanlık ve Hristiyanlık arasında bir olay olarak görüp aktaran George Washburn İngiliz Büyükelçisi Mr. Henry Eliot dışında Amerikan Osmanlı Büyükelçisi Mr. Maynord'a da bu olaylarla ilgili bilgiler aktarmıştır. Fakat verilen bilgilerden hareketle Batak'ta bir katliamın yaşanmadığı yönünde görüşler edinen Mr Maynord, George Washington'a bu yönlü bir rapor iletince George Washburn bu durum karşısından Mr. Maynord'a çıkışmış ve büyükelçiye baskı kurarak şu cümleleri sarf etmiştir *"Sen bir Hristiyan milletin Müslümanlar tarafından katil ve imha hareketine karşı hareketsiz kalırsan seni Amerikan reisicumhuruna şikâyet edeceğim. Büyük Amerikan Cumhuriyeti'nin sefiri Türkiye'de Bir Hristiyan millet katledilirken sustu diyeceğim."* Amerika Osmanlı Büyükelçisine bu yönlü baskı yapan George Washburn ayrıca Bulgarlara yönelik Osmanlı'nın tutumuna karşılık Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne fiili bir müdahale yapmasını da istemiştir. Bunun için İngiltere Hükümeti'ne baskı yapsın diye Kettenburg Piskoposluğu'na Osmanlı kuvvetlerinin Bulgarları katlettiğini bundan büyük bir üzüntü duyduğunu belirterek piskoposun araya girmesini istemiştir. Nitekim Robert

⁸³⁸ Kocabaşoğlu, **Robert Koleji ve Bulgaristan Meselesi**.

Koleji'nin müdürlerinden Caleb Frank Gates'da G. Washburn'un Amerikan elçisi Mr Maynard'a Bulgar olayları hakkında katliam olmadığı yönünde Amerika'ya yolladığı rapordan dolayı kendisine yaptığı tehditten sonra Türkler Bulgarları katlediyor yönünde haberlerin dünya kamuoyunda yankılandığını belirtmektedir.⁸³⁹

George Washburn ile birlikte Dr. Albert Long'un da çabaları sonucunda Amerika Birleşik Devletleri İstanbul diplomatı Horace Maynard Bulgaristan olaylarıyla alakadar bir tutum içine girdiği de görülmektedir. Maynard'ın diplomat düzeyinde bu olaylarla ilgilenmesi, konu içinde göreceğimiz gibi Schuyler'in yerinde gözlem için Bulgaristan'a gitmesi, Amerikalı gazeteci Januanus 'da Daily News gazetesine bu konu ile ilgili haberleri yollaması gibi bir kaç kişinin çabasıyla Bulgaristan hadiselerinin bütün dünya tarafından duyurulması sağlanıyordu.⁸⁴⁰

Bulgaristan olaylarıyla ilgili söylenenleri "gerçekler" olarak ifade eden George Washburn, bu "gerçekleri; Henry Eliot ve Mr. Pears dışında London Times'ın çalışanı Mr. Galenga adlı bir muhabire de iletmiştir. Gerek Hristiyan dünyasının ve gerekse de İngiltere'nin Bulgaristan'da 1876 yılında yaşanan olaylara istediği düzeyde tepki vermediğini gören George Washburn özellikle İngiltere'nin bu tutumunu bu olaylarda sorumluluğunun olmasına dayandırmıştır.⁸⁴¹

George Washburn ortaya koyduğu bu çabalarla dünya kamuoyuna duyurulan Bulgaristan'da ki olayların etkisi yine George Washburn'un çabasıyla bu olayların yerinde araştırılmasına neden olmuştur. Olayları yerinde araştırılması için ABD elçilik kâtabi Eugene Schuyler görevlendirilmiştir. E. Schuyler'in Bulgaristan olaylarında ki rolü: George Washburn'un konu hakkında bilgiler iletmediği, yardımını istediği ve bunun için baskı kurduğu ABD'nin o dönem İstanbul elçisi Horace Maynard ile ilişkilenişinden sonra başlamıştır. George Washburn'un yardımına başvurduğu Maynard, ABD elçiliği kâtabi Eugene Schuyler aracılığıyla Bulgaristan olaylarını incelemesi için görevlendirmiş bu görevlendirmeyi Bulgaristan'da konsolosluk açma çalışmaları adı altında yapmışlardır. Schuyler'in Bulgaristan olaylarını incelemesi için görevlendirilmesi George Washburn'un İngiltere nezdinde yaptığı bir kaç girişimden sonra mümkün olmuştur. İngiltere Büyükelçisi Henry Eliot'un, George Washburn'un

⁸³⁹ Sevinç, **a.g.e.**, s. 138.

⁸⁴⁰ Kocabaşoğlu, **Robert Koleji ve Bulgaristan Meselesi**.

⁸⁴¹ Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 24.

Bulgaristan'da ki olayların araştırılması yönündeki teklifine ilk başta bazı bahaneler bularak olumsuz yaklaşması ve daha sonra tutum değiştirip İngiltere elçilik sekreteri Mr. Baring'i yollayacağını söylemesi üzerine George Washburn fikir değiştirmiştir. Çünkü dönemin İngiltere Başbakanı Disraeli'nin Bulgaristan olaylarını önemsiz görmeye dönük raporlar isteyen bir tutum içindeydi. Mr. Baring ile görüşen George Washburn bundan dolayı Bulgaristan olayları konusunda Mr. Baring'in bir inceleme yapamayacağını da düşünmüştür. Bulgaristan'da ki olayları incelemek için görevlendirilen E. Schuyler akıllı ve kurnaz biri olarak nitelenmiştir. Rusça, Almanca ve Fransızca bilen E. Schuyler inceleme yapmak üzere Bulgaristan'a giderken yanında New York Herald gazetesinin çalışanı olan fakat İngiltere'de yayımlanan Daily News gazetesi muhabiri sıfatıyla bu geziye katılan⁸⁴² Januarius MacGahan⁸⁴³ ile İngiltere Büyükelçisi Henry Eliot'un sekreteri Mr. Barning bulunmuştur. Bu ekip, Robert Koleji mezunlarından olan Bulgar öğrenci Peter Dimitrof'un tercümanlığında incelemeler için görevlendirilirken bu inceleme sırasında Mr. Barning kendi gözleriyle 5.000 Bulgar cesedini gömülmemiş halde bulunduğunu belirtmiştir.⁸⁴⁴

Bulgaristan'da bu olaylar olduğu dönemler Osmanlı yanlısı bir tutum sahibi olan İngiltere Başbakanı Disraeli hem İngiltere Liberal Partisinin baskılarıyla ve hem de kamuoyundan çekindiğinden dolayı 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda tarafsız kalarak Osmanlı yanlısı bu tutumunu değiştirmiştir.⁸⁴⁵

⁸⁴² Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 25-26.

⁸⁴³ Januarius MacGahan 12 Haziran 1844 dünyaya gelmiştir. Kendisi İrlanda asıllıdır. Yabancı dil eğitimi için 1868 yılında gittiği Avrupa'da iki yıl boyunca kaldıktan sonra 1870 yılında Amerika'ya döndüğü sırada Prusya ve Fransa savaşı patlak verince Fransa Paris'te kalmıştır. Burada Amerika Savaş Gözlemcisi olarak bulunan Sheridan birlikte diğer gazetecilerle tanışan MacGahan 1871 yılında Paris Komünü'nün kendisi için istediği idam cezasından canını zor kurtarmıştır. 1872 yılında Herald için muhabirlik yapan MacGahan 1876 yılında Herald'dan ayrılarak London Daily News gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Bu dönemler aynı zamanda Bulgar olaylarının patlak verdiği dönemlerdi. Amerika Konsolosluk çalışanı Schuyler ile birlikte Bulgaristan'da yaptığı incelemeler de 30.000 insanın katledildiğine dair bir yazılar yazmıştır. Fahey Denis, "'Liberator of Bulgaria' – An Irishman's Diary on the journalist Januarius Aloysius MacGahan", **The Irish Times**, (10.06.2019), [https:// www .irishtimes.com/opinion/liberator-of-bulgaria-an-irishman-s-diary-on-the-journalist-januarius-alloysius-macgahan-1.3919647](https://www.irishtimes.com/opinion/liberator-of-bulgaria-an-irishman-s-diary-on-the-journalist-januarius-alloysius-macgahan-1.3919647).

⁸⁴⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 139; Bu araştırma gezisi için Eugene Schuyler, Tseretelev adlı İstanbul Rus temsilciliğinde kâtiplik yapan bir görevli ve de Robert Koleji'nde öğretmenlik yapan Bulgar Peter Dimitrof'un dışında Kölnische Zeitung muhabiri Karl Schnerder bu komisyonda bulunan isimlerdendir. Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 336.

⁸⁴⁵ Denis, "'Liberator of Bulgaria' **An Irishman's Diary on the journalist Januarius Aloysius MacGahan**"; Eugene Schuyler'in Bulgaristan için yaptığı çalışmalar yalnızca Bulgar olaylarının araştırılıp dünya kamuoyuna duyurulmasıyla sınırlı kalmamıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Ruslarla imzalanan Ayestefanos Antlaşması oluşturulurken Eugene Schuyler'in kurulması

İngiltere dış politikasının Osmanlı aleyhine, Bulgaristan lehine değişmesinde esas belirleyen Eugene Schuyler'in yazdığı rapordur. Nitekim George Washburn, bu konuda, raporun henüz yazılmadan dünya kamuoyunda onaylanacağını anlaşıldığını belirtmektedir. Yazdığı raporlarla İngiltere Devleti'nin Osmanlı yanlısı tutumunun değiştirmesine neden olan Eugene Schuyler'in Bulgarlar için Anayasa taslağı hazırladığı da görülecektir. Hazırladığı bu anayasa taslağında, Bulgaristan'ın bütünlüğünü savunan Eugene Schuyler bu konu hakkında çelişkili olduğu görülen görüşlerini 12 Aralık 1876 yılında yazdığı bir mektupta şu sözlerle ortaya koymuştur. *"Bulgar Anayasası hazırdır ve Lord Salisbury bunun, barış müzakerelerine dayanak olmasını kabul etti. Bu Anayasa'nın onaylanacağı fikrindeyim ve beni bu konuda en çok ilgilendiren Bulgaristan'ın birkaç ayrı vilayete bölünmesi yerine bir bütün olarak korunacağıdır."* 1876 İstanbul Konferansı'nın toplanmasında gösterdiği cesaret ve ortaya koyduğu kararlılıkla tanınan Eugene Schuyler Amerika Birleşik Devletleri elçilik yetkililerine baskı yaparak hapsedilen Bulgarların bırakılmasını sağlamıştır. Ayrıca Eugene Schuyler İngiltere Büyükelçisi Henry Eliot'un Osmanlı Devleti'ne karşı V. Murat'ın tahta çıkma esnasında yaşanan Hersek olaylarında tutuklanan Bulgarların serbest bırakılması için genel af çıkarılması yönünde baskı yapmasında etkili olmuş bir isimdir. Nitekim ortaya koyduğu bu çabalarla Bulgarların bazılarının serbest bırakılmasında da rol oynamıştır. Bulgar isyanları hakkında ABD elçisi Maynar'da yolladığı 10 Ağustos 1876 tarihli raporu sunan Eugene Schuyler büyük devletlerin Osmanlı aleyhine politika geliştirmelerine yol açmış biridir.⁸⁴⁶

Bulgaristan'da yaşanan bu olaylarda Osmanlı Hükümetinden ziyade Sultan Abdülaziz'in sorumlu olduğunu ve Türk tarafının inkârcı bir tutum içinde olacağını belirten George Washburn, İngiltere'ye aktardıkları bilgilerin İngiltere Başbakanı Disraeli tarafından dedikodu düzeyinde ele alınıp parlamentoya sunğunu belirtmektedir.⁸⁴⁷

Pears, Washburn ve Long'un Bulgaristan'daki olayları İngiliz politikacılara yolladıkları özel mektuplarla duyurmasından sonra İngiltere'de Bulgarlar lehine bir

düşünülen Bulgaristan Devleti'nin sınırları ile ilgili hazırladığı Anayasa Projesi'nin de buna dâhil edildiği belirtilmektedir. Bulgaristan'ı oldukça iyi tanıyan biri olarak bilinen Eugene Schuyler'in Bulgaristan'ın sınırlarını belirlerken Bulgaristan'ı bir bütün halinde tespit ettiği ve bu durumun konferanstaki Osmanlı üyelerin de bile iyimserlikle karşılandığı belirtilen bir başka husustur. Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 29.

⁸⁴⁶ Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 26-28.

⁸⁴⁷ Washburn, **a.g.e.**, s. 138.

kamuoyu oluştuğu belirtilse de⁸⁴⁸ George Washburn Disraeli'nin bu tutumundan İngiltere'yi Bulgar olaylarında yetersiz görmüş Amerika Birleşik Devletlerinin de aynı şekilde de yetersiz olduğunu düşünmüştür. George Washburn "La Figaro" adlı Fransız Katoliklerinin yayın organı olan gazetenin çalışanlarından İvan Woestyne'nin Bulgar olaylarının anlaşılması için Bulgaristan'a yollanmasını sağlamıştır. George Washburn, Avrupa kamuoyunda Osmanlı aleyhtarlığını oluşturdukları bir ekibin düzenli ve süratli çalışması sayesinde başarmıştır. Batak olaylarının ilk günlerinde ortaya atılan haberler ve resimler gazetelerin sayfalarını süslerken dönemin İngiltere Başbakanı olan ve bu olaylara kayıtsızlığıyla nitelenen Disraeli elinde kuranla "*Bu kitap yeryüzünde kaldıkça Batak katliamı gibi vahşetler eksik olmaz*" diye Avam kamarasına seslenmiştir. Robert Koleji'nde eğitilip ihtilalci olarak mezun olan Bulgar gençlerinin Bulgaristan'da başlattıkları isyanlar yine Robert Koleji'nin yöneticileri ve çalışanları tarafından dünyaya duyurulmuş Bulgar olayları artık bir dünya meselesi haline gelmiş ve dönemin güçlü devletleri olan Fransa, Rusya, Amerika ve İngiltere bu olayın bir taraftarı durumuna getirilmiştir.⁸⁴⁹

Bulgaristan olaylarında dünyanın büyük devletlerinin Osmanlı aleyhinde bir tutum almasına neden olan George Washburn bu olaylar sona erdikten sonra Bulgaristan'a bir gezi düzenlemiştir. George Washburn 1885 yılında bu geziyi yapmasının nedeni olarak mezun ettikleri Bulgar öğrencilerin ısrarlı tekliflerinden kaynaklandığını belirterek Bayan Washburn ile Bulgaristan'a gitmeye karar vermişlerdir. George Washburn yaptıkları bu ziyaret için uygun bir dönem olduğunu, Osmanlı Devleti ile Bulgar Hükümeti arasında bir sorun olmadığını belirttikten sonra mezun ettikleri öğrencilerinin kendi ülkelerinde neler yaptıklarını doğrudan gözlemlemek amacıyla olduklarını da belirtmiştir.⁸⁵⁰

George Washburn ve eşinin 1885 yılında Doğu Rumeli'yi de kapsayan Bulgaristan gezisi yaklaşık 2 ay sürmüştür. Gezdikleri bu süre zarfında mezun ettikleri ve Bulgaristan hükümetinde görev almış olan öğrencilerinin ülkeleri için neler yaptıklarını gözleriyle görmüş ve bundan gurur duymuşlardır. Gezilerinin Doğu Rumeli bölümünde ise Filibe'ye giden George Washburn burada bölgenin ileri gelenleri, piskopos,

⁸⁴⁸ Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 24.

⁸⁴⁹ Sevinç, **a.g.e.**, s. 139.

⁸⁵⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 207-208.

güvenlikten sorumlu yetkili kişiler tarafından ağırlanmıştır. Kaldıkları yer ise bölgenin idarecilerinden ve aynı zamanda Robert Kolej mezunu olan P. Dimitrov adlı öğrencinin kaldığı ve eskiden Türklere ait olan bir evdir. Bulgaristan'a yapılan bu gezide Bay ve Bayan Washburn'a eşlik eden isimler Robert Koleji'nde Profesörlük yapan St. Panaretoff ile yine Robert Kolej mezunlarından olan Şipkov adlı bir Bulgar'dır. Bay ve Bayan Washburn'un Bulgaristan yolculuklarının Filipe bölümü bittikten sonra önce Rodoplar'a, Tırnova'ya, Sofya ve son olarak Rila Manastırı'na uğramış buradan da tekrar Filibe'ye geri gelmişlerdir. Uğradıkları bu yerlerde okullarından mezun ettikleri insanlarla karşılaşmalarından mutlu olmuş ve gördükleri bu durum karşısında George Washburn "*Bu gezimizde anladım ki çok yakın bir gelecekte Bulgarya ile ilgili Doğu Rumeli Vilayeti mutlaka birleşecekler.*" diyerek Doğu Rumeli ve Bulgaristan'ın geleceğine dair bir öngöründe bulunmuştur. Bay ve Bayan Washburn'un gezileri bittikten yedi gün sonra Filibe'de bir isyan olmuş 6 Eylül 1885 yılında da Doğu Rumeli ve Bulgaristan birleşmiştir. Doğu Rumeli hususunda George Washburn bu öngörü de bulunurken bir Robert Kolej öğrencisi olan K. Staulov ile bu konu hakkında bilgi almış ve bu bilgileri Daily News gazetesinden Edwine Pierce'e yine bir Robert Kolej mezunlarından biri olan Konstantin Kalçev ile aktardığı, fakat George Washburn'un bu birleşme için düşünülen ayaklanma hakkında herhangi bir bilgisi bulunmadığı belirtilmektedir.⁸⁵¹

George Washburn değindiği bu gezi anısında⁸⁵² sadece devlet görevlilerinin değil aynı zamanda halkın da kendilerini büyük bir sevgi ve neşe içinde karşıladığını belirtirken⁸⁵³ Bulgaristan gezisinden döndükten kısa bir süre sonra Filibe'de başlayan bu

⁸⁵¹ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s.8.

⁸⁵² Anı, tarih biliminde güvenilirliği sorgulanan kaynaklardan biri olmasına rağmen bazen toplumsal olayların anlaşılması için gerekli görülen kaynaklardan biridir. Çünkü anı toplumda meydana gelen olayların değişik bakış açısıyla ele alınıp yorumlanmasında araştırmacıya oldukça önemli yararlar sağlamaktadır. Hüseyin Mevsim, "Bulgar Dışişleri Bakanı Petir Mladenov'un Anıları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, S. 1, 2012, s. 44.

⁸⁵³ George Washburn Filibe gezisinde yaşadıkları bu durumu Robert Koleji'nin bir zafer gezisi olarak niteleyerek Robert Koleji'nde geçirdiği yıllarını anlattığı kitabında Filibe'de başlayıp yine Filibe'de biten bu gezi sürecini şu cümlelerle aktarmıştır. "*Filibe'ye kadar trenle gittik bu bizim 2 saatimizi aldı. Tren akşamları gitmiyor da gitse bile gündüz olduğu kadar hızlı bir biçimde gitmiyordu. İstasyonda karşılaşmamız bizim için tam bir şok oldu. Vali, piskopos ve şehrin çok sayıda ileri gelini tarafından coşkuyla karşılanmıştık. Bize kalacağımız yere kadar eşlik ettiler. Burada bizim mezunlarımızdan Bay Dimitroff ağırladı. Devlet misafiriymişiz gibi karşılandık ve halk tarafından da gittiğimiz her yerde büyük bir sevgi ve dostlukla karşılaştık. Bu Gezi bir çeşit zafer turuna dönüşmüştü; Robert Koleji'nin zaferine. Gezi ile ilgili detaylar bu kitabın konusu değil elbette. Bay Shipkoff bu gezinin bir bölümünde bizimle birlikte oldu, Profesör Panaretof gezinin geri kalanında bize eşlik etti. Filibe'den Rodop dağlarına doğru yaptığımız gezide bize bay Dimitroff eşlik etti. Bizi Sofya'da karşıladı. 3 atın koşulduğu üstü açık bir*

isyan karşısında şaşırıldığını da belirtmiştir. Bu konu hakkında Daily News gazetesi kendi adına yazıyı yayınlınca Bulgaristan olayları yeniden Avrupa gündemine girmiştir. Bu konunun gündem olmasından dolayı George Washburn bu haberlerin kendisinin başının altından çıktığına dair yaygın bir görüşün olduğunu fakat bunun doğru olmadığını belirtmektedir. George Washburn bu olayları kesinlikle bilmediğini, fakat bu olayların başında, Bulgaristan' da iken evinde misafir olarak kaldığı, Robert Koleji'nin bir öğrencisinin olduğunu bildiğini belirtmiştir.⁸⁵⁴

Bulgaristan için ortaya koyduğu çabalarla bilinen George Washburn kendisinin sekreterlik görevinde bulunan Robert Thomson isimli İskoç asıllı bir öğrencisini de Bulgaristan'a hizmet için yollamıştır. 5 yıl boyunca kendi yanında sekreter olarak çalıştırdığı bu İskoç öğrenci Amerika'da gördüğü din eğitiminden sonra Bulgaristan'da faaliyet yürüten en yetenekli kişilerden biri haline gelerek çalışmalar yürütmüştür.⁸⁵⁵

Bulgaristan bağımsızlık tarihinde önemli bir olay olan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nı sona erdiren Ayestefanos Antlaşması imzalanırken bu antlaşmanın Osmanlılar için sert bir antlaşma olduğunu belirten G. Washburn, bu antlaşmanın Avusturya ve İngiltere'nin savaş sebebi sayabileceğini belirtmiştir. Ayestefanos yerine 13 Temmuz 1878 yılında Berlin Antlaşmasının imzalanması sonrası Bulgaristan'ın sınırlarının daraltılmasını kolej olarak büyük bir üzüntü içinde karşıladıklarını belirten Washburn⁸⁵⁶ 1878 yılını Amerika Birleşik Devletlerinde geçirmiştir. Burada da Bulgarlar için çalışmış olan Washburn, ekonomik durumu iyi olmayan Bulgar öğrenciler için para temin etmeye çalışmıştır. Para bulmaya çalıştığı öğrencilerin o dönemler Bulgaristan'da yaşanan olaylardan dolayı Bulgaristan'a gidemeyen öğrenciler olduğunu belirtmektedir.⁸⁵⁷

Kolej olarak sadece Bulgaristan sınırları içinde değil aynı zamanda Türkiye sınırları içindeki Bulgarlar içinde mücadele ettiklerini, kendi toplumlarına önderlik etsin

faytonla yolculuk ettik ve yanımızda da onurumuza tahsis edilmiş bir koruma bize eşlik ediyordu. Bazı yerlerde de at sırtında yolculuk ediyorduk. Balkan Dağları'nın ve Rodop'un en güzel yerlerini ziyaret etmiştik. Şipka'dan geçip Turnova'ya ulaştık. Burası eski Bulgaristan'ın başkentiydi. Şimdiki başkent Sofya'da da biraz zaman geçirdik. Bir müddette Makedonya sınırındaki dağlarda bulunan ünlü Rilo Manastırında zaman geçirdik. En son Filibe'ye geri döndük. İnsanlarla olan ilişkilerimizi ve yaşadığımız diğer deneyimleri de sayarsak bu son derece ideal bir gezi oldu.” Washburn, a.g.e., s. 228.

⁸⁵⁴ Washburn, a.g.e., s. 209.

⁸⁵⁵ Washburn, a.g.e., s. 97.

⁸⁵⁶ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 4.

⁸⁵⁷ Washburn, a.g.e., s. 164.

diye Bulgar gençlerini eğittiklerini böylece Bulgarlar için verdikleri çabaların sonucunda Amerikalıların ve İngilizlerin Bulgarlara destek olduklarını söyleyen ve Bulgar Devleti'nin bu şekilde kurulduğunu belirten Washburn⁸⁵⁸ mezun ettikleri öğrencilerden bazılarının Rus yanlısı olduklarını üzülenek belirtmiştir. Robert Koleji'nin desteklediği Prens Aleksander'ın Ruslar tarafından indirilmeye çalışıldığını belirten G. Washburn, Bulgar halkının prene bağlı olduğuna değinmekte, Bulgaristan'ın bütünlüğü için Bulgaristan'da ki bütün partilerle yazıştıklarını gruplaşmaları önlemeye çalıştıklarını belirtmektedir.⁸⁵⁹

Nitekim Bulgaristan'da bazı gazetelerin Rus karşıtı yazılar yazmalarından sonra G. Washburn bu konu hakkında Bulgaristan'da yürüttükleri faaliyetleri Rus karşıtı bir minvalde yürüttüklerini ve bunun da doğal olduğunu belirtmiştir. Robert Koleji'nde yetişen öğrencilerin anti Rus tutum içinde olmalarını pek tabii olarak gören G. Washburn bu öğrencilerin hiçbirinin Bulgaristan'ın Rus Devleti'nin bir parçası olmalarından yana olamayacağını hepsinin bağımsız bir Bulgaristan'ı benimsediklerini fakat buna rağmen Rusların desteği olmadan bunun başarılmasının mümkün olamayacağını bildiklerini belirtmektedir.⁸⁶⁰

Bulgar isyanlarından, Bulgarların dünya kamuoyunda tanınmasına büyük Devletlerin Bulgar yanlısı tutum almalarından Bulgar Prensiğinin kurulması sürecine ve Prenslük sonrasına kadar hemen hemen her dönemde ve her alanda Bulgar bağımsızlığına etkide bulunan George Washburn'un bu çalışmaları Bulgar hükümeti tarafından boş bırakılmamış Bulgar Devleti George Washburn'a üstün hizmet madalyası vermiş⁸⁶¹ ve Sofya'da bazı yerlere George Washburn ile Dr. Albert. Long'un isimlerini vermiştir. Bulgarlar, 1879 yılında Bulgar meclisinde Bulgaristan halkı için verdikleri çabalardan dolayı başta George Washburn olmak üzere Robert Koleji öğretmenlerinden Dr. A. Long, Schuyler ve Gladstone'a bir teşekkür oturumu da yapmıştır. Nitekim George Washburn ve yardımcısı Albert Long'a ödüller bu teşekkürden sonra verilmiştir. Bulgaristan Devleti, George Washburn'u onure eden Saint Aleksander Nişanı'nı takdim ederken daha sonra Bulgar Prensi Ferdinand'da Civil Merit denilen nişanı George Washburn'a takdim etmiştir. Nitekim Washburn'da bu nişanlara kendisini gösteren bir

⁸⁵⁸ Dinçer, **a.g.m.**, s. 73.

⁸⁵⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 213.

⁸⁶⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 200-201.

⁸⁶¹ Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2016.

fotoğrafını yazmış olduğu "Fifty Years in Constantinople" adlı eserinde takdim etmiştir.⁸⁶²

3.1.3. Albert Long

Bulgar tarihinde rol oynamış Robert Koleji'nin önemli isimlerinden biri de adı George Washburn'la birlikte anılan Dr. Albert Long'tur. George Washburn döneminde öğrenci sayısında yaşanan artışın yanında birçok sıkıntının yaşanmasına rağmen bu dönemler kolejin Bulgarlara yoğun bir şekilde yöneldiği ve Bulgar öğrencilerine önem verdiği bir dönem olmuştur. Kolejin Bulgarlara bu dönemde vermiş olduğu destek Bulgar bağımsızlığının Robert Koleji tarafından sağlandığına dair görüşün ortaya atılmasına neden olmuştur. Robert Koleji'nin Bulgarlar arasında anılmasında, kolejin bir dönem Bulgar Koleji olarak tanınmasında ve Bulgar öğrencilerin kolejde nüfuzlarının artmasında rol oynayan isim Bulgaristan'da bir Protestan misyoneri olarak görev yapmış olan Dr. Albert Long'tur.⁸⁶³

Köylü bir halk olan ve kölelik koşullarında yaşadığı belirtilen Bulgarların kurtuluşunun çaresi olarak Robert Koleji ön plana çıkarken, Bulgarların bu koleje ilgi duymalarını sağlayan ve dikkatlerini bu okula çeken Dr. Albert Long'un bu çabasının yanında kolejin diğer öğretmenleri ile Bulgaristan'da faaliyet yürüten Amerikalı Protestan misyonerlerinde Bulgarlar için çabaları söz konusu olmuştur. İlk olarak Fener Rum Patrikhanesi'nin boyunduruğundan kurtulan bağımsız bir devlet olmayı düşünmeye başlayan Bulgarlar arasında faaliyet yürüten Albert Long,⁸⁶⁴ Robert Koleji'nde Doğa Bilimleri hocası olarak göreve başlayan yetenekli bir kişilik olarak tanımlanmaktadır. Bulgarlar için yaptığı çalışmalarından övgüyle bahseden George Washburn, Dr Albert Long'un Amerika Birleşik Devletleri'nde uzun bir eğitim sürecinden sonra Bulgaristan'da faaliyet yürüten Methodistlere bağlı bir misyoner olduğunu belirtmektedir. Bulgaristan'da kaldığı 12 yıl boyunca Protestanlığı yaymak için çalışma yürütmüş, bu süre zarfında Bulgarların takdirini ve sevgisini kazanmıştır. İncilin Bulgarca çevirisine de katkısı olan Dr A. Long, kolejin en yetenekli ve en çalışkan hocası olarak değerlendirilmiştir. 1901'de ölünce kolejin bütün Bulgar

⁸⁶² Akça, **a.g.m.**, s. 297.

⁸⁶³ Büyüktolu, Potukoğlu, **a.g.m.**, s. 2016.

⁸⁶⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 70.

öğrencileri ve Bulgarlar cenazesinde bulunmuş kendileri için yaptıklarından dolayı ona minnettar kalmışlardır.⁸⁶⁵

Misyonerlik faaliyetleri kapsamında Bulgaristan'da görevlendirilen Dr Albert Long, kolej öğretmenlerinden olan ve daha sonra kolejin müdürlüğünü yapmış olan Dr. George Washburn ile İstanbul'da tanışmıştır. Nitekim Dr. Albert Long'un İstanbul'da bulunmasının yegâne sebebi Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldıracak Bulgar potansiyelinin olup olmadığını anlamak içindir. İstanbul'da bu ikili tanışınca Bulgarlar konusunda birlikte harekete geçip çalışmalara başlamışlardır. Nitekim daha sonra Osmanlı Devleti karşı Bulgar isyanına önderlik edecek ve isyandan sonrada Bulgarları idare edebilecek Bulgar öğrenciler bu kolejden çıkmıştır.⁸⁶⁶

Lond Allegheny adlı kolejden mezun olan Dr. Albert Long'un Robert Koleji'ne geliş tarihi 1872 yılıdır. Tabiat Bilimleri alanında ders veren Dr. Long, Robert Koleji'nde 29 sene boyunca çalışmıştır. Bulgarların Robert Kolejine yoğun bir şekilde yönelmesi sağlayan Dr. Albert Long'un politik eğilimi Osmanlı Devleti'nin yıkılıp, yerine batılıların denetleyebileceği irili ufaklı devletlerin kurulmasını ön gören "Şark Sorunu" çerçevesi içinde şekillenmiş ve Dr. A. Long bu amaç uğrunda faaliyetlerini yürütmüştür.⁸⁶⁷

Daha sonra Bulgaristan'da bir misyoner olarak görevlendirilen Albert Long'un Robert Koleji'nde göreve başlaması ise Bulgaristan'daki bu faaliyetlerinden sonradır. George Washburn'un yurtdışında olduğu dönemler iki yıl boyunca koleji idare etmiş Methodis Episkopal Kilisesi'ne bağlı bir misyoner olan Dr Albert Long Bulgaristan'da misyoner olarak çalıştığı dönemler Bulgarların güvenini ve sevgisini kazanmış istisnai bir kişilik olarak tanımlanmaktadır. Bulgar öğrencileri koleje kazandırıp Dr. Riggs' in incilin Bulgarca çevirisi için yaptığı çalışmalara da katılan Dr. A. Long bu çalışmasından sonra Robert Koleji'ne davet edilmiştir. Koleje geldikten sonra kolej için yaptığı katkıları kolej müdürü George Washburn şu sözlerle dile getirmiştir. *"...İstanbul'a Dr. Rigss'in Bulgarca İncil çalışmalarına katılmak için geldi. Bu çalışmalar başarıyla tamamlandığı zaman Robert Kolej'e profesör olarak gelmeye ikna ettik. Ondan daha vefalı, arkadaş canlısı ve anlayışlı bir insan tanımadım. Kolej bu*

⁸⁶⁵ Washburn, **a.g.e.**, s. 96.

⁸⁶⁶ Dinçer, **a.g.m.**, s. 73.

⁸⁶⁷ Can, Korkut, **Osmanlı Mülkünde**, s. 71.

kadar ilim irfan olarak ünlenmesini onun geniş bilgi birikimine borçludur. Onun dini etkisi tam olarak Hristiyan ruhunu kavramış bir insanınki gibi oldukça etkiliydi. Müslüman komşularımız bile onu değerli kutsal biri olarak görürlerdi."⁸⁶⁸

Bulgarlar arasında uzun bir süre kalan ve Slavların konuştuıkları diller üzerinde uzun bir süre çalışan Dr. Long'un Robert Koleji'nde 1870 yılında Bulgar tarihi ile ilgili konuları içeren "Slavlar ve Bulgarlar" adlı bir seminer verdiği de belirtilmektedir. Verdiği bu seminerde Bulgar köleliğini; Amerika'nın bir kıta olarak keşfedilmeden 111 yıl önce başladığını belirten Albert Long'un bu seminerinden sonra Bulgarların koleje yöneliminin daha da arttırdığı belirtilen bir başka husustur.⁸⁶⁹ Albert Long'un kolejde göreve başladığı tarih olan 1872 yılından sonra Bulgar öğrencilerin sayısında her sene yaşanan artış öğrencilerin milliyet oranlarına da yansımıştır. Bulgar öğrenci oranı giderek artmıştır. Aynı artışa bağlı olarak Bulgar öğrenci mezun sayısında da artış olmuştur. Nitekim Dr. A. Long'un kolejde göreve başlamadan önceki dönem olan 1871-1872 döneminde 218 öğrenciden Bulgarların sayısı ise 40 iken Dr. Albert Long ile birlikte 1873-1874 eğitim-öğretim yılında Bulgar öğrenci sayısı 43'e 1874-1875 yılında ise bu sayı 45'e ulaşmıştır.⁸⁷⁰

Dr Albert Long samimi olduğu Bulgar öğrencilerin kolejde okuması için çabalamış bu öğrencilerin iyi bir eğitim görmesi için uğraşmıştır. Bulgar öğrencilere parasız okuma imkânı veren Robert Koleji bu öğrencilerden bazılarını yer yer Rusya'ya öğretim içinde göndermiştir. Bulgaristan'da misyonerlik faaliyetinde bulunan Dr A. Long'un yakın bir tanışıklık içinde bulunduğu Stefan Stambolov bu öğrencilerden biri olarak zikredilmektedir.⁸⁷¹ 1874 yılından itibaren Bulgar gençlerine dönük bir yayın çizgisi izleyen ve yaygın olarak din, ahlak ve güncel konulardan haberlerini seçen Zornitsa gazetesinin 1864 yılındaki ilk çıkışını Albert Long sağlamıştır. Temel amacı Bulgarları Protestanlığa kazandırmak olan bu gazetenin çıkışındaki etkisiyle rol oynayan Albert Long⁸⁷² aynı zamanda dönemin İngiltere Osmanlı Büyükelçisi Sir

⁸⁶⁸ Washburn, **a.g.e.**, s. 300-301.

⁸⁶⁹ Akça, **a.g.m.**, s. 293.

⁸⁷⁰ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 120.

⁸⁷¹ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 44.

⁸⁷² Hüseyin Mevsim, **Bulgar Edebiyatı İstanbul'da – İstanbul Bulgar Edebiyatında**, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.E., Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.

Henry Eliot'un'da George Washburn'dan sonraki en önemli destekçilerinden biri olmuştur.⁸⁷³

Misyonerlik kapsamında çalışma yürütürken Bulgar gençlerini Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya yönelttiğinden ve bu faaliyetleri sonuç verdiğinden Bulgarlar nezdinde Albert Long bir "Bulgar Kahramanı" olarak ünlenmiştir.⁸⁷⁴

Bulgaristan'ın kurulmasında George Washburn ile birlikte birçok önemli görevler üstlenen Dr. Albert Long'un bu minvalde Türk siyasi yapısı içinde rolünün olumsuz olarak nitelendiğini belirtmek gerekir. Nitekim Robert Koleji'nin bu rolünü bir araştırmacı şu sözlerle ortaya koymuştur. *“Böylece Washburn ve Long'un bilinçli yönetimi altında Kolej, Türk siyasetinde kendini yıkıcı, bir role sokmuş oldu. Böyle yaparak da, en azından uzunca bir süre için etkilerini Türk toplumuna yayma olanağına arkasını dönmüş oldu”* Kolejde Doğa bilimleri alanında dersler veren Long'un Bulgar mücadelesine katkısı özetle Bulgar öğrencilerin koleje yönelmelerini sağlamak ve ardından da Bulgaristan'da başlayan olayları, başını İngiltere ve Amerikan'ın çektiği uluslararası kamuoyuna duyurmak şeklinde olmuştur.⁸⁷⁵ Bulgaristan için bu çalışmaları ortaya koyan Albert Long Bulgaristan'da görevli olduğu dönemleri, izlenimlerini, yaşadıklarını da Genç Adam (The Young Men) adlı çalışmasında anlatmıştır.⁸⁷⁶

3.2. ROBERT KOLEJİ MEZUNU BULGARLARIN BULGAR BAĞIMSIZLIĞINA ETKİSİ

3.2.1. Robert Koleji'nin Bulgar Öğrencilerinin Genel Bir Değerlendirmesi

Eğitim kelimesinin kökeni Latince'den gelmektedir. İngilizce dilinde "education" kelimesi olarak çevrilen eğitim, Latince'de biri educere ve diğeri de educare şeklinde iki kökten gelmektedir. Educere dışarıya koymak anlamındayken educare bitki veya hayvan yetiştirmek, çocuğa özen göstermek anlamında kullanılmaktadır. Bu iki kelimedeki yola çıkarak educare; bireyin sosyalleşmesi şeklinde yorumlanabilirken educere bireyin yeteneklerini ortaya çıkarmak olarak yorumlanmaktadır. Günümüzün modern eğitim tanımlanmasında bu iki kök kelimesinin uyumu belirleyici olmaktadır. Buna göre sosyal bir müessese olarak tanımlanan eğitim, birey davranışlarında değişimi

⁸⁷³ Hacıoğlu, **Momerandum**, s. 23.

⁸⁷⁴ Dinçer, **a.g.m.**, s. 73.

⁸⁷⁵ Kocabaşoğlu, **Robert Koleji ve Bulgaristan Meselesi**.

⁸⁷⁶ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 7-8.

esas olarak onu içinde bulunduğu toplumsal yapıya göre yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Eğitimde temel amaç insan yetiştirmekse bu da eğitim kurumları aracılığıyla yapılmaktadır. Bu anlamda eğitim ve eğitim kurumları önemli bir sosyal yapı olmaktadır. Eğitimin sosyal yapıda önemli olması bu müessesenin toplumsal her alanla yani kültürel, iktisadi, siyasal olgularla iç içe geçen niteliğinden dolayıdır. Günümüz koşullarında eğitim hem ulusal ve hem de uluslararası birçok sistemle ilgili bir alan iken ve genel amacı da sanayi toplumunda ontolojik temeli olan ve modern toplumun dayattığı iş bölümüne göre kendi içinde uzmanlaşmayı da getiren bir niteliğe sahiptir. Geleneksel anlamda ise eğitim; bireyin içinde bulunduğu toplumla bir bütünlük oluşturacak şekilde idealize edilmiş bir toplum yaratma süreci olarak ele alınmaktadır.⁸⁷⁷

Eğitimin geleneksel tanımında toplumuyla bütünleşmiş bir birey hedeflenirken Robert Koleji’nde eğitim alan Bulgarlar için ulusal kimliğini tanımak ve kendi bağımsız devletini kurmak şeklinde bir niteliğe sahip olduğu görülecektir. Kuşkusuz bu durumun böyle olmasında Robert Koleji’nin özel olarak Bulgarlara yönelik belirlediği hedeflerin payının büyük olduğunu belirtmemiz gerekir. Bağımsız ulusal bir ülke kurma hedefini XIX. yüzyılda önlerine koyan Bulgarlar bunun için eğitim alabilecekleri ülkelere gitmeye ve sonra da kendi ülkelerine dönüp hizmet etmeye önem vermiştir. Bu anlamda Bulgar eğitiminde önemli bir ülke konumunda bulunan Osmanlı Devleti’nde Robert Koleji başta olmak üzere birçok yabancı okul lise ve üniversite eğitimi için Bulgarlara cazibeli gelmiştir. Bulgar eğitimi konusunda Rusya’dan sonra en önemli ülke konumunda olan Osmanlı’da yabancı okullar arasında görülen Katolik-Protestan çekişmesinin de Bulgarların eğitim tercihinde belirleyici olmakla beraber Bulgarlar Osmanlı-Rus Savaşı’ndan önce içinde Robert Koleji’nin de içinde olduğu yabancı okullarda eğitimlerine yoğun bir şekilde devam etmişlerdir. Bu anlamda 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından önce Robert Koleji’nde 146 Bulgar öğrenci eğitim alırken Galatasaray lisesinde 93 öğrenci ve Bebek’te bulunan Fransız Katolik Lisesinde ise 49 Bulgar öğrencinin eğitim aldığı görülmektedir.⁸⁷⁸

⁸⁷⁷ İslam Can, “Değişen Türkiye’de Eğitimin İşlevlerini Yeniden Düşünmek: Velilerin İlk Ve Orta Okullardan Beklentileri Üzerine Bir Araştırma”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 34, 2015, s. 248-249.

⁸⁷⁸ Sabev, **Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak**, s. 166.

Robert Koleji başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda ki yabancı okullara Bulgarların bu denli yoğun bir şekilde rağbet etmesinin önemli bir nedeni de Bulgarların kendilerine ait bu derecede yüksekokullarının bulunmayışıdır. Bundan dolayı Bulgar gençler Robert Koleji, Galatasaray Lisesi gibi yabancı okullara yönelmiş bu okullar da eğitim almaya çalışmışlardır.⁸⁷⁹

Bulgar öğrenciler yabancı okullar içinde özellikle Robert Koleji'ne yoğun bir ilgi gösterince Bulgarlar kolej için önemli bir toplum haline gelmiştir. Bu önem Robert Koleji'nin Bulgar halkının Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık mücadelesinde önemli bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Kuşkusuz Bulgarların bağımsız olmasında bütün rolü koleje yüklemenin de doğru olmadığını belirtmekle beraber bu konuda Mr Cox'un belirttiği gibi Bulgaristan'ın bağımsızlık mücadelesini yürütenlerin önemli bir bölümü Robert Koleji'nin mezun ettiği Bulgarlar olduğu belirtilmelidir. Mr. Cox'un bu belirlemesinin dışında Anna Bowman Dodd'da "*Türk boyunduruğunun alaşağı edilmesi için yapılan gizli planların ya Robert Koleji'nden ya da başka bir yabancı misyoner okulundan mezun olan coşkulu genç devrimcilerin tasarlamasıyla yapıldığını, konuyu bilenlerden öğreniyoruz.*" tespitiyle kolejin Bulgaristan'ın bağımsızlık sürecine giderken oynadığı bu role değinmektedir.⁸⁸⁰

Bulgarların bağımsızlık sürecinde ortaya koyduğu faaliyetlerle Robert Koleji adını duyururken, Avrupalılar da kolejin bu çalışmalarından etkilenerken Bulgarlarla iletişim kurmaya, Bulgarlar ilgilenmeye başlamıştır. Bulgarlarla irtibata geçmek isteyen dönemin tanınan şahsiyetleri ilk olarak Robert Koleji'nin yöneticileriyle ilişki içinde olmuştur. Bu durum hakkında 1875 yılında Washburn bir olayı şu cümlelerle aktarmaktadır. "*... Sonbahar boyunca önemli İngiliz şahsiyetlerden oluşan ziyaretçi akını yaşandı. Bu akın 25 yıl boyunca devam etmişti. Bu bize İngiltere'nin birçok aydın şahsiyeti ve yardımseverler ile tanışma fırsatı verdi. Lord Champel ve Lady Strangford ilk sayacağımız şahsiyetler arasında gelmektedir. Lady Strangford özellikle Balkan*

⁸⁷⁹ Sevda Dükkancı, "Bulgaristan'da Bir Osmanlı Tarihçisiyle Konuştuk", <https://www.dunyabizim.com/>, 02.06.2015, <https://www.dunyabizim.com/dunyada-kultur/bulgaristanda-bir-osmanli-tarihcisiyle-konustuk-h20754.html>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

⁸⁸⁰ Kandal, **a.g.m.**, s. 98.; Gazetecilik dışında seyyah olarak çeşitli faaliyetler yürüten Amerikalı kadın yazarın bu belirlemesinin dışında Robert Koleji'nin kurulduğu dönem hakkında da; kolej kurulurken zorlu bir süreçten geçerek kurulduğu, kolej kurucusu Cyrus Hamlin ve Christopher Rheinlander. Robert'in 7 yıl boyunca kolejin açılışını beklediklerini ve kolejin açılmasına dair ilk fikrinde 1859 yılında ortaya atıldığı yönünde görüşleri bulunmaktadır. Kandal, **a.g.m.**, s. 95.

Yarımadası'nda ki insanlarla ilgilendi. Anlaşıyor ki kolejimiz Bulgarlara iyi ilişkiler kurmak isteyen insanlar tarafından Avrupa'da çoktan tanınmıştı."⁸⁸¹

Bulgarların kolejle bu kadar ilgili olmaları sadece Bulgarların politik hedefleriyle açıklanabilecek bir durum olmadığı gibi kolejin Bulgarlar için önüne koyduğu hedeflerle de ilgili olmadığını belirtmek gerekir. Bu olgunun oluşmasında önemli bir diğer faktörde kuşkusuz Robert Koleji'nin ortaya koyduğu eğitimin niteliğidir. Robert Koleji kurulduğu günden beri eğitimini sürekli güncelleyerek dönemin koşullarına göre uyarlayarak öğrencilerine kaliteli bir eğitim verirken koleje her milletten öğrencinin bu eğitimden yararlanmasına imkân tanımıştır. Bunlardan biri Bulgarlardır. Bulgar öğrenciler eğitimin bu niteliğinden istifade etmesini bilmiş, kolejin kurulduğu günden 1903 eğitim öğretim dönemine kadar kolejde yoğunlukta olmuşlardır. Bu süre zarfından yüzlerce öğrenci mezun etmiş olan Robert Koleji'nden ilk beş mezun öğrencinin başbakan olduğu, Bulgaristan'da kurulan her bir kabine de kolejin mezun ettiği öğrencilerin olduğu belirtilirse kolejin Bulgarlara sağladığı yararlar daha net görülecektir.⁸⁸²

Daha gelişme evresindeyken Bulgarların ulusal çalışmalarına destek veren, Bulgar öğrencilerini milliyetçi ideolojiyle yetiştiren Robert Koleji'nde Bulgar toplumuna yön verecek olan diplomat, bakan, başbakanın yanı sıra Bulgarlara öncülük edecek aydınlarda yetişirken, Bulgaristan'ın kurulmasında önemli roller üstlenen⁸⁸³ ve çoğunu politikacı olarak gördüğümüz bu mezunlar Robert Koleji'nin ortaya koyduğu eğitimin niteliğinden kaynaklı olarak genellikle muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip kimseler olmuştur.⁸⁸⁴

Koleje kayıt yapan öğrenci sayısı ile mezun olan öğrenci sayısı arasında bir paralellik olamasa da kolejden mezun olan öğrenciler içinde Bulgarların yoğunlukta olduğu görülmektedir. 1863 yılından 1902 yılına kadar kolejden mezun olan öğrenci sayısının 464 olduğu bu öğrencilerden Bulgarlardan 199, Ermenilerden 161, Rumlardan

⁸⁸¹ Washburn, **a.g.e.**, s. 131.

⁸⁸² Acun, **a.g.m.**, s. 150.

⁸⁸³ Yavaşer, **a.g.t.**,s. 92.

⁸⁸⁴ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 6.

82 ve diğ er milletlerden de 22 kişinin mezun olduğ unu belirtmek gerekir.⁸⁸⁵ Ař ađ ıdaki tablodan da koleje kayıt yapan öğrencilerin milletlere göre dağ ılımı verilmiştir.

Tablo 3.1. Robert Kolej'e Kayıtlı Bulgar ğrencilerin Sayıları (1863-1908)

Eğitim Dönemi	Bulgarlar	Diğ erleri	Toplam
1863	-----*	4	4
1864	-----*	15	15
1865	9	42	51
1866	13	61	74
1867	16	47	63
1868	41	54	95
1869	35	36	71
1870	-----*	103	103
1871	-----*	215	215
1872	-----*	257	257
1873	-----*	215	215
1874	45	162	207
1875	-----*	167	167
1876	27	83	110

⁸⁸⁵ Kandal, a.g.m., s. 97.

Tablo 3.1. Robert Kolej'e Kayıtlı Bulgar Öğrencilerin Sayıları (1863-1908)
(Devamı)

1877	50	78	128
1878	-----*	162	162
1879	77	132	209
1880	89	143	232
1881	105	154	259
1882	110	133	243
1883	91	124	215
1884	71	102	173
1885	71	111	182
1886	68	114	182
1887	60	110	170
1888	43	106	149
1889	43	119	162
1890	41	118	159
1891	52	142	194
1892	60	143	203
1893	44	156	200

Tablo 3.1. Robert Kolej'e Kayıtlı Bulgar Öğrencilerin Sayıları (1863-1908)
(Devamı)

1894	36	169	205
1895	37	184	221
1896	38	162	200
1897	49	201	250
1898	45	337	382
1899	39	249	288
1900	34	276	311
1901	29	279	308
1902	28	290	318
1903	23	298	321
1904	34	306	340
1905	37	336	373
1906	39	370	409
1907	54	392	446
1908	67	287	454

*Tabloda bazı yıllarda Bulgarların ulusal kimliği net olarak belirlenememiş ve ya belirtilmemiştir. Sadece milleti belirlenen öğrenciler gösterilmiştir.

Yukarıdaki tablodan da⁸⁸⁶ görüldüğü gibi okulun açıldığı 1863 yılından Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı 1908 yılına kadar Bulgarlar Robert Koleji'nde

⁸⁸⁶ Şencan Gürtunca, **Robert Kolej'de Öğrenim Gören**, s. 323-324.

ağırlığını korumuştur. Tablodan görülen bir diğer hususta Bulgarların özellikle 1870'li yıllardan itibaren koleje yoğun bir ilgi gösterdiği görülmektedir. Tablonun dikkatli incelenmesiyle 1880'li yıllardan itibaren Bulgarların bu ilgisinin en üst seviyeye çıktığı görülmektedir. Bazı yıllarda kayıt yapan öğrenci sayısında bir düşüş yaşanmış olsa da Bulgarların her eğitim öğretim döneminde koleje katılım yaptığı görülmektedir.

Bir diğer tablomuzda da 1868 yılından 1938 yılına kadar kolejden mezun olan öğrenci milletlerinin dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 3.2. Robert Koleji'nden 1868-1938 Yılları Arasında Mezunların Millet Dağılımı

Arnavut	36
Amerikalı	10
Arap	3
Ermeni	688
Avusturyalı	2
Bohemyalı	2
Bulgar	599
Çerkez	2
Kafkasyalı	1
Hırvat	2
Dalmaçyalı	1
İngiliz	32
Fransız	2
Alman	9

Tablo 3.2. Robert Koleji'nden 1868-1938 Yılları Arasında Mezunların Millet Dağılımı

Yunan (Rum)	691
Macar	2
İtalyan	1
Karayim	2
Yahudi	85
İranlı	16
Polonyalı	4
Romen	5
Rus	51
İskoç	2
Sırp	2
İsviçreli	4
Suriyeli	28
Türk	288
Toplam	2250

Bu tablonun⁸⁸⁷ verilerinde de Ermeni ve Rumlardan sonra en fazla öğrencinin 599 kişiyle Bulgar milletinden öğrenciler olduğu anlaşılmaktadır. Tabloda görülen bir diğer hususta İngiliz, Yahudi, Rus ve Arnavut öğrencilerin kolejde bir hayli yer tuttuğudur. Türklerinde yoğun bir şekilde koleje yöneldiği görülen bu tabloda bu durumun da Cumhuriyet dönemiyle başladığı artık Gayrimüslim öğrencilerle beraber Müslim öğrencilerin de koleje ilgi duyduğu görülmektedir. Tablodan genel olarak

⁸⁸⁷ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 125-126.

çıkarılabilecek sonuç Robert Koleji'nin Bulgarlar için önemli bir yer olduğu, Bulgarların kolejde eğitim alan en aktif milletlerden biri olduğu sonucudur.

Nitekim kolejden mezun Bulgar sayısı hakkında George Washburn'da Kolejin kurulduğu 1863 yılından görevini Caleb Frank Gates'e devrettiği 1903 yılına kadar 2500 öğrencinin kolejde eğitim aldığını, bu öğrencilerden 435 kişinin mezun olduğunu belirtmiştir. Mezun olan bu öğrencilerin 195'ini Bulgar öğrenciler oluştururken Bulgarların ardından 144'ünü Ermeni, 76'sını Rum, 14'ünü Amerikalı ve İngilizler, 3'ünü İbrani ve 1'ini de Türk öğrencilerin oluşturduğunu belirtmektedir.⁸⁸⁸

George Washburn verdiği bu sayıya karşılık Orlin Sabev'de⁸⁸⁹ 1863 yılından itibaren Robert Koleji'nde okuyan Bulgar öğrenci sayısının 700 üzerine olduğu ve aynı şekilde başka bir Amerikan Okulu olan Amerikan Kız Koleji'nde de 200 kız Bulgar öğrencinin okumuş olduğunu belirtmektedir.⁸⁹⁰ Kuruluşundan itibaren kolejle ilgilenen Bulgarların koleje en fazla katılım gösterdikleri dönem 1870'li yıllardan itibaren başlamaktadır. 1870'li yıllardan itibaren kolejdeki Bulgar öğrencilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Nitekim 1870'li yıllardaki öğrenci sayılarına bakıldığında bu durum anlaşılmaktadır. 1872-1873 döneminde okuyan öğrencilerden Ermenilerin oranı diğerlerinden fazla olmasına rağmen okul nerdeyse o dönem mezun verememiş o yıl sadece bir Bulgar öğrenciyi mezun etmiştir.⁸⁹¹

1870'li yıllar aynı zamanda koleje karşı önce Fransa'nın sonra da Rusya'nın rekabet içine girdiği yıllardır. Fransızlar, açtıkları Galatasaray Lisesiyle rekabete girerken Osmanlı Sultanı Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra bu defa Ruslar koleje karşı olumsuz tutum sahibi olmaya başlamışlardır. Bu tutumdan dolayı kolejde eğitim almış Bulgarları etkilemeye onları Rusya'da eğitim almaya yönlendirmeye çalıştılar. 1871 eğitim yılında koleje kaydolan öğrenci sayısı 165'tir. Fakat bu dönem kolejde kalan Bulgar öğrencilerinin sayısı hakkında George Washburn'un herhangi bir

⁸⁸⁸ Washburn, **a.g.e.**, s. 317.

⁸⁸⁹ Balkan Araştırmaları Enstitüsü ile Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde akademisyen olarak görev yapan Orlin Sabev, Osmanlı Devleti'nde eğitim, sosyal tarih ve yazılı kültür alanlarındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır.; "Orlin Sabev • Authors • Iztok-Zapad Publishing House", **Издательство "Исток-Запад"**, (14.10.2021), <https://iztok-zapad.eu/en/orlin-sabev>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

⁸⁹⁰ Sabev, **Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak**, s. 173.

⁸⁹¹ Washburn, **a.g.e.**, s. 99.

belirlemesi yoktur.⁸⁹² Buna rağmen 1871-1872 eğitim öğretim dönem sonunda kolej 5'i Bulgar olmak üzere 6 öğrenciyi mezun etmiştir.⁸⁹³

1873-1874 eğitim öğretim yılındaki toplam öğrenci sayısı 237'dir. Bu öğrencilerin içinde Ermeniler çoğunlukta olmak üzere Bulgar, Rum ve diğer uluslardan öğrenciler bulunmaktadır. Robert Koleji 1873-1874 döneminde sadece 5 mezun vermiş bu mezunların tamamı da Bulgar öğrenciler olmuştur.⁸⁹⁴ 1874-1875 eğitim öğretim dönemine bakıldığında ise okuyan 208 öğrenciden Ermeniler 55 öğrenciyle yine çoğunluğu oluştururken, bu öğrencilerin 45 Bulgar 108'i diğer milletlerden öğrencilerdir. Okul bu eğitim öğretim yılında sadece 11 mezun vermiştir. Bu mezunların içinde Bulgarlar 7 kişiyle çoğunluğu oluştururken bu mezunların 3'ü Ermeni ve 1'i Rum olmuştur. Ermeni ve Rum mezunlar ticaret alanında yetkinleşirken, Bulgar mezunlar da ileride görebileceğimiz gibi Devlet yönetiminde bakan, başbakanlık görevlisi ve Prens Aleksander'in ve ardından Prens Ferdinand'ın sekreterliğine kadar devletin birçok önemli kademelerinde görevler almışlardır.⁸⁹⁵

Robert Koleji'nin eğitime başladığı 1876-1877 dönemi Osmanlıda padişah değişikliğinin olduğu bir dönemdir. Sir Henry Eliot ve Mithat Paşa'nın desteğiyle II. Abdülhamit'in Osmanlı tahtına getirildiği bu dönemde Bulgar öğrencilerin koleje katılımının yoğun olduğu görülmektedir. Bu dönem okula kayıt yapan öğrenci sayısı 110 iken Bulgarların sayısı 37'ye ulaşmıştır. Kolej'de genel olarak öğrenci azlığının dikkat çektiği görülmektedir. Bunun nedeni olarak George Washburn: Osmanlı ekonomisinin ciddi bir bunalıma girmesi ve Osmanlı Kaimesi'nin değerinin kaybolmasını göstermektedir.⁸⁹⁶

1877-1878 döneminde okuldaki 128 öğrencinin 50'sini Bulgar öğrenciler oluştururken bu öğrencilerin 35'i Ermeni 11'ini de Rumlar geri kalanlarını da diğer milletlerden öğrenciler oluşturmaktadır. 1878-1879 eğitim, öğretim döneminde okuldaki 162 öğrencinin 54 Bulgar olmak üzere 50'de Ermeni öğrenci bulunmakta ve geri kalan öğrencilerde diğer milletlerden öğrencilerdir. Bu 162 öğrencinin 111'inin okulun yatılı öğrencisi olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir. 1879-1880 döneminde okulun öğrenci

⁸⁹²Washburn, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁸⁹³ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 269.

⁸⁹⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 118.

⁸⁹⁵ Washburn, **a.g.e.**, s. 127.

⁸⁹⁶ Washburn, **a.g.e.**, s. 144-145.

sayısı 209'dur. Bu öğrencilerden 77 öğrenci Bulgar, 74 öğrenci de Ermeni'dir. 1880-1881 eğitim döneminde ise okuyan öğrencilerden 89'u Bulgar öğrenci geri kalan öğrenciler Ermeni Rum ve diğer milletlerindendir.⁸⁹⁷ 1880'li yıllardan itibaren Bulgarlar Robert Kolej'nin kendileri için aydın ve entelektüel insan yetiştiren önemli bir yer olduğunun ayırına daha fazla varınca özellikle 1886 yılında kolejnin siyasal bir gerilim yaşadığı dönemden itibaren artan sayıda gençlerini kolejde eğitim almak için yollamaya başlamışlardır.⁸⁹⁸

Nitekim Koleje kayıt yapan öğrencilerin sayılarına bakıldığında bu durum anlaşılmaktadır. 1880-1881 eğitim öğretim yılında George Washburn'un kolejnin ihtiyaçlarından dolayı para bulmak için Amerika'ya gittiği bu dönem kolejnin idaresini; ortaya koyduğu yapıcı idareciliğiyle öğrenciler üzerinde olumlu bir etki bırakabilmeyi başarmış olan Dr. Albert Long almıştır. 1881 eğitim döneminde koleje kayıt yapan 232 öğrencinin 89'u Bulgarlar oluştururken Bulgarlardan sonra 85 öğrenciyle Ermeniler, 28 öğrenciyle Rumlar ve 30 öğrenciyle de Türk ve diğer milletlerden öğrenciler oluşturmuştur. 1881-1882 eğitim öğretim döneminde kayıt yapan 259 öğrencinin 105'i Bulgar öğrencidir. 1880-1881 öğretim dönemine oranla Bulgar öğrenci sayısının arttığı bu dönemde ayrıca Türk ve Ermeni talebe sayısının da arttığı görülmektedir. Nitekim öğrenci sayısında yaşanan bu artıştan dolayı yeni ek bina ihtiyacı hâsıl olmuş ve bu konuda kolej idarecisi Dr. Albert Long yeni bina ihtiyacının bir zorunluluk olduğunu şayet bu ihtiyaç karşılanmasa bunun kaldırılamayacak kadar ağır bir yük olduğunu Amerika'da bulunan George Washburn'a iletmiştir. Nitekim bu konuda Washburn'da Bulgarların Robert Koleji dışında gidebilecek başka bir eğitim kurumunun olmadığını belirtmiştir.⁸⁹⁹

1881-1882 eğitim öğretim döneminde okuyan 105 Bulgar öğrenciye karşılık 1882-1883 eğitim ve öğretim döneminde 243 öğrenciden 110'unu yine Bulgar öğrenciler oluşturmuş; Bulgarlardan sonra⁹⁰⁰ 133'ünü çoğunluğu Ermeniler ve Rumlar başta olmak üzere diğer milletlere mensup öğrenciler oluşturmuştur.⁹⁰¹ 1883-1884 eğitim öğretim yılında kolejde toplam 215 öğrenci bulunmaktadır. 91'nin Bulgar olduğu

⁸⁹⁷ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 121.

⁸⁹⁸ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 6.

⁸⁹⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 186-187.

⁹⁰⁰ Yavaşer, **a.g.e.**, s. 121.

⁹⁰¹ Washburn, **a.g.e.**, s. 202.

bu öğrencilerin 82'si Ermeni 42'si ise diğer milletlerdendir. Eğitim döneminin sonunda kolej 14'ü Bulgar olmak üzere kolej toplamda 22 mezun öğrenci vermiştir. 1884-1885 eğitim öğretim yılında kolejde bazı değişikliklerin olduğu görülmektedir. Bu dönem kolejin ihtiyaç duyduğu parayı bulmak için Dr. Long Amerika'ya gitmek üzere görevlendirilirken onun yerine Prof. Ormiston görev yapmıştır. Bu dönemde görülen bir diğer önemli değişimde kayıt yapan öğrenci sayısıdır. Bu eğitim öğretim döneminde öğrenci sayısında gözle görülür bir düşüşün yaşandığı görülmektedir. Bu durumun yaşanmasında Bulgaristan muhitinde Robert Kolejine benzer bir okulun açılmasının neden olduğu belirtilmektedir. 1884-1885 döneminde toplam öğrenci sayısı 173 iken Bu öğrencilerin; 10'u diğer milletlerden olmak üzere 71'i Bulgar, 63'ü Ermeni ve 37'si Rumdur. Bu dönemde görülen başka bir durumda koleje Türk öğrencilerin kayıt yapmamasıdır. Türk öğrencilerin Robert Koleji'nden uzaklaştırılmasının nedeni olarak George Washburn; Osmanlı padişahı II. Abdülhamit'in genel olarak yabancı okullara yönelik geliştirdiği olumsuz tutum ve bu olumsuz tutumunda nedeni olarak görülen İngiltere'nin Mısır'ı egemenliğine alması ve bundan dolayı İngiltere'ye ya da İngilizce 'ye ait olan her şeye karşı bir tepkinin geliştirmesi olduğunu belirtmektedir.⁹⁰²

1886-1887 yılı itibariyle kayıtlı 182 öğrencinin 70'ini Bulgarlar geri kalan 112 öğrenciyi de diğer milletlerden öğrenciler oluşturmaktadır. Aynı dönem okul 26 öğrencisini mezun ederken bu öğrencilerden 13'ünü yine Bulgar öğrenciler oluşturmuştur. 1887-1888 döneminde ise 60'ı Bulgar 110'u diğer milletlerden olmak üzere toplamda 170 öğrenci okula kayıtlıdır. Bu dönem kolejin en fazla öğrenciyi mezun ettiği dönemdir. Dönem sonunda mezun olan öğrenci sayısı 28'dir. Bu öğrencilerden Bulgarlar 15 kişiyle çoğunluktaiken Bulgarlardan sonra 12 mezunla Ermeni öğrenciler ve 1 mezunla Rum öğrenci gelmektedir.⁹⁰³

1888-1889 öğretim yılında okulda 158 öğrenci kayıtlıdır. Öğrenci sayısının diğer yıllara göre az olduğu bu dönemde Türk ve Bulgar ilişkilerinin bozulduğu bir dönem olmuştur. Bu sorunlardan kaynaklı olarak öğrenci sayısında azalma olmuş olsa da Bulgar öğrenci sayısı 52'e ulaşarak kolejde çoğunluğu sağlamıştır. Bulgarlardan sonra 43'ü Ermeni, 33'ü Rum, olmak üzere 111'i de diğer milletlerden öğrenciler

⁹⁰² Washburn, **a.g.e.**, s. 206-207.

⁹⁰³ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 122.

bulunmaktadır.⁹⁰⁴ 1889-1890 yılından itibaren Ermeni öğrencilerin sayısının Bulgar öğrencilerin sayısını geçtiği görülmektedir.⁹⁰⁵ Bu dönem okula kayıt yapan öğrenci sayısı 164'tür. Bu öğrencilerin millet dağılımına bakıldığında Bulgar öğrencilerin Ermenilerden sonra çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ermeni öğrenci sayısı 47 iken Bulgar öğrenci sayısı 45'tir ve 72 öğrenci de diğer milletlerden oluşmaktadır.⁹⁰⁶

Bulgar öğrencilerine Bulgar vatanseverliği konusundaki çalışmalarında hiçbir gevşeme göstermeyen Robert Koleji'nde Türkler, Bulgarlar ve Rumlar arasında yaşanan sıkıntılara rağmen okul bünyesinde bütün öğrencilerin barış içinde ve eşit bir şekilde eğitim aldıklarını belirtmek gerekir. Bu şartlar içinde eğitim alan Bulgarların 1891 eğitim öğretim döneminden sonra çoğunluğu kaybedecekleri görülecektir.⁹⁰⁷

1889-1891 dönemlerinde George Washburn ve eşi kolejin mütevelli heyeti tarafından davet edilmiştir. Bu dönemlerde George Washburn ağır hastalıklar atlattığını belirtirken kolejin Amerika'da yeterince tanınmadığına da değinmektedir. Amerika'da yeterince ilgi almayan kolejin değer devletlerde Bulgaristan'ın kaderi üzerinde oynadığı rolden dolayı siyasal nitelikli bir kolej olarak bilindiğini özenle belirtmektedir.⁹⁰⁸

1890-1892 dönemlerinde de Robert Koleji, Bulgar öğrenciler için cazibeli bir kolej olmaya devam etmiştir. 1891-1892 eğitim öğretim döneminde koleje 194 öğrenci kayıt yaparken Bu öğrencilerden 52'sini Bulgar öğrenciler oluşturmaktadır.⁹⁰⁹ 1890'li yıllardan itibaren Bulgar öğrenci sayısında azalma olduğu anlaşılmaktadır. Bulgarların yerine Rum öğrenci sayısının arttığı bu dönemlerden itibaren 1898-1899 eğitim öğretim dönemine gelindiğinde Rum öğrenci sayısının 108'e ulaştığı görülecektir.⁹¹⁰

XX. yüzyılın başlarında da Bulgarların koleje yöneliminde azalma olmuş olsa da Bulgarlar koleje devam etmiştir. 1899-1900 eğitim öğretim döneminde kayıt yapan 297 öğrenciden 39'u Bulgar'dır. 1900-1901 döneminde ise öğrenci sayısı 311'e çıkarken Bulgar öğrenci sayısı 34'e düşmüştür.⁹¹¹

⁹⁰⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 227.

⁹⁰⁵ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 122.

⁹⁰⁶ Washburn, **a.g.e.**, s. 231.

⁹⁰⁷ Washburn, **a.g.e.**, s. 233.

⁹⁰⁸ Washburn, **a.g.e.**, s. 236-237.

⁹⁰⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 244.

⁹¹⁰ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 122.

⁹¹¹ Washburn, **a.g.e.**, s. 290.

1900-1901 yılında Bulgar öğrenci sayısında yaşanan bu düşüş kolejin mezun Bulgar öğrenci sayısına da yansımıştır. 1900 yılında mezun olan 18 öğrenciden 2'si Bulgar'ken 1901 yılın da mezun olan 11 öğrencinin 4'ü Bulgar'dır.⁹¹² 1901-1902 eğitim öğretim döneminde kolejin öğrenci sayısı 311'den 308'e düşerken Bulgar öğrenci sayısı da 34'ten 29'a düşmüştür.⁹¹³ Bulgar öğrenci sayısında yaşanan bu düşüş 1902-1903 eğitim öğretim döneminde de görülmüştür. Bu eğitim dönemi itibariyle kolejin öğrenci sayısı 318'e yükselmesine rağmen Bulgar öğrenci sayısı 28'e düşerken⁹¹⁴ Bulgar mezun sayısı ise düşen öğrenci sayısına rağmen bir önceki döneme göre artarak 7' ye yükselmiştir.⁹¹⁵

Koleje kayıt yapan öğrencilerin millet dağılımına baktığımız zaman Bulgar öğrencilerin sayısı Bulgaristan Devleti'nin bağımsızlığını kazandığı döneme kadar diğer öğrencilerin sayısından fazladır. Bulgar Devleti'nin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Bulgar öğrencilerin sayısı öğrencilerin koleje yönelimine bağlı olarak bir müddet artmış olsa da bir süre sonra düşmüştür. Bu durumun oluşmasında kuşkusuz Bulgar Devleti'nin kurulmuş olmasının payı bulunmaktadır. Bulgaristan Prensiği kurulunca bu defa kolejin öğrenci ağırlığı Ermenilerden yana artacaktır.⁹¹⁶ Bu durumun yaşanmasında kuşkusuz Bulgaristan'da eğitim öğretim alanında devlet liselerinin açılması da belirleyici olmuştur. Robert Koleji'nde okuyan Bulgar öğrenci sayısında yaşanan bu düşüşe bağlı olarak özellikle 1894 ve 1896 dönemlerinde Rumların sayısının Bulgar ve Ermenilerin sayısını geçtiği görülmüştür.⁹¹⁷

Robert Koleji'nde ki Bulgarların kendi ulusal değerlerine bağlı milliyetçi olmalarının nedenlerinin Robert Koleji'nde uygulanan eğitim müfredatıyla doğrudan ilgili olduğu kanaatindeyiz. Verilen eğitimin içeriğine dikkatle bakıldığında Bulgarların neden Bulgar milliyetçisi olarak yetiştirildiğinin anlaşılacağını düşünüyoruz. Bu anlamda Robert Koleji Bulgar öğrencilerin eğitimine aynı bir hassasiyet göstermiştir. Okuldaki Bulgar öğrencilerin kendi kültürlerinden kopmasını önlemek için Robert Koleji'nde hazırlık bölümünde ve devamında kolej bölümünde Bulgarcanın eski ve modern biçimleri ders olarak okutulmuştur. Bulgar tarihinin yanında Bulgar

⁹¹² Washburn, **a.g.e.**, s. 298-299.

⁹¹³ Washburn, **a.g.e.**, s. 301.

⁹¹⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 309.

⁹¹⁵ Washburn, **a.g.e.**, s. 313.

⁹¹⁶ Tozlu, **a.g.e.**, s. 238-239.

⁹¹⁷ Washburn, **a.g.e.**, s. 263.

edebiyatının da ders olarak verildiği kolejde arzulanan bir diğer amaçta Bulgaristan'da eğitimlerini sürdürmek isteyen Bulgar öğrencilerin ileri düzeyde kendi dillerine hâkim olmalarının istemesidir.⁹¹⁸

Bulgarca üzerinde hassasiyetle duran Robert Koleji'nde okuyan öğrenciler Uluslararası Hukuk, Parlamenter Hukuk, Sivil Hükümet derslerini görmüş bu alanda teorik bir zemin yakalamışlardır. 1896 yılında lise 2'de Parlamenter Hukuk, lise 3'te Sivil Hükümet ve lise 4'te de Uluslararası Hukuk dersi veren kolej, 1910 yılında bu derslerden Uluslararası Hukuk dersini seçmeli ders olarak müfredatına almıştır. Bu dersler için okulun hangi kitapları kullandığı ve bu kitapların kapsamı tam olarak tarafımızca tespit edilmese de hızla yayılan milliyetçilik atmosferinde, yeni devletlerin kurulduğu bir konjonktürde öğrenciler bu konularda bilinçlenmiş ve güncel olaylarla birlikte bilgilenme fırsatını yakalamışlardır. Kolej, bu dersler üzerinden öğrencilerin ortaya çıkabilecek gelişmeleri hukuki yönden ele alıp bunları sivil ve yerleşik bir zemin üzerinde değerlendirmelerini amaçlarken aynı zamanda bu yöntemle öğrencilerin kendi toplumlarında lider olmalarının önünü de açmış oluyordu.⁹¹⁹

Robert Koleji'nin Bulgar bağımsızlığına katkısı sadece verdiği derslerle, yetiştirdiği mezunlarla, Bulgarlarla ilgilenmesi için geliştirmiş olduğu uluslararası ilişkilerle sınırlı kalmamış aynı zamanda kendi bünyesinde Bulgarların birlikte hareket edebileceği ortamlar da oluşturmuştur. Bu ortam içinde kolejin öğrencileri okulda birlik sağlamak ve birlikte faaliyet yürütebilmek için çeşitli dernekler kurmuşlardır. Resmi ve gayri resmi şekilde kurulan bu derneklerden biri 1868 yılında 11 öğrenciyle kurulan dernektir. Dernek çatısı altında kalfa ve çıraklarla Bulgar esnaflar, eğitim verirken bu şekilde yapılan çalışmaya, Fransız okullarından Galatasaray Lisesi'nin Bulgar öğrencileri de katılmış, bu ortam da diğer okulların öğrencileriyle bir araya gelmiş ve Bulgar öğrencilerin ulusal bilinçleri bu ortamda artmıştır. Nitekim bu ortamlarda milli duyguları gelişen Bulgar öğrenciler Bulgaristan tarihinin en büyük ayaklanmalarından biri olarak bilinen Nisan ayaklanmasında ve daha sonra 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Rus ordusunun yanında bulunmuşlardır.⁹²⁰

⁹¹⁸ Şencan **Robert Koleji'de Öğrenim Gören**, s. 268.

⁹¹⁹ Şencan **Robert Koleji'de Öğrenim Gören**, s. 279.

⁹²⁰ Sabev, **Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak**, s. 174.

Robert Koleji başta olmak üzere yabancı okullardan mezun olan Bulgar gençlerinin çoğu ilk olarak bağımsız bir Bulgar Kilisesinin oluşumu mücadelesi vermiş ardından 1878 Berlin Antlaşması'yla kurulan Bulgar Prensliği'nin idari ve yönetim kadrosunda yer alarak ülkeleri için önemli katkılar sunmuşlardır.⁹²¹ Bu katkıda çok büyük bir payı bulunan Robert Koleji'nin Bulgar çocuklarını parasız bir şekilde okutmasına yardım ettiği de dikkati çeken başka bir husustur. Osmanlı idaresine karşı başlayan ayaklanmalarda⁹²² da Bulgar yanlısı tutum içinde hareket eden Robert Koleji Bulgaristan'da başlayan 1876 Nisan ayaklanması sırasında bütün Bulgar öğrencilerine izin vererek bu öğrencilerin isyana katılmalarını sağlamaya çalışarak Bulgaristan'ın bağımsızlığına yol açan önemli olayların her kademesinde somut bir şekilde yer almıştır.⁹²³

Bulgar öğrenciler eğitimlerini Robert Koleji başta olmak üzere sadece İstanbul'daki okullarla sınırlı da tutmamıştır. İstanbul'da eğitim aldıktan sonra Avrupa'nın değişik ülkelerine ve Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek eğitimlerini buralarda devam ettirmiş olan Bulgar öğrenciler; daha sonra kendi ülkelerine dönerek politikacı devlet adamı görevlerinde bulunmuşlardır. Bu hususta 1879 yılı ile 1915 yılları arasında Bulgaristan'da bakan ve başbakan görevlerinde bulunan 108 kişi içinde 12 kişiyle en fazla mezun veren Robert Koleji ön plana çıkmayı başarmış bir kolejdır.⁹²⁴

Bu başarılarla Bulgaristan üzerine bu denli etkiye bulunmuş olan Robert Koleji'nin mezun ettiği Bulgar öğrenciler hakkında 1878 yılına kadar detaylı bilgiler verirken bu tarihten itibaren mezun ettiği Bulgar öğrenciler hakkında hiçbir bilgiyi vermediği görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri olarak Robert Koleji'nden mezun olan Bulgarların Bulgaristan'ı Osmanlı Devleti'nden ayrı bir Prenslik haline getirmiş olmaları başka bir söylemle belirtirsek Bulgarların artık kendi devletlerini kurmuş olması iken diğer bir nedende kolejin Osmanlı Devleti'ne karşı yetiştirdiği Bulgarların

⁹²¹ Georgi P. Kostandov, **İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul Geçmişten Günümüze Osmanlı Bakiyesi Bulgarlar Üzerine Bir Araştırma 1800-2000**, İstanbul: Kreatif Yayınları, 2011, s. 30.

⁹²² Bulgar İhtilalini yönlendiren liderlerin önemli bir bölümü kolej mezunudur. İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 116.

⁹²³ Sevinç, **a.g.e.**, s. 144.

⁹²⁴ Sabev, **Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak**, s. 175.

Osmanlı Hükümetince herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmalarının koleje engellenmek istenmesi olmuştur.⁹²⁵

3.2.2. Kolej Mezunu Bulgarların Siyasi Alandaki Çalışmaları

3.2.2.1. Robert Koleji Mezunu Bulgar Başbakanlar

Kolejden mezun olmuş olan Bulgar öğrencilerin üzerinde Robert Koleji'nin bıraktığı etki bilinmektedir. Mezun Bulgarların mesleki kariyerlerinde nerelere geldiği, ne gibi işler yaptığı dikkatli incelenirse bu etkinin gücü daha iyi fark edilecektir. Özellikle kolejin bu öğrenciler üzerinde manevi ve düşünsel etkisi göz önüne alınırsa Bulgarlar ile okul arasında sağlam bağların oluştuğu söylenebilir.

Şekil 3.1. Modern Bulgaristan Devleti

Haritada görüldüğü gibi doğusunda Karadeniz, güneydoğusunda Türkiye, güneyinde Yunanistan, kuzeyinde Romanya, batısında Sırbistan'ın olduğu Güney Balkanlarında kurulan bu modern devlet:⁹²⁶ XIX. yüzyılda kolej ile Bulgarlar arasında kurulan bu ilişkiler ile ortaya çıkmış ve dünya devletleri arasında yerini almıştır. Robert Koleji, Bulgarların Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız bir devlet kurmasına, politik ve entelektüel açıdan bir değişim ve gelişim içinde olmasına neden olmuştur. Bulgarların siyasal yaşamına yön veren önemli şahsiyetlerin Robert Koleji'nde yetişen Bulgar öğrenciler olduğu bilinmektedir. Kolej mezunlarından Bulgaristan Devleti'nin üst düzeyinde önemli yetkililer olarak faaliyete bulunan bu isimlerden bazıları Panaretoff, Slaveikov, Stoilov ve Geşav'dır. 1871 yılında kolejden mezun olan bu isimler Başbakan, büyükelçi, parlamento üyesi, bakan, belediye başkanı gibi önemli

⁹²⁵ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 4.

⁹²⁶ **Google Maps**, (08.08.2020), <https://www.google.com/maps/place/Bulgaristan/@42.7317326,21.1793217,6z/data=!4m5!3m4!1s0x40a8fec1c85bf089:0xa01269bf4c10!8m2!3d42.733883!4d25.48583>.

görevlerde bulunmuş Bulgaristan'ın bağımsızlık sürecinde önemli faaliyetler ortaya koymuştur.⁹²⁷

Aşağıdaki tablo Bulgar Devleti'nin bağımsızlık sürecinde önemli yerlerde görev almış olan Robert Koleji mezunu Bulgarları göstermektedir.

Tablo 3.3. 1879-1915 Yılları Arasında Robert Koleji'nden Mezun Olan Bulgar Bakan ve Başbakanlar

Sayı	Kolejden Mezun Olduğu Dönem	Mezun Öğrenci	Bakan	Başbakan
1	1871	Konstantin Stoilov	Dışişleri, Diyanet, İçişleri, Adalet ve Maliye	Başbakan (1887, 1894-1899)
2	-----	Stefan Stembolov**		Eylül 1887- Mayıs 1894
3	1871	İvan Slaveykov	Millî Eğitim	
4	1874	Dimitir Popov	Bayındırlık Ulaştırma Ticaret ve Tarım	
5	1875	Todor İvançov	Millî Eğitim Dışişleri, Diyanet ve Maliye	Başbakan (1899-1900, 1900-1901)
6	1875	Aleksandır Lüdskanov	Ticaret ve Tarım Bayındırlık, Ulaştırma, İçişleri, Tarım ve Devlet Malları	
7	1876	İvan Belinov	Bayındırlık ve Ulaştırma	
8	1877	Mihail Macarov	Bayındırlık, Ulaştırma ve İşçileri, Savunma, Dışişleri ve Diyanet	
9	1877	İvan fiçev	Savunma	

⁹²⁷ Acun, a.g.m., s. 145.

** Stefan Stembolov listeye tarafımızca eklenmiştir. **Bulgaristan Başbakanları Listesi**https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Bulgaristan_ba%C5%9Fbakanlar%C4%B1_listesi&oldid=22594782

Tablo 3.3. 1879-1915 Yılları Arasında Robert Koleji'nden Mezun Olan Bulgar Bakan ve Başbakanlar (Devamı)

10	1881	Dimitir Minçoviç	Adalet	
11	1881	Hristo Todorov	Milli Eğitim, Adalet, Ticaret	
12	1882	İvan Peev Plaçkov	Milli Eğitim	
13	1881-1884	Lazar Payakov	Maliye, Milli Eğitim	

Tablo 3.3'te de⁹²⁸ görülebileceği gibi Robert Koleji'nden mezun Bulgarların, başbakanlıktan önemli bakanlıklara kadar Bulgaristan Devleti'nin kilit noktalarında görev alarak Bulgaristan toplumunun siyasi, sosyal, ekonomik, eğitsel, kültürel ve düşünsel yaşamına yön vermişlerdir.

Tabloda görülen bu isimden biri olan Konstantin Stoilov 1853 yılında Filibe doğmuştur. Stoilov, Robert Koleji'nde hukuk eğitimi aldıktan sonra Almanya'ya gelerek Heidelberg Ruprecht Karl Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır. Almanya'da aynı zamanda Mason olan K. Stoilov Bulgaristan Muhafazakâr Partisi'nin liderliğini üstlenmiştir. K. Stoilov'un liberal dünya görüşü onun politikalarında yansımış ve Bulgaristan Başbakanı olduğu dönem liberal politikalar uygulamıştır. Uyguladığı liberal programla geçmiş dönem Bulgar Başbakanı Stambolov aleyhine çıkardığı yasalarla dikkatleri çeken Stoilov aynı zamanda devlet bütçesinden eski bakanlara ödenen emekli maaşlarını keserek liberal politikalara uygun hareket etmiştir. Bulgaristan'daki koalisyon hükümetinin başbakanı olan Stoilov⁹²⁹ başbakan olmadan önce devlet içinde birçok önemli görevler üstlenmiştir. Eğitimi tamamladıktan sonra Bulgaristan'a dönünce Ruslar tarafından ilk olarak Plovdiv Eyaleti mahkemesine üye olarak atanmıştır. Bulgaristan Prensliği kurulduktan sonra Tırnova'da açılan ve yeni Bulgar Prensliği'nin anayasasını hazırlamakla görevli Kurucu Bulgar Meclisi'nde milletvekili olarak yer almıştır. Bulgaristan Prensliği'nin kurulmasını sağlayan Berlin Antlaşması'nın muhafazakâr bir nitelikte olmasını savunan K. Stoilov, Prens

⁹²⁸ Sabev, **Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak**, s. 179-80.

⁹²⁹ "**Konstantin Stoilov**", Vikipedi, 26.03.2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Konstantin_Stoilov&oldid=947546621. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

Alexander'in sekreterlik görevinden sonra 1880 yılında geçici olarak Viyana'daki uluslararası konferansa Bulgaristan Dışişleri Bakanı olarak katılmıştır. Genel olarak monarşik yönetimin güçlenmesinden yana bir tavır sergileyen K. Stoilov, 1882 yılında 2. Süvari Alayı Teymeni olarak emekliye ayrılmıştır. Bulgaristan'da milli ekonominin önemli adımlarından biri olan Viyana, İstanbul Demiryolu sözleşmesini imzalamış bir isim olan K. Stoilov, 1883 yılında Bulgaristan'da liberal Parti ile muhafazakâr Parti'nin koalisyon hükümetinde Adalet Bakanı olarak yer almıştır. Bulgar Edebiyat Cemiyeti'nin de üyesi olan K. Stoilov 1885 yılında Sırp-Bulgar Savaşı çıkınca Bulgar Ordusu Süvari Takım Kaptanı olarak savaşta yer almıştır. Stambolov Hükümeti Dönemi'nde Adalet Bakanı olarak görev yapan Stoilov, Stambolov Hükümeti'nden ayrılınca iktidara muhalif olarak konumlanmış, iktidara karşı kurulan; muhafazakârlar, müttefikler ve liberallerden oluşan Birleşik muhalefetin başı olarak 1894 yılında koalisyon kabinesinde başbakan olarak Ferdinand tarafından atanmıştır. Halk Partisini kurarken Mir adlı gazeteyi de çıkaran K. Stoilov, Makedonya'nın Osmanlı'dan ayrılması için başlatılan silahlı isyana destekte vermiştir. Başbakan olduğu dönem özellikle tarımda uyguladığı politikalarla ön plana çıkan Stoilov, tarım fonları aracılığıyla tarımı teşvik etmiş biridir. Yerel endüstrinin gelişmesi için uyguladığı vergi indirimleri ve tarifelerle ekonomik canlanmayı hedefleyen K. Stoilov; Bulgaristan'ın Başkenti Sofya'dan Bulgaristan'ın kuzeyine ve Makedonya'ya uzanan demir yolunu inşa etmiştir. Fransa ve Almanya gibi büyük devletlerle girdiği ekonomik ilişkiler neticesinde ülke ekonomisinde bir daralma yaşanınca K. Stoilov 1899 yılında Bulgaristan Başbakanlığından istifa etmiştir.⁹³⁰

1879 ile 1886 yılları arasında Bulgaristan'ın ilk Prensi olarak seçilen Aleksandr Battenberg'in sekreterliğini yapan Stoilov'un başbakan olarak görev yaptığı dönemler 1894,1899 dönemleridir.⁹³¹ Başbakanlığı döneminde partisinin kabine sekreteri olarak yine bir Robert Kolej mezunu olan Petkov Hristov Tıpçileştov'u getirmiş ⁹³² ve 1894 yılında Halk Partisi'nin başkanlığı görevini yürütmüştür.⁹³³

⁹³⁰ “Константин Стоилов”, **Уикипедия**, 22.10.2020, https://bg.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD_%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2&oldid=10527196.

⁹³¹ “**History of Freemasonry in Bulgaria**”, 01.07.2007, https://web.archive.org/web/20070701110937/http://www.grandlodge-bulgaria.org/English/history_1941.htm.

⁹³² Sevinç, **a.g.e.**, s. 142-143.

⁹³³ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 44.

Konstantin Stoilov dışında Robert Koleji'nden mezun aşağıdaki bu üç isimde Bulgaristan'a başbakan olduğu görülmektedir. Bunlardan biri Stefan Stambolov diğeri Todor İvançov ve son olarak Konstantin Muraviev'dir. Bu öğrencilerden Konstantin Muraviev; eğitimine kolejden mezun olduktan sonra sonra Kadıköy'de bulunan Fransız Enstitüsü'de devam etmiş buradaki eğitimini tamamladıktan sonra mezun olmuştur.⁹³⁴

Bulgaristan siyasi tarihine yön vermiş bu isimlerden biri olan Stephen Stambolov, kolejden 1871 yılında mezun olmuş Bulgaristan'a başbakanlık yapmış bir isimdir. Aynı dönemden mezun olan Bulgarların 2'si Bakan, 2'si Belediye Başkanı, 4'ü milletvekili ve 3'ünün de büyükelçi olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir.⁹³⁵

Stefan Stambolov Bulgaristan'ın Prenslikten bağımsızlık sürecine giderken bu süreç yön vermiş Robert Koleji mezunu başbakanlardan biridir. Bulgar Milli Kurtuluş Hareketi'nin üyelerinden olan, Nisan ayaklanması ve 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda istihbarat görevinde bulunan Stefan Stambolov, 1881 yılında milletvekili olarak Bulgaristan meclisine girmiş ve 1884 ile 1886 yılları arasında Bulgaristan Meclisi'nin başkanlığını yapmış önemli bir isimdir. 1886 yılında Prens Aleksander Von Battenberg'in Bulgaristan tahtını ele geçirmesinde etkili olurken aynı yılda Ağustos ayında Naiplik görevine getirilmiştir. 1887 yılında Aleksander'den sonra Knez olan Ferdinand Von Saxe Coburg Caatha' yı da destekleyen Stefan Stambolov bu süreçlerden sonra 1887-1894 yılları arasında Bulgaristan'da açık bir diktatörlük rejimi tesis etmiş bir isimdir. Bulgaristan'da kurduğu rejimin niteliğinden dolayı Stefan Stambolov Bulgar Bismark'ı olarak tanınmıştır. S. Stambolov geleneksel Bulgar politikasında değişime giderek Rusya'ya karşı İngiltere ve Macaristan Devletlerine yakın bir siyasi tutum içinde olmuştur. Osmanlı Devleti'ne karşı da düşmanlık temelinde de bir siyaset izleyen Stambolov önce Knez Aleksander tarafından görevinden uzaklaştırılmış ve bir yıl sonrada (1895) Bulgar Sosyalistler tarafından Sofya'dayken sokak ortasında öldürülmüştür.⁹³⁶

Stefan Stambolof Bulgaristan başbakanı olduğu dönem bağımsız bir dış politika izlemiş ve geri bir ülke konumunda olan Bulgaristan'ı modern çağdaş bir Avrupa Devleti haline getirmek için çaba sarf etmiştir. Bunun için Bulgar ulusal birliğini bir

⁹³⁴ Sabev, **Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak**, s. 175.

⁹³⁵ Bilgiyi aldığımız kaynakta yazar ilk Bulgar başbakanı olarak Stefan Panarato夫 ismini zikretmiştir. Verilen bu bilgide karışıklık yapıldığını belirtmek gerekir. Sevinç, **a.g.e.**, s. 142.

⁹³⁶ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 44.

gereklilik olarak gören Stefan Stambolov; Bulgaristan'ın iktisadi, askeri ve siyasal alanda güçlü olmasının önemini kavramış bir politikacı olarak tanımlanmaktadır.⁹³⁷ S. Stanbolov'u devletler imparatorluklar kurup yıkabilecek ender kişiler içinde değerlendiren Prof Palangurski, Stambolov'un 41 yıllık yaşam süresi içinde yaptığı çalışmalar hakkında kısaca şunları belirtmiştir. “*Stefan Stambolov 31 Ocak 1854 tarihinde Veliko Tırново'dan olan ve kendi küçük işi olan sıradan bir ailede dünyaya geldi. 1877 yılına kadar, yani sadece 23 yıl içinde Stefan Stambolov kilise harekâtına katıldı, Odesa İlahiyat Fakültesi'nde biraz okuduktan sonra devrimci eylemleri yüzünden oradan kovuldu. Arkasından devrim komiteleri kurucusu Vasil Levski'nin davasının devamcısıdır. 1875 yılında Osmanlı Egemenliği 'ne karşı Stara Zagora Ayaklanması'nın, 1875 yılındaki Nisan Ayaklanması'nın öncülüğünü yaptı. 1877 ile 1878 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Stambolov Bulgar istihbarat ağına katıldı ve savaşın Ruslar için başarılı olması için Rus ordusuna yardım etti. 24 yaşındayken Stambolov, 1879 yılında Bulgaristan'ın Osmanlı Egemenliği'nden kurtuluşundan sonra ilk Bulgar parlamento olan kurucu meclisin kapıları yanında duran figürdür. O zaman Stefan Stambolov, milletvekili olmak ve Anayasa'nın hazırlanmasına katılmak için gerekli yaşta değildi.*” Prof. Palangurski ayrıca Modern Bulgaristan Devleti'nin temellerinin Stefan Stambolov'un başkanlığı döneminde atıldığını belirtmektedir. Bu dönemde Bulgaristan'ın modern bir Avrupa Devleti gibi kurumsallaşma çalışmaları içine girmesiyle birlikte Bulgaristan Demir Yolları'nın tesisi, Karadeniz kıyılarında Liman kurma faaliyetleri, Bulgaristan Posta sistemi, ticari etkinliklerde oldukça önemli yer tutan ticaret fuarları, Bulgar yayıncılık faaliyetleri kapsamında açılan Basımevi, başkent Sofya'da eğitim alanında önemli bir kurum olan Sofya Üniversitesi'nin açılması gibi ticari fonksiyonel kurumlar oluşturma, basım-yayın, eğitim gibi birçok alan da çalışmalar yapmıştır.⁹³⁸

1871 yılı mezun Bulgar öğrencilerin Bakan Başbakan ve devlet içinde önemli yerlerde görev alarak Bulgaristan'ın siyasal yaşamı üzerindeki bu etkinin devamını 1874-1875 mezun Bulgar öğrencilerinde ortaya koyduğu görülmektedir. Bu dönemde 11 talebe mezun olmuş bu öğrencilerden 1'i Rum milletinden 3'ü Ermeni ve geri kalan 7 öğrencinin tamamı Bulgarlardan oluşmuştur. Bu dönemin Bulgar mezunları tıpkı 1871

⁹³⁷ “**Stefan Stambolov**”, (25.08.2020), https://tr.qwe.wiki/wiki/Stefan_Stambolov.

⁹³⁸ Rayna İvanova ((çev.),), “**Stefan Stambolov Bulgaristan'ı Modernize Eden Devlet Adamıdır**”, 04.02.2014, <https://bnr.bg/tr/post/100293422>.

mezunları gibi öğretmen, bakan, başbakan Bulgar Prenslarından Aleksander ve Kral Ferdinand'ın özel sekreteri görevlerinde bulunmuş önemli mevkilerde yer almış kimseler olarak Bulgaristan'ın bağımsızlığına giden süreçte etkide bulunmuşlardır.⁹³⁹

Bu öğrencilerden biri Todor İvançev'dir. 1874-1875 yılı mezunlarından olan ve 1886, 1887, 1889 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Todor İvançov Bulgaristan'ın 1899 ve 1901 yılları arasında Başbakanlığını yapmış bir isim olarak bilinmektedir.⁹⁴⁰ Kolej mezunu olup Bulgaristan Devletinin önemli yerlerinde görev almış olan Bulgar öğrencilerin sadece başbakanlık değil aynı zamanda Bakanlıklar yaptıkları da belirtmiştik. Daha çok Milli Eğitim Bakanlığı'nda gördüğümüz bu öğrencileri diğer bakanlıklarda da görmek mümkün olmuştur. Burada yalnızca bir kaçına değineceğimiz bakanlıklardan biri de Bulgaristan Bayındırlık Bakanlığıdır. 1875-1876 yılı mezunlardan Bulgar öğrencilerin bu bakanlıkta görev aldığı görülmektedir. 1875-1876 eğitim öğretim döneminde kolejin mezun ettiği 15 öğrenciden 1'i Rum 7'si Bulgar ve 7'si de Ermeni'dir. 1863 yılından bu yana kolejin en çok mezun verdiği dönemin bu dönem olduğu belirtilmektedir. Bu dönem mezunlardan üçünün öldüğünü George Washburn anılarında belirtirken, mezun olan diğer Bulgar öğrencilerin hepsinin iyi yerlerde görev aldığını söyleyip içlerinden birinin de Bulgaristan Hükümeti'nde Bayındırlık Bakanı olarak görev yaptığını bu kişinin 1902 yılında hayatını kaybettiğini belirtmektedir.⁹⁴¹ G. Washburn'un değindiği bu öğrencilerden biri olan Aleksandır Lüdskanov'da devlet yönetiminde birçok alanda bakanlık yaparak ülkesine hizmet etmiştir.⁹⁴²

Bu dönemin tanınan önemli mezunlarından biri de kuşkusuz Mihail Macarov'dur. Diplomat, edebiyatçı, Bakan, Müdür gibi birçok alanda ön planda olan bu isim 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra bir Prenslik haline gelen Bulgaristan'ın kurucu meclisinde milletvekili olmuştur. Milletvekilliğinden sonra Bulgaristan'ın politik yaşamında aktif olmaya devam eden M. Macarov, 1878 Berlin Antlaşmasıyla statüsü belirlenen Doğu Rumeli Vilayeti'nin Maliye Müdürlüğü görevini 1882 ile 1885 yılları arasında yürütmüş biridir. Bulgaristan Parlamentosunda 1880-1911 ile 1919-1931 dönemleri arasında Parlamento Başkan yardımcılığını yapan Mihail Macarov; 1894 ile

⁹³⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 127.

⁹⁴⁰ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 46; Sevinç, **a.g.e.**, s. 143.

⁹⁴¹ Washburn, **a.g.e.**, s. 142-143.

⁹⁴² Washburn, **a.g.e.**, s. 127.

1899 yılları arasında Umumi Binalar ve İmar Bakanlığı, 1913 yılında İçişleri ve Sağlık Bakanlığı keza yine 1919 yılında Bulgaristan Savunma Bakanlığı, 1919 ile 1920 yılları arasında Diyanet İşleri ve Dışişleri Bakanlıkları görevini yapmıştır. Bu bakanlıklar dışında 1913 ile 1915 yılları arasında Bulgaristan'ın Londra ve St. Petersburg Büyükelçiliğini yapan Mihail Macarov ayrıca Bulgaristan Bilimler Akademisi'nin de bir üyesidir. Bir siyasetçi, diplomat, edebiyatçı olarak Bulgaristan'ın bağımsızlığında ve bağımsızlıktan sonraki süreçlerinde verimli çalışmalar ortaya koyan Mihail Macarov: İkinci dünya Savaşı devam ederken 1944 yılında bütün ailesiyle birlikte bir Amerika bombardımanı ile hayatını kaybetmiştir.⁹⁴³

XX. yüzyıla girerken kolej, Bulgaristan için yönetici, idareci, bürokrat yetiştirmeye devam etmiş Bulgar siyasi yaşamına yön verme misyonunu sürdürmüştür. Bu dönem hakkında görüşlerinden çok sık yararlandığımız George Washburn, öğrencilerinin eğitim kariyerlerine de değindiği "*Robert Koleji Hatıraları İstanbul'da Elli Yıl*" adlı eserinde 1903 eğitim öğretim döneminde mezun Bulgar öğrencilerinin ilgili bakanlıklarda görevler aldığından da bahsetmektedir. Buna göre 1903 döneminde mezun olan 19 öğrenciden 6'sı Bulgar öğrencidir. Mezun olan Bulgar öğrencilerden ikisi Bulgaristan Hükümetinin Dışişleri Bakanlığında önemli memurlar olarak göreve başlarken diğer iki mezun öğrencide eğitimlerine Almanya ülkesinde devam etmişlerdir.⁹⁴⁴

Kolejin mezun ettiği Bulgar öğrencilerin Bulgaristan'ın bağımsızlığı kadar bağımsızlıktan sonra da ülke yönetiminde etkisi devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarının kaybıyla sonuçlanan I. Balkan savaşı, içinde Robert Koleji'nde eğitim görmüş olan İvan Peev Plachkoff ve Alexander Loudskanoff'un da yer aldığı Bulgaristan Bakanlık Konseyi'nin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başlamıştır. Nitekim bu savaşlardan sonra günümüzün Modern Bulgaristan Devleti'nin sınırları da büyük oranda bu dönemlerde belirlenmiştir.⁹⁴⁵

⁹⁴³ Hüseyin Mevsim, "Bulgar Toplumcu Mihail Macarov'un (1854-1944) 1868 Yılma Ait İstanbul İzlenimleri", ed. Suzan Gür, Atatürk Kültür Merkezi Yayını; Bilimsel toplantılar dizisi, **7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi: Türk ve Dünya kültüründe İstanbul Bildiriler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2011, s. 2490.

⁹⁴⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 313.

⁹⁴⁵ Akça, **a.g.m.**, s. 294.

3.2.2.2. Robert Koleji Mezunu Bulgar Diplomatlar

Robert Koleji'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığına etkisini incelerken bağımsızlık sürecinde çok önemli bir yer tutan diploması ve uluslararası ilişkiler alanında kolejin mezun Bulgar öğrencilerinin aktif oldukları görülmektedir. Bulgaristan'ın bağımsızlığına giden süreçte ilk olarak eğitimle Bulgar öğrencilerini belirledikleri amaç etrafından şekillendiren Robert Koleji daha sonra Bulgar halkına liderlik edecek kadroları oluşturmaya yönelmiştir. Bunun için kolej, Bulgar öğrencileri isyan liderleri olarak yetiştirmeye çalışmıştır. 1870'li yıllar Bulgaristan'da isyanların yayıldığı görülmektedir. Bu yıllardan itibaren Bulgaristan'da başlayan olaylarda Robert Kolej mezunu Bulgar öğrenciler yer almıştır. Bulgaristan'ın bağımsızlığına giden süreçte bu isyanlara bir kısım kolej mezunu Bulgar öğrenciler önderlik ederken bir kısım mezunlarda Bulgarlar için uluslararası ilişkiler geliştirmeye yönelmiş kolejde öğrendikleri İngilizce lisansı ile Bulgarların İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri gibi İngilizce'nin konuşulduğu ülkelerle iletişimini sağlamaya çalışmışlardır.⁹⁴⁶

Çünkü Bulgar bağımsızlığına katkı da bulunan kolej öğrencileri uluslararası ilişkilerin önemi kavrayacak şekilde yetişmişlerdir. Bulgarların uluslararası ilişkiler geliştirme çabası özellikle Bulgar Prensiği'nin 1878'de yılında kurulmasından sonra yayılmıştır. Robert Koleji'nden mezun Bulgarların Bulgaristan Prensiği'ni temsilen Bulgar Devleti'nin Dış İşleri Bakanlığında, diploması servisinde, uluslararası konferanslarda yer almışlardır. Bu alanda ilk karşımıza çıkan isim Petar Mateevdir. Kolejin 1868 eğitim öğretim dönemi mezunlardan biri olan Petar Mateev, devletin diploması servisinde görev alarak çalışmıştır.⁹⁴⁷

Diploması ve dış ilişkiler alanında yaşanan ve Bulgaristan'ın doğrudan bağımsız olmasına yol açan olayların, ilişkilerin, Osmanlı- Bulgaristan Devletleri arasındaki krizlerin içinde kolejin 1871-1872 eğitim öğretim dönemi mezunu önemli isimler bulunmaktadır. Bu isimlerden biri de İvan Gueshoff'dur.⁹⁴⁸

İvan Gueshoff Bulgaristan Prensiğinin Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız bir devlet olarak kurulmasında adı ön planda anılan biridir. Modern Bulgaristan Devleti'nin

⁹⁴⁶ Kocabaşoğlu, **Robert Koleji ve Bulgaristan Meselesi**.

⁹⁴⁷ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 119.

⁹⁴⁸ Washburn, **a.g.e.**, s. 94.

ilk diplomatlarından biri olarak nitelenen İvan Stefanof Gešov (Gueshoff) 1854 yılında Bulgaristan Filibe doğmuştur. Daha sonra çok önemli görevler üstlenecek olan bu kolej mezunu İstanbul'dan sonra Manchester Oten's Koleji'nde eğitimine devam etmek için İngiltere'ye gitmiştir. İngiltere'de ki eğitimini tamamladıktan sonra Bulgarların ilk diplomat görevlilerinden biri olarak 1887 ile 1899 yılları arasında Bulgaristan'ın Paris temsilciliği görevinde bulunmuştur. Fransa'dan sonra 1899 yılında İstanbul'a gelerek burada 1904 yılına kadar diplomatlık görevine devam etmiştir. İstanbul'dan sonra, 1904-1910 yılları arasında Avusturya Viyana'da aynı görevine devam eden Gesov daha sonra 1910-1913 yılında Berlin, 1919-1920 yılında da Bern'de diplomatik temsilcilik görevlerini sürdürmüş ve 1932 yılında hayatını kaybetmiştir.⁹⁴⁹

Gešov'un önemi kolejin bir diğer öğrencilerinden biri olan Dimitar İkomov (Dimitri Economoff) adlı öğrenciyle birlikte eğitimlerini tamamlayıp ülkelerinde devlet görevlisi olarak hizmet etmeye başladıktan⁹⁵⁰ sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgar Prensiğini temsilen bulunduğu dönemlerde başlayacaktır. İvan Gešov'un Osmanlıda görevli bir diplomat olarak bulunduğu dönemde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Prensiği arasında olumlu ilişkilerin tesis edildiği görülmektedir. Nitekim Sultan Abdülhamit'in Baş Kâtibi olan Tahsin Paşa: Gešov'un İstanbul'da görevli olduğu süre içinde Osmanlı yönetimiyle iyi geçindiğini ve Osmanlı Padişah'ı Sultan Abdülhamit'in güvenini kazandığını, Bulgar- Türk ilişkilerinin dostluk temelinde geliştiğini ve bununla Gešov'un katkılarıyla mümkün olduğunu belirtmektedir.⁹⁵¹

Fakat bu iki devlet arasındaki olumlu atmosfer aynı şekilde devam etmemiştir. Bulgaristan Devleti adına 1901 ile 1903, 1906 ile 1909, 1914 ile 1919 yıllarında İstanbul'da temsilcilik görevinde bulunan İvan S. Gešov, 1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığına neden olacak olan ve "Gešov Olayı" diye bilinen olayı başlatınca iki ülke arasında siyasi kriz ve gerilim başlamış oldu. Osmanlı padişahlarından II. Abdülhamit'in doğum gününden dolayı 30 Ağustos günü yapılan resepsiyona Bulgaristan henüz bağımsız bir devlet olmadığından başka bir deyişle Osmanlı Devleti'ne vergi veren bir Prenslük olduğundan dolayı Bulgar temsilcinin resepsiyona çağrılmaması iki ülke arasında diplomatik bir krizin yaşanmasına neden olmuştur.

⁹⁴⁹ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 44; Washburn, **a.g.e.**, s. 80.

⁹⁵⁰ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 45.

⁹⁵¹ Mithat Aydın, "Bulgaristan Yol Ayrımında: İvan S. Gešov Mese-lesi", **Bellekten**, Cilt 77, Sayı 280, 2013, s. 1077.

Sadece bağımsız devletlerin elçiliklerinin ve temsilcilerinin çağrıldığı bu resepsiyona çağrılmayan Geşov, Osmanlı Devleti'nin bu tutumunu Bulgaristan Devleti'ne bildirmiştir. Yaşanan bu hadisenin Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan Prenslığı'ni itibarsızlaştırdığını düşünen Geşov İstanbul'u terkederek Sofya'ya gelmiştir.⁹⁵²

Ayrıca Geşov Olayı olmadan önce Bulgaristan Prenslığı, ziyafet için Geşov'un davet edilmemesi durumunda Geşov'u geri çağıracakları uyarısını Osmanlı Devleti'ne yapmıştır. Padişah adına verilen ziyafetin çağırılacaklar listesinde adı bulunmayan Bulgar Kapı kethüdası⁹⁵³ Geshof'un sebep olduğu bu olay bittikten sonra Kemal Salih Sofya'da olduğu sırada bu konuyu Geshof ile bire bir konuşmuştur. Kemal Salih'in bu röportajını İbnülemin Mahmud Kemal İnal "*Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*" adlı eserinde şu cümlelerle aktarmaktadır. "*Alman İmparatoru İstanbul'a geldiği zaman sarayda verilen büyük bir ziyafette bütün sefirler ve mümessiller meyanında o zaman Bulgaristan Kapı Kethüdası bulunan Mösyö Markof'ı da ilk defa davet ettiler. Bab-ı Ali bu davete muarız idi. Fakat bir defa iradeyi seniyye çıkmış. Markof davete icabet etmiş ve emri vaki olmuş idi. Bu ziyafetten sonra Bulgaristan mümessillerinin, diğer süferanın da çağırıldığı resmi ziyafetlere davete teamül oldu. Bu suretle cülus veladet münasebetleri ile veya diğer vesileler ile sarayda verilen bütün ziyafetlere bende çağırılıyor idim. Hadise 1908 Ağustosunda oldu. Meşrutiyet yeni ilan olunmuştu. Abdülhamid'in cülusunun sene-i devriyesi münasebeti ile Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, Ayaz Paşada ki Hariciye Konağında büyük bir ziyafet hazırlıyordu. Bu ziyafete bütün sefirler ve mümessiller bir hafta evvelden davet edilmeye başlanmıştı. Ağustos'un 15'i geldiği halde bana davetiye gelmemişti. Diğer meslektaşlarımdan hepsinin de davetiye almış olduklarını öğrendim. Bab-ı Aliye girdim. Baş teşrifatçı Galip Paşayı gördüm. "Ben haberdar değilim. Fakat sizin davet edileceğinizi zan ediyorum." dedi. O zaman Tarabya da oturuyordum. Daireme gittikten sonra Sofya'ya şifre bir telgraf çekerek vaziyeti bu vesileden istifade edilmek kabil olduğunu bildirdi. Ertesi gün davetiye yine gelmedi. Tekrar Bab-ı Aliye gittim Tevfik Paşa'yı ziyaret ettim. Hayret asarı gösterdi. "Nasıl olur? Gönderilmesi lazımdı Herhalde gönderilmiş olacaktır. Almamış*

⁹⁵² Sabev, **Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak**, s. 175.

⁹⁵³ Aydın, **Bulgaristan Yol**, s. 1078; Kapıkethüdalık taşrada görevli olup merkezle sürekli irtibat halinde olan bürokrat ve görevlilerin veya başka ülkelerden gelen bürokratların merkezi devlet yönetimiyle iletişimi neticesinde ortaya çıkmış bir yapıdır. Döndü Düşünmez, "Tanzimat Devrinde Kapı Kethüdalığı Müessesesi Hakkında Temel Bilgiler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 28, 2010, s. 376.

olacaksınız.” dedi. Ayın 17. Perşembe günü idi. Tekrar Bab-ı Aliye gittim. Bu defa Sadrazam Kamil Paşa’yı ziyaret ettim. Açıkça şu cevabı verdi: “Evet, siz davet edilmeyeceksiniz. Sebebini pek ala tahmin edebilirsiniz. Bulgaristan Türkiye’ye tabi bir emarettir. Hâlbuki ziyafet, ecnebi devletler sefirleri şerefine veriliyor.” Vaziyetin böyle olmakla beraber Bulgar mümessillerinin bu gibi ziyafetlere davetlerinin teamül haline geldiğini anlattım. Kamil Paşa, nazik bir zat idi. Şahsınızı pek ziyade severim. Bu şahsınıza karşı değildir. Size şahsen evimde bir ziyafet verebilirim. Fakat hükümet namına verilen resmi ziyafetlere davette mazuruz dedi. Hatta beni ertesi hafta Cuma akşamı için evinde hususi bir ziyafete davet ederek ilave etti. “Hakkınızı teslim ederim. Fakat memlekette büyük bir İnkılap olmuştur. İdare tarzı değişmiştir. Eskiden davetler saraydan yapılırdı. Şimdi Bab-ı Ali yapıyor.” Kamil Paşa’ya itiraz ettim. “Şayet yarın öğleye kadar davet edilmez isem İstanbul’u terke mecburum.” dedim. Sofya’dan henüz talimat almış değilim bir emri vaki yapıyordum. Kamil Paşa sükûnetle cevap verdi. “Bu sizin bileceğiniz şey. Davetinize meattesüf imkân yok” dedi. Cuma günü akşam İstanbul’u terk ettim. Ertesi günü İstanbul’ daki sefirler Hariciye Nazır’ının ziyafetine giderken ben Sofya’ya muvasalat etmiş bulunuyordum Bulgaristan İstiklalini ve Krallığının ilanına işte böyle bir hadise vesile iktihaz edilmişti. “Bu hadise olmasaydı krallık ilan edilmeyecek miydi?” M. Geshof güldü. “Şüphesiz günün birinde bu iş olacaktı. Fakat İki sene sonrası mı, beş sene mi belki de on sene gecikebilirdi. Ziyafet hadisesi meseleyi tacil etti.”⁹⁵⁴

Geşov olayından hemen sonra Bulgaristan Çarı Ferdinand 4 Ekim 1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını 4.8 milyon sterlin tazminat verilirse tanıyacağını söylemiştir. Bulgaristan ise 1,5 milyon sterlin vermeyi teklif etmiştir. Bu duruma karşı Rusya aradaki para farkını ödemeyi kabul edince Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımıştır.⁹⁵⁵

Geşov olayı olduktan sonra Osmanlı Sadrazamı Kamil Paşa Bulgaristan Prensiğinde görevli Osmanlı Devlet komiserine olayın mahiyeti hakkında 12 Eylül

⁹⁵⁴ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, Cilt 6-9, s. 1393-1395.

⁹⁵⁵ Hasan Pekdemir, **Bulgaristan’dan Gelen Göçmenlerin Türkiye’nin Sosyal Yapısına Etkileri (Eğitim, İstihdam İskân)**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992), s. 14.

1908 tarihli tahriratta şu bilgileri vermiştir. “*Saray-ı Hümayun’da olduğu gibi süferâ ile beraber diğer zevât dahi da’vet olunmuş olsa Bulgaristan Kapıkethüdâsının da’vet edilmesi tabi’i olur idiyse de Hariciye Nazırı Paşa hazretlerinin da’veti konağının ‘adem-i müsâ’adesine mebni süferânın yalnız zâtlarına mahsûs olduğuna eğer çi bu meyânda Mösyö Geşof müdde’aven bulundurulsa diğer süferânın i’tirâzını dâ’î olabileceğine binâ’en kendisi da’vet edilemediği ve bunda mugâyir-i usûl bir şey olmadığı cihetle dâ’î-i iğbâr olmaması lâzım geleceğinin orada icâb edenlere tebliği muktezîdir.*”⁹⁵⁶

Geshof olayında Osmanlı Devleti'nin tutumunu haklı bulan Bulgarlar da olmuştur. Roma Gazetesi'nden bir gazetecinin Bulgar politika memuru ile yaptığı röportaj da memur: Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti bağlı olduğunu, vergi verdiği ve bu yüzden Osmanlı Devleti'nin Kethüda'yı büyükelçi yani birinci sefir olarak kabul etmemekte haklı olduğunu belirtmiştir.⁹⁵⁷

1874-1875 yılına baktığımız da dönem sonu kolej mezunlarından Aleksander Lüdskanov'un diploması alanında adının geçtiği görülmektedir. Diplomat olmadan önce askeri alanda birçok faaliyet yürüten Lüdskanov Bulgar Prensligi'ni temsilen İstanbul elçiliğinde görev yapmış bir kolej mezudur.⁹⁵⁸ 1876-1879 dönemlerinde mezun Bulgar öğrencilerin de Bulgaristan'ı temsilen önemli konferanslara katıldığını George Washburn kolej anılarını anlattığı "*Robert Koleji Hatıraları İstanbul'da Elli Yıl*" adlı eserinde belirtmektedir. Bu öğrencilerden biri General Vinaratoff ile mahkeme hâkimi olan Karandjuloff'un Lahey Konferansı'na ülkeleri adına katılmışlardır.⁹⁵⁹ 1878-1879 döneminde de kolej mezun 8 öğrenciden olan 3 Bulgardan birinin diplomat olarak ülkesine hizmet ettiğini George Washburn belirtmiştir.⁹⁶⁰

1881-1882 eğitim öğretim döneminde mezun Bulgar öğrenciler içinde diplomatlık görevinde bulunan Bulgarlar olduğu görülmektedir. Bu dönemde 1'i Rum, 2'si Ermeni ve 9'u da Bulgar olmak üzere toplamda 12 öğrenci Robert Koleji'nden mezun olmuştur. Kolejin Bulgar mezunlarından biri devlet idaresinde önemli bir konumda göreve

⁹⁵⁶ Aydın, **Bulgaristan Yol**, s. 1078.

⁹⁵⁷ Bay, **a.g.t.**, s. 80.

⁹⁵⁸ Sevinç, **a.g.e.**, ss. 143-144.

⁹⁵⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 311.

⁹⁶⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 165.

gelmişken bir diğeri de bir süre diplomatlık görevinde bulunmuştur.⁹⁶¹ 1883-1884 eğitim öğretim yılına bakıldığında da 14'ü Bulgar ve 8'i diğeri milletlerden olmak üzere 22 öğrencinin okuldan mezun olduğu görülmektedir. Bulgar mezunlarından biri diplomatlık görevinde bulunurken⁹⁶² 1883-1884 döneminde kolejden mezun olan bir diğeri Bulgar öğrencinin de yine diplomat olarak görev aldığı görülmektedir.⁹⁶³

1891-1892 eğitim öğretim dönemine gelindiğinde ise mezun olan öğrenci sayısının 8 olduğu bu mezunlardan 3'nün Bulgar milletinden olduğu anlaşılmaktadır. Bu mezunlardan birinin Bulgaristan Devleti için diploması alanında görev aldığını yine George Washburn'dan öğrenmekteyiz.⁹⁶⁴ 1899-1900 yılında kolej, diploması alanında görev alacak olan Bulgarları yetiştirmeye devam etmiştir. Bu dönemde mezun olan Bulgar öğrenci sayısı 3'tür. Bu öğrencilerden biri Bulgaristan Devleti'nin diplomatlık bölümünde görev alarak çalışmıştır.⁹⁶⁵

Bulgaristan'ın bağımsızlık sürecinde önemli rol oynayan Bulgar ayaklanmalarında oldukça aktif olan, ayaklanmaları örgütleyen kişilerin de Bulgar Prensiğinin diploması servisinde temsilci olarak görev aldıklarını belirtmek gerekir. Bunlardan biri Petar Dimitrov'dur. Petar Dimitrov Bulgar tarihinin en büyük ayaklanması olarak bilinen 1876 Nisan ayaklanmasına katılmış, ayaklanmayı yönlendirmiş bir kişi olarak öne çıkmış bir ihtilalcidir. Daha sonra 1878 yılında kurulan Bulgar Prensiği'nin bir diplomatik ajanı olarak Beyrut'ta görevlendirilmiştir. Beyrut'tan sonra önce İstanbul ve 1896 yılında da Yunanistan Atina'da görevine devam etmiştir.⁹⁶⁶

Petar Dimitrov dışında Robert Koleji'nin yetiştirdiği dönemin önemli diplomatlarından biri de Bay Peter Mattheof'dur. Bu önemli Bulgar diplomat ilk olarak İngiliz Posta Servisi'nde bir memur olarak çalışmış ve daha sonra Bulgaristan Devleti'nde diploması bölümünde önemli bir göreve getirilmiştir.⁹⁶⁷ Kolejin Bulgaristan Devleti için diplomat yetiştirme ve Bulgar dış politikasına bu minvalde dolaylı olarak yön verme eğilimi Bulgaristan'ın 1908 yılında bağımsız bir devlet olduktan sonra da devam etmiştir. Bulgaristan, bağımsız olduktan sonra Osmanlı Devleti'nden toprak

⁹⁶¹ Washburn, **a.g.e.**, s. 192.

⁹⁶² Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 5.

⁹⁶³ Washburn, **a.g.e.**, s. 205.

⁹⁶⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 252.

⁹⁶⁵ Washburn, **a.g.e.**, s. 289.

⁹⁶⁶ Sevinç, **a.g.e.**, s. 143.

⁹⁶⁷ Washburn, **a.g.e.**, s. 79.

koparmak için Osmanlı karşıtı ittifaklar geliştirmeye başlamıştır. Aleksandr Milanov yerine Bulgaristan başkanı olan Ivan Evstratiev Geshov döneminde bu ittifak arayışı Bulgaristan Devleti'nin dış siyasetinde belirleyici olmuştur.⁹⁶⁸

Bu dış siyasetin bir sonucu olarak Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Balkan Devletleriyle bir araya gelerek ilan ettiği Birinci Balkan savaşında, Bulgaristan'ı o sıralar Ivan Evstratiev Geshov'un başında olduğu, o dönemin bakanları olan Alexander Ludskanoff ve Ivan Peev Plachkoff'un dâhil olduğu Bulgaristan Bakanlık Konseyi üyeleri yönetmiştir. Bu üyelerin dâhil olduğu bakanlık konseyi Osmanlı Devleti Savaş ilan ederek Balkan Savaşları'nın başlamasına neden olmuştur. Alexander Ludskanoff ve Ivan Peev Plachkoff'un Robert Koleji'nden mezun olmuş iki Bulgar öğrenci olduğunu belirtmek gerekir.⁹⁶⁹

Ayrıca Robert Koleji'nde öğretmenlik yaparak yüzlerce Bulgar öğrenci yetiştiren kolejin tanınan Bulgar öğretmenlerinden Stefan Panaretov'unda diploması alanında Bulgaristan için aktif bir faaliyet içinde olduğunu belirtmeden geçmemek lazımdır. Robert Koleji'nden mezun olmuş Bulgarların tanınan isimlerinden bir diplomat ve profesör olan Stefan Panaretoff (Panaretov), 1853 yılında dünyaya gelmiştir.⁹⁷⁰ Robert Koleji'nde eğitimini tamamlayan Panaretoff, 1875 yılında profesör ünvanını alarak kolejde çalışmaya başlamıştır. Bulgar Edebiyatı ve Slav dilleri üzerine çalışmalar yapan S. Panaratoff kendisiyle aynı dönemde mezun olmuş olan Konstantin Stoilov'a yakın durmuştur. Stefan Panaretoff, Bulgaristan tarihinin dönem noktalarından biri olan ve sonraki süreçlerde Bulgarların bir prenslik olarak kurulmasının nedenlerinden biri olan 1876 Nisan Ayaklanması'nda yaşanan ve dünya kamuoyunda yankılanan bütün olaylar ile ilgili bilgilerin elinin altında geçtiğini de belirtmiştir.⁹⁷¹

S. Panaratoff'un faaliyetleri sadece Bulgaristan'ın bağımsızlık süreci içinde yaptıklarıyla sınırlı kalmamış, Bulgaristan kurulduktan sonra da devam etmiştir. Robert Koleji'nde bir dönem öğretmenlik yaptıktan sonra ülkesi Bulgaristan adına I. Dünya

⁹⁶⁸ Pekdemir, **a.g.t.**, s. 14.

⁹⁶⁹ Orlin Sabev, "1910'larda Savaş ve Eğitim: Savaş Koşullarında İstanbul Robert Koleji ve Amerikan Kız Koleji", **Uluslararası Balkan Sempozyumu Balkan Savaşlarının 100'üncü Yılı**, İstanbul: İstanbul Bağcılar Belediye Başkanlığı, 2012, s. 565.

⁹⁷⁰ "**Stefan Panaretov**", Wikipedia, 27.10.2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Stefan_anaretov&oldid=985688609. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

⁹⁷¹ "**Panaretoff**", 04.05.2004, <https://web.archive.org/web/20040504131429/http://www.geocities.com/muntzer2/Panaretoff.html>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

Savaşı sürecinde Amerika Washington'da temsilcilik görevini de üstlenmiş bir isimdir.⁹⁷² Bu görevi 1914 yılından 1925 yılına kadar devam ettiren S. Panaretoff 1921 yılında da Cemiyet'i Akvam 'da (Milletler Cemiyeti) delege olarak bulunmuş Bulgaristan Devleti için önemli görevler üstlenmiştir.⁹⁷³

3.2.2.3. Robert Kolej Mezunu Devlet Görevlileri ve Siyasetçiler

Robert Koleji'nden mezun Bulgarların Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet olma sürecinde birden fazla alanda faaliyet yürüttüklerini görmek mümkündür. Kolejin mezun Bulgar öğrencilerinin aldıkları bu görevleri kronolojik bir sırada verilmesine dikkat edilmiştir. Çünkü kolejden mezun olan öğrencilerin siyasi alandaki çalışmalarının kronolojik bir sıra içinde verilip değerlendirilmesi konunun bütünlüğü açısından uygun olacağı kanaatindeyiz. Siyasi alanda faaliyet yürüten onlarca kolej mezunu Bulgar öğrenci olmuştur. Bu öğrencilerden biri Petko Gorbanov'dur. P. Gorbanov 1867-1868 yılı mezunlarındandır. Bu dönem Robert Koleji'nin ilk mezunlarını verdiği dönemdir. Bu dönemde sadece 2 öğrenci mezun olabilmıştır. Bu öğrencilerden biri olan Petko Gorbanov mezun olduktan sonra ülkesi için çok önemli görevler üstlenecektir. İlk olarak Robert Koleji'nde Bulgarca derslere girmiş olan Petko Gorbanov ardından Bulgaristan kurucu meclisinde milletvekili olarak seçilmiştir.⁹⁷⁴ Petko Gorbanov⁹⁷⁵ öğretmenlik ve milletvekilliğinin yanı sıra 1878 yılında Kurulan Bulgaristan Prenslüğünde Bulgar Ulusal Meclisi'nin başkan yardımcılığı görevi gibi birçok önemli görevlerde bulunarak Bulgaristan siyasi yaşamına yön vermiş bir isimdir.⁹⁷⁶

1868-1869 yılında kolejden önemli isimlerin mezun olduğu görülmektedir. Bu mezunlar arasında Kazan'dan (Kotel'den) Petar Mataev, Stefan Tomov, Elena'dan Yordan İkonomov, Burgas'tan Todor Jabarov ve Nayden Nikolov bulunmaktadır. Bu

⁹⁷² Kocabaşoğlu, **Robert Kolej ve Bulgaristan Meselesi**.

⁹⁷³ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 44.

⁹⁷⁴ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 119.

⁹⁷⁵ George Washburn "Robert Kolej hatıraları İstanbul'da 50 Yıl" adlı eserinde Bulgaristan'ın ileri gelen şahsiyetlerinden biri olan Petko Gorbanov'un kolejden 1870 yılında mezun olduğunu öğretmenlik ve Bulgar Meclisi'nde vekillik dışında avukatlık ta yaptığını da belirtmektedir. Baha fazla bilgi için bkz. Washburn, **a.g.e.**, s. 79.

⁹⁷⁶ Mevsim, Mevsim, **Uyanış Çağında**, s. 35.

öğrencilerden Burgas'lı Todor Jabarov Bulgaristan'da önemli görevler üstlenip ülkesine hizmet etmiş biri olarak tanımlanmaktadır.⁹⁷⁷

1869-1870 mezunlarından olan Theodore Djabaroff'un ülkesinde herkesin tanıdığı önemli bir devlet memuru olarak göreve başlarken⁹⁷⁸ kolejin 1871 yılı mezunlarından iki öğrencinin 1901 yılında öldüğü belirtilmektedir. Bu mezun Bulgarlardan biri Constantine Stoilof'tur. Bulgar Prensiği kurulduğundan beri Bulgaristan Devleti'nin üst düzeyinde önemli görevler almış olan C. Stoilov görevinde bulunduğu sıralarda ülkesine bağlı dürüst ve tanınan bir kişi olarak nitelenmektedir.⁹⁷⁹ Robert Koleji'nde bir süre öğretmenlik yapan ve G.Washburn'un Bulgaristan' da görev almış devlet adamları içinde en yeteneklisi olduğunu belirtmiştir. Constantine Stoiloff'un⁹⁸⁰ Bulgaristan Prensi Aleksander'in tecrübesiz olduğundan dolayı onu özel sekreterliğine getirdiğini belirten George Washburn, C. Stoilof'un mezun olduktan sonra da Robert Koleji yönetimiyle samimi dostane ilişkisinin devam ettiğini belirtmiştir.⁹⁸¹

C. Stoiloff Prens Aleksander'in özel sekreterlik görevini yürüttüğü dönem yine kolej mezunu olan bir diğer Bulgar öğrenci Dimitroff ise dönemin Doğu Rumeli Bölgesi'nin valisi olarak tanınan Aleko Paşa'nın işlerini yürütmüştür. Ülkeleri için önemli görevler üstlenen bu iki Bulgar mezun aynı zamanda George Washburn samimi olduğu kişilerdir.⁹⁸²

C. Stoilov ve Dimitroff dışında bu dönemin tanınan mezun Bulgar öğrencilerden biri de Petko Hristov Tıpçileştov'dur 1854 yılında Bulgaristan Kalofer'de doğan Petko Hristov Tıpçileştov Bulgaristan'ın tanınan bir ailesinden gelmektedir. Babası P. H. Tıpçileştov tanınan bir Bulgar tüccardır. Hristov Tıpçileştov Robert Koleji'ndeki eğitiminden sonra İngiltere'ye gitmiş burada Londra'da ki Ticaret Akademisi'nde eğitimine devam etmiştir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan önce İstanbul'a geri gelerek burada kurulmuş olan "*Bulgar Kardeşlik Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*" adlı kuruluşun eğitiminden sorumlu başkanı olmuştur. Bu görevi yürütürken 1874 yılından 1877 yılına kadar aynı zamanda "*Bulgar Halk Okuma Evi*" adlı kuruluşun da

⁹⁷⁷ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 43.

⁹⁷⁸ Washburn, **a.g.e.**, s. 79.

⁹⁷⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 297.

⁹⁸⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 79.

⁹⁸¹ Washburn, **a.g.e.**, s. 176.

⁹⁸² Washburn, **a.g.e.**, s. 180.

yönetim kurulu sekreterliği görevini yürütmüştür. Osmanlı-Rus savaşı başlayınca bu savaşta önemli görevler üstlenen Hristov Tıpcileştov savaştan sonra Bulgar Prensligi kurulunca Bulgaristan Başbakanı Dr. Konstantin Stoilov'un kabinesinde sekreter olarak ülkesinin bağımsızlığına katkıda bulunmuş aynı zamanda bağımsızlık sonrası dönemde önemli hizmetler de yer almış birdir.⁹⁸³

1871-1872 eğitim öğretim dönemine bakıldığında mezun olabilen öğrenci sayısı 8'dir. Bu öğrencilerin 6'sı Bulgar'dır. Bu mezun öğrencilerden Dimitar İkonomov Bulgaristan Devleti için önemli görevler üstlenirken esas olarak bu dönemin en önemli mezunu Petar Dimitrov'dur.⁹⁸⁴

Petar Dimitrov Robert Koleji'nden mezun olunca yine okuduğu kolejde Türkçe Bulgarca çevirmenlik derslerini vererek çalışmaya başlamıştır. Robert Koleji 1870'li yıllarda eğitimine devam ederken 1876 yılına gelindiğinde Bulgaristan'da Nisan ayaklanması çıkmıştır. Bu ayaklanma da yaşanan olaylara karşı Avrupa Kamuoyu hassas davranınca dönemin Amerikalı Bakanı Horace Maynard'ın emriyle Bulgaristan'da Nisan Ayaklanması sırasında nelerin yaşandığının anlaşılması için İstanbul Konsolosluk çalışanı Schuyler'i bu iş için görevlendirmiştir. Bu görevlendirme esnasında Kölnische Zeitung Gazetesi'nin çalışanı Karl Schneider adlı Alman gazeteci, Aleksı Tsereteli adlı Gürcü Prens ile Robert Koleji öğretmeni Petar Dimitrov; Schuyler ile birlikte yaklaşık üç hafta incelemelerde bulunmuşlardır. Geçmiş konularda ayrıntılı olarak gördüğümüz bu incelemeler de özellikle Batak'ta yaşanan olayları çarpıcı bir şekilde raporlaştıran Schuyler' Petar Dimitrov ile birlikte çalışmıştır. Nitekim bu rapordan sonra Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlıklarına başlarken İngiltere Devleti' de olası bir Türk-Rus Savaşı'nda Osmanlıyı desteklemeyeceği bildirmiştir. Büyük devletlerden İngiltere'nin dış siyasetinin Osmanlı aleyhine değişmesine ve Osmanlı Devleti'nin Balkan hâkimiyetinin yitirilmesine sebep olan 93 Harbi'nin başlamasına ve nitekim bu olaylardan sonra bir prenslik olarak Bulgaristan'ın kurulmasına Robert Koleji mezunu Petar Dimitrov'un Batak olaylarının incelenmesi için

⁹⁸³ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 44.

⁹⁸⁴ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 120.

oluşturulan komisyonda yer almasından dolayı doğrudan katkısının olduğunu belirtmemiz mümkündür.⁹⁸⁵

1872 yılı döneminin mezunlarından biri de Konstantin Kalçevdir. Kolejden mezun olunca Doğu Rumeli Vilayeti'nde Maliye İşleri Müdür Vekili olarak görev almıştır. Konstantin Kalçev'in Doğu Rumeli'nin 1885 yılında Bulgaristan tarafından alınmasında çok önemli roller üstlenen kişilerden biri olduğunu belirtmek gerekir.⁹⁸⁶

1873 yılına bakıldığında mezun olan Bulgar öğrenci sayısı 5'tir. Bu öğrencilerden 1'i ölmüş geri kalan 4 kişi Bulgaristan Hükümeti'nde çok önemli görevlere gelmişlerdir.⁹⁸⁷ Bu mezun öğrencilerden biri İvan Şıçanov'dur. İvan Şıçanov Banskó doğumlu olup Robert Koleji'nde eğitimini tamamladıktan sonra Filibe'ye gelerek burada çok önemli bir kaç görev alarak ülkesine hizmet etmiştir.⁹⁸⁸

1873-1874 eğitim, öğretim dönem sonunda 5 öğrencinin mezun olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerin tamamı Bulgar öğrencilerdir. Bulgaristan Kalofer'den İvan Hr. Bradinov ve Hristo Bojilov (Hristo Bajilov), ile Petar Carnel (Petar Çernev), Dosi İkomov ve Petar Gorbanov adındaki bu mezunların hepsi devlet yönetimini üstlenen Bulgaristan Kurucu Meclisi'nde milletvekili olarak Bulgar siyasetine yön veren isimler olmuştur.⁹⁸⁹

Kolejin 1874-1875 eğitim öğretim yılı öğrenci sayısında dönemin sonlarına doğru düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. Koleje gelen öğrenci sayısı 208'den 176'ya gerilemiştir. Bulgar öğrenci sayısının 45 olduğu bu dönemde⁹⁹⁰ Robert koleji 11 mezun vermiştir. Bu mezunlardan 7'si Bulgar öğrencidir.⁹⁹¹ Bu öğrencilerden biri 1856 yılında Bulgaristan Kalofer'de doğan Svetoslav Tıpçileştov'dur. Kolejden mezun olduktan sonra ilk önce özel sekreter olarak Kral Alesander Batemberg'in yanında göreve başlayan Svetoslav Tıpçileştov daha sonra Çar olan Ferdinand'ın yanında özel kalem müdürlüğüne getirilmiştir. 1874-1875 dönemi mezunlarından bir diğer öğrencide

⁹⁸⁵ “Eugene Schuyler”, Vikipedi, 09.06.2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Eugene_Schuyler&oldid=961698640. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

⁹⁸⁶ Adnan Şışman, “**Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler**”, Türkler Ansiklopedisi, Salim Koca, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, (ed.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Cilt 14, s. 320.

⁹⁸⁷ Washburn, **a.g.e.**, s. 118.

⁹⁸⁸ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 45-46.

⁹⁸⁹ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 46; Sevinç, **a.g.e.**, s. 143.

⁹⁹⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 120-21.

⁹⁹¹ Washburn, **a.g.e.**, s. 127.

Georgi Hacı Stefanov'dur. Bulgaristan İslimye doğumlu olan Georgi H. Stefanov Bulgaristan Devleti'nde birçok önemli görevler üstlenmiştir. Bu dönemin bir diğer mezunları olan Samakov doğumlu Georgi Manov ve Kotel doğumlu olan Yordan Petrov'da Okulu bitirdikten sonra devlet görevlileri olarak ülkelerine hizmet eden diğer isimler olmuş⁹⁹² ve Bulgar siyasi yaşamını etkilemişlerdir.⁹⁹³

1877 eğitim öğretim yılına gelindiğinde dönem sonunda kolejin verdiği mezun sayısı 14 olduğu görülmektedir. Biri İngiliz olmak üzere bunların 2'si Rum, 6'sı Ermeni ve 5'i de Bulgar öğrencidir. Mezun olan bu iki Bulgar öğrencinin yüksek düzeyde memur olarak ülkelerinde görev aldıkları belirtilmektedir.⁹⁹⁴ Kolej 1879-1880 eğitim öğretim dönemine bakıldığında bu dönemde 309 öğrencinin olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerin 232'si diğer milletlerden iken 77'si Bulgar öğrencidir. Okuldaki bütün Bulgar öğrenciler yatılı olarak eğitim almıştır. Fakat dönem sonunda mezun olabilen sadece 7 kişidir. Bunların 3'ü Ermeni, 4'ü Bulgar'dır. Bulgar mezunların tamamı Bulgar Prensiğinde önemli mevkilere gelmiş önemli görevler de bulunmuştur.⁹⁹⁵

1880-1881 eğitim öğretim dönemine bakıldığında kolejden mezun Bulgarların Devlet kademesinde görev aldıkları görülmektedir. Bu dönem kolejden mezun olan 12 öğrencinin 3'ü diğer milliyetlerden geri kalan 9'u Bulgar mezunlardır. Bu mezunlardan 5'i siyasi alanda çeşitli görevlerde bulunmuştur.⁹⁹⁶ 1883-1884 yılına gelindiğinde ise mezun olan 6 Bulgar öğrenciden 3'ü nün de ülkelerine dönerek devlet memuru olarak görev aldıkları belirtilmektedir.⁹⁹⁷ 1884-1885 öğretim eğitim döneminde de mezun olan 15 öğrencinin 6'si diğer milletlerden geri kalan 9'u da Bulgardır. Mezun Bulgarların ikisinin devlet memuru olarak çalıştığı belirtilmektedir.⁹⁹⁸ 1886 yılında ise mezun olan 20 öğrencinin 12'si Bulgar öğrencidir. Mezun Bulgarlardan üçü Bulgaristan'da devlet memuru olarak ülkelerine hizmet etmişlerdir. 1887-1888 eğitim öğretim yılında mezun olan 26 öğrencinin 13'ü Bulgar öğrencidir. Bu öğrencilerden 4'ü Bulgaristan

⁹⁹² Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 46.

⁹⁹³ Washburn, **a.g.e.**, s. 127.

⁹⁹⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 154-155.

⁹⁹⁵ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 4; Washburn, **a.g.e.**, s. 185.

⁹⁹⁶ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 4.

⁹⁹⁷ Washburn, **a.g.e.**, s. 261.

⁹⁹⁸ Washburn, **a.g.e.**, s. 215.

Devleti'nde memurluk görevine gelirken⁹⁹⁹ 1895-1896 yılından mezun olan 5 Bulgar'dan 2'i de aynı şekilde devlet memuru olarak göreve başlamışlardır.¹⁰⁰⁰

3.2.3. Kolej Mezunu Bulgarların Askeri Alandaki Çalışmaları

Kolej mezunu Bulgarların Bulgaristan'ın bağımsızlığına etkisini incelerken askeri alandaki çalışmaların oldukça önemli yer kapladığı görülmektedir. Kolej mezunu Bulgarların Bulgaristan'ın bağımsızlığına etkisini ele alan çalışmalar genellikle siyasi alanla sınırlı kalmıştır. Kaynakların sınırlılığına, Bulgarca dilini bilmemekten dolayı Bulgar arşivlerden yararlanmamaya değin bir dizi olumsuz durumla karşılaşmış olmamıza rağmen ulaşabildiğimiz kaynaklarda kolej mezunu Bulgarların Bulgar bağımsızlığına askeri açıdan yaptığı katkı fark edilmektedir. Kolej mezunu Bulgarların askeri açıdan Bulgar bağımsızlığına katkısını incelerken dikkati çeken bir diğer husus öğretmen, siyasetçi, diplomat, bakan, başbakan, yazar vs. olan birçok kolej mezunu Bulgar'ın bu meslekleri yapmadan önce ya da sonra askeri alanda faaliyet yürüttüğü gerçeğidir. Bu çalışmamızda zikredeceğimiz isimlerin bazılarını Bulgaristan'ın siyasi yaşamını ele aldığımız bölümlerde de görmek mümkün olmaktadır. Konunun ilerleyen bölümlerin de bu isimlerin yaptığı askeri faaliyetler mezun oldukları dönem itibariyle ele alınmıştır. Bu isimlerden biri kolejin tanınan kişilerinden olan Petar Mataev'dir. 1850 yılında doğan Petar Mataev, 1868 yılında okuldan mezun olduktan sonra Bulgaristan için birçok alanda görevler almıştır. Daha önce değindiğimiz gibi Doğu Rumeli Vilayeti'nin yönetiminden sorumlu olan Aleko Paşa'nın (Aleksandr Bogoridi) sekreterliğini yapmış daha sonra konsolosluk, ülke dışında yapılan sergilerde baş komiserlik, diplomatik temsilcilik gibi görevlerde bulunmuştur. Petar Mataev'in mezun olduktan sonra ilk önemli görevi askeri ve istihbarı alanda olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi İngiltere'nin İstanbul istihbarat teşkilatında ve devamında posta teşkilatında 1869 ile 1875 yılları arasında görev almıştır. Osmanlı Rus savaşı başlayınca Rus Ordusunun yanında Osmanlı Devleti'ne karşı savaştıktan sonra askeri görevden ayrılmıştır. 1943 yılında hayatını kaybeden Petar Mataev "Bulgar Ulusunun

⁹⁹⁹ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 6.

¹⁰⁰⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 279.

Büyük Dostları Albert Long, George Washburn, Eliot Pierce, Y. Skiler, Mac Gahan ve Leydi Stangford'un Yaşam ve Etkinlikleri İçinden 1934" adlı kitabın da yazarıdır.¹⁰⁰¹

Petar Mataev¹⁰⁰² dışında 1868 yılı mezunlarından olup askeri alanda faaliyet yürüten bir başka isimde Petko Gorbanov'dur. Kolej mezunu Bulgar Devlet görevlileri ve siyasetçiler bölümünde hakkında bilgiler verdiğimiz Petko Gorbanov Filibe'de öğretmenlik yaptıktan sonra Elena İhtilal Komitesi üyesi olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılmıştır. Bu savaşta Rus Ordusu için önemli olabilecek istihbarat faaliyetleri yürütmüştür. Savaş bittikten sonra Berlin Antlaşması'yla Bulgar Prenslığı kurulunca bu yeni prensliğin kurucu meclisinde milletvekili olarak yer almıştır.¹⁰⁰³

1871 yılı kolej mezunu bazı ünlü Bulgar isimlerin askeri alanda faaliyet yürüttüğü de görülmektedir. Bu isimlerden biri Stefan Stembolov'dur. Bulgaristan Başbakanı olarak geçmiş konularda karşımıza çıkan Stembolov, kısa adı B.R.S.K olan Bulgaristan Milli Kurtuluş Hareketi'ne 1873 yılında üye olmuş bu yapının çalışmalarında aktif bir şekilde yer almıştır. 1876 yılı Nisan ayaklanmasının en önemli liderlerinden biri olarak ön plana çıkan S. Stembolov daha sonra 93 harbinde Rus Ordusu için istihbarat faaliyetlerinde bulunmuştur.¹⁰⁰⁴

S. Stembolov dışında askeri alanda faaliyet yürütmüş olan bir başka isimde Yasen Kamenov'dur. Robert Koleji mezunlarından ve daha sonra Bulgar İhtilal Komitesi üyesi olarak 1867 Tuna Tırnova ayaklanmalarına katılan isimlerden biri olan Yasen Kamenov'un kolejden hangi dönem mezun olduğunu netleştiremediğimizden dolayı mezuniyet dönemi olarak 1870 öncesi olmasını kuvvetle muhtemel bulmaktayız. Robert Koleji'nden mezun olunca Romanya Bükreş'te Eczacılık derslerini almıştır. Zıştovi olaylarına karışan Yasen Kamenov, Osmanlı Devleti olayları bastırınca Diyarbakır'a sürgün edilen Bulgar ihtilalcilerden biri olmuştur. Y. Kamenov'un sürgünü, çıkan bir aflu bitince Bulgaristan'a dönerek Gabrova'da tekrar mesleği olan eczacılığa başlamıştır.

¹⁰⁰¹ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 43; 1869 1875 yıllarında İstanbul'da İngiliz istihbarat ve posta örgütünde çalışan, 93 Harbi'nde Rus ordusunda çok önemli görevler yapmış olan, harpten sonra bu hizmetlerinden dolayı Doğu Rumeli Vilayetinde Aleko Paşa'nın genel sekreterliğine getirilmiş olunan ve İngilizlere sonra Ruslara uşaklık etmekle itham edilen Petar Mataev, 1897'de Bulgaristan Konsolosu olarak Edirne'ye tayin edilmiştir. Sevinç, **a.g.e.**, s. 143.

¹⁰⁰² Ayrıca kolejin yetiştirdiği, Bulgar ihtilalcisi Mataev kolejin ilk öğrencilerinden biri olduğundan kolej henüz kuruluş aşamasına gelmeden önce Bebek'te kolejin açılması fikrinin de Cyrus Hamlin'den çıktığını belirtmiştir. Sevinç, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁰⁰³ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 42.

¹⁰⁰⁴ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 44.

Fakat eczane açtığı dönemlerde de komite faaliyetlerine tekrardan katılmıştır. Bu komitacılık faaliyetleri Nisan 1876 ayaklanmasında da devam edince tekrar tutuklanarak Tırnova Hapishanesi'ne gönderilmiştir. Daha sonra af çıkınca serbest kalan Kamenov, Zıştovi'ye gelmiş ve bir süre sonra Peritonit hastalığından dolayı hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁰⁵

Bulgar ordusu içinde yer alan bir başka kolej mezunu da Stefan M. Kamburov (Combouroff)'tur.¹⁰⁰⁶ 1871-1872 eğitim öğretim döneminde mezun olan Stefan M.Kamburov (Combouroff) Tırnova'ya bağlı bir köyde dünyaya gelmiştir. Kolejden mezun olduktan sonra Bulgaristan ordusu içinde¹⁰⁰⁷ bir istihbarat elemanı olarak yer alan Kamburov¹⁰⁰⁸ 1882 yılında hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁰⁹

Kolejden 1871 yılında mezun olan bir diğer isim de Stefan Tomov'dur. Osmanlı Devleti'ne karşı Rus Ordusu içinde istihbarı görevlerde bulunarak yer almıştır.¹⁰¹⁰

1871-1872 öğretim yılında Robert Koleji'nden mezun olan bir başka öğrenci Konstantin Kalçev (Konstantin Kolçev)'dir. 1856 yılında Filibe'de doğan K. Kalçev Filibe'de çok önemli işler yapan ve etkili olduğu bilinen Filibe İhtilal Komitesi'nin tanınan en önemli üyelerinden biri olmuştur. 1876 yılında başlayan Nisan ayaklanması olarak bilinen isyanı örgütleyen ve bu isyanı yöneten biri olarak faaliyet yürütmüş olan Konstantin Kalçev, Doğu Rumeli'nin maliye işleri müdürlüğü görevi yanı sıra ticaret ve bankerlik ile de uğraşmıştır.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁵ Hüseyin Mevsim, “Tuna’dan Dicle’ye: Zıştovi Hadisesi neticesinde Diyarbakır’a sürgün edilen Bulgarlar”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Cilt 0, S. 39, 2016, s. 45; Osmanlı Devleti tarafından Diyarbakır’a sürgüne gönderilen kafilenin içinde yer alan Yasen Kamenov o dönemlerde yaşadığı olayları “Hayat Hikayem” adlı kitapta şu sözlerle aktarmaktadır: “*Amasya yolu son derece kötüydü; yol falan hak getire, tarla ve çayır içlerinden geçiyorduk. Yapışkan çamur yemenilerimize bulanıyordu. Yemenilerin ağırlığı ayaklarımızı o kadar güçsüz kılıyordu ki, sürekli sendeliyor ve düşüyorduk. Yağmurlu havada, iliğimize kadar ıslanmış vaziyette, konaklanacak yere yetişmek için yürüyorduk. O zaman refakatçi subay dinlenmek için bir değirmende mola verdi. Burada nöbetçi köylülerden mecburi birkaç çift çarık satın aldık ve ihtiyacı olan arkadaşlarımıza verdi. Çamurda daha kolay yürüyebilmek için çoğu arkadaşımız daha İstanbul’dan çarık tedarik etmişti. İki-üç kişinin ayağında da ağır ve çamurda yürümek için müsait olmayan tulumbacı yemenileri vardı. Şüphe yok ki, at sırtında olan muhafızlarımız da, bu meşakkatli ve çileli yolculukta zorluk çekiyorlardı.*”; Ahmet Sünbül, “Zıştovi Sürgünlerinin Diyarbakır Günleri”, **Diyarbakır Güneydoğu Ekspres Haber**, 17.01.2020, <https://www.guneydoguekspres.com/genel/zistovi-surgunlerinin-diyarbakir-gunleri-2-h9888.html>.

¹⁰⁰⁶ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 120.

¹⁰⁰⁷ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 45.

¹⁰⁰⁸ Sevinç, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁰⁰⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁰¹⁰ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 119.

¹⁰¹¹ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 45; Sevinç, **a.g.e.**, s. 143.

Konstantin Kalçev gibi kolej mezunu diğer Bulgarların öncülük ettiği 1876 Nisan Ayaklanması; XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki egemenliğini sarsan önemli olaylardan biri olmuştur. Bu olayın yanı sıra Karadağlıların ve Sırpların da Osmanlı Devleti'ne karşı 1876 yılının Temmuz'unda başlattığı bağımsızlık ayaklanmaları büyük devletlerin Osmanlı Devleti'yle yakından ilgilenmelerinin bir nedeni durumuna gelmiştir. 1876 yılının Ekim ayında Osmanlı kuvvetlerinin Sırp kuvvetlerine galip gelmesinin verdiği endişeyle Rusya Osmanlı Devleti kesin uyarı verince İngiltere bir konferansın toplanması için çağrıda bulunmuştur. İngiltere'nin çağrısından sonra büyük devletler İstanbul'da bir araya gelerek "Doğu Sorunu" içinde bulunan konuları ele almaya çalışmışlardır. Bu konferansın toplanmasına neden olan ve Avrupa kamuoyunda " Bulgar Vahşeti" diye ele alınan Bulgar Olayları, İngiltere Devleti'nin Osmanlı Devleti lehine olan dış siyasetinin Osmanlı'nın aleyhine değişmesine neden olmuştur. Nitekim İngiltere'nin bu dış politikasındaki değişiklik konferansa da yansımış ve konferans Türkleri yargılayan bir mahkeme görünümü almıştır. Olan bitenin farkında olan Osmanlı Devleti de bu olumsuz tutumu değiştirmek için bir çaba içinde olmuştur. Bunun için ilk olarak İngiltere ile bozulan dış siyaseti onarmakla işe başlayan Osmanlı Devleti, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi'nden yardım talep etmiş fakat bu girişimlerden bir sonuç alamamıştır.¹⁰¹²

1874-1875 yılı kolej mezunu Bulgarların Bulgar bağımsızlığının önemli bir belirleyeni olan askeri alana yoğun bir katılımının olduğu görülmektedir. Bu dönem mezunlarından biri de Alekdandr Lüdskanov'dur. 1854 yılında Bulgaristan Tırnova'da dünyaya gelen Lüdskanov, ilerleyen dönemlerde siyasetteki ünüyle tanınacaktır. A. Lüdskanov mezun olduktan sonra 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Rus Ordu Generali Skobelev'in idaresinde çevirmen olarak görevlendirilmiştir. Savaş esnasında sadece tercümanlık yapmamış aynı zamanda Lofça, Şeynova, Plevne, Şipka gibi yerlerdeki savaşlara da katılmıştır. Konunun ilerleyen bölümlerinde görebileceğimiz gibi 1901-1902 yılında Tarım Bakanı,1902,1903 ve 1911-1912 yıllarında Ulaştırma bakanlığı da yapan A. Lüdskanov 1922 yılında yaşamını yitirmiştir. 58 yaşında hayatını kaybeden¹⁰¹³ ve Robert Koleji Müdürü G. Washbrun'un başarılı bir öğrenci olarak

¹⁰¹² Mithat Aydın, "Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 25, Sayı 39, 2006, s. 102.

¹⁰¹³ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 143-144.

tanıttığı ve kolejin seçkin bir Bulgar öğrencisi olarak nitelediği A. Lüdskanov'un Rus Ordu Generali Skobelev'in (Skobelev) yanında çevirmen olarak çalışmasının ve devamında Robert Koleji'nden mezun olan Bulgarların da buna benzer görevlerde yer almasının nedeni olarak Rus Ordu Komutanları'nın Bulgar dilini bilmemesi olarak belirtmektedir. Bunun dışında Rus Ordusu'na gönüllü olarak katılan birçok Bulgarın olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir.¹⁰¹⁴

A. Lüdskanov'un Rus Generali Skobelev'in tercümanı olduğu dönem Rus Ordu Generali Skobelev'in de Robert Koleji mezunu Bulgarlarla ilgilendiği bilinmektedir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı döneminde Bulgarların büyük bir beklenti içinde oldukları dönem, Rus Ordusu İstanbul'a gelince Bulgarlar büyük bir sevinçle bu durumu karşılamışlardır. Bu savaştan sonra Ayasofya'nın tepesindeki hilalin yerine haç işaretinin dikileceğini umut eden Bulgarlar, Edirne'nin de kendilerinde kalacağını düşünmüşlerdir. Skobelev Edirne'ye geçtiği zaman Çar'da dâhil birçok insanla konuşmuş, bunlarla fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu süre zarfında Robert Koleji mezunu Bulgarlarla da iletişime geçen Skobelev; Amerikan Koleji'nde okuyan Bulgar öğrencilerinin sayısını, bu okulda aldıkları dil eğitimini, dersleri, öğrencilerin dini ayinlerini yaptıkları yerleri ve okula ödedikleri ücretleri konularında ilgili davranmış ve bu konularda bilgiler almıştır.¹⁰¹⁵

Askeri alanda faaliyetler yürüten 1875 yılı kolej mezunlarından biri de İvan P. Sloveykov'dur. Robert Koleji'nin öğretmenlerinden biri olan İvan P. Slaveykov 1877-1878 Osmanlı Rus savaşında yer almak için bu görevini bırakmıştır.¹⁰¹⁶ İ.P. Slaveykov'un katıldığı 93 harbi ile ilgili olarak Necdet Sevinç, kolej mezunu bütün Bulgar öğrencilerinin Türk-Rus Savaşı'nda Ruslar için casusluk yaptığını Türklere karşı savaşa katıldığını belirtmektedir. Bu savaşın sonunda Osmanlı Devleti yenilince George Washburn'un "*Osmanlı İmparatorluğu yenildi ve perişan hepimiz sevinç içindeyiz.*" söylediği de ayrıca dikkate değer bir durumdur.¹⁰¹⁷

¹⁰¹⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 156.

¹⁰¹⁵ Hüseyin Mevsim, "Bir Bulgar'ın Tanıklığıyla Rus İşgalindeki Edirne (1878-1879)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 39, Sayı 67, 2020, s. 382-383.

¹⁰¹⁶ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 3-4.

¹⁰¹⁷ Sevinç, **a.g.e.**, s. 144-145.

1875-1876 dönemi mezun Bulgarlardan ikisinin Bulgaristan ordusunda alay komutanı diğer dört mezunun da subay olarak görev aldığı görülmektedir.¹⁰¹⁸ Bu dönem mezunlarının Rus ordusu içinde yer almakla beraber Bulgar ordusunun üst düzey komutanları olarak Bulgar tarihinde önemli bir savaş olarak nitelenen Slivnitza Savaşı'nda yer aldığını belirtmek gerekir. Berlin Antlaşmasıyla özerk olan Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşme durumu oluşunca Sırbistan bunu kendi aleyhine bir durum olarak görmüştür. Balkanlarda güçlenen bir Bulgaristan'ı, Sırbistan için tehdit olarak algılayan Sırp Kralı, Bulgaristan'a savaş ilan etmiştir. 14-28 Kasım 1885 tarihinde başlayan bu savaşı Bulgaristan kazanmıştır. Avusturya'nın da araya girmesiyle 3 Mart 1886 yılında barış antlaşması imzalanınca bu savaş sona ermiştir.¹⁰¹⁹

Avusturya'nın araya girmesiyle biten bu savaşa katılanlardan biri Marin Marinav'dır. 1875-1876 yılında Robert Koleji'nden mezun olan ve Bulgaristan ordusunda subay olarak görev alan Marin Marinav'ın ordu içindeki kıdemi yüzbaşısıdır. Savaşta Bulgaristan Knezi Aleksander Batemberg'in Emir Subayı olarak yer almış olan M. Marinav, 1886 Slivnitsa Savaşı'nda hayatını kaybetmiştir. Bulgar Ordusu'nda komutan olan diğer kolej mezunlarından biri de Varban Viranov'dur. Orduda önce subay olarak yer almış olan V. Viranov daha sonra gösterdiği başarılarından dolayı generalliğe kadar yükselmiştir. Bulgar ordusunda subay olarak görev almış bir başka isim ise İlya Dimitrov'da, Vinarov gibi önce subay ve daha sonra ortaya koyduğu başarılarından dolayı generalliğe terfi etmiştir.¹⁰²⁰

Slivnitsa Savaşı'nda hayatını kaybeden Marinov'u, Ahmet Merdivenci Bulgar Ordusu'nun en yetenekli ve en entelektüel kişisi olarak nitelerken¹⁰²¹ George Washburn'da generalliğe terfi eden kolej mezunu bu öğrencilerin Bulgaristan Ordusu'nun sahip olduğu en iyi subaylardan olduklarını belirtmektedir.¹⁰²²

1871-1875 yılı Robert Koleji mezunu Bulgarlardan Slivnitza Savaşı'na katılanların sayısı net olmamakla birlikte Necdet Sevinç "*Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*" adlı çalışmasında bu dönem aralığında mezun olan 4 Bulgar

¹⁰¹⁸ Yavaşer, **a.g.t.**, s. 120-121.

¹⁰¹⁹ "**Sırp-Bulgar Savaşı**", (11.06.2020), https://tr.qwe.wiki/wiki/Serbo-Bulgarian_War.

¹⁰²⁰ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 47; Recep Yıldız, "Batı Dünyasının Çifte Standartlı Yaklaşımlarına Bir Örnek: "Ermenilerin Tehciri Ve Bulgaristan Türkleri Kıyaslaması"", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2007, s. 191.

¹⁰²¹ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 47.

¹⁰²² Washburn, **a.g.e.**, s. 14143.

öğrencinin Bulgaristan Ordusu'nda komutanlığa kadar yükseldiğini bu kişilerden ikisinin (biri Marinov olmak üzere) Slivnitza Savaşı'nda hayatını kaybettiğini belirtirken bir diğersinin Bulgar Ordu kademesi içinde generalliği kadar yükseldiğini de ayrıca vurgulamaktadır. Bu dönemler içinde mezun olan başka bir isimde Petko Gorbanov olduğu görülmektedir. Önce Robert Koleji'nde ardından Bulgaristan Filibe'de öğretmenlik yapan Petko Gorbanov 1877-1878 Osmanlı Rus savaşında Rus Ordusu'nda istihbarat elemanı olarak yer almıştır. Askeri alandaki çalışmalarından sonra Bulgarların oluşturduğu İhtilal Komitesi'ne üye olan P. Gorbanov daha sonra Bulgaristan Devletinde milletvekili olarak politikanın içinde yer almıştır.¹⁰²³

1877-1878 yılına baktığımızda dönem sonunda toplam 8 öğrenci mezun olmuştur. Mezunlardan 5'i diğers milletlerden geri kalan 3'ü de Bulgar öğrencilerdir. Mezun olan Bulgar öğrencilerden ikisinin Bulgaristan ordusunda önemli astsubaylar olarak görev aldığı ve görevlerinde ünlü kişiler olarak tanındıkları belirtilmektedir.¹⁰²⁴ Ayrıca 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kolej mezunu Bulgarların katılmasından dolayı Osmanlı Devleti' de Askeri Mekteplere Hristiyanların alımını durdurmak zorunda kalmıştır. Fakat Eczacılık, Hukuk, Tıbbiye, Mülkiye, Sanayi Nefise gibi okullara ise herhangi bir müdahale de bulunmamıştır.¹⁰²⁵

Bu dönemin bilinen mezunlardan biri Bulgar Ordusu içinde önemli görevler üstlenen Mihail Savov'dur (Mihail Sovov) 1877-1878 yılı dönem sonunda mezun olan 3 Bulgar öğrenci içinde yer alan¹⁰²⁶ Mihail Savov Bulgar Ordusu'nun önemli bir generali olmuştur. Kolejden mezun olduktan sonra önce subay olarak ordu içinde yer almış ve daha sonra 1903 yılında Bulgaristan Savunma Bakanlığı görevine gelmiştir. 1912 yılında başlayan I. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan Silahlı Kuvvetler Komutanı olarak savaşta yer almıştır. Osmanlı Devleti karşı emrindeki orduyla önce Mestanlı Bölgesi'ni ve ardından Kırklareli'yi kuşatarak Osmanlı Devleti'nden almıştır. Savaş esnasında Osmanlı Ordusu Lüleburgaz ve Vize hattına doğru çekilince Bulgarlar Çatalca Bölgesi'ne doğru gelmiştir. I. Balkan Savaşı'ndan sonra başlayan II. Balkan Savaşı'nda

¹⁰²³ Sevinç, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁰²⁴ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, ss. 2-8; George Washburn 1877-1878 dönem mezunu olan Bulgar öğrencilerden ikisi Bulgaristan ordusunda subaylık görevinde bulunduğunu belirtmektedir. Washburn, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁰²⁵ M. Serhan Yücel, **a.g.t.**, s. 8.

¹⁰²⁶ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 4.

Bulgar ordusu 1913 yılında mağlup olunca Mihail Savov başarısızlığı yüzünden istifasını vermiştir.¹⁰²⁷

Mihail Savov'un Bulgar ordusu içindeki esas başarısı 1885 yılında başlayan Sırp-Bulgar Savaşı esnasında olmuştur. Mihail Savov'un 1885 yılında Orduya atandığı dönem, Bulgar tarihinde önemli savaşlardan biri olarak bilinen Slivnitza Savaşı'nın başladığı bir dönemdir. Slivnitza Savaşı'nda Bulgaristan Ordusu'nun sol kanadının komutasını ele alarak Sırp Ordu Birliklerini yenilgiye uğratmış olan Mihail Savov ortaya koyduğu bu başarılarından dolayı Cesaret Madalyası'nı almıştır. Yine bir Robert Koleji mezunu olan Başbakan Stambolov'un Hükümeti döneminde Savunma Bakanlığı'na getirilmiş olan Mihail Savov, hükümet iktidarı kaybedince ordudan ihraç edilmiştir. 1897 yılında görevine tekrar iade edilince 1903-1908 yılları arasında yeniden Savunma Bakanı olmuştur. Fakat 1907 yılında Bulgaristan Ordusunda silahlarla ilgili yolsuzluklar ve silahları kötüye kullanma ile ilgili suçlamalarla karşı karşıya kalınca ikinci defa ordudan ihraç edilmiştir. I. Ve II. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da hayatına devam eden Mihail Savov, 21 Temmuz 1928 yılında yaşadığı Fransa'da hayatını kaybetmiş ve Bulgaristan Sofya'ya defnedilmiştir.¹⁰²⁸

Mihail Savov gibi kolejlin bilinen Bulgar öğrencilerinden ve kolej kurucusu Cyrus Hamlin'nin mezun ettiği öğrencilerden biri de İvan Fitcheff'tir. Bulgaristan Genel Kurmay Başkanlığına gelmiş olan İvan Fitcheff I. Balkan Savaşı'nda emrindeki orduyla Osmanlı Devleti'nin Çatalca'da ki savunama hattına doğru yönelerek savaşın seyrini değiştirmiş bir isimdir.¹⁰²⁹

1878-1879 eğitim öğretim dönemine bakıldığında bu dönem mezun Bulgarların Bulgar Ordusu içinde yer aldıkları görülmektedir. Bu dönem sonunda okuldan mezun olan öğrenci sayısı 11'dir. Bu öğrencilerin 5'i diğer milletlerden geri kalan 6'sı Bulgar öğrencidir. Bu öğrencilerden ikisi hayatını kaybederken¹⁰³⁰ biride Bulgar Ordusu'nda subaylık görevine getirilmiştir.¹⁰³¹

¹⁰²⁷ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 8.

¹⁰²⁸ “**Mihail Savov**”, Wikipedia, 24.07.2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mihail_Savov&oldid=969240833.

¹⁰²⁹ Akça, **a.g.t.**, s. 294; Sabev, **1910'larda Savaş ve Eğitim**, s. 565.

¹⁰³⁰ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 4.

¹⁰³¹ Washburn, **a.g.e.**, s. 176.

1882-1883 eğitim öğretim yılı dönem sonundan mezun olan 10 öğrencinin 5'i Bulgar'dır. Bu mezunlardan Stoykov (Stoicoff) adlı Bulgar mezun, Bulgaristan ordusunda üst düzeyde rütbeli deniz subayı olarak görev almış ve daha sonra¹⁰³² Bulgar Deniz Kuvvetleri Komutanı rütbesine kadar yükselmiştir.¹⁰³³ 1883-1884 eğitim öğretim yılı dönem sonuna gelindiğinde kolej mezunlarının yarısından fazlasının Bulgar öğrenciler olduğu görülmektedir. Bu dönem kolejden mezun olan 22 öğrencinin 14'ü Bulgar öğrencidir. Bu öğrencilerden ikisi Savunma Bakanlığı'nda görev alırken biri de Süvari Binbaşı olarak Bulgaristan ordusunda görev almıştır.¹⁰³⁴ 1885-1886 eğitim öğretim döneminde 20 talebe mezun olmuştur. Bu talebelerden 12'si Bulgar öğrencilerdir.¹⁰³⁵ Mezun olan bu Bulgar öğrencilerden ikisi ilk olarak öğretmenlik yapmış daha sonra ise öğretmenlikten ayrılarak Bulgaristan ordusunda subay olarak görevlerine devam etmiştir.¹⁰³⁶

Kolejin 1890-1891 eğitim öğretim yılı dönem sonu mezun olan Bulgarların da orduda görev aldığı görülmektedir. Bu dönem mezun olan 8 öğrenciden 3'ü Bulgar öğrencidir. Bu öğrencilerden biri Bulgaristan ordusunda subay olarak görev almış ve önemli hizmetler vermiştir.¹⁰³⁷

3.2.4. Kolej Mezunu Bulgarların Sosyal, İktisadi, Hukuki ve Dini Alandaki Çalışmaları

Bir ülkenin bağımsızlığını kazanması sadece siyasi ve askeri yeterlilikler içermemektedir. Bağımsızlık birçok belirleyeni ve faktörü bulunan bir olgudur. Bu olguyu oluşturan çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Birçok faktör bir araya geldiği zaman bir ülkenin bağımsızlığı söz konusu olabilmektedir. Bunların başında ulusal düzeyde işleyebilen bir ekonomi, bütün devlet içtihatlarının ve içtimai bütün kuralların belirlendiği bir anayasa ve hukuk normları, dini ve kültürel alandaki gelişmeler gelmektedir. Bulgaristan'ın bağımsızlığına Robert Koleji'nin etkisini incelerken kolej mezunlarının sadece siyasi ve askeri olarak değil hukuki, iktisadi, sosyal ve dini alanda da katkı yaptıkları görülmektedir. Kolejden mezun olan Bulgar öğrencilerin iktisatçı,

¹⁰³² Şişman, **a.g.e.**, s. 320.

¹⁰³³ Ulusoy, **a.g.t.**, s. 49; Washburn, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁰³⁴ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 5.

¹⁰³⁵ Washburn, **a.g.e.**, s. 215.

¹⁰³⁶ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 6.

¹⁰³⁷ Washburn, **a.g.e.**, s. 252.

din adamı, hukukçu gibi birçok alanda yetkin birer eleman olmaları bağımsızlığı kendilerine hedef olarak belirleyen Bulgaristan için önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Bir ülkenin ulusal bağımsız bir devlet haline gelmesinin nesnel temellerinden biri iktisadi gelişmişlik düzeyidir. Bulgaristan'da ulusal mücadele kapitalist üretim ilişkisinin gelişmesiyle büyümüştür. Başka bir anlatımla kapitalizmin Bulgaristan'da ki gelişimi Bulgar milli kurtuluş mücadelesinin iktisadi altyapısını oluşturmuştur.¹⁰³⁸

Bu iktisadi alt yapıya bağlı olarak hukuksal, dini, sosyal alanlarda eleman ve bürokrat ihtiyacı da hâsıl olmaktadır. Bir ülkenin bağımsızlığının önemli belirleyenleri olan bu alanlarda kolejin yetiştirdiği öğrencilerin aktif bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Kolejden mezun öğrencilerin meslek ve ilgi alanlarını ele aldığımız bu bölümde kolej; mezun verdiği ilk dönemlerinden Bulgarların bağımsızlıklarını kazandıkları 1908 dönemine kadar öğrenciler yetiştirmeye devam etmiştir. Bu süreç içinde 1867-1868 dönemine baktığımızda 9 öğrencinin kolejden mezun olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerden biri diplomasını 1870 yılında alırken 6 öğrenci 1869 yılında ve iki öğrenci de mezun oldukları yıl diplomalarını almışlardır. Bu dokuz mezunun 6'sı Bulgar öğrencidir. Bunlardan biri olan Nayden Nikoloff Osmanlı bankasında çalışarak önemli işler yapmış bankacılık alanında yetkin biri haline gelmiştir.¹⁰³⁹ 1868-1869 eğitim öğretim yılında bakıldığında ise 71 öğrenciden yalnızca kolejden 5'i Bulgar olmak üzere 6 öğrenci mezun olmuşken¹⁰⁴⁰ 1869-1870 yılı sonunda 6'sı Bulgar olmak üzere 8 öğrenci mezun olmuştur. Bu dönem mezunlarının Bulgaristan Protestan kilisesi için din adamı olarak yetiştiği dönemlerden biridir. Bulgar toplumunun dini ihtiyacını da gözeterek bu alanda öğrenciler yetiştiren Robert Koleji'nin mezunlarından Stephan Thomoff ile Jordon Economof daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek eğitimlerine devam etmiş teoloji alanında dersler almıştır. Amerika'da ki eğitimden sonra da tekrar ülkeleri Bulgaristan'a dönerek birer Protestan din adamı olarak faaliyet yürütmüşlerdir.¹⁰⁴¹

1870-1871 yılı eğitim öğretim dönemi Bulgaristan için önemli görevler üstlenen birçok Bulgar öğrencinin kolejden mezun olduğu dönemdir. Bu dönemde mezun olmuş

¹⁰³⁸ Türkkaya Ataöv, "Konstantin Kossev, 1860-1870'lerde Bulgar Topraklarında Kapitalist Gelişme", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 26, Sayı 02, 1971, s. 320.

¹⁰³⁹ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, ss. 42-43; Bankacılık alanında yetkinleşen Nayden Nicoloff (Nayden Nikolof) diplomasını 1870 yılında alarak mezun olabilmıştır. Washburn, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁰⁴⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁰⁴¹ Washburn, **a.g.e.**, s. 79.

olan önemli Bulgarlardan biri İvan Panaretoff'tur. Daha önceki konularda diğer alanlarda ki çalışmalarıyla tanıdığımız İvan Panaretoff kolejden mezun olduktan sonra Bulgaristan Başbakanlığına yakın bir çizgide duran Bulgar Dini Yayınları'nın başkanlığını yürüten isimlerden biri olmuştur.¹⁰⁴² 1871-1872 dönemine gelindiğinde kolejin mezun ettiği bir diğer ismin Konstantin Kalçev (Constantin Calchoff) olduğu görülmektedir. Robert Koleji'nden mezun olduktan sonra Bulgaristan'da tanınan varlıklı bir banker olan K. Kalçev.¹⁰⁴³ Bulgaristan Prenslik haline geldikten sonra Bulgaristan'a bağlanan Doğu Rumeli Vilayeti'nin Maliye Müdür Vekili olarak tanınmaktadır.¹⁰⁴⁴ 1872-1873 eğitim öğretim döneminde kolejin mezun öğrenci sayısı, koleje kayıt yapan öğrenci sayısına nazaran çok düşük olmuştur. Bu eğitim öğretim döneminde kolejin mezun ettiği öğrenci sayısı sadece 1 kişidir. John J. Sithanov adlı bu mezun öğrenciyi George Washburn, kolej için yararlı bir kişi olarak nitelemiştir. J.J. Sithanov Robert Koleji'nden mezun olduktan sonra Bulgaristan Filibe'de din adamı olarak Protestan Kilisesi'nde çalışmıştır. Robert Koleji'nin değerli bulduğu bu din adamı Bulgaristan'da her katmandan insanların değer verdiği saygı duyduğu biri haline gelmiştir.¹⁰⁴⁵ 1875-1876 yılına baktığımızda bu dönem mezunlarından 7'sinin Bulgar öğrenci olduğu görülmektedir. Mezun olan bu Bulgar öğrencilerden biri olan Dobri P. Minkov, Bulgaristan İslimye doğumludur. Mezun olduktan sonra ilk olarak 1877 ve 1878 dönemlerinde Bulgar bağımsızlığının ilk somut kazanımı olan Bulgar Eksarhlığı'nda sekreter olarak çalışmıştır. Daha sonra İstanbul'da "Doğu Vakti" adlı Bulgarca yayınlanan gazetenin yayıncılığını üstlenmiş ve bu gazetede aynı zamanda çeşitli yazılar da kaleme almıştır.¹⁰⁴⁶

Robert Koleji'nin Bulgar Eksarhlığı için din adamı yetiştirmek dışında bünyesinde çalıştırdığı misyoner eğitimcilerinin çabası ve Osmanlı Devleti'ne yönelik dayatmaları sonucu 28 Şubat 1870 yılında Osmanlı Devleti'nin Bulgar Eksarhlığı Fermanı'nı ilan ettiğini belirtmek gerekir.¹⁰⁴⁷

Nitekim Bulgarlar Robert Koleji'nin katkılarıyla kendi eksarhlıklarını kurunca; bu üst düzeydeki dini kurum Robert Koleji'yle yakın bir temas içinde olmayı sürdürmüştür.

¹⁰⁴² Sevinç, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁰⁴³ Washburn, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁰⁴⁴ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 45.

¹⁰⁴⁵ Washburn, **a.g.e.**, s. 104-105.

¹⁰⁴⁶ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 47.

¹⁰⁴⁷ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 45.

Bulgaristan mücadelesinde Bulgar Eksarhlığı, Robert Koleji öğretmenlerinden Bulgar Profesör Stefan Panaretoff'u Bulgaristan lehine ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine çalışması için özel bir görev altında İngiltere'ye yollamıştır. Bulgar Eksarhı Antim'in yolladığı S. Panaretoff, kamuoyu oluşturmak için İngiltere'de önemli çevrelerle görüşmeler gerçekleştirmiş, Osmanlı Türkleri aleyhine Konstantinopolitan adını kullanarak Times gazetesinde yazılar yazmıştır. Bu dönemin mezun olan Bulgar öğrencilerinden bazıları Bulgaristan ordusu içinde yer alırken geri kalan öğrencilerden biri mahkeme sekreteri bir diğeri Sofya'da bulunan İstinav Mahkemesinde hâkim olarak görev almıştır. Bu dönemin mezun 7 Bulgar öğrencisinden biri olan Hristov Teofil İknomov, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra Bulgaristan'da yüksek hâkimliğe gelerek önemli bir statü sahibi olmuştur. Yine bu dönem mezunlarından İvan Belinov'da 1891 yılında Kamu Yollar ve Ulaştırma Bakanı olarak Bulgaristan Devleti'nde önemli bir görevde bulunurken¹⁰⁴⁸ bu dönem mezunlarından Bulgar bir öğrenci de doktor olarak çalışmıştır.¹⁰⁴⁹ 1876-1877 eğitim öğretim döneminde ise 5 Bulgar öğrenci mezun olmuştur. Bu Bulgar öğrencilerden biri ticaret alanında gelişerek tanınan başarılı bir tüccar olmuştur.¹⁰⁵⁰ 1877-1878 yılına gelindiğinde kolejden bir önceki dönemden daha az Bulgar'ın mezun olduğu görülmektedir. Bu eğitim döneminde Robert Koleji'nden toplam 8 öğrenci mezun olmuştur. Bu öğrencilerden 1'i İngiliz, 1'i Rum 3'ü Ermeni ve 3'ü de Bulgar milletindedir. Bulgar mezunlardan biri Bulgaristan'ın tanınan önemli bir hukukçusu olarak görev yapmıştır.¹⁰⁵¹

1878-1879 eğitim öğretim dönem sonunda ise Bulgar mezun sayısı artmıştır. 1878-1879 eğitim öğretim yılı sonunda Robert Koleji'nden 11 öğrenci mezun olmuştur. Bu öğrencilerin 5'i Ermeni ve 6'sı Bulgar milletindedir. Bulgar mezunlardan ikisi hukukçu olarak avukat olurken bir diğeri Bulgaristan'ın önemli bir hâkimi olarak görev yapmıştır.¹⁰⁵²

1880-1881 eğitim öğretim döneminde mezun olan Bulgar öğrencilerden 6'sı öğretmenlik yapmıştır. Bu öğretmenlerden ikisi daha sonra ticaretle uğraşarak tüccar olmuşlardır. 1881-1882 eğitim öğretim döneminde mezun olan 9 kişiden 5'i Bulgar'dır.

¹⁰⁴⁸ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 47.

¹⁰⁴⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 143.

¹⁰⁵⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 154-155.

¹⁰⁵¹ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 4.

¹⁰⁵² Washburn, **a.g.e.**, s. 176.

Bu Bulgar mezunlarından birisi Bulgaristan'ın tanınan büyük bir tüccarı olarak çalışmış bir diğeri de Bulgaristan'ın en önemli hâkimlerinden biri olarak tanınmıştır.¹⁰⁵³

Kolejin 1882-1883 eğitim öğretim yılında öğrencilerle kurduğu sıcak samimi ilişkilerin devam etmesi kolej diplomasının her yerde geçerli olması kolejin başarısını pekiştirmiştir.¹⁰⁵⁴ Bu eğitim öğretim döneminin sonunda bu yılın yoğun öğrenci sayısına rağmen Robert Koleji'nden sadece 10 öğrenci mezun olmuştur. Bu mezunlardan 5'i Bulgar öğrencidir. Bulgar mezunlardan Cambazov Bulgaristan'da hâkim olarak göreve başlarken¹⁰⁵⁵ bir diğeri mezun öğrenci olan Dimitrof (Dimitroff) ise bankacı olarak iş yaşamına atılmıştır. 1883-1884 eğitim öğretim döneminde mezun olan 22 öğrencinin 14'ü Bulgar'dır. Mezun olan bu Bulgarlardan 4'ü tüccarlık yaparak Bulgaristan'ın ekonomik yaşamına katkı sunmaya çalışırken mezun olan bu 14 öğrenciden ikisi ülkelerinde doktor olarak görevlerine başlamış, sağlık alanında ülkelerine hizmet etmişlerdir.¹⁰⁵⁶

1883-1884 eğitim öğretim döneminde biraz geç mezun olmuş olan Bulgar öğrencilerden biri de Lazar Pavakov'dur. 1859 doğumlu olan L. Pavakov mezun olunca ilk olarak Sviştov'da (Ziştovi) ticaret Okulu'nun müdürü olarak görev almıştır. Okul müdürlüğünden sonra 1903 ile 1908 yılları arasında Bulgaristan Maliye Bakanı olarak ülkenin ekonomisine yön veren bir isim olmuştur.¹⁰⁵⁷

1884-1885 eğitim öğretim döneminde ise 15 öğrenci kolejden mezun olmuştur. Bu öğrencilerin 6'sı diğeri milletlerden 9'u da Bulgar milletindedir.¹⁰⁵⁸ Mezun olan bu öğrencilerden birisi avukat olarak hukuk alanında görev alırken bir diğeri mezun da Bulgaristan Sofya Üniversite'nin hukuk bölümünde prof. olarak çalışmaya devam etmiştir. Geri kalan mezun öğrencilerinden ikisi iş hayatında tüccar olarak çalışmaya devam ederken diğeri üç mezun öğrencide tıp alanında eğitimlerine devam ederek ülkelerine hekim olarak geri dönmüşlerdir. 1884-1885 dönem mezunlarından dikkati çeken önemli bir hususta Yahudi olan bir öğrencinin kolejden mezun olduktan sonra

¹⁰⁵³ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, ss. 4-5; George Washburn 1881-1882 eğitim öğretim dönemi mezun Bulgar öğrencilerden 2 kişinin Bulgaristan'da hâkim olarak göreve başladığını belirtmiştir. Washburn, **a.g.e.**, s. 192.

¹⁰⁵⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 204.

¹⁰⁵⁵ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 5.

¹⁰⁵⁶ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 5; Washburn, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁰⁵⁷ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 5-6.

¹⁰⁵⁸ Washburn, **a.g.e.**, s. 215.

Bulgaristan'a gelerek dönemin ünlü avukatlarından biri olarak çalışma hayatına devam etmesidir. Bu öğrencinin hangi milletten olduğu tarafımızca netleştirilememiştir. Fakat bu öğrencinin Robert Koleji'nden mezun olması, Bulgaristan Prenslüğünde bir hukukçu olarak çalışması ele aldığımız konuyla ilgili olduğundan konu bütünlüğü açısından belirtilmesinin yararlı olacağını kanaatindeyiz. Kolejden mezun olup değişik milletlere mensup öğrencilerin Bulgarların bağımsızlık sürecinde yer almaları bu anlamda konuya dâhil edilmeleri önem arz etmektedir.¹⁰⁵⁹

1885-1886 eğitim öğretim döneminde 20 öğrenci mezun olmuştur. Bu mezunlardan 12'si Bulgar'dır. Mezun Bulgar öğrencilerden biri ülkesinde hakim olurken diğer ikisi avukat olarak hukuk alanında çalışmış¹⁰⁶⁰ mezun olan bir diğer öğrencide tüccar olup ticarete atılarak Bulgar ekonomisinin bir parçası olmuştur. 1886-1887 eğitim öğretim döneminde ise mezun 26 öğrencinin yarısı Bulgar öğrencilerdir. Mezun olan Bulgarlardan biri avukat, 3'ü hâkim olarak hukuk alanında görev alırken geri kalan iki kişi de tüccarlığa başlayarak ticari alanda etkin olmaya çalışmıştır.¹⁰⁶¹ 1888-1889 döneminde ise 13 öğrenci okuldan mezun olmuştur. Bu mezunların 3'ü Bulgar'dır. Bulgar mezunların ikisi yetkin bir hukukçu olmak için hukuk alanında eğitimlerine devam etmiştir.¹⁰⁶²

1892-1893 dönemine bakıldığında dönem sonunda sadece 13 öğrenci mezun olabilmıştır. Bu öğrencilerden 7'si diğer milletlerden 6'sı da Bulgar milletindedir. Bulgar mezunlardan üçü tıp alanında iyi bir yere gelerek doktor, bir diğer mezun tüccar olarak iş yaşamına atılmış iki mezunda avukat olarak hukuk alanında etkili isimler haline gelmiştir.¹⁰⁶³

1895-1896 eğitim öğretim yılı dönem sonunda mezun olan öğrenci sayısı 4'ü Ermeni, 1'i Rus, 4'ü Rum ve 5'i de Bulgar olmak üzere toplamda 14 kişidir. Bulgar mezunlardan biri tıp alanında çalışmasına devam ettiği sırada hayatını kaybederken mezun olan diğer Bulgar'dan biri de hukuk alanında iyi bir yere gelerek hakim olmuştur.¹⁰⁶⁴ 1899-1900 dönem sonuna baktığımızda mezun olan 18 öğrencinin 2'si

¹⁰⁵⁹ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 6.

¹⁰⁶⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 215-217.

¹⁰⁶¹ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 6.

¹⁰⁶² Washburn, **a.g.e.**, s. 288.

¹⁰⁶³ Washburn, **a.g.e.**, s. 260.

¹⁰⁶⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 279.

Bulgar'dır. Bulgar öğrenciler Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde avukat olarak çalışmaya başlarken 1901 yılı mezun olan 4 Bulgar'dan 2 kişi iş dünyasına atılarak önemli birer işadamı olmuş bir diğer mezunda hukuk alanında çalışma hayatına atılarak avukatlık mesleğini yapmıştır. 1900-1901 eğitim öğretim döneminden ise mezun olan 11 öğrenciden 4'ü Bulgar öğrenci olmuş bu öğrencilerden biri de Bulgaristan'da kütüphaneci olarak çalışmıştır.¹⁰⁶⁵

3.2.5. Kolej Mezunu Bulgarların Eğitim, Kültür, Sanat, Edebiyat ve Düşün Dünyasındaki Çalışmaları

XIX. yüzyıl Bulgarların birçok alanda etkinliklerini arttırdığı ve ulusal bilincin geniş bir Bulgar kitle tarafından benimsendiği bir yüzyıldır. Bulgarlar bu yüzyılda ulusal bağımsız devletlerini kurabilmek için isyanlar ve savaşlar yolunu seçmiş bununla beraber kültürel eğitsel kurumsallaşmalarını ihmal etmemiştir. Bulgar ulusçuluğunun canlanıp yayılması hedefinin gözetildiği bu faaliyetlerle Bulgarlar; kitaplar, gazeteler, dergiler çıkararak matbaayı kullanarak daha etkili hareket etmek istemiştir.¹⁰⁶⁶ Bu etkinlikte Robert Koleji'nden mezun Bulgarların Bulgaristan'ın bağımsızlığına katkısını ele alırken kültür, sanat, yayıncılık, eğitim, spor, gazetecilik gibi birçok alanda kolej öğrencilerinin faal olduğu bu alandaki çalışmalarla ülke bağımsızlığının dayanaklarından biri olan Bulgar aydınlanması ile katkıda bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu katkıda eğitim ve yayın alanındaki çalışmalar siyasi, askeri ekonomik alandaki çalışmalar kadar önemli bir yer tutmaktadır. Kuşkusuz Bulgarlarda milliyetçi bilincin yeni yeni geliştiği XIX. yüzyılın başlarından 1878 yılı dönemine ve sonrasına kadar birçok yayın Amerikalı Protestan Misyonerlerin çabasıyla çıkmıştır. Bulgar milliyetçiliğine büyük bir katkı sunan Amerikalı Protestan Misyonerlerin yayıncılık alanında Bulgarlar için kitap, gazete, risale bastırıldığı görülmektedir. Uygur Kocabaşoğlu'nun verdiği bilgilere göre 1866 yılından 1897 yıllarına kadar Amerikan Protestan Misyonerleri 15 Bulgarca risale ve kitap basmış bu kitapların baskı sayısı ise 74.139'a ulaşmıştır.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶⁵ Washburn, **a.g.e.**, s. 298-299.

¹⁰⁶⁶ Mevsim, **Bulgar Toplumcu Mihail Macarov**, s. 2489.

¹⁰⁶⁷ Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, s. 112.

Bu sayı dışında ayrıca sadece İstanbul'da Bulgarca 8 dergi ve 16 gazetenin 1848 ile 1877 yılları arasında yayımlandığını belirtmek gerekir.¹⁰⁶⁸ Basılan bu kitaplar dergiler gazeteler Bulgar bağımsızlığının önemli dayanaklarından biri olan Bulgar aydınlanmasında gözle görülür bir etki yaratmıştır. Bu etkiler dışında bir eğitim kurumu olan Robert Koleji'nin katkılarıyla Bulgar aydınlanması ileri bir düzeye gelerek somut bir nitelik kazanmıştır. Robert Koleji'nin Bulgar aydınlanmasındaki yerinin anlaşılması için kolejin Bulgar eğitime ve öğretimine yaptığı katkılara, basım, yayın, kültür, sanat, edebiyat alanında verilen çabalara, bu alanda aktif olan Bulgar öğrencilerin somut eylemlerine ve ortaya koyduğu eserlere bakılması önemlidir. Özellikle eğitim alanında kolejin sadece öğretmen yetiştirmekle kalmadığı aynı zamanda Bulgaristan'a öğretmenler yolladığı da vurgulanmalıdır. Nitekim bu konu hakkında Robert More, Robert Koleji'nin Bulgaristan'da bulunan okullara öğretmenler yolladığını belirtmektedir. Eğitim alanındaki bu faaliyetlerden sonra özellikle 1887-1913 yılları arasında Bulgaristan'da okuma ve yazma sorunu ortadan kalkmıştır. Bu dönem itibariyle Bulgar halkının okuma yazma oranı %95'e yükselmiştir. Bulgaristan'da okuma yazma oranının yükseldiği bu dönemler Osmanlı Devleti okuma yazma bilen insan bulmakta zorlanmıştır. Nitekim tarihçi William Miller, beş asır geçtikten sonra bu müesseselerin katkılarından dolayı Bulgaristan'ın bağımsızlığını elde ettiğini belirtmektedir.¹⁰⁶⁹

Robert Kolej'nin katkılarıyla gelişen eğitim müesseselerinin bağımsızlığa olan bu dolaylı katkısı kolejin ilk mezunlarının devletin eğitim müesseselerinde öğretmen, milli eğitim bakanı, edebiyatçı vs. olmasıyla bir süreklilik kazanmıştır. Bu süreçte ilk göze çarpan isim kuşkusuz daha önceki konularda askeri ve siyasi alandaki çalışmalarıyla tanıdığımız Petko Gorbanov'dur. Bulgaristan Tırnova'ya bağlı Elena kasabasında 1849 yılında dünyaya gelen P. Gorbanov, Robert Koleji'nden mezun olduktan sonra kolejde kalarak Bulgarca dersler vermiştir. Kolejde bir süre çalıştıktan sonra Bulgaristan Filibe'ye gelerek burada da öğretmenlik mesleğine devam eden P. Gorbanov ülkesi için askeri, siyasi birçok alanda faaliyet yürüten bir isim olarak tanınmış ve 1909 yılında hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶⁸ Margarita Dobreva, "1848-1877 Yıllarında Bulgarca Gazete ve Dergilerin Gözüyle Osmanlı İstanbulu'nun Bilim ve Eğitim Günlüğü", **Osmanlı İstanbulu, 2 : 2. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2014, s. 361.

¹⁰⁶⁹ Sevinç, a.g.e., s. 141.

¹⁰⁷⁰ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 42.

1870-1871 dönemine bakıldığında kolej mezunu Bulgar öğrencilerin birçok alanda görev aldığı görülmektedir. 1870-1871 eğitim öğretim döneminden mezun olan 5 öğrencinin tamamı Bulgar'dır. Bu mezunlardan 1850 Bulgaristan Kotel doğumlu Stefan Tomov, ilk olarak Yanbolu'da sonra da Kotel'de öğretmenlik yapmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda istihbarat elemanı olarak kısa bir süreliğine görev almış olsa da savaş bittikten sonra Varna, Zıştovi gibi kentlerde öğretmenliğe devam etmiştir.¹⁰⁷¹

1870-1871 eğitim öğretimi dönem sonunda Robert Koleji'nden mezun olan ünlü Bulgarlardan biride İvan Petkov Slaveykov'dur. 1853 yılında Bulgaristan Travna'da doğmuş olan İ. P. Slaveykov Bulgaristan tarihinde şair, öğretmen, yazar kimliğiyle tanınan ünlü Petko Slaveykov'un oğludur. İvan Slaveykov 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı öncesi edebiyatla uğraşmış ve öğretmenlik yapmıştır. Savaştan sonra ise 1878 yılında Tırnova Valisi Genel sekreteri¹⁰⁷² olarak görev alan İ. P. Slaveykov, Sofya Belediye Başkanlığına 1885 yılında gelmiştir. 1901 yılında Bulgaristan Milli Eğitim Bakanı olarak Bulgar eğitimine yön vermiş bir isim olan İ. P. Slaveykov, Milli Eğitim Bakanı olduğu yıl Bulgaristan meclisine milletvekili de seçilerek siyasi alanda da ülkesi Bulgaristan için çalışmalarına devam etmiş¹⁰⁷³ ve aynı yılda hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁷⁴

İ. P. Slaveykov dışında bu dönemin başka bir mezunu da siyasi alandaki çalışmalarıyla daha önceki konularda tanıdığımız Stefan Panaretov (Panaretoff)'tur. 1876 Nisan İsyanı çıktıktan sonra Bulgar Eksarhı Antim Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhine kamuoyu oluşturup Avrupa Devletleri'ni Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmak için Avrupa'ya yolladığı Robert Koleji'nin bu görevli Bulgar profesörü Stephan Panaretov İngiltere'deyken Times Gazetesi'nde Konstantinopolitan ismini kullanarak verilen amaca uygun bir şekilde makaleler yazdığını belirtmiştir.¹⁰⁷⁵ Profesör St. Panaretov Avrupa'daki görevi sona erdikten sonra tekrar Osmanlı başkentine gelmek istemiş fakat o dönemlerde yayılan şiddet olaylarından dolayı İstanbul'a dönememiştir.

¹⁰⁷¹ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 44.

¹⁰⁷² Sevinç, **a.g.e.**, s. 143; Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 44.

¹⁰⁷³ Şişman, **a.g.e.**, s. 320.

¹⁰⁷⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 79; Bulgaristan Milli Eğitim Bakanı Slaveykov'un öldüğü yıl olan 1901 yılı Robert Koleji mezunlarının bir araya gelmeye çalıştığı bir dönemdir. Bu dönem sonunda bir mezuniyet töreni düzenlenmiştir. Bu mezuniyet töreninin de dünyanın birçok yerinde görev yapan kolej mezunlarının bir araya gelmesinin yanında Rum Patriği'ninde koleje mektup yollaması gibi sıradışı durumlar da yaşanmıştır. 60 kişinin bir araya geldiği bu mezuniyet töreninde George Washburn, Slaveykoff'u Bulgaristan için çok değerli hizmetler sunan biri olarak nitelemiştir. Washburn, **a.g.e.**, s. 297.

¹⁰⁷⁵ Sevinç, **a.g.e.**, s. 144.

Rus Ordusu Mart ayında Yeşilköy civarında görüldüğü zaman bu durumun yarattığı ortamdan kaynaklı olarak Panaretov'da İstanbul'a geri dönerek kolejdeki öğretmenlik görevine tekrar başlamıştır.¹⁰⁷⁶

Profesor Panaretov'un İngiltere'ye gidiş ve geliş kolej kurucularından Christopher Rheinlander Robert'i endişelendirirken Bulgaristan'ın bağımsızlığında önemli bir yere sahip olan bu olaylar Osmanlı Devleti için kaale alınacak bir hadise olarak görülmemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti mali krizle ilgili sıkıntıları olduğundan bu konularla ilgilenmemiş bu olaylardan herhangi bir şüphe duymamıştır.¹⁰⁷⁷

Robert Koleji'nde 1871 yılından 1919 yılına kadar eski Slav dili ve Bulgarca derslerini vermiş olan Panaretov Eğitim alanında Bulgar öğrencilere büyük katkılarda bulunmuş, yüzlerce Bulgar öğrenci yetiştirmiş¹⁰⁷⁸ yetenekli bir öğretmen olarak tanınmıştır. Aynı dönem mezun olan başka bir isim de Stoiloff adlı Bulgar gencidir. Stoiloff'da kolejden mezun olunca Robert Koleji'nde bir süre öğretmenlik yapmıştır. Bu dönem mezunlarının özellikle eğitim alanındaki bu yetkinliği kolejin yönetimi tarafından da fark edilmiştir. Nitekim bu dönem mezunlarının eğitim başta olmak üzere birçok alanındaki bu başarılı durumu hakkında George Washburn, 1871 yılı mezunları kadar başarılı başka bir sınıfı mezun etmediklerini belirtmektedir.¹⁰⁷⁹

1871-1872 dönemine bakıldığında Robert Koleji'nin bu dönemde mezun ettiği öğrenci sayısının 8 olduğu bu öğrencilerin 6'sının Bulgar diğer ikisi de farklı milliyetlerden olduğu görülmektedir. Bu dönemin mezun Bulgar öğrencilerden biri Petar Dimitrov'dur.¹⁰⁸⁰ 1876 Nisan Ayaklanması'nda bir ihtilalci olan bu ayaklanmadan sonra da Bulgar olaylarının araştırılması için oluşturulan ekipte yer alan ve daha sonra bir diplomat olarak tanıdığımız Petar Dimitrov; 1848 yılı Kotel (Kazan) yöresine bağlı Jerevna Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Mezun olunca 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı öncesine kadar (1872-1876 arasında) Robert Koleji'ne Türkçe dersleri veren bir okutman olarak görev yapmıştır. Dimitrov'un dil alanında yetkin biri olması onun 1876 Bulgar olaylarının araştırılması için görevlendirilen ekipte yer almasının nedeni

¹⁰⁷⁶ Washburn, **a.g.e.**, s. 156.

¹⁰⁷⁷ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 2-3.

¹⁰⁷⁸ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 44.

¹⁰⁷⁹ Washburn, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁰⁸⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 94.

olmuştur. Diplomat olarak göreve başlaması ise öğretmenlikten ve Filibe'de İdare Amirliği yapmasından sonradır.¹⁰⁸¹

1874-1875 eğitim öğretim döneminden mezun Bulgar öğrencileri öğretmen ve milli eğitim bakanı olarak görmek mümkündür. Bu eğitim döneminde 208 öğrenciden sadece 11 öğrenci koleji bitirebilmiştir. Mezun olan öğrencilerden 7'si Bulgar'dır. Bulgar mezunlardan biri olan Kalofer doğumlu Vasil İvanov Zolotov mezun olduktan sonra Bulgaristan'ın tanınan bir öğretmeni olmuştur. Doğum yılını netleştiremediğimiz Zotolov, ilk olarak 1886 ile 1890 yılları arasında Sofya Kız Lisesi'nde öğretmen olarak çalışmış ve daha sonra aynı okulda 1886- 1889 ile 1894-1898 yılları arasında da müdürlük yapmıştır.¹⁰⁸²

Zotolov dışında 1874-1875 eğitim ve öğretim döneminde mezun olan bir diğer öğrenci de Todor İvançov'dur. 1858 yılında Tırnova'da doğan T. İvançov Bulgaristan'da önce devlet adamı olmuş daha sonra da Bulgaristan'nın 1886, 1887 ve 1889 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı' görevini yapmıştır. Todor İvançov Milli Eğitim Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinin yanı sıra Dr. V. Raoslovov ile beraber Milli Hâkimiyet (Noradna Pravda) adlı gazeteyi çıkararak Bulgar mücadelesine birçok yönden hizmet etmiş bir Robert Kolej mezunudur. Bulgaristan için birçok alanda faaliyet yürüten Todor İvançov, 1905 yılında hayatını kaybederken¹⁰⁸³ geriye Bulgar eğitim ve öğretimi için çok önemli bir yere sahip olan Bulgaristan Üniversitesi'ni bırakmıştır.¹⁰⁸⁴

1875-1876 dönemine bakıldığında bu dönemin mezunlarının yayıncı, gazeteci, kütüphaneci gibi birçok alanda aktif çalışma yürüttüğü görülmektedir. Bu dönemin sonunda mezun olan 14 kişiden 5'i Bulgar öğrencidir. Bu mezunlardan biri olan 1854 yılı Komprivştitsa doğumlu Luka Kasırov'dur. Bulgar diline Bulgarca Sözlük hazırlayarak önemli katkılar sunmuş olan Luka Kasırov Bulgarca sözlük hazırlamak dışında Amerikalı misyonerlerin çıkardığı Sabah Yıldızı (Zornitsa)¹⁰⁸⁵ gazetesinde de çalışmıştır. Kuşkusuz Bulgarlar arasında güvenirliliği ve ciddiyetiyle tanınan bu

¹⁰⁸¹ Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 45.

¹⁰⁸² Washburn, **a.g.e.**, s. 127; Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 46.

¹⁰⁸³ Sevinç, **a.g.e.**, s. 143; Merdivenci, **Bulgarlar 1**, s. 46.

¹⁰⁸⁴ "Günlük Ansiklopedisi", **Akşam Gazetesi**, (25.05.1939), s. 5.

¹⁰⁸⁵ Zornitsa gazetesi Bulgarların Protestanlığı benimsemesinde önemli bir katkı sunmuş bir yayın organıdır. Erdovan Shabanovskı, **19. Yüzyılda Ustrumca'da Sosyo Ekonomik Hayat**, Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi S.B.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2019, s. 29.

gazetenin çıkarılması Amerikalı Protestan misyonerlerin Bulgarlar içinde faaliyet yürütmeyi kararlaştırdıktan sonra ilk olarak 16 Temmuz 1858'de Edirne'yi merkez olarak faaliyetlerine başlamasından sonraki süreçlerde mümkün olmuştur. Amerikalı misyonerler bu faaliyetlerin içinde, dini broşürler, 290.000 adet Bulgarca İncil, eğitim kitapları, İncil için Bulgarca sözlük basmıştır. Zornitsa Gazetesi de bu çabaların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir söylemle Zornitsa Gazetesi Amerikalı Protestan misyonerlerinin Bulgarlar içinde çalışmalarını daha etkili yapabilmek için çıkardıkları bir gazetedir. Bu gazetenin çıkarılması görevini sonra Robert Koleji'nin Bulgar öğrencileri üstlenmiştir.¹⁰⁸⁶

Bu öğrencilerden biri olan L. Kasırov bu gazetede 1878 ile 1893 yılları arasında muhabir olarak ve daha sonra da aynı gazete de yazar olarak çalışmıştır. Gazetedeki işinden sonra 1895 yılında Bulgaristan Filibe'ye giderek burada Filibe Milli Kütüphanesi'nin müdür yardımcılığı görevini üstlenen L. Kasırov, 1915 yılında hayatını kaybetmiştir. Bulgar bağımsızlığında önemli bir yer tutan Bulgar aydınlanmasında çok önemli görevler üstlenen bu kolej mezunu Bulgar öğrenci üç ciltlik bir ansiklopedik sözlük hazırlayarak Bulgar kültür ve düşün yaşamına önemli katkılar sunmuş bir isimdir.¹⁰⁸⁷ Ayrıca Luka Kasırov'un Sabah Yıldızı (Zornitsa) gazetesinde yazarlık yapması ansiklopedik sözlük hazırlaması gibi çeşitli konularda ortaya koyduğu bu çalışmalar onu hem Bulgar Dili alanında yetkin biri olarak tanınmasına ve hem de ünlü bir Bulgar Ansiklopedisti olarak Bulgar tarihinde yer edinmesine neden olmuştur.¹⁰⁸⁸

1875-1876 döneminden mezun olan ve kolej mezunu Bulgarların siyasi alandaki çalışmaları konusu altında değindiğimiz Mihail Macarov'un Bulgaristan'da kültür, edebiyat ve gazetecilik gibi birçok alanda önemli görevlerde bulunduğu görülmektedir. 1875-1876 eğitim öğretim dönem sonunda mezun olan bu Bulgar öğrenci Bulgaristan'ın tanınan gazetecilerinden biri olmuştur. Mihail Macarov gazetecilikten sonra bir diplomat olarak görev almış ve daha sonra Bakanlık görevine gelmiştir. Çok çeşitli sosyal faaliyetlerde bulunan Macarov'un¹⁰⁸⁹ Bulgar dili ve edebiyatına en büyük katkısı yaptığı çeviriyle başlamıştır. Robert Koleji'nin tanınan mezunlarından olan Stambolov ülkede iktidara gelince İstanbul'a sığınmak zorunda kalan M. Macarov daha sonra

¹⁰⁸⁶ Serap Toprak, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda**, s. 264.

¹⁰⁸⁷ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 3.

¹⁰⁸⁸ Sevinç, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁰⁸⁹ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 3.

Karadeniz'in önemli liman şehirlerinden Odessa'ya gelerek burada Rus Edebiyatı'nın en büyük isimlerinden biri olan L.N. Tolstoy'un yazdığı “Anna Karenina” ile “Savaş ve Barış” adlı eserlerini Bulgar diline çevirmiştir. Bu çevirilerinin yanı sıra dergi ve gazetelerde yazarlıkta yapan Macarov: “*Mutlakıyetten Özgürlüğe ve Yasallığa Doğru, Savaşlarımızın Diplomatik Hazırlığı, 60 Yıl Önce Kudüs Yolculuğu, Konstantin Stoylov'un Son Yılları, Anılar*” adlı eserleriyle Bulgaristan'ın dil, kültür ve edebiyatı alanlarında önemli bir isim haline gelmiş bir Robert Koleji mezunudur.¹⁰⁹⁰

Kuşkusuz Mihail Macarov'u sadece siyasi, edebi yayımcılık alanında değil aynı zamanda baba mesleği olan ve Bulgaristan ekonomisinin de çok önemli bir yeri olan abacılığı yaparken de tanımak mümkün olmuştur. Avratalan'ın¹⁰⁹¹ sayılı zengin ailelerinden birine sahip olan Mihail Macarov abacılık yapan İvan Macarov'un da oğludur. Bundan dolayı Mihail Macarov baba mesleği olan abacılığı öğrenmiş daha sonra ise bu meslekten yüzünü eğitime çevirmiştir. Robert Koleji'nde iyi bir eğitim aldıktan sonra da birçok zorlukla karşı karşıya kalan M. Macarov, 1944 yılında hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁹² 1876-1877 eğitim öğretim döneminde ise 5 Bulgar öğrenci mezun olmuştur. Bu Bulgarlardan ikisi edebiyatçı ve öğretmen olurken diğer bir öğrenci; tüccar olarak kendi alanında birçok başarılı çalışma ortaya koymuştur.¹⁰⁹³

1878-1879 döneminde mezun olan 6 Bulgar öğrenciden biri öğretmen olarak görev alırken¹⁰⁹⁴ 1880-1881 eğitim öğretim yılını da koleje yeni yapıların eklenmesiyle öğrenci sayısında artışın yaşandığı bir dönem olmuştur. Kolej öğrencileri arasında

¹⁰⁹⁰ Mevsim, **Bulgar Toplumcu Mihail Macarov**, s. 2490.

¹⁰⁹¹ Avratalan kasabası Osmanlı Devleti'nin en büyük abacılık merkezlerinden biridir. Bu kasabanın celecilik, kaytancılık ve abacılık gibi ticari etkinlikleri hakkında Macarov şunları belirtmektedir. “1876'ya kadar Avratalan sanki Osmanlı'ya bağlı değildi. Türkler, Türk veya genelde Pomak olan kendi temsilcisini gönderirlerdi göndermesine, ama bunun, kasaba büyüklerinin dediği dışına çıktığı görülmemiştir. Türk zaptiyeler Avratalan evine giremezdi. Herhangi bir görev gereği gönderildiğinde dahi, izin almadan avlulara giremezlerdi. Babam için Avratalan'ı Hristiyanlık etiğinin, Bulgar özgürlüğü ve ticaretin bir tapınağıydı. Bu üçü diyarda kocalar, herhangi bir kuşku veya korkuları olmadan yılın 6-7 ayında ailelerini yalnız bırakabiliyorlardı. Türk yönetimini birkaç jandarmayla bir müdür temsil ediyordu, bunlar genelde Pomak'tı ve üstelik Avratalanlı ileri gelenlerin isteği doğrultusunda seçiliyordu. Pomaklar mütevazı insanlardı ve hiçbir pervasızlık yapmazlardı. Bunlar ev sahibinin izni olmadan Avratalan evine giremezdi. Türkçe okuma yazması olmayan bir müdürü anımsıyorum. Sekreterin yokluğunda, o, Filibe'de eğitim görmüş ve Türkçe'yi resmî mektup yazacak kadar iyi bilen Avratalanlı öğretmen ve genç tüccarlardan yardım istiyordu.” Mevsim, **Bulgar Toplumcu Mihail Macarov**, s. 2489.

¹⁰⁹² Sümeyye Kuz, “Kudüs Yolculuğu Edirne, İstanbul, İzmir, İskenderiye 1868-1869”, **Tarih Kritik Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 52.

¹⁰⁹³ Washburn, **a.g.e.**, s. 154-155.

¹⁰⁹⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 176.

değişik konularda fikir alışverişi, tartışmalar ve toplantılarla verimli bir şekilde yapılan bu eğitim öğretim yılı dönem sonunda 12 öğrenci, koleji bitirebilmiştir. Bu öğrencilerden 1'i Rum, 2'si Ermeni ve 9'u da Bulgar milletindedir. Bulgar mezunlardan biri daha sonra yayıncılık alanında faaliyet yürütürken¹⁰⁹⁵ bu öğrencilerden diğer ikisi de kendi alanlarında başarılı öğretmenler olarak tanınmıştır.¹⁰⁹⁶

1881-1882 eğitim öğretim yılına gelindiğinde bu dönem sonunda mezun olan toplam öğrenci sayısının 9 olduğu görülmektedir. Bu mezunlardan 5'i Bulgar'dır. Bulgar mezunlardan biri kitap yayıncılığına başlarken¹⁰⁹⁷ 6'sı öğretmen olarak göreve başlamışlardır. 1882-1883 yılında ise mezun olan Bulgarlardan iki kişi öğretmen olarak çalışmaya başlarken bu öğrencilerden biri editörlük yapmış bir diğer öğrenci de daha sonra Bulgaristan Milli Eğitim Bakanı olarak ülkesine hizmet etmiştir.¹⁰⁹⁸

Bulgaristan Milli Eğitim Bakanı olan bu öğrencinin adı İvan Peev Plaçkov'dur. 1864 yılında Koprivštitsa doğumlu olan İvan Peev Plaçkov, ilk önce filolog (Dil Bilimci) olarak göreve başlamış ve daha sonra gazeteciliğe yönelmiştir. Gazetecilik mesleği Filibe'ye gelince sona eren Plaçkov, burada öğretmenliğe başlamıştır. Öğretmenlikten sonra 1900 ile 1901, 1910 ile 1913 yılları arasında Bulgaristan Milli Eğitim Bakanı olarak Bulgar eğitim ve öğretim politikasının önemli karar alıcılarından biri olmuştur. 1882-1883 yılında ise kolejden 10 öğrenci mezun olmuştur. Bu öğrencilerin 1'i Rum 4'ü Ermeni ve 5'i Bulgar'dır. Bulgar öğrencilerden adı Voykov Voicoff olan bir mezun Robert Koleji'nde öğretmen olarak çalışmaya başlamış ve bu kişi kolej yönetimince çok başarılı bulunarak takdir edilmiştir. Mezun olan Jabarov adlı bir diğer Bulgar öğrenci de Bulgaristan'da öğretmenlik görevine başlayarak ülkesinin eğitim ve öğretimine katkı sunmuştur. 1883-1884 yılı dönem sonunda Robert Koleji 22 öğrenci mezun etmiştir. Bu öğrencilerin 14'ü Bulgar diğerleri ise Rum ve Ermeni milletindedir. Bulgar mezunların 4'ü Bulgaristan'da öğretmen olarak görev almıştır.¹⁰⁹⁹

1884-1885 eğitim öğretim yılında ise 15 öğrenci koleji bitirmiştir. Bu öğrencilerin 9'u Bulgar, 6'sı ise diğer milletlerdendir. Bulgar öğrencilerden biri eğitimini tamamladıktan sonra Bulgaristan Sofya Üniversitesi'nde hukuk alanında ders veren bir

¹⁰⁹⁵ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 4.

¹⁰⁹⁶ Washburn, **a.g.e.**, s. 185.

¹⁰⁹⁷ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 5.

¹⁰⁹⁸ Washburn, **a.g.e.**, s. 192.

¹⁰⁹⁹ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 5.

profesör olmuş Bulgaristan Devleti'ne hukuk ve akademi alanına katkı sunmuştur. 1885-1886 yılı eğitim öğretim döneminde 20 öğrenci kolejden mezun olmuştur. Bu mezunların 8'i Ermeni 12'si Bulgar'dır. Mezun olan Bulgarlardan 9'u daha sonra öğretmenlik yaparak ülkelerine hizmet etmiştir.¹¹⁰⁰

1886-1887 eğitim öğretim yılına gelindiğinde Robert Koleji'nden 26 öğrencinin mezun olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerin yarısı Bulgar yarısı diğer milletlerdendir. Bulgar mezunlardan 3'ü ülkelerine dönerek öğretmenliğe başlamıştır.¹¹⁰¹ 1890-1891 döneminde ise yılsonunda Robert Koleji'nden 8 öğrenci mezun olmuştur. 5'i diğer milletlerden 3'ü ise Bulgar milletindedir. Bulgar mezunlardan 1'i Bulgaristan'da öğretmenlik görevine başlamıştır.¹¹⁰²

1893-1894 döneminde de kolejin Bulgar mezunlarının öğretmen olduğu görülmektedir. Bu eğitim öğretim döneminde Robert Koleji'nden 21 öğrenci mezun olmuştur. Bu öğrencilerin 15 diğer milletlerden 6'sı ise Bulgar milletindedir. Mezun olan Bulgarlardan biri öğretmen olmuştur.¹¹⁰³ 1895-1896 döneminde mezun olan 3 Bulgar'dan 1'i öğretmenlik görevine başlarken¹¹⁰⁴ 1896-1897 dönem sonu mezunu 5 Bulgar'dan 1'i de yine aynı şekilde öğretmen olarak Bulgaristan'ın eğitim öğretim yaşamına katkı sunmuştur.¹¹⁰⁵ 1897-1898 mezunlarından Bulgar bir öğrenci öğretmen olurken 1899 eğitim ve öğretim döneminde mezun olan Bulgarların ise daha önceki konularda belirttiğimiz gibi hukuk ve diploması alanında yetkin isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁰⁶

1901-1902 eğitim öğretim dönemi sonunda Robert Koleji 13 öğrenciyi mezun etmiştir. Bu mezunlardan 2'si Bulgar 6'sı Ermeni 1'i Avusturya ve 4'ü de Rum öğrencilerdir. 2 Bulgar mezun eğitimlerine kolejden sonra da devam etmişlerdir. Fakat bu öğrencilerin eğitimlerini nerelerde devam ettirdiğine ve eğitimlerinin sonunda hangi alanda çalıştıklarına dair herhangi bilgiye rastlanmadığını belirtmek gerekir.¹¹⁰⁷

¹¹⁰⁰ Washburn, **a.g.e.**, s. 215.

¹¹⁰¹ Merdivenci, **Bulgarlar 2**, s. 6.

¹¹⁰² Washburn, **a.g.e.**, s. 252.

¹¹⁰³ Washburn, **a.g.e.**, s. 261.

¹¹⁰⁴ Washburn, **a.g.e.**, s. 271.

¹¹⁰⁵ Washburn, **a.g.e.**, s. 279.

¹¹⁰⁶ Washburn, **a.g.e.**, s. 288.

¹¹⁰⁷ Washburn, **a.g.e.**, s. 307.

Eğitim, yayıncılık, gazetecilik köşe yazarlığı kütüphaneci, ansiklopedist gibi birçok alanda önemli isimler haline gelen Robert Koleji mezunları; bu alanlarda ortaya koyduğu çalışmalarla Bulgar bağımsızlığının önemli bir parçası olan Bulgar aydınlanmasının önde gelen isimleri olmuşlardır. Kuşkusuz bu alanda sadece Robert Koleji öğrencileri faaliyet yürütmemiştir. Osmanlı Devleti'nde bulunan diğer yabancı okullarda da Bulgar aydınlanmasına öncülük eden isimler olmuştur. Robert Koleji, Galatasaray Lisesi gibi okullarda aldıkları iyi derecede dil eğitimleri sayesinde birçok eseri Bulgarcaya çevirerek Bulgar edebiyatının zenginleşmesine de hizmet eden bu isimler İlk Bulgar futbol kulüplerinin de kuruluşlarında bulunarak, sportif aktivitelerinde içinde yer alarak Bulgar Ulusal Sporunun da gelişmesine çok büyük katkılar sunmuşlardır.¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁸ Sabev, **Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak**, s. 176-177.

SONUÇ

Robert Koleji bir kolej olmanın ötesinde toplumların devletlerin şekillenmesinde rol oynamış örneğine kolay rastlanmayacak türde bir kolejdır. Bu kolej kurulurken eğiteceği öğrencileri seküler bir tarzda Hristiyanlığın genel prensiplerine uygun bir şekilde yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu amacı gerçekleştirirken öğrenciler arasında ayırım yapmamayı bütün öğrencilere eşit davranmayı bir prensip olarak benimsemiştir.

Kolej herhangi bir misyoner teşkilatına bağlı olmasa da eğitimcileri idarecileri misyonerlerden oluşmuş 1932 yılına kadar misyonerler kolejin idari yapısında bulunmuştur. Bu anlamda Robert Kolej'in kurucularından Cyrus Hamlin ve Christopher Robert'in da birer misyoner olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

Kolej öğrencilere yabancı dil ağırlıklı bir eğitim vermiştir. İngilizce'nin zorunlu tutulduğu kolejde Matematik, Fen Bilimleri, Coğrafya, Tarih, Edebiyat, Jimnastik gibi hemen hemen her alanda derslerle öğrencilerin eğitimi aksamadan devam ettirilmiştir. Değişik milletlerden olan öğrencilerin kendi anadillerinde eğitim görme şansını da yakaladığı Robert Koleji, paralı özel bir kolejdır. Teorik dersler dışında öğrencinin estetik ve sanatsal yeteneklerinin de geliştirilmesi hususunda özenli davranan kolej, Müzik, Tiyatro ve Sahne çalışmaları üzerinden sanatsal ve kültürel aktiviteleri müfredatının bir parçası haline getirmiş ve böylece tanınmış yazar, müzisyen, düşünür ve edebiyatçı yetiştirmiştir.

Kolejin öğrencilere sağladığı eğitim imkânları kadar önemli olan bir başka nokta da kolejin Osmanlı tebaasından olan Bulgar topluluğu için ortaya koymuş olduğu faaliyetler ve çabalarıdır. Bu çabaları tez kapsamımızda ele alırken özellikle Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik, eşitlik, liberalizm gibi fikir akımlarının Bulgarlar içinde taraftar bulduğu ve devamında Bulgarlar arasında ulusal bilinçlenmenin XIX. yüzyıla doğru genişlediği ve bağımsız bir devlet olma yolunu açtığını da belirtmek gerekir

Fransız İhtilali'nden önce de milliyetçiliği Feodal bir nitelikte ele alan Bulgar din adamları ve aydınların katkısı Bulgarların milliyetçi ideolojiyi modern temelde benimsemelerinde kolaylık sağlamıştır. Bulgar Milliyetçiliği Rusların Balkanlardaki Slav toplulukları içinde kendi siyasal paradigmasına uygun geliştirdiği Slavcılık ideolojisiyle daha belirgin, planlı ve sistematik bir özellik alınca XIX. yüzyılın ikinci

yarısından itibaren artık Bulgar milliyetçiliği siyasal bir vizyon niteliğini kazanarak Bulgarların ulusal devlet kurmalarının en önemli dayanaklarından biri olmuştur.

Milliyetçi ideoloji ulusal devlet kurmanın önemli bir belirleyeni olunca Bulgaristan'da ulusal edebiyat, ulusal kültür, dil ve yazım alanında faaliyetler yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşmada Osmanlı Devleti'nin başta Bulgarlar olmak üzere Gayrimüslim tebaasına karşı adil hoşgörülü tutumunun da belirleyici olduğunu belirtmek gerekir. Osmanlı Devleti'nin yarattığı bu hoşgörülü ortamda diğer milletler gibi Bulgarlarda kendi ulusal kültürel kimliklerini korumuştur.

Bulgar milliyetçiliği esas olarak Rum (Elen) asimilasyonuna karşı bir tepki niteliğinde doğmuştur. Bulgar edebiyatı ve yazın dünyasında Rum etkisine karşı koymak için kitaplar, gazeteler ve dergiler çıkarılmaya başlanmış; Bulgarlar, Bulgar dilini eğitim dili haline getirmeye çalışmıştır. Dil ve edebiyat alanında Amerikalı misyonerlerinde önemli bir katkısının görüldüğü bu dönem Bulgarların ulusal temelli mücadelesinin ilk somut sonucu olan Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı başlatılan ayrı kilise kurma mücadelesinin başarıya ulaştığı bir dönemdir. Nitekim 1870 yılında Osmanlı Devleti ilan ettiği Bulgar Eksarhlık Fermanıyla Bulgarların bu ilk somut kazanımı resmi ve hukuki bir nitelik kazanarak sonraki süreçlerde ulusal bağımsız bir devlet kurmanın önemli bir aşaması olarak görülmüştür.

Yunan (Rum) tahakkümüne karşı başlattıkları mücadeleyi bağımsız ulusal bir kilise kurarak başarıya ulaştıran Bulgarlar bu başarıyı siyasal bir amaç olarak benimseyip bu defa Osmanlı Devleti'ne karşı da bir mücadele içine girmiştir. Bulgarların ulusal bilinci geliştikçe Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketleri de hızlanmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında başlayıp ikinci yarısına kadar devam eden bu isyan hareketleri genellikle Osmanlı Devleti'nin yönetim uygulamalarına, yerel yöneticilerin tutumlarına ve vergi meselelerine dayalı olarak başlamış ulusal bilinçten yoksun ayaklanmalar iken 1876 yılında başlayan Nisan (Filibe) Ayaklanması ise Bulgarların geniş kapsamlı ulusal temelli isyanlarının ilki olmuştur. Bu isyanlardan sonra 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'yla (93 Harbi) büyük bir krallık kuran Bulgarlar bu sürece Robert Koleji'nde katkı sunduğu bir dizi nedensellik gelmiştir.

Kuşkusuz Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulması dünyada gelişen önemli olayların, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz durumun, büyük

devletlerin Bulgarlara sağladığı avantajlar ve olumlu katkılarla mümkün olmuş olsa da Bulgar bağımsızlığının en önemli motivasyon kaynaklarından biri olan ulusal bilinçlenmenin, kurulacak olan devletin kadro ihtiyacının giderilmesinin, eğitim, hukuk, siyaset, politika, yayıncılık alanındaki gelişmelerin ve bir bütün olarak Bulgaristan'ın bağımsızlığında önemli bir yer tutan Bulgar aydınlanmasının ortaya çıkışının Robert Koleji'nin etkisiyle mümkün hale geldiğini vurgulamak gerekmektedir.

Robert Koleji'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığına olan ilk etkisini Amerikan ve İngiliz misyon kuruluşlarının Bulgarları tanımaya aracı olmasıyla başlamıştır. Bulgarları Protestanlaştırmak için Bulgaristan muhitinde çalışmalara başlayan misyonerler Robert Koleji aracılığıyla Bulgarları daha yakından ve ilgiliyle tanımaya başlamış, Bulgarlarla yapılan bu tanışıklık ve ilgi daha sonra Bulgar bağımsızlığında çok önemli bir yer tutan Bulgar Eksarhlık mücadelesinin Bulgarlar tarafından başarıya ulaştırılmasıyla neticelenmiştir.

Amerikalıların ve İngilizlerin bu tanışıklıklarına karşın Bulgarların da benzer şekilde Robert Koleji'ne eğilimleri olmuştur. Bulgarların Robert Koleji'ne olan ilgisi; Bulgaristan da eğitim ve öğretimin fazla gelişkin olmaması, Bulgaristan'da Robert Koleji düzeyinde bir okulun yokluğu gibi nedenlerle başlamış olsa da kolej kurucularının Bulgarları keşfetmesinden sonra özel olarak Bulgarlarla ilgilenmesi de kolejin Bulgarlar arasında popüleritesinin artmasına neden olmuştur.

Bulgar çocuklarına ve gençlerine üst düzeyde eğitim görme şansı tanıyan Robert Koleji daha sonra Bulgar bağımsızlığında önemli işlere imza atmış olan Bulgarların liderlerini ve devlet adamlarını yetiştirecektir. Kurulduğu 1863 yılından 1900'lü yıllarına başına kadar yüzlerce Bulgar öğrenci yetiştiren Robert Koleji bu öğrencileri ayrılıkçı ihtilalci fikirlerle bu kolejden mezun ederek Bulgar bağımsızlık mücadelesine çeşitli alanlarla katkılar sunmaya başlamıştır.

Koleje gittikten sonra kendi ulusal kimlikleriyle tanışan ve ülkelerine dönerek önemli yerlere gelip Bulgar bağımsızlığına katkılar sunan Bulgar mezunlarının bu durumu kolej yöneticilerinin dikkatinden kaçmamış nitekim George Washburn "*bilinmeyen, tanınamayan bir halk*" diye nitelediği Bulgarların, Robert Koleji'ni keşfetmesiyle bir anda batı dünyasında tanınır bir duruma geldiğini ve bunu da kendilerinin başardığını belirtmek gerekmektedir.

Bulgaristan'ın bağımsız olmasında ortaya koyduğu çabalarla dikkatleri üzerine çeken Robert Koleji'nin bu niteliği, diplomatlar ve siyasetçiler tarafından da gözlemlenmiş bir durumdur.

Bulgar bağımsızlığında oynadığı büyük rolden dolayı Bulgar yöneticiler ve Bulgar krallar da Robert Koleji'nin kendileri için yaptıkları bu çalışmalarını takdir ederek anmıştır. Örneğin Bulgar Kralı III. Boris Bulgar ulusal uyanışlarının Robert Koleji'nin etkisiyle mümkün hale geldiğini belirtmiştir.

Robert Koleji'nin Bulgar bağımsızlığında oynamış olduğu önemli rollerden biride Bulgarların ulusal taleplerini kapsayan isyanlara liderlik edecek kişileri yetiştirmesi konusunda oynamış olduğu roldür. Kolej mezunu Bulgar ihtilalcilerin bu ayaklanmadaki rolü kadar etkili olan bir başka hususta bu ayaklanmalarda yaşanan olayların dünya kamuoyuna aktarımında Robert Koleji'nin oynadığı tarihi roldür. Bu rol, Bulgar bağımsızlığında o kadar önemli bir yer tutmuştur ki bu isyanlarda yaşanan olayların dünyaya duyurulmasından sonra İngiltere gibi büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin lehine olan dış politikasının değişmesine ve Osmanlı karşıtı bir nitelik almasına yol açarken; Rusya'da bu olayları kendi yayılmacı dış siyasetine bir gerekçe kabul ederek; Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki egemenliğini sarsan ve Bulgarların 500 yıl sonra tekrardan bir Prenslik olarak tarih sahnesine çıkmasına ortam hazırlayan 1877-1878 savaşının başlatması için de bir bir neden olarak öne sürmüştür.

Bulgar İsyanı'nda yaşanan olayların dünyaya aktarılmasında ve dünya devletlerinin Bulgaristan lehine tutum almasını sağlayan Robert Koleji'nin Bulgaristan bağımsızlığına olan bu etkisi Bulgaristan'ın bir Prenslik olarak kendi anayasasını oluştururken de devam etmiştir.

1878 Berlin Antlaşması'yla bir Prenslik haline gelen Bulgaristan Devleti anayasal Parlamenter düzene geçerken bunu da Robert Koleji'nden mezun olmuş olan Bulgarların katkısıyla başarmıştır. 22 Şubat 1879 yılında Tırnova'da Bulgaristan Kurucu Meclisi açılırken orada toplanan insanlar içinde yalnızca kolej mezunu Bulgarların parlamenter demokrasi ve anayasal düzen konusunda bilgi sahibi oldukları dikkate değer bir durumdur.

Osmanlı egemenliğinde bulunan Doğu Rumeli Vilayeti'nin Bulgar Prensiği'nin eline geçmesinde etkisi olduğu görülen Robert Koleji'nin aynı zamanda Bulgarların

dünya devletleriyle güçlü ilişkiler geliştirmesi içinde bir çaba içinde olduğunu belirtmek gerekir. Kolej, özellikle Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri olan İngiltere'nin Bulgarlarla ilgilenmesi için arabulucu bir rol oynamış bu ilişkilenişin sonucunda Bulgarlara dönük İngiliz yardımları da başlamış 93 harbinden sonra İngilizler Bulgaristan için topladıkları paralarla Bulgaristan'da 6 hastane açmışlardır.

Bulgar bağımsızlığa giderken bu bağımsızlığı mümkün kılabilen hemen hemen her olayda Robert Koleji'ni görmek mümkün olmuştur. 93 harbinden önce başlayan İstanbul Konferansı'nda Bulgarların lehine kararlar alınması için kolej yöneticilerinin istekli davrandığını belirtmek gerekir.

Robert Koleji'nin Bulgarlarla ilk ilgisi kolejin kurucularından Cyrus Hamlin döneminde başlamıştır. Bulgaristan Bölgesinin misyon alanı olarak ele alınmasının önünü açan Cyrus Hamlin, Bulgarlarda dahil Osmanlı tebaası olan Gayrimüslim toplulukları ezilmişlik psikoloji üzerinden ele alıp onları ayakları üstünde durabilecek bireyler doğrultusunda eğitmenin önemli olduğunu düşünmüştür. Kendi halklarına önder olarak yetiştirecekleri gençlerin eğitimlerine ara vermeden bunu aksatmadan Anadil eğitimini zorunlu hale getirerek bu öğrencileri kendi kültürleriyle barışık bir şekilde yetiştirmenin uğraşı için de olmuştur.

Cyrus Hamlin'in Bulgarlar için ön gördüğü bu amaçlar George Washburn döneminde de aynen devam etmiştir. George Washburn Bulgarların bağımsızlığı konusunda kolejin en fazla görev almış olan ve öne çıkmış kişisidir. Bulgar öğrencileri belirlenen amaçlar doğrultusunda yetiştirmekten, 1876 Nisan olaylarının dünya basına sızdırılmasına, Bulgar dış siyasetinde büyük devletlerle ilişkileri sağlamaya değin birçok faaliyetin merkezinde George Washburn'u görmek mümkün olmuştur. Özellikle Bulgar olaylarının Amerika Birleşik Devleti nezdinde ciddi bir şekilde ele alınması için George Washburn; Amerikalı diplomatlara baskı kurmaya kadar götürmüş bu konuda kararlı bir tutum ortaya koymuştur.

George Washburn, Bulgar gençlerini eğitirken onları yalnızca kuracakları Bulgar Devleti'nin liderleri olarak değil aynı zamanda uygulayacakları siyasetin niteliği açısından da istekleri doğrultusunda şekillendirmeyi bir gereklilik olarak görmüştür. Eğitilen ve Bulgaristan'da önemli mevkilere gelen bu gençlerin aynı zamanda Rus karşıtı bir siyasi perspektifle yetiştirilmesini elzem kabul etmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'yla bir önceki antlaşma olan Ayestefanos Antlaşmasında sınırları belirlenen Bulgar Devleti'nin sınırlarının daraltılmasını üzüntüyle karşılayan George Washburn Amerika'ya gittiği dönemlerde orada Bulgarlar için çalışmaktan vazgeçmemiş Bulgar öğrencileri yetiştirmek için para toplamaya ve ekonomik destek aramaya koyulmuştur.

Georga Washburn kadar Bulgarlar için ortaya koyduğu çalışmalarla ön plana çıkan bir diğer isim Albert Long olmuştur. Albert Long döneminde Bulgarları ile kolejin kaderi çakışmıştır denebilir. İlk başta Bulgaristan da bir misyoner olarak çalışan Albert Long koleje geldikten sonra Bulgaristan'da kurmuş olduğu ilişkiler yoluyla Bulgarların koleje yönelmesinin sağlayan isimdir.

Bulgarlarında yakından tanıyıp sevip saydığı bu isim George Washburn'la birlikte Bulgar bağımsızlığında önemli bir dönem noktası olan 1876 Nisan olaylarının dünya kamuoyuna aktarılmasında başat rol oynamıştır. Dr. Albert Long Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yerine batının denetleyebileceği küçük devletlerin kurulmasını ön gören Şark Sorunu bağlamında hareket etmiş, Bulgarları benimsediği bu siyasi amaç doğrultusunda eğitmiştir.

Albert Long, koleje geldiği 1872 yılından itibaren kolejin Bulgar kontenjanı sürekli artmıştır. Kolejine Bulgarlar için bir sığınma yeri olarak görülmesini sağlayan Dr. Albert Long Bulgarlar için yaptığı bu faaliyetlerden dolayı Bulgarlarca adı George Washburn ile birlikte saygıyla anılan bir isim olmuştur.

Robert Koleji'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığına kurumsal düzeydeki katkılarının yanında önemle üzerinde durulması gereken bir diğer katkıda yetiştirmiş olduğu Bulgar öğrencilerle Bulgaristan'ın teşekkülü bir devlet olmasını sağlamasıdır.

Robert Koleji bunu sağlarken ortaya koyduğu eğitim anlayışıyla başarmıştır. Kolejine Bulgaristan'ın bağımsızlık mücadelesine katkısının önemli bir etkisi bu eğitim anlayışı çerçevesinde meydana gelmiştir. Bulgar gençlerinin parasız bir şekilde okumasına imkân tanıyan Robert Koleji Bulgar toplumunun devlet kurmasında, Bulgar halkına yön verecek olan bakan, başbakan, diplomat, aydın, öğretmen, hukukçu, banker, ekonomist vs. bu eğitim anlayışının sonucu olarak yetişmiştir. Kolejde yetişen Bulgar mezunların çoğunun muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olduğu da ayrıca belirtmek gerekir.

Kolej öğrencilerinin Bulgaristan'ın bağımsızlığına en çok siyasi alandaki çalışmalarıyla katkı sağladığı görülmektedir. 1879-1915 yılları arasında Bulgaristan'da başbakan ve bakan olan 108 kişiden 12'sinin Robert Koleji mezunu olduğu göz önüne alınırsa bu olgu daha dikkatli görülecektir.

1878 yılından sonra Bulgar talebeler hakkında bilgi veren Robert Koleji'nin bu tarihten itibaren hiçbir bilgi vermediği de görülmektedir. Bununda temel nedeni olarak kolej mezunu Bulgarların Osmanlı Devleti'nden ayrı bir Prenslik kurma amacının başarıya ulaşmış olduğu gerçeğidir.

Bulgar öğrenciler, Bulgaristan'ın prenslik sürecinden tam bağımsızlığı kazandığı 1908 yılına kadar Bulgar bağımsızlık mücadelesini en üst düzeyde yürüten önemli isimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bakan, başbakan düzeyinde gördüğümüz bu isimler Bulgar bağımsızlığının önemli bir parçası olan büyük devletlerle dış ilişkileri geliştirme ve bu devletlerin desteğini alma; ülke içinde ulusal iktisadi kalkınma için ticari ilişkileri geliştirme ve modern sanayinin büyümesi için iktisadi programları uygulama, anayasal düzenin işleyebilmesi için hukuk ve adalet alanında politikalar üretme, dinin devlet kontrolü altına alınıp ulusal dinsel bütünlüğü sağlama, eğitim alanında ulusal politikalar çerçevesi içinde Bulgar bağımsızlığında önemli yer tutan Bulgar aydınlanmasını bütün toplumsal tabakalar tarafından benimsenmesinin politikasını yürütme, Bulgar kültür ve sanatının gelişmesi için devlet politikası uygulama gibi bağımsızlığı mümkün kılacak her alanda bu kolej mezunu Bulgarları görmek mümkün olmuştur.

Başbakan olduğu dönemlerde ortaya koyduğu politikalarla Bulgar bağımsızlığına yön veren kolej mezunu Konstantin Stoilov, Stefan Stembolov, Todor İvançov dünyaca tanınan isimlerdendir. Kolej mezunu Bulgar gençlerini bakan, başbakan olarak görmenin dışında bu isimlerin aynı zamanda Bulgar Milli Kurtuluş Hareketinin üyeleri olarak, Rus Ordusunda istihbarat elemanları olarak görmek de mümkün olmuştur. Tezimizi oluştururken aynı isimlerin farklı bölümlerde tekrardan önümüze çıkmasının sebeplerinden biri de budur.

Robert Koleji'nin Bulgar bağımsızlığına etkisini ele alırken bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar da genellikle kolej mezunu gençlerin sadece siyasi alandaki çalışmalarının yüzeysel bir şekilde ele alınmasıyla sınırlandırıldığı görülmektedir. Fakat

tezimizde ortaya koyduğumuz veriler ışığında sistematik, bütüncül bir bakış açısıyla konu detaylandırıldığında gerek Robert koleji'nin kurumsal olarak yaptıklarıyla ve gerekse de mezun ettiği Bulgar gençlerinin Bulgaristan'ın bağımsızlığına hemen hemen her alandaki çalışmalarıyla Bulgar bağımsızlığına birçok yönden etkide bulunduğu anlaşılmakta ve sanılanın aksine Bulgaristan'ın bağımsızlığında Robert Koleji'nin etkisinin çok daha fazla yer tuttuğu görülmektedir. Tezimizin kapsamında vardığımız bu sonuçlara binaen özellikle siyasal ve ardından düşün (entellüktüel, kültürel, edebi ve ideolojik) alanında Robert Kolejinin Bulgar bağımsızlığına büyük katkılar sunduğunu tekrar belirtmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Bu anlamda denilebilir ki Robert Koleji'nin Bulgaristan'ın siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi, düşünsel ve entelektüel alanda yarattığı bu etki ve katkı Bulgar toplumu ile Robert Koleji arasında tarihsel bir bağ oluşturmuş bir bakıma kolej tarihi ile Bulgar tarihi arasında bir bütünlük sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

BOA, A. MKT. MHM, 733/1

BOA, A. MKT. MHM, 702/19

BOA, BEO. AYN, d, 1636/ s. 425

BOA, HAT, 794/36842

BOA, HR. SYS, 2834/61

BOA, HR. SYS, 74/29

BOA, HR. TO, 358/21

BOA, HR. SYS, 2884/46

BOA, HR. SYS, 2812/2

BOA, HR. SYS, 1858/18

BOA, HR. SYS, 2830/2

BOA, HR. SYS, 2858/13

BOA, Y.A.HUS, 377/92

BOA, Y. PRK, ESA, 17/19

BCA, 30-1-0-0/7/42/7

BCA, 30-10-0-0/239/ 617/6

BCA, 30-18-1-1/185/ 19/17

BCA, 30-18-1-2/16-84-10

BCA, 30-18-1-2/5/ 50 /11

BCA, 30-18-1-2/145/42/16

BCA, 30-18-1-2/199/64/12

BCA, 30-1-0-0/62-380-9

“Günlük Ansiklopedisi”, Akşam Gazetesi, (25.05.1939).

“**Sebilürreşad** (Sırat-ı Müstakim), Cilt 15, Sayı 366, (1959 SB 45). Milli Kütüphane”,(06.06.2020), <https://dijital-utuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/19685>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

T.B.M.M., **Teşkilatı Esasiye Kanunu (1924)**, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200491.pdf. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

TBMM, Tevhidi Tedrisat Kanunu, 440, Cilt 5 322 (1340).

T.B.M.M., **Tevhidi Tedrisat Kanunu (1924)**, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200430.pdf. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

“**TBMM Zabıt Ceridesi**”, 1. Dönem 18. 1. Birleşim, Cilt 18.

Acun Fatma, “Robert Kolej Mezunları ve Meşhurları”, **Turkish History Education Journal**, Cilt 4, Sayı 2, 2015, s. 36-64.

Acun Fatma, Evrim Şencan Gürtuna, “Education At Robert College From Ottoman Empire To Turkish Republic”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt 31, Sayı 1, 2016, s. 1-34.

Ahmetbeyoğlu Ali, “Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigurlar ve Utigurlar”, **Tarih Dergisi**, Sayı 51, 2012, s. 1-19.

Ahmetbeyoğlu Ali, “Bulgarların Oluşumu ve Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri Meselesi”, **Tarih Dergisi**, Sayı 65, 2017, s. 1-18.

Alan Gülbadi, “Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt 20, Sayı 4, 2007, s. 464-475.

Akça Ümit, “Protestan Misyonerler ve Milli Devletlerin Doğuşu: Robert Kolej Ve Bulgar Milli Devlet Örneği”, **Istanbul Journal Of Sociological Studies**, Cilt 0, Sayı 53, 2016.

Akgüni Seçil Karal, “Amerikan Kaynaklarından Kurtuluş Savaşı Başında ErmeniLerle İlgili Gelişmeler”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, s. 50, 2015, s. 13-86.

- Akın Veysi, “Türkiye Cumhuriyeti İle Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin Kurulmasında 1925 Dostluk Antlaşması’nın Yeri ve Önemi”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2012, s. 41-56.
- Akkutay Ülker, **Milli Eğitimde Yabancı Uzman Raporları**, Ankara: Avni Akyol Ümit Kültür ve Eğitim Vakfı, 1996.
- Aktar Yücel, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları 1908-1918**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999.
- Arığ Ayten Sezer, Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938), **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1994.
- Arslan Ali, Bülent Yıldırım, “Fiili Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti’nin Tutumu (1878-1908)”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2013, s. 225-238.
- Arslanyürek Yaşar, “Bulgaristan Cephesi’ndeki Gelişmelerin Mondros’a Etkisi”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, 2019, s. 17-30.
- Ataöv Türkkaya, “Konstantin Kossev, 1860-1870’lerde Bulgar Topraklarında Kapitalist Gelişme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 26, Sayı 02, 1971.
- Atasoy Emin, “Bulgaristan’ın Coğrafi - Jeopolitik Konumu ve Yansımaları”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 18, 2010, s. 1-35.
- Avcı Yasemin, “Bulgaristan Kralı I Ferdinand’ın İstanbul Seyahati 1910”, **Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı**, Cilt 4, Sayı 69, 2015, s. 4385-4393.
- Aydın Mithat, “1876 Bulgaristan Ayaklanmasının Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 12, 2002, s. 80-87.
- Aydın Mithat, “Bulgaristan Yol Ayrımında: İvan S. Geşov Meselesi”, **Bellekten**, Cilt 77, s. 280, 2013, s. 1071-1102.

- Aydın Mithat, “II. Meşrutiyet’in İlanı Ve İngiltere”, **Belgi Dergisi**, Sayı 1, 2011, s. 15-49.
- Aydın Mithat, “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)’Nın Yeri”, **Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 25, Sayı 39, 2006, s. 101-115.
- Aydın Mithat, “Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 11, 2002, s. 116-126.
- Aytar İbrahim Halil, “Modernleşme Döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarsus Ve Mersin’deki Azınlık Okulları”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 13, 2015, s. 217-240.
- Ayyıldız Faruk, “İslamcı Dergilerde Yabancı Okullar: Robert Koleji Örneği - İslamcı Dergiler Projesi”, 13.01.2018, <https://İdp.Org.Tr/Blog/Arastirma/Islamci-Dergilerde-Yabanci-Okullar-Robert-Koleji-Ornegi>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Başaran Doğacan, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Savunmacı Realizm Anlayışı Ve Üçüncü Dünyacılık”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2020, s. 83-99.
- Bulgaristan** Başbakanları Listesi https://Tr.Wikipedia.Org/W/Index.Ph P?Title= Bulgari Stan _Ba%C5%9Fbakanlar%C4%B1_Listesi&Oldid=22594782. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Bay Serdar, İkdam Ve Tenin Gazetelerine Göre Bulgaristan’ın Bağımsızlığı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi SBE, 2016.
- Biçer Baykal, Türkiye’de Protestan Eğitim Dizgesi ‘Amerikan Kolejleri 1839–1922, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı Afro-Avrasya Özel Sayısı, 2016, s. 44-69
- Bozkurt Gülnihal, “II. Meşrutiyet Osmanlı Meclis Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 4, 1993, s. 99-119.

- Burma Mustafa, “Bulgaristan’ın Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayırılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2012, s. 67-90.
- Bülbül Gül, “Islahat Fermanı’nı Hazırlayan Sebepler ve Islahat Fermanı”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 1989, s. 157-79.
- Büyüktolu Recep, Salih Potukoğlu, “Osmanlı’da Yabancı Dil Öğretimine Bir Örnek: Robert Koleji (1863-1923)”, **Belgi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 19, 2020.
- Büyükkarcı Süleyman, “Amerikan Okulları Üzerine Bir Araştırma”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9, 2001, s. 9-52.
- Can İslam, “Değişen Türkiye’de Eğitimin İşlevlerini Yeniden Düşünmek: Velilerin İlk Ve Orta Okullardan Beklentileri Üzerine Bir Araştırma”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 34, 2015, s. 247-266.
- Can Mehmet, “**Robert Kolej Dosyası; Bir Misyoner Okulu Bir İmparatorluğun Hakkında Gelebilir Mi (3)**”, Blog. Milliyet.Com.Tr,Ubat. 2014, [Http://Blog.Milliyet.Com.Tr / Robert-Kolej-Dosyasi--Bir-Misyoner-Okulu-Bir-İmparatorlugun-Hakkinda-Gelebilir-Mi-3-/ Blog/?Blogno=447555](http://Blog.Milliyet.Com.Tr/Robert-Kolej-Dosyasi--Bir-Misyoner-Okulu-Bir-İmparatorlugun-Hakkinda-Gelebilir-Mi-3-/Blog/?Blogno=447555). (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Can Mehmet, Hasan Korkut, **Osmanlı Mülkünde Amerikan Okulları**, 1. Basım, İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2013.
- Congregationallibrary, **Hamlin, Cyrus, 1811-1900. Portrait.**, Photo, 07.07.2008, <https://www.flickr.com/photos/congregationallibrary/5950471363>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Coşkun Neşe, XIX. Yüzyılda ABCFM’nin Osmanlı Topraklarındaki Eğitim Uygulamaları, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2017, s. 83-96.
- Çağlayaner Haluk, “19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Misyoner Faaliyetleri”, **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, 2009, s. 61-112.
- Çanlı Mehmet, “Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2011, s. 277-292.

- Çelik Recep, 20. Yüzyılda Balkan Türklerinin Siyasal ve Toplumsal Örgütlenmeleri, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, 2006.
- Çervendineva M. vd., **Bulgaristan Komünist Partisi Tarihi**, 2. Baskı, Ankara, 1978.
- Çetin Altan, Galip ÇAĞ, **Uluslararası İlişkiler ve Tarih**, İstanbul: Lotus Yayınevi, 2015.
- Çipof Bojidar, “**19. Yüzyılda İstanbul’daki Bulgar Basını**”, Bojidar Çipof, 22.10.2012, <https://Bojidarcipof.Blogs.Pot.Com/2012/10/19-Yuzyil-Da-İstanbuld-Aki-Bulgar-Basini.Html>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Danacıoğlu Esra, “Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Board Okulları Ve Ermeniler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 9-10, 2000, s. 131-145.
- Değerli Esra Sarıkoyuncu, “Türk - Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 18, 2015.
- “**Democratic Caucus Chairman Of The United States House Of Representatives**”, Wikipedia, 20.06.2020, https://En.Wikipedia.Org/W/Index.Php?Title=Democratic_Caucus_Chairman_Of_The_United_States_House_Of_Representatives&Oldid=963556729. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Denis Fahey, “**‘Liberator Of Bulgaria’ An Irishman’s Diary On The Journalist Januarius Aloysius Macgahan**”, The Irish Times, (10.06.2019), <https://www.irishtimes.com/opinion/liberator-of-bulgaria-an-irishman-s-diary-on-the-journalist-januarius-alloysius-macgahan-1.3919647>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Dimitrova Krasimira Mitouska, “**Bulgaristan Ve Birleşmiş Milletler (1947-1955)**”, Bulgaristan’da Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Sorunları, İstanbul: Bilim Yayınları, 1976, s. 348-380.
- Dinçer Nahit, “**Bulgar İhtilalinin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı Ve Kültürel Faaliyetler**”, Sosyoloji Konferansları, Cilt 0, Sayı 21, 2011, s. 69.

- Dobreva Margarita, “**1848-1877 Yıllarında Bulgarca Gazete Ve Dergilerin Gözüyle Osmanlı İstanbulu’nun Bilim Ve Eğitim Günlüğü**”, Osmanlı İstanbulu, 2 : 2. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2014, s. 361-87.
- Döşkaya Füsün Çoban, “Amerikan Board Ve Misyoner Corinna Shattuck’ın Urfa Faaliyetleri”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt 5, Sayı 14, 2018, s. 84-119.
- Dükkancı Sevda, “**Bulgaristan’da Bir Osmanlı Tarihçisiyle Konuştuk**”, <https://www.Dunyabizim.Com/02.06.2015>, <https://www.Dunyabizim.Com/Dunya-Kultur/Bulgaristanda-Bir-Osmanli-Tarihçisiyle-Konustuk-H20754.Html>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Düşünmez Döndü, “Tanzimat Devrinde Kapı Kethüdalığı Müessesesi Hakkında Temel Bilgiler”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 28, 2010, s. 375-401.
- EmiN Sevcan, Bulgarların Hristiyanlaşma Süreci, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara Üniversitesi SBE, 2008.
- Erdem Gazi, Osmanlı İmparatorluğu’nda Hristiyanların Sosyal Ve Dini Hayatları (1856-1876), (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Ankara Üniversitesi SBE., 2005.
- Ergin Osman, **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul: Eser Kültür Yayınları, 1977.
- Erkul Hüseyin, Hüseyin KARA, “Denetim Açısından Bulgaristan, Yunanistan Ve Türkiye Yerel Yönetimlerinin Karşılaştırılması”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 12, Sayı 24, 2014, s. 205-237.
- Eroğlu Hamza, “**Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Antlaşması**”, Belleten, Cilt LI, Sayı 201, 1987, s. 1339-1348.
- Erol Yasemin Zahide, “Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı- Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 34, Sayı 57, 2015, s. 221-248.
- Ersoy Neriman, Bulgaristan Prensiği’nde Türk Emlâki (1878-1908), (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), İstanbul Üniversitesi SBE, 1996.

- Eryılmaz Bilal, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.
- Esenkal Ebru, Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Edirne Trakya Üniversitesi SBE, 2007.
- Esirgen Seda Örsten, “Osmanlı Parlamentosunda Anayasaya Aykırılık Tartışmaları”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2020, s. 422-435.
- “**Eugene Schuyler**”, Vikipedi, 09.06.2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Eugene_Schuyler&oldid=961698640. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Feher Geza, **Bulgar Türkleri Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- Genel Kurmay Başkanlığı, **Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri**, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2005.
- “**Googlemaps**”, (08.08.2020), <https://www.google.com/maps/place/Bulgaristan/@42.7317326,21.1793217,6z/data=!4m5!3m4!1s0x40a8fec1c85bf089:0xa01269bf4c1018m2!3d42.733883!4d25.48583>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Gönlübol Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.
- Güler Önder, “Erken Ortaçağ Ve Öncesinde Karadeniz’de Bulgarların Tarihi Coğrafyası Ve Etnik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Cilt 35, Sayı 35, 2017, s. 143-149.
- Güllü Ramazan Erhan, “**Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu Ve Statüsü**”, Gaziantep Üniversitesi SBE, Cilt 17, Sayı 1, 2018, s. 350-361.
- Günel Ömer Faruk, Melahat PARS, Uyanış Çağı Bulgar Edebiyatında Sofroniy Vračanski Ve “Osmanlıda Bir Papaz” Eseri, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara Üniversitesi SBE, 2010.
- Gündüz Mustafa, “**Robert Koleji [Boğaziçi Üniversitesi]’nin Kuruluş Hikâyesi**”, Türk Ocakları Basın Yayın, (11.2013), <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=940>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Güngör Erol, **Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri**, 3. Basım, İstanbul: Ötüken, 2007.

- Güzel Emine, “Bulgar Prensiği Hükümeti İle Şark Demiryolları İşletim Şirketi Arasında Yapılan Sözleşme”, **Anadolu Ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2019.
- Hacıoğlu Sevim, “ABD’nin Bulgaristan’ın Kurtuluşu Konulu Momerandum (20 Aralık 1918)”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı 14, 2014, s. 19-32.
- Hacıoğlu Sevim, “Bulgaristan’da Sosyoloji Çalışmaları: Projeden Topluma”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 20, 2011, s. 39-71.
- Hamlyn Cyrus, **Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür**, Ayşe Aksu, (çev.). 1. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- Hasanoğlu Ergün, “1284 Bulgar İhtilâli”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2014, s. 137-162.
- Haydaroğlu İlknur, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Okullarda Denetim Ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 25, Sayı 39, 2006, s. 149-160.
- History Of Freemasonry İn Bulgaria**, 01.07.2007, <https://Web.Archive.Org/Web/20070701110937/> [Http://Www.GrandlodgeBulgaria.Org/English/History_1941.htm](http://Www.GrandlodgeBulgaria.Org/English/History_1941.htm). (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- <https://Www.Lifebites.Bg/İvan-Evstratiev-Geshov/>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- İbni Haldun, **Mukaddime**, Turan Dursun, (çev.), 1. Basım, İstanbul: Onur Yayınları, 1977.
- İmzaoğlu Beytullah, “Gayri Müslim Cemaatler, Robert Kolej ve Bulgarlar”, **Fitarih Dergisi**, (04.04.2017).
- İnal İbnülemin Mahmud Kemal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- İnalcık Halil, “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı 11, 1990, s. 30-41.
- İnalcık Halil, **Tanzimat Ve Bulgar Meselesi**, İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, 1992.

- İpşirli Mehmet, “**Bulgaristan’daki Türk Vakıflarının Durumu**”, Belleten, Cilt LIII, Sayı 207-208, 1989, s. 679-707.
- İstanbul Eski, “**Robert Kolej Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi**”, (08.08.2020), Index.Html.Http://Www.Eskiistanbul.Net/6825/Robert-Kolej-Ve-Rumelihisari-Sebah-Ve-Joailier-Fotografi-1890-Lar. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- İstanbul Eski, “**Robert Kolej Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi**”, (21.12.2020), Index.Html. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- İvanova Rayna, (çev.), “**Stefan Stambolov Bulgaristan’ı Modernize Eden Devlet Adamıdır**”, 04.02.2014, Https://Bnr.Bg/Tr/Post/100293422. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Kafesoğlu İbrahim, **Bulgarların Kökeni**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1985.
- Kahraman Aslı, 1912–1925 Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisi’nde Yayınlanan Hristiyanlıkla İlgili Makaleler ve Tahlilleri, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Çukurova Üniversitesi SBE, 2009.
- Kamil İbrahim, “Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya’da Millî Mücadele Ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1922)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 17, Sayı 35, 2018, s. 85-119.
- Kamil İbrahim, “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfuz Mübadelesi (1919-1927)”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 15, Sayı 60, 2017.
- Kandal Sena Coşğun, “Kuruluşu, Öğrencileri, Etkisi: Amerikalı Seyyah Diplomat Ve Misyonerlerin Anılarıyla Robert Kolej”, **Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2017, s. 91-105.
- Kara Hidayet, İrşad Sami YUCA (ed), “Sultan II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Hariciyesinin Balkan Politikaları: 1902-1903 Makedonya Olayları”, **Tanzimat’tan Günümüze Olaylar Ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi**, İstanbul: Kitapevi Yayıncılık, 2019.
- Karagöz Selim, Zufar Gumarovich Şakirov, Fayaz Sharipovich huzlın, “**İdil (Volga) Bulgarları ve Göçebe Dünya**”, Mütefekkir, Cilt 6, Sayı 11, 2019, s. 239-254.

- Karal Enver Ziya, **Tanzimat-I Hayriye Devri (1839-1856)**, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Yayıncılık, 1999.
- Karataş Behiye, Bulgaristan’da Ki Türk Azınlığı Ve Türkiye’de Ki Kürtler Etnik Partiler DPS ve HDP Karşılaştırması, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Atılım Üniversitesi SBE, 2015.
- Karatay Osman, “Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma Ve Pekişme (681-803)”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, 2010.
- Karpat Kemal H., **Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Karpat Kemal H, **Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, Dilek Özdemir, (çev.), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Keleş Erdoğan, “Kırım Savaşı’nın (1853–1856) Finansmanı ve Buna Dair Bir Defterin Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 27, 2010.
- Keleşyılmaz Sevgi, Osmanlı Basınına Göre Osmanlı Devleti’nin Yunanistan ve Bulgaristan İle İlişkileri, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Gazi Üniversitesi SBE, 2017.
- Keskiner Emine, “Osmanlı Döneminde Robert Kolej ve Mekteb-İ Sultani (Galatasaray Lisesi)deki Din Eğitime Karşılaştırmalı Bakış”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 5, 2004, s. 57-80.
- Ketenci Şükran, “**Bulgarlar Robert Koleji Krallıklarının Kurucusu Sayıyorlar**”, (18.11.2019), [Http://Earsiv. Sehir.Edu.Tr:8080/X Mlui/Bit Strea M/Ha Ndle/11498/ 6756/ 00150 4790006. Pdf?Sequence=1](http://Earsiv.Sehir.Edu.Tr:8080/X Mlui/Bit Strea M/Ha Ndle/11498/ 6756/ 00150 4790006. Pdf?Sequence=1). (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Kılıç Remzi, “Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı 19, 2006, s. 327-342.
- Kieser Hans Lukas, **İskalanmış Barış Doğu Vilayetleri’nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Kocabaşoğlu Uygur, **Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, 3. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, 2000.

Kocabaşoğlu Uygur, “**Robert Koleji ve Bulgaristan Meselesi**”, [Http://Birdeburadandinleyn.Blogspot.Com/12şubatpazar2012](http://Birdeburadandinleyn.Blogspot.Com/12şubatpazar2012), [Http://Birdebura danDinleyn.Blogspot.Com/2012/02/Robert-Koleji-Ve-BulgariStan-Meselesi](http://Birdebura danDinleyn.Blogspot.Com/2012/02/Robert-Koleji-Ve-BulgariStan-Meselesi). Html. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

Kocamanoğlu Emine, Yabancı Okullarda Din Eğitimi, Robert Kolej - Mekteb-İ Sultani (Galatasaray Lisesi) Örneği, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Marmara Üniversitesi SBE, 2003.

Kocatürk Önder, Türk-İngiliz İlişkileri'nin Kopuş Sürecinde Son Aşama (1911-1914), (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010.

Koç Bekir, “Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2007.

Koçak Pınar, Harrison Gray Otis Dwight ve Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri (1830-1862), (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, 2019.

Koçak Zülfiye, **Manastırda Hukuk ve Adalet Uygulamaları**, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2019.

Константин Стоилов, **Уикипедия**, 22.10.2020, [Https://Bg.Wikipedia.Org/W/İndex.Php?Title=%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD_%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2&Oldid=10527196](https://Bg.Wikipedia.Org/W/İndex.Php?Title=%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD_%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2&Oldid=10527196). (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

Konstantinstoilov, **Vikipedi**, 26.03.2020, [Https://En.Wikipedia.Org/W/İndex.Php?Title=Konstantin_Stoilov&Oldid=947546621](https://En.Wikipedia.Org/W/İndex.Php?Title=Konstantin_Stoilov&Oldid=947546621). (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

Korkmaz Nuri, “Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ortodoks Unsurları, Gelişimi ve Türklerin Ötekileştirilmesi”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 10, Sayı 20, 2017, s. 69-82.

- Korkud Refik, **Komünist Bulgaristan Dosyası**, Ankara: Türkiye Fikir Ajansı, 1986.
- Kosaşki Ninko, **Faşizmin Zindanlarında 1923- 1944 Yıllarında Bulgaristan'daki Faşist Cezaevlerinin Tarihi**, İstanbul: Bilim Yayınları, 1980.
- Kostandov Georgi P., **İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul Geçmişten Günümüze Osmanlı Bakiyesi Bulgarlar Üzerine Bir Araştırma 1800-2000**, İstanbul: Kreatif Yayınları, 2011.
- Kotova Iskra, “Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde Zorunlu Eğitim Sonrası Eğitim”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Adil Türkoğlu, (çev.). Cilt 11, Sayı 1, 2019, s. 87-94.
- Köse Muhammed, “İngiliz Büyükelçisi A. H. Layard’ın Raporuna Göre 1878 Yılında Türkiye Avrupa’sının Demografik Yapısı”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 18, 2019, s 236-291.
- Kurnaz Sevcen, Rıza Kurt, “Turgut Özal Dönemi Türkiye Bulgaristan İlişkileri”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, 2020, s. 300-312.
- Kuyucuklu Nazif, “**Bulgaristan Doğu Avrupa’da Bir Ülke**”, 1992, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Bulgaristan>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Kuz Sümeyye, “Kudüs Yolculuğu Edirne, İstanbul, İzmir, İskenderiye 1868-1869”, **Tarih Kritik Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 51-54.
- Mantran Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II XIX. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- Mateev Boris, “9 Eylül 1944 Silahlı Halk Ayaklanmasının Önkoşulları, Etkenleri ve Zaferi”, **Bulgaristan’da Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Sorunları**, İstanbul: Bilim Yayınları, 1976, s. 9-47.
- Mccarthy Justin, **Osmanlı Türkleri 1281’den 1923’e**, Timur Demirtaş, (çev.), İstanbul: Tarih ve Kuram Yayınları, 2015.
- Merdivenci Ahmet, “Robert Kolej’in İlk Kırk Yılında Kolejde Yetiştirilmiş Olan Bulgarlar- 2”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, (01.04.1988).

- Merdivenci Ahmet, “Robert Kolej’in İlk Kırk Yılında Kolejde Yetiştirilmiş Olan Bulgarlar-1”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, (01.03.1988).
- Mevsim Hüseyin, “Bir Bulgar’ın Tanıklığıyla Rus İşgalindeki Edirne (1878-1879)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 39, Sayı 67, 2020, s. 373-84.
- Mevsim Hüseyin, “Bulgar Dışişleri Bakanı Petır Mladenov’un Anıları”, **Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, Sayı 1, 2012, s. 43-53.
- Mevsim Hüseyin, **Bulgar Edebiyatı İstanbul’da – İstanbul Bulgar Edebiyatında**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE., 2005.
- Mevsim Hüseyin, “Bulgar Tarih ve Coğrafya Muallimlerinin 1932 Edirne Ziyareti”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2015, s. 41-54.
- Mevsim Hüseyin, “**Bulgar Toplumcu Mihail Macarov`Un (1854-1944) 1868 Yılma Ait İstanbul İzlenimleri**”, Suzan Gür, (ed.), Atatürk Kültür Merkezi Yayını; Bilimsel Toplantılar Dizisi, 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi: Türk Ve Dünya Kültüründe İstanbul Bildiriler, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2011.
- Mevsim Hüseyin, “Tuna’dan Dicle’ye: Zıştovi Hadisesi Neticesinde Diyarbakır’a Sürgün Edilen Bulgarlar”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Cilt 0, Sayı 39, 2016, s. 37-69.
- Mevsim Hüseyin, “Uyanış Çağında Bulgarların İstanbul’da Eğitim Gördüğü Kurumlar”, **Bilge Dergisi**, Cilt 12, Sayı 45, 2005, s. 31-36.
- “**Mihail Savov**”, Wikipedia, 24.07.2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mihail_Savov&oldid=969240833. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Mutlu Şamil, “Beyrut Vilayeti’nde Amerikan Misyoner Okulları Ve Suriye Protestan Koleji”, **Tarih Dergisi**, Sayı 46, 2012, s. 107-128.
- Narinç Ökkeş, “İki Komşunun İlk İttifakı 1915-1918 (Osmanlı Devleti-Bulgaristan)”, **Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2019, s. 315-331.
- Nasuhbeyoğlu Tayfun, “Varlığını Hala Devam Ettiren Türkiye’deki Yabancı ve Azınlık Okulları”, **Http://Pusuladernegi.Org/**, 2007, [Http://Pusuladernegi.Org/Wp-Content/Uploads/Yabanc%C4%B1_Okullar.Pdf](http://Pusuladernegi.Org/Wp-Content/Uploads/Yabanc%C4%B1_Okullar.Pdf). (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

- Naxidou Eleonora, “Bulgaristan Ulusal Hareketine Çıkan Yollar: Eş Zamanlı Olarak Homojen ve Çok Çeşitli”, **Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2012.
- Nesin Aziz, **Bulgaristan’da Türkler Türkiye’de Kürtler**, İkinci Basım, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1989.
- Nurdoğan Arzu M., “Bulgarların Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayrılma Sürecinde Kosova’daki Eğitim Faaliyetleri”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, Cilt 11, Sayı 9, 2011, s. 1479-1498.
- Oran Baskın, “Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 48, Sayı 1, 1993, s. 121-147.
- Orhon Asya, **Kolejlerin Koleji Robert Kolej**, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2005.
- Orlin Sabev, Iztok-Zapad Publishing House, **Издаелство “Изток-Запад”**, <https://Iztok-Zapad.Eu/En/Orlin-Sabev>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Ortaylı İlber, **Avrupa ve Biz Seçme Eserler I**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Ortaylı İlber, **Batılılaşma Yolunda**, 1. Baskı, Eskişehir: Merkez Kitaplar, 2007.
- Ortaylı İlber, **Gelenekten Geleceğe**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2005.
- Ortaylı İlber, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981.
- Ortaylı İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 2. Basım, İstanbul: Hil Yayınları, 1987.
- Ortaylı İlber, **İmparatorluğun Son Nefesi Osmanlı’nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Ortaylı İlber, “Osmanlı Bulgar Basını Üzerinde Notlar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 15, Sayı 26, 2019, s. 252-261.
- Ortaylı İlber, “Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 3, 1981, s. 87-96.

- Ortaylı İlber, **Son İmparatorluk Osmanlı**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.
- Ortaylı İlber, **Üç Kıtada Osmanlılar- Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek 3**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.
- Ortaylı İlber, **Yakın Tarihin Gerçekleri**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Öney Celal, “Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD’nin Rolü Nasıl Başlamıştır?”, **History Studies Dergisi**, Cilt 3, Özel Sayı, 2011, s. 229-244.
- Öney Celal, “Misyoner Örgütlerin Rekabet Sahnesi Filistin”, **Tarih Okulu Dergisi**, Cilt 6, Sayı 15, 2013, s. 331-354.
- Öney Celal, **Osmanlı Suriyesi’nde Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: Marif Mektepleri Eğitim Yayınları, 2019.
- Özalper Mehmet, **Türkiye-Bulgaristan Siyasi İlişkileri (1919-1950)**, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2021.
- Özcan Tuğrul, “Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Millî Meclisi (1879-1885)”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 11, Sayı 25, 2014, s. 99-109.
- Özdemir Ünal, Güzin Kantürk Yiğit, Muhammed Oral, “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, Cilt 21, Sayı 35, 2016, s. 149-174.
- Özdemir Yavuz, Erol Çiydem, Elif Aktaş, “Tanzimat Fermanı’nın Arka Planı”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2014, s. 321-338.
- Özgüven Burcu, “Robert Koleji”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Cilt 6, s. 335-338.
- Özlem Kader, “**Bulgaristan Ermenileri ve 1915 Olayları’na İlişkin Ermeni İddiaları Bağlamında Bulgar Milliyetçileriyle İşbirliklerine Yönelik Bir Değerlendirme (2005–2014)**”, TESAM Akademi, Cilt 2, Sayı 1, 2015, s. 221-243.
- Öztunç H. Baha, “Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Emareti’nin Ticari İlişkileri Çerçevesinde 1907 Tarihli Ticâret İtilafnâmesi”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı 27, 2015, s. 65-111.

“**Panaretoff**”, 04.05.2004, <https://web.archive.org/web/20040504131429/http://www.Geocities.Com/Muntzer2/Panaretoff.html>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

Pekdemir Hasan, **Bulgaristan’dan Gelen Göçmenlerin Türkiye’nin Sosyal Yapısına Etkileri (Eğitim, İstihdam İskan)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü, 1992.

Robert Kolej Tarihimiz, 25.05.2020, <https://web.siterobco.l.k12.tr/tr/rc-hakkinda/tarihimiz>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

Rodoplu Fatma, “**İkinci Bulgar Devleti’nin Kuruluşunda Kumanların Rolü**”, Avrasya Etüdüleri, Cilt 50, Sayı 2, 2016, s. 219-234.

Sabev Orlin, “**1910’larda Savaş Ve Eğitim: Savaş Koşullarında İstanbul Robert Koleji ve Amerikan Kız Koleji**”, Uluslararası Balkan Sempozyumu Balkan Savaşlarının 100’üncü Yılı, İstanbul: İstanbul Bağcılar Belediye Başkanlığı, 2012.

Sabev Orlin, “**Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak: Osmanlı İstanbulu’nda Okumuş Bulgarlar Üzerine Bazı Gözlemler**”, Osmanlı İstanbulu III: III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildiriler, İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 163-182.

Salimehmed Naylen, Bulgaristan Kırcaali İli ve Çevresi Türk Ağzı, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Trakya Üniversitesi SBE, 2006.

Cox Samuel, Wikipedia, 17.10.2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Samuel_S._Cox&oldid=984066421. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

Sancaktar Fatih Mehmet, “**Ali Fethi (Okyar) Bey’in Bulgaristan Sefirliği Dönemindeki Faaliyetleri (Ekim 1913 - Aralık 1917)**”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 27, Sayı 81, 2011, s. 577-602.

Sarikoyuncu Değerli Ersan, Mustafa Kemal Atatürk’ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Ankara Üniversitesi SBE, 2005.

- Sarıncay Yusuf, H. Yıldırım Ağanoğlu, Mümin Kızıldaş, (ed.), **Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya**, İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2009.
- Sekin Sefa, Ali zel, “Türkiye Ve Bulgaristan’da İlköğretim Düzeyindeki Okullarda Uygulanan Coğrafya Ders Programları”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 16, 2013, s. 221-232.
- Sevinç Necdet, **Osmanlı’dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri**, 3. Baskı, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2002.
- Seyfeli Canan, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlđđı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, Sayı 2, 2011, s. 157-90.
- Shabanovskı Erdovan, 19. Yüzyılda Ustrumca’da Sosyo Ekonomik Hayat, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, 2019.
- “Sırbulgarsavaşı”, (11.06.2020), https://Tr.Qwe.Wiki/Wiki/Serbobulgarian_War. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Somel Selçuk Akşın, **Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839 - 1908): İslâmlaşma Otokrasi ve Disiplin**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim, 2010.
- Stefanpanaretov, Wikipedia, 27.10.2020, https://En.Wikipedia.Org/W/İndex.Php?Title=Stefan_Panaretov&Oldid=985688609. (Erişim Tarihi: 16.11.2021).
- Stefan Stambolov, 25.08.2020, https://Tr.Qwe.Wiki/Wiki/Stefan_Stambolov. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Stone Frank A., **Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi: Anadolu’da Amerikan Misyoner Okulları**, Ayşe Aksu, (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Sümer Mine, “Robert Kolej Müdürü Dr. Gates’in Paris Sulh Konferansı Dolayısı İle Gönderdiği Bir Mektup”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 1964, s. 233-236.
- Sünbül Ahmet, “Ziştovi Sürgünlerinin Diyarbakır Günleri”, **Diyarbakır Güneydoğu Ekspres Haber**, 17.01.2020, <https://Www.Guneydoguekspres.Com/Genel/>

- Zistovi-Surgunlerinin-Diyarbakir-Gunleri-2-H9888.Html. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Şabanali Ahmed, Bulgaristan'da Alevilik, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), İstanbul Üniversitesi SBE, 2012.
- Şahin Gürsoy, "Manastır Şehrinde Amerikalı Protestan Misyonerler ve Faaliyetleri (1873-1913)", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, s. 141-186, 2019.
- Şencan Gürtunca Elif Evrim, "Robert Kolej'de Okuyan Türk Öğrencilerin Sosyal Arka Planları (1863-1971)", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Cilt 17, Sayı 33, 2018, s. 29-64.
- Şencan Gürtunca Elif Evrim, Robert Kolej'de Öğrenim Gören Türk Öğrenciler Üzerine Prosopografik Bir Çalışma, (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2017.
- Şişman Adnan, "**Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler**", Türkler Ansiklopedisi, Salim Koca, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, (ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Cilt 14, s. 313-322.
- Şizmatik Nedir?", **<https://sozce.com/nedir/297543-sizmatik>**, (Erişim Tarihi: 15.07.2021).
- Tağmat Çağla Derya, "Uluslararası Carnıgie Raporuna Göre İki Balkan Savaşı Arası Dönemde Edirne'de Bulgar İşgali (26 Mart-22 Temmuz 1913)", **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 15, Sayı 60, 2017, s. 207-232.
- Tansu Samih Nafiz, **İttihad ve Terakki İçinde Dönenler**, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2003.
- Taş N. Fahri, "Osmanlı Devleti'nde Azınlık Cemiyetlerinin Kurulması ve Bulgar İttihâd-I Muallimîn Cemiyeti", **Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2002, s. 65-87.
- Taşbaş Erdal, "21. Yüzyıla Kadar Türkiye'de Tarih Öğretimi ve Hedefleri", **Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2018, s. 173-188.
- Taşdemirci Ersoy, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar",

- Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, 2001, s. 13-30.
- Tekeli İlhan, Selim İlkın, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Tekin Talât, **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1987.
- Temizer Abidin, Zafer GÖLEN, (ed.), **“19. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'da Uyguladığı Dini Politikalar ve Athos (Aynaroz) Faaliyetleri”**, Balkan Tarihi, Birinci Basım, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, Cilt 2.
- Temizer Abidin, (ed.), **“1812 Bükreş Antlaşması Ve Rusya'nın Balkanlar'a Müdahalesi”**, Balkan Tarihi, 1 Cilt, Birinci Basım, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, Cilt 1.
- Todorov Nikolay, **Bulgaristan Tarihi**, İstanbul: Öncü Kitabevi Yayınları, 1979.
- Topçu Filiz, Türk Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi İle Yabancı Okullarının Bu Sistem Üzerine Etkileri, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Beykent Üniversitesi SBE, 2007.
- Toprak Serap, “Anglo-Rus İlişkilerinin Yapılandırılması Bağlamında 1908 Reval Görüşmesi”, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi**, Cilt 2, Sayı 2, 2020, s. 55-67.
- Toprak Serap, XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Ankara Üniversitesi SBE, 2011.
- Toprak Zafer, **“Robert Kolej”**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994, Cilt 6, s. 335-338.
- Toprak Zafer, “Türkiye’de Amerikan Üniversitesi Sorunu: Demokrat Parti, Lozan Antlaşması ve Robert Kolej”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 120, 2013, s. 92-97
- Tozlu Necmettin, **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar**, Ankara: Akçağ Yayın, 1991.
- Tufay Muzaffer, **“Türkler Ruslar ve Bulgarlar”**, **Bulgaristan Haber**, 01.01.2016, <https://www.bghaber.org/Bghaber/Turkler-Ruslar-ve-Bulgarlar/>. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

- Tunçay Feriha, “Ermeni Sorununun Oluşum Sürecinde Rus Politika ve Stratejilerinin Rolü”, **Assam Uluslararası Hakemli Dergi**, Cilt 7, Sayı 16, s. 1-14.
- Turan Ömer, “**Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları**”, Osmanlı Tarihi, Ankara, 1994, Cilt 3, s. 1097.
- Tülün Taş, 19. Yüzyılda Anadolu’da Katolik Misyonerlerin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Erciyes Üniversitesi SBE, 2006.
- Türkkan Hakan, “Osmanlı Devleti’nde Demokratikleşme ve Kanun-I Esasi’nin Demokratik Hüviyeti”, Vakanüvis - **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, 2018, s. 364-379.
- Ulusoy Şaban, Robert Koleji ve Yabancı Okullara Yönelik Atatürk Döneminde Yapılan Düzenlemeler, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE., 2005.
- Umar Afşin Burak, “**Ermeni Ulusçuluğunun Doğuşunda Amerikan Misyonerlerinin Etkisi**”,<https://www.academia.edu/>, 2012, https://www.academia.edu/1828727/Ermeni_UlusC3%A7ulu%C4%9Funun_Do%C4%9Fu%C5%9Funda_Amerikan_Misyonerlerinin_Etkisi. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Urgan Mina, **Bir Dinozorun Anıları**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Uyanık Ercan, “Yabancı Okullarda Eğitim Gören Osmanlı’nın Müslüman Çocukları (1865-1908)”, *Diyalektolog - Ulusal Hakemli Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, 2017, s. 1-29.
- Uzelli Gönül, “Vasili V. Vereşçagin’in Gözünden 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı”, **Art-Sanat Dergisi**, Sayı 9, 2018, s. 215-28.
- Vatansever Erhan, Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bulgaristan’ın Bağımsızlığı (1841-1908), (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Trakya Üniversitesi SBE, 2019.
- Washburn George, **Robert Koleji Hatıraları İstanbul’da Elli Yıl**, İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011.

- “Will Seymour Monroe”, **Wikipedia**, 13.09.2018, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Will_Seymour_Monroe&oldid=859280205. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Yavaşer Refika, **Amerikan Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Robert Koleji**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- Yavuz Rengin, “Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2019, s. 221-232.
- Yazıcı Abdulkadir, Türkiye’de Azınlık, Yabancı ve Türk Özel Okulları (1950–1960), **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Marmara Üniversitesi SBE, 2010.
- Yetkiner Cemal, “İstanbul’da Bir Cemaatin Doğuşu: William Goodell ve Amerikan Protestan Misyonu”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 9, Sayı 1, 2008, s. 133-164.
- Yıldırım M. Zeki Vd., (ed.), **Yabancı Okullar, Azınlık Okulları ve Uluslar Arası Okullar Denetim Rehberi**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2010.
- Yıldız Nevin Türker, “Bulgaristan ve Romanya’nın Avrupa Birliği’ne Üyelik Süreçlerinin Değerlendirilmesi”, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2018, s. 1-18.
- Yıldız Recep, “Batı Dünyasının Çifte Standartlı Yaklaşımlarına Bir Örnek: Ermenilerin Tehciri Ve Bulgaristan Türkleri Kıyaslaması”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2007, s. 183-200.
- Yücel İdris, **Anadolu’da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- Yücel M. Serhan, Türkiye’de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926), **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Şeyh Edebali Üniversitesi SBE, 2016.
- Zarakolu Ragıp, (ed.), **Dünya Sorunları Doğu Avrupa Dosyası**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1990.

EKLER

Ek-1. Robert Kolej 1871

Robert Kolej Uğruna Bir Ömür, sayfa. 397

Ek-2. Robert Koleji ve Rumeli Hisarı 1890

<http://www.eskiistanbul.net/6825/robert-koleji-ve-rumelihisari-sebah-ve-joaillier-fotografi-1890-lar#lg=0&slide=0>

Ek-3. Robert Kolej Önden Görünüm 1880

İSTANBUL Eski, “Robert Kolej Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi”, (21.12.2020),
index.html.

Ek-4. Çitalište Gazetesi 1870

<https://bojidarcipof.blogspot.com/2012/10/19-yuzyilda-istanbuldaki-bulgar-basini.html>

POLİTİKA

Hollanda - Belçika anlaşması

Amsterdam, 25 Mayıs (Tasarruf) - Hollanda ve Belçika arasında imzalanan anlaşma, iki ülke arasında savaş zamanında yapılacak işbirliğini düzenler. Anlaşma, iki ülkenin ortak çıkarlarını korumak ve savaş zamanındaki işbirliğini düzenlemek için imzalandı. Anlaşma, iki ülkenin ortak çıkarlarını korumak ve savaş zamanındaki işbirliğini düzenlemek için imzalandı.

Ahlâka umumiye tedenni değil terakki ediyor

Boşanma davaları 937 de 16 bin iken 938 de 13 bine düşmüştür

Ahlîye Vekil Meclisi'nin beyanına karşılık, metres maddeyle ilgili tasarılar görüşülmesi bekleniyor

Ahlîye Vekil Meclisi'nin 25 Mayıs günü yapılan toplantısında, boşanma davaları ile ilgili olarak bazı beyanlar yapıldı. Meclis üyeleri, boşanma davalarının son yıllarda arttığına işaret ettiler. Meclis üyeleri, boşanma davalarının son yıllarda arttığına işaret ettiler.

Ankara - İstanbul hattında yeni bir tren

Ankara'dan İstanbul'a, İstanbul'dan Ankara'ya giden trenlerin sayısı arttırıldı. Yeni trenlerin seferleri düzenlendi.

Tokyo'da yeni bir tren

Tokyo'da yeni bir tren hattı açıldı. Yeni trenlerin seferleri düzenlendi.

Amerikada kazaya uğrayan denizaltı gemisinden 33 kişi kurtarıldı

26 kişinin boğulduğu zannediliyor. Kurtarma işi çok heyecanlı oldu

Washington, 25 Mayıs (Tasarruf) - Amerika'da kazaya uğrayan denizaltı gemisinden 33 kişi kurtarıldı. 26 kişinin boğulduğu zannediliyor. Kurtarma işi çok heyecanlı oldu.

Denizaltı gemisi, Atlantik okyanusunda kayboldu. Kurtarma işi çok heyecanlı oldu.

Kuyruklu yıldız

Haşnel yıldızı çevreli gözle görüldü

Yıldızın kuyruklu olduğu gözle görüldü. Haşnel yıldızını çevreleyen gözle görüldü.

Yeni bir bilim adamı

Yeni bir bilim adamı keşifleri

Yeni bir bilim adamı keşifleri. Yeni bir bilim adamı keşifleri.

GÜNÜN ANSİKLOPEDİSİ

Bulgar üniversitesinin tarihçesi

Bulgar üniversitesinin tarihçesi. Bulgar üniversitesinin tarihçesi.

Ek-7. Makedonyalı İhtilalciler İle Ermeni Örgütlerin iletişim içinde olduğunu dair.

<p>امریقاره کی ایسی قوم پرستوں کی تحریکات اور سرگرمیاں تاریخ: ۱۹۰۵ء تا ۱۹۱۰ء تک</p>	<p>نوع ترجمہ</p>	<p>صحیح مستطیل مستطیل</p>	<p>منہج — — —</p>	<p>باغیالی نیز جواد لوسی نور و —</p>
<p>۱۲۷</p> <p>خارجیت سے اس کا مقصد ہے ناچینہ نوپورہ باکہ نیند لوفہ وارد اور ۱۹۰۴ء مزدوروں کی تحریکات ترجمہ ہے۔</p> <p>امریقارہ کی ایسی قوم پرست تحریکات اور کچھ نرسہ پانینک اور ناچینو و ایچون الہی مذہب اور تحریکات اعضاء لریہ جو با سوراہی علم و استعداد ایچون کہ امریقارہ مذہب اور ایچون اورک مختلف جمعیات خیرہ طرفہ سے ایچون و ایچون و ایچون ایچون سے فقیر اور ایچون۔ برنجی قسم جمعیات فادہ بودہ سے قد اولناہ دیکری وہ ایچون ایچون اورہ ایچون سے تخصیہ ایچون ایچون۔ برنجی قسم اورہ ایچون برنجی سے ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون تاریخ ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون اورک ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون مذہب اورہ ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون کیفہ ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون صرف ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون عضو ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون</p>				

با چالی زیماردیسی نورد ک	سبب ل	صیح ل	نوع زیمرد
<p>فاد قوه لرین لهر جفت مرز اهنه بونود صورتی تحت تفسیر و نظارت بونود وظیفه مختلفه فاد مامور لر طرفند استعداده لهر بونود اینجی قسم داخل بونود مبالغه طبعی مایه زیمرد کما مایه یا دیسایت اینی رهنمایند و یا خود اینی آیانه معاونت ایجه تصد اینه جمعیه مختلفه اینی اهنه در استدی استو مبالغه بنظر طرفنده صورتی صرف استعمالک اصطلاحی لرزه فاد بوجیت ضابطه با سهله تحقق لهر بونود بوند ماعدا اینی ارباب موسسه وفده مند و بوند اینی اهنه لر قوه لر اعضا مند لهر افعال اقتیسات قویه ملک^{۱۰} بیه لکنک اوزره آرقاده غریبه اینه اهل استخاصک با اینی اهل لکنک بیدریس لرزه ده اوردنجا بونود لهر مورانه عله بجا رت ایدرم که اهنه قویه عالی اعاده بیدریس نام اهنه و یا خود آرنجه موصوم براسم طائفه اوردند لهر بیدریس تعریف و بافی زیاده تصدیق لهر بونود بر اهنه قویه حقیقه اهنه معلوم ایجه معنی صرف اینه دکار لهر لکنک اینه فادنده قوه کینه حنیجاب ناصح بره</p>			

غلبا بنفینانه کنیه اوزره اخیلا اورویا به غریب ایتند - رقومک بلغانه
ماندویا اهدلی مرتب و وسایله کویسیرک اینی فدیله عینی زمانه
بر حکمت اهدلیه وجوده کویسیرک ترتیب ایتند کویسیرک اهدلیه روایت
ایطه ^{له} حقیقا مملکت ^{له} نه ده کویسیرک مخلوقه - اخیلا ایندی کویسیرک
موقع فریوقه لهجبه املذروه طریقیه ارفیقا فرجه یایسه فرجه
و شو تقدیرجه نه املذروه دیارینه جیسی ^{سمت} ماسره ^{مختار} اهدلیه اولیغنه
جرسیف املذریک تحت تقیسه و زصدده بولندیرلی مقصد - رقوم
اوزونجه بویله ضعیف مایه کویسیرک لهجبه بیجه و صفای قویله
ایروده تدریجا اخیله ایله ^{مختار} صفای ذایعانی اصفانه برینه عینه
و ایتاره ده تجویز قیله ایتیم جمع دیکارد -
ه لهجبه ^{مختار} تاغیه تجویزه عله ایتیم تقسیم دایمکنده برده دسترس
لهجبه ^{مختار} شایله ایتیم صفای بودجه ای عله ^{مختار} بیله ایتیم
و و ^{مختار} حقیقا مملکت ^{مختار} نه ده کویسیرک مخلوقه - اخیلا ایندی کویسیرک

تسویه اولک یرمیشی کوف : دایره اعانه : نام دایم قویانهس : سائال فال :
سندده : وان ها بوغنه : اسنده کی دایم اوینه و صافانک تیرنده
صافه صافه صافه کماله سهر مذکور ک لحنی کیت قوتیه صدفه اعطای
اولنده

بازمانده : نام مقاله مجری جفنی : و تقوید ماس : سندده بکرم
ایتنی اجتماع سنونیه عقد اتند : ضابطه سنوی مذجهانه زلاله جفنی
سرمایس بیک حقوق یوز دولا ره بلوا اطقه در

ارباب افتدک مة تسویه تسویه تانین اونچی کوف : دو هیتر ماس : ده
عنی اصول ولنده بره تم اجتماعات عقد اولنده

ببالو : مقاله مجری جفنی سربا بجه نامنده دو قوتور : طوما جهولیا نه ک
کتب یاستنه بر اجتماع عقاید ک اوچ یوز الی الی دولا اعانه جمع اتند
: فال ریوه : سندده کی ایام معاونت جفنی ریوه سنه اجتماعی

عقاید او قوتور بیدی دولا جمع اتند

اجتماع سنونیه عقاید ک اوله خیروت تریه اطفه و کتب جفنیک الیوم الی یوز دره

اعضایه بیک یوز دولا : سرمایس سهر دره

قوتیہ تائیک اونی کونی ، ده سته هو بونکه ، ده مقم ایفند ، په اندیز لقا به سته سی هاد مانا بی دخی سته
ده ، یسی منبید ^{بیم اول} بر شنگ رتبه ای دیک اعانه جمع ^{ایفند} و شنگه ایسه ده بوندک قضا به معنی صرفی معلوم دگلد -
یوم مذکور ، لودانی ماس ، ده بر اجتماع عقد اولزه بونده ایاب سو ایفنده ، ره سیکانه ، ایسه
در ایامه ، نام شنگه نطقه ایراد ایفند و مقدری غیر معلوم بولسانه اعانه نطقه معنی قوتیسی ضیفند
نایم قلند -

تسیه تائیک اونی بازار کونی ، فاسوا نه . ه ، ده کی تر و سالیست ، قوتیسی بر صافه ایسه
و موسیقی ترتیب ایوب بونده احتمال جتسی ریش ، آترانیک ، ایسه نطقه ضیفند اعانات
نطقه جمع ایفند رک التی یوز دولا ده عبارت بر صلیق مرقومونه نسیم اولزه و زره خوره به
ایسه ایفنده -

کانونه اولک بیفنده ، بیم ماس ، ده اجتماع ایسه قوتیله طرفنده بر شنگ ترتیب ایفند رک التی یوز
دولا طه ایفنده -

یسه اولکه ، فرانقله ، ده جمع ایفند ، تر و سالیست ، رک تحت حمایت سنده بر اجتماع عمومی عقد ایوب
جمعیه مختلفه هیت اداره لرینی تجدید ^{اوقاف} و تکمیل ایفنده - امروزمان

Ek-8. Amerikalıların devlet düzeyinde Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim tebaasına maddi yardımlarda bulunduğu Dair.

4
خواجه ناظمی دولتو احمد نسبی بن احمد حضرتی
مترجم
۵۱۲۲
۶۵۶
جلد
روس پروردگار خان رفقی
ملکوف
۱

دولتو اتم حضرتی
روسی مورفون طوا لرفندله ایراد ایله رفقی کوشی . نیویورک تریبون قزاق سنه برقطورسی لقا قیاه سالیز نسیم
قلمر دولین امر فرمانه حضرت صله الامرکدر
صنوبرولم سفیدی
اعمال حضرت
۹۱۷
۶ هراره

Ek-9. Amerikalı Protesan Misyonerlerin Osmanlı Devleti'nde rahat bir faaliyet ortamında olduklarına dair.

<p>باب عالی تجره اولی نومرو</p>	<p>شیم عاطف</p>	<p>صحیح کتاب</p>	<p>نوع زجر</p>	<p>شیر و هزاره... ساعتی... نوع</p>
<p>۸۷ نرد لو تخریکه ترجمه</p>	<p>۹۶ تا بحیل و استغوث سفارتیه سنده وارد اولده</p>	<p>۱۰۹</p>	<p>۱۰۹</p>	<p>۱۰۹</p>

تجدید برهه نایق مدبرینده

بوته

صاحب میسوزگر مالک شاهانده نظر اولد فکرده ماکداتہ هیچ برده
 نایق اولد نظرده منتدرا اولیدر لک
 مالک بولور قاندر طولانی
 اعتراف ایتمه اولاده کانی همایه ایچوره آمریکا فائز حربیه کی ارسال اولدغی ایچوره
 نیویورده کمال غزنی بوی افکاری ترویج والتزام ایرک حقزده
 سنه ایضا ایتمه و ایضا ایتمه دویم ایچوره مالک اولدیفیم نفوذی استعمال
 ایچوره حکم در بولوندر امر و فرمانده حضرتده اولامکرده
 مایوف بندک زحمه بیدر
 آمریکا اهالیسی آمریکا کلوب اکثریا هیله و دسیه ایله آمریکا نایبیتنی
 امران ایتمه بره اقم کسان طرفنده سووه اولنور و عملکننده عودت و
 آمریکا اهالیسیه فرستیا نایبیتنده عمومک سووه توجهنی دعوت ایچوره
 امریکان تصدیات منفیانه کونده بوقدره او صانعده
 کولفرستیا نه اولاده بوارمنیدر ایچیم زماندنبری یا کلسی فکر لرایله

Ek-10 Amerikalı Protestan misyonerlerin Avrupa'ya yolladıkları ve Türkler aleyhine olumsuz yargıların oluşmasına neden olan raporlarına dair.

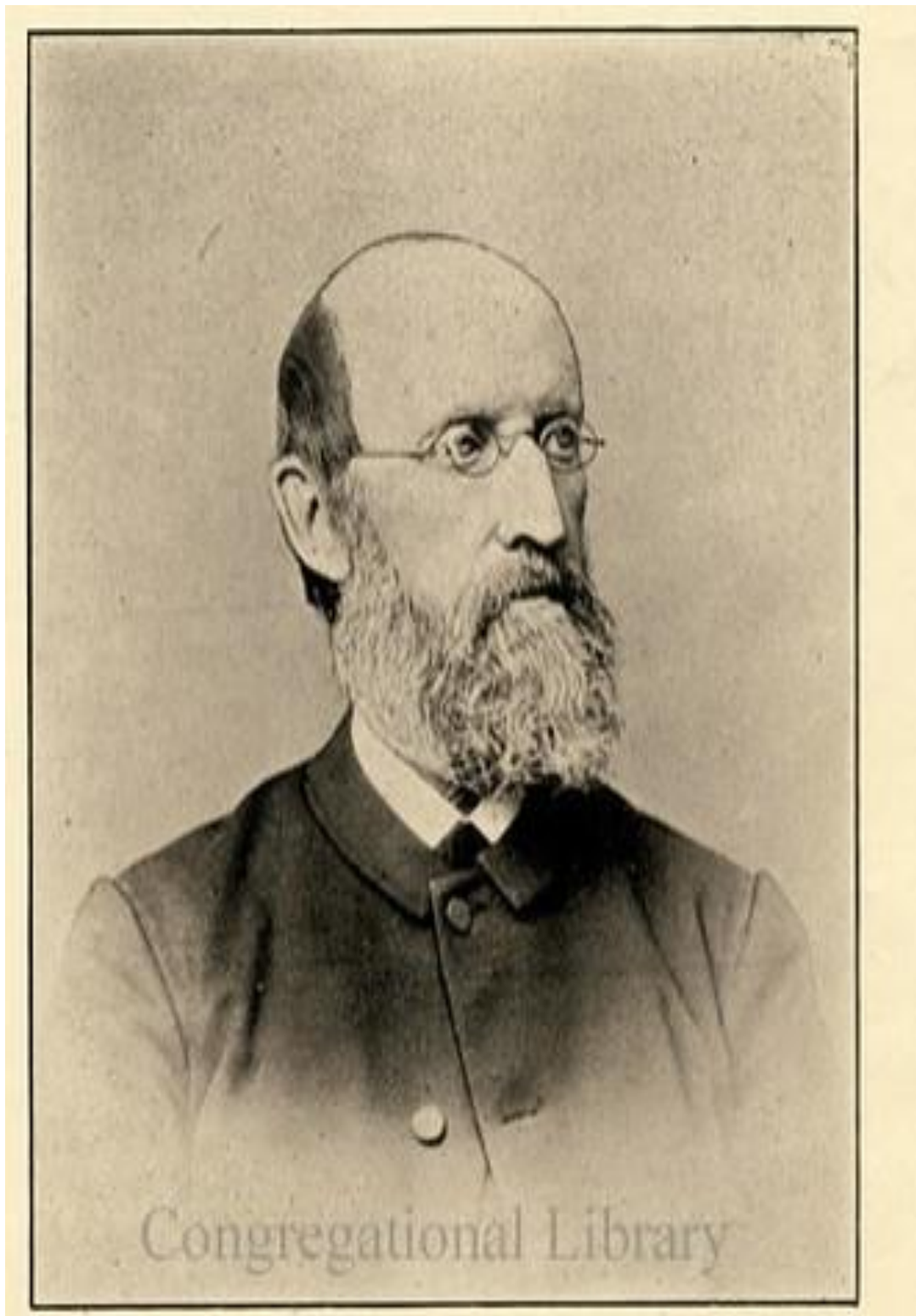
<p>ارضا ایستادینه اورپا میوزنرینک راپورلری صفحه</p>	<p>نوع زمره</p>	<p>مجموع تاریخ ۱۸۶۰</p>	<p>مجموع تاریخ ۱۸۶۰</p>	<p>باب عالی تیمور اوپسی نومرو ۲۷۵</p>
<p>ب ۹۴</p>	<p>خارجیه رفقارنده (۷) ریه ایلیج تارخجه و شفقونه سفارت سیدسنده وارز اولونه ۱۸۶۰ نومرولو نومبر لیک ترجمه سیدر سالمک تا صاه ده مقیم اورپا میوزنر اصیل لکون اینگلیزلی رفقارنده اریدلرینده کی نومبر لیک سیدسنده سببیت زیاده کسب قلم ابده جلی فدی راسا نریویج و انزلیم ایلیج ایلیج کون اورویاده و کون اورویاده برکون یه و عدوت حصولی موجب اولسا ایلیجه بریده سالمک تا صاه ده مقیم میوزنر طرفنده سالمک تک اصیل ۱۸۶۰ صفحا ۱۸۶۰ علنا برهم راپور کوندلر اولسا کیمییدر بر نومرولو مقصود مخبره نظراً ریحارنده ایقاً دهن بوسونده کی روسا ایلیج باز رفقارنده بولنایه اورپا میوزنر سیدسنده حصولی ایلیج طرفنده اولسه بیک ایلیج طیلات ایلیج و بیلوه کلان دفاتر تلفظ قول ایلیج و بیلوه ایلیج بیک زکون لایق حیدر</p>			

باب عالی نمبر اولی نمبر	مزموم	صمم	نوع مزموم
<p>این مورد در موقوفه رضی میسر</p> <p>غرض کلیه = طرفه وانه کوندیک برکتی</p> <p>مخرج برقه فی حاویه</p> <p>موقوفه کمال حقه بن زیاده کتابخانه ارده</p> <p>ارده موقوفه وانه</p> <p>نیز واحده اتیه اولی و بانه</p> <p>نزدک = شعبه و امیزک « مظلوم »</p> <p>اولی و اعتقادات حاضره بن</p> <p>بنده کی « جدال بن نفوس ایوه بن و امیزنده</p> <p>اجیرین = حایه بن طلبنده</p> <p>موقوفه رضی</p> <p>برای اعداله بناینده</p> <p>مطلبه</p> <p>مستنده و حاجه اطمینان لازم مکتوبین خود اعتقاد بنده هم امروز</p>	<p>طیبه</p> <p>اصول</p> <p>اعمال</p> <p>تفصیل</p> <p>جمع</p> <p>صمم</p> <p>مطلبه</p>	<p>اصول</p> <p>اعمال</p> <p>تفصیل</p> <p>جمع</p> <p>صمم</p> <p>مطلبه</p>	<p>اصول</p> <p>اعمال</p> <p>تفصیل</p> <p>جمع</p> <p>صمم</p> <p>مطلبه</p>

Ek-11 Amerikalı Protestan misyonerlerin yaptığı maddi yardımlardan dolayı gayrimüslimleri Protestanlığı kabul etişine dair.

<p>مسوز رولر سوز تونج اولنا م ایام دانه اولاس فردیوت بوزم پروتستانه فریسی نسه ایام ایستاره روز</p> <p>مقدمه</p>	<p>نوع زبیر</p>	<p>صالح آطاه کتاب</p>	<p>مترجم مترجم مترجم</p>	<p>باب عالی تجزیه و تحلیل نومرد</p>
<p>خارجی نقره ایله ایستقون خارجه سیدسه دار اولانه ۶۸ نوزلو عیزاندرگه سید</p> <p>کلیسیانه تاریخو ۱۸۰۰ نوزلو/خریانه عفران غوغور ایستدیر برکتانه</p> <p>ایستدیرین ایستقون کویله/مصلو/اولدیرین جود بونج اریقا میسوزلری نیک بدنده</p> <p>استفاده ایله عفران اولدیرین اعصه دستایستیم</p> <p>استومقارنته رفاهه نیه مقدمه محالانده مقدرایکجه</p> <p>طریقته تاریخ جودنه ایستقون عفران کویله پروتستانه اریقادی غوغوریه</p> <p>ایستدیرین بالاصح ابراهه ایستدیرین اوزره فریوطه اوم سول بعد مساج ره</p> <p>فریوطه "غوغوریه" طریقیه دانجه</p> <p>دایره "فریوطه" غوغوریه کلیسیانه دعوت اولونجه اریقا ارباب لوم و طریقه</p> <p>ایستدیرین طریقیه</p> <p>زنگه ایدر ایشیه و کسورانه اعانه نصیه تورلا اولدیرین طریقیه</p> <p>هاریجی صیانته بینه ایستقون و فاد و اتقار</p> <p>طریق</p> <p>ایستدیرین میسوزلرینه بایه کتله اولدیرین و عفران ایستدیرین</p> <p>اولدیرین</p> <p>صالح اولدیرین غوغوریه اریقادی اوزره کویله پروتستانه اولدیرین</p> <p>توصیه زانا عفرانیه اولدیرین اریقا میسوزلرین مقدریه عفرانیه</p> <p>ایستدیرین غوغوریه بونجه ایستقون عفران ایستدیرین</p>				<p>۱۸۰۰</p>

Ek-12 Cyrus Hamlin

<https://www.flickr.com/photos/congregationallibrary/5950471363/>

Ek-13. George Washburn

Robert Koleji Hatıraları İstanbul'da Elli Yıl

Ek-14. Albert Long

Robert Koleji Hatıraları İstanbul'da Elli Yıl Sayfa. 187

Ek-15. Prens Alexander

Robert Koleji Hatıraları İstanbul'da Elli Yıl, Sayfa. 212

Ek-16. Kral Ferdinand

Robert Koleji Hatıraları İstanbul'da Elli Yıl, Sayfa. 267

Ek-17. Bulgaristan Başbakanı Konstantin Stoilov

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Konstantin_Stoilov&oldid=947546621

Ek-18. Bulgaristan Başbakanı: Stefan Stambolov

<https://bnr.bg/tr/post/100293422>

Ek-19. Bulgaristan Diplomatı: İvan S. Geshof

<https://www.lifebites.bg/ivan-evstratiev-geshov/>